

DAIVA TAMOŠAITYTĖ
SENA IR NAUJA

DAIVA TAMOŠAITYTĖ

NAUJOJI ROMUVA

SENA IR NAUJA

Integralaus požiūrio sklaida ir sąlyčio paieškos

VILNIUS 2010

UDK 888.2-4

Ta79

Knygos išleidimą parėmė
Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Recenzentai:

prof. dr. (hp) Audrius Beinorius (Vilniaus universitetas)

dr. Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Pirmame viršelio puslapyje –
Motinos sarė, D. Tamošaitytės nuotraukos fragmentas

© Daiva Tamošaitytė, 2010

© Naujoji Romuva, 2010

ISBN 978-609-8035-06-3

TURINYS

Ižanga	7
I. NACIONALINĖS TAPATYBĖS PAIEŠKOS GLOBALĖJANČIAME PASAULYJE	
„Kaip uola, įaugus į putotą srovę...“	15
Ar iš tiesų feminizmas yra naujojo moteriškumo alternatyva?	22
Autentiško elito ilgesys	33
Laisvės apologija	41
<i>Pereat mundus, fiat justitia</i>	48
Laisvos variacijos globalizacijos tema	53
Permainų metas	60
Lietuva ir Europa: kryžkelės	67
Nuobodulio kaina	79
Nerimo ženklai	90
Naujosios kosmogonijos laikai	98
Pergalės ir pralaimėjimai: tarp gegužės devintosios ir birželio keturioliktosios	102
Kaip lietuviai rankų darbo prestižą kėlė	114
II. DVASINIS IMPERATYVAS KAIP IŠŠŪKIS KULTŪROS IR MENO TRANSFORMACIJOMS	
Užrašai iš Umbrijos	123
Dvasingumo raiška postmodernizmo sąlygomis	133
Prasmių atodangos Melo Gibsono filme <i>Kristaus kančia</i>	148
Nekomercinių filmų festivalio siurprizai	156
Kultūros politikos vingiai	161
Meilės virsmai I	171

Meilės virsmai II	177
Velnio ruletė	183
Apie TV laidą <i>Gero ūpo!</i>	187
Kas šiandien vyksta mūsų liaudies kultūros baruose?	193
III. SANKIRTOS. PATIRTYS. ATRADIMAI	
Ar reikalingos lietuvai Indijos muzikinės kultūros studijos?	203
Keli klasikinės indų muzikos bruožai	208
Apie muzikos psichologiją	215
Nauji „sferų muzikos“ įrodymai?	217
Joga kaip praktinė psichologija: vakarietišku tradicijų kritika	221
Trys dienos Dardžilinge	228
Indija: vizija ir tikrovė	235
IV. SAVĖS LINK. MEDITACIJOS	
	253
V. TOWARDS GOD. DIEVO LINK	
Among the Rishis	305
Expanding Humanity's Vision of God	320

IŽANGA

Pristatydamą pirmąją kuklią savo esė rinktinę, gerbiamą skaitytoją noriu supažindinti su esminėmis priežastimis, paskatomis ir tikslais, kurie lėmė jų radimąsi. Bemaž visi knygoje pateikiami tekstai buvo parašyti nuo 2000-ųjų iki 2008-ųjų, pora kiek anksčiau, o daugelis per pirmuosius penkerius metus kaip atsakas į svarbiausius atgimusioje Lietuvoje vykstančius pokyčius. Galbūt todėl jie dažnai tapdavo kultūros žurnalų ir savaitraščių vedamaisiais. Tačiau ne visi šiame leidinyje spausdinami tekstai pasirodė *Kultūros baruose*, *Liaudies kultūroje*, *Muzikos baruose*, *Naujojoje Romuvoje*, *Literatūroje ir mene* ar *Šiaurės Atėnuose*. Ketvirtąją dalį – filosofinius etiudus – rašiau kaip savotišką dienoraštį, tad sprendimas juos pavišinti man atrodo kaip drąsus apsinuoginimas. Kita vertus, filosofiniai aforizmai skaitančiajam padės suvokti man rūpimas tiesas ir nuostatas, kurias – tai matyti tekstus sudėjus daiktan – plėtočiau gana nuoseklia kryptimi. Skverbiausi mintimis į plotį ir į gylį, per skaudžiausias nūdienos problemas stengdamasi išvelgti universalius dalykus, kažką amžina ir kartu dar nepasiekta, į sielą ir materiją sujungiančius būties aspektus. Mėginau aptikti žmogaus sielos buveinę ir širdies trajektoriją, kuri išvestų į aukštesnės egzistencijos kelią. Kovočiau su tuščiais, praeinančiais dalykais, kaip rūdys suėdančiais brangiausią žmogaus laiką, kurį būtų galima skirti išskirtiniams tikslams – šiaip, tik tam, kad kūnu įgyvendintume principą, jog nėra nieko neįmanoma. Ir *vice versa*...

Kartu tai – jau „istoriniai“ tekstai, užbaigę tam tikrą „audros ir veržimosi“ laikotarpį, kai man dar rūpėjo kiekvienas Lietuvos žingsnelis į savarankišką valstybę, kai tikėjau neabejotina pažanga ir proto pergale prieš kvailybę, savanaudiškumą ir bejėgystę. Dabar toks užsidegimas ir retkarčiais nuoga ir aštri kritika atrodo tarsi iš kokio sapno, kurį pakeitė

niūri, pilka ir lėkšta kasdienybė, o jos lėkštumoje deklaruojami idealai ir nuoširdus maksimalizmas rodosi gal ne laiku ir ne vietoje išsakyti, nors tuo metu jie buvo aktualūs ne tik man ar juos į gyvenimą išleidusiems redaktoriams. Nutekėjus laiko vandenims, daug ką vertinu jau kitaip, iš kitų pozicijų, tačiau tekstuose bemaž nieko nekeičiau. Tegu cenzūrą atlieka laikas. Pernelyg daug paaukojau, idant skustuvo ašmenis nūnai pridengčiau gėlėmis ar atšipinčiau įžvalgos strėles. O aukojau gražiausią gyvenimo tarpsnį ir karjerą. Sąmoningai palikau saugias institucijas, kuriose septyniolika metų dirbau, kad galėčiau laisvai mąstyti ir rašyti, kad iš principo neliktų nė menkiausio šapelio, už kurio užsikabinus būtų galima paveikti nepriklausomą sąmonę. Mano vidinis egzilis, mėginimas realizuoti savimi tai, apie ką rašau, truko penkerius metus. Tiek, pasirodo, pakanka bausmei atlikti ir pasikeisti... Tačiau tai buvo nuosprendis ne sau, o blogiui ir jo apraiškomis visuomenėje, kurias negailestingai genėjau plunksna. Beje, rašiau tik tada, kai nebegalėjau nerašyti, kai pabusedavau anksti ryte su visiškai baigtu tekstu galvoje, kai eilutė po eilutės sklandžiai bėgo minčių ekrane, ir, jei nebūčiau jų užrašius, jos, matyt, būtų mane susprogdinusios. Tai buvo absoliutu, imperatyvu, neatidėliotina. Todėl esė nėra daug, ir nė vienos – neišgyventos ar parašytos dėl išorinių paskatų. Vėliau grįžau į akademinę sferą, tik nebe į muziką, o į kultūrologiją bei filosofiją. Pasikeitęs atsidėjimui, nemokslinių tekstų neberašiau, nors mintyse jų susikaupė šimtai. Susikaupė daug kartelio ir medžiaginės tikrovės potyrių, kurių fone ši knyga atrodo parašyta kita, daug aukštesne tonacija. Manding, dabartinėje išblėsusioje šalies atmosferoje ji skamba kaip instrumentas, suderintas kitos epochos muzikai, kurioje nestinga herojų, tiesos ieškotojų ir drąsių vedlių, svaiginančių idealų ir beprotiško entuziazmo, vilties ir noro pakelti žmoniją ar bent savą tautą, tampančią naciją, ant pečių. O juk tie laikai iš tiesų buvo.

Kodėl vartoju būtajį laiką? Todėl, kad, pasirodo, demokratijos principai Lietuvoje įgyvendinti, nors praėjus dvidešimčiai metų nuo „dainuojančios revoliucijos“ madinga primygtinai tvirtinti, jog jos nėra, taip pat nėra kultūros politikos ir didžiosios politikos apskritai. Tačiau visi požymiai rodo demokratijos triumfą. Kas yra XXI amžiaus demokratija? Modifikuota senovės graikų liaudies valdžia, išrinkta piliečių daugumos. Ir ji tikrai atstovauja elitinio branduolio interesams, o liaudies reikalas visur ir viską – nuo valdymo organų iki plataus vartojimo prekių – rinktis pagal savo protą ir skonį. Ryškiausias ir nenuginčijamas įgyvendintos demokratijos

požymis yra svarbiausių egzistencinių vertybių supaprastinimas ir pritaikymas masėms, o šis poslinkis iš vertikalės į horizontalę lemia bendrą kultūros lygio nuosmukį, tolygų demokratizacijos plėtrai. Ir kaip tik tai manęs nebedomina, nes ši santvarka taip pat nėra naujas ir tobulesnis už būtuosius sambūvio modelis, nors mums ir svarbus, nes stengiamės bet kokia kaina pamiršti autoritarizmo bei totalitarizmo baisybes.

Tad kas mane verčia šioje vietoje dėti tašką ar bent kabliataškį, o gal daugtaškį arba net ilgą brūkšnį, nusitęsiantį į ateities metus? Aštrus kaip skustuvo ašmenys ir kartu lengvas kaip Žolinių ryto rasa suvokimas, jog visa tai suksis amžinoje kaitos karuselėje aukštin žemyn, tol, kol nepradės rasti kokybiškai kitas būties modelis. Tai yra žmogaus būtį ims keisti kokybiškai kiti tam tikro kita-žmogaus, virš-žmogio ar ant-žmogio episteminiai antropologiniai kontūrai, nes dabar akivaizdu, jog žmogus tikrovės nepajėgs pakeisti neperžengęs objektyvaus rūšinio savo ribotumo, tai yra kol netaps kuo kitu. Seniai suvokta teorinė prielaida turėjo būti patvirtinta empiriniais Lietuvos gyvenimo stebėjimo faktais. Bet apie tai galėtų būti kita esė knyga.

Užmetus akį į tekstus, galima pastebėti, kad straipsnių tonas ir stilius kiek kinta priklausomai nuo leidinio, kuriam buvo rašoma. Tai – savotiška proto mankšta. Tarkim, į *Kultūros barus* rašiau esmiškai humanitarinius mokslinius tekstus, paskatinta retos visiškai humanistinio braižo Bronio Savukyno asmenybės atliepos. Ir kaip stebėjausi, kad jis mano tekstus imdavosi taisyti ir kartais prirašinėti savo minčių, o priežastis, kaip paaiškėjo, buvo banaliausia: mano rašiniai jį įkvėpdavo... Šiaurės Atėnams pateiktiems kritiniams viržams teko Haidparko misija. *Literatūra ir menas* sulaukė šmaikštesnio stiliaus tekstų, kuriuos Kornelijus Platelis įvertino kaip „protingus“. *Liaudies kultūra* ir *Naujoji Romuva* spausdino labai rimto formato pamąstymus. Beje, pastaroji – kelis kraštutiniai nepatogius tekstus, ir tai rodo leidinio laisvamanybės dvasią, neįspraudžiamą į jokias išankstines ideologines struktūras. Ši *Naujosios Romuvos* bruožą branginu kaip vertingiausią ir sunkiausiai išlaikomą. Taip mūsų kultūros leidinių įvairovė leido atskleisti įvairius intelektinės asmenybės aspektus. Tai dėsni, manau, tinkamas visiems autoriams. Ar bereikia svaresnio pamato jų visų egzistencijai įrodyti?

Na, o dabar – apie knygos sandarą. I dalyje spausdinamuose tekstuose tyrinėju individo ir visuomenės, elito ir masių santykio problemą, stengiuosi įvertinti istorinį bei psichologinį sovietmečio palikimą dabarties

žmogui. Tokios temos kaip atvira visuomenė, feminizmas, globalizacija, lietuvių tautos genocidas ar holokaustas, taip pat integracija į Europos nacijų bendriją ir Rugsėjo 11-osios įvykiai plėtojamos humanistinės pasaulėžiūros kontekste, nepamirštant sakralinio žmogiškosios sąmonės lygmens, kuris didįjį permainų metų gali palengvinti ir padaryti prasmingą. Kritinis totalitarinių ideologijų daromos žalos pjūvis skrodžia gilumines etines, psichologines ir dvasines žmogaus sandaros struktūras ir aptinka priežastis, kurios lemia tam tikros sąmonės apraiškų atsikartojimą keičiant išorines lytis, tačiau paliekant tuos pačius akstinus ir priemones. Nacionalinio kultūrinio tapatumo klausimas čia išlieka esminis.

II dalyje svarstau krikščionybės ir dvasingumo problemą, mėginu iš šiuolaikinės perspektyvos įvertinti išliekamąsias jų vertybes postmoderniame mene, literatūroje, muzikoje ir kinematografijos darbuose. Čia labiausiai rūpi vidinės žmogaus harmonijos ir santykio su pasauliu klausimas. Ar gali vartojimo preke tapti aukštasis menas? Kur yra riba, skirianti suprekintą vulgarizuotą meną ir pamatines menininko pastangas kurti grožį? Kas nutinka kūrėjo ir jo vertintojo sąžiningumui vartotojiškos visuomenės sąlygomis? Su šiais klausimais tiesiogiai susiję tekstai, skirti kultūros politikai ir muzikos kritikos situacijai. Prie jų glaudžiai šliejasi liaudies kultūros padėties analizė. Apmąstomas ir moters, vyro bei vaiko ryšys, taip pat meilės fenomenas, tarsi pratęsiantis pirmoje dalyje pradėtą feminizmo temą.

III dalis – šalia poros straipsnių apie muzikos psichologiją ir kitas įdomybes – sukomponuota iš tekstų apie Indijos kultūrą. Ji skirta klasikinei indų muzikai, jogai bei kelionių po Indiją aprašymui. Buvau pirmosios bangos iš Lietuvos atstovė, kuri kartu su Jurga Ivanauskaite, Audriumi Beinorium, Vyčiu Vydūnu ir Kazimieru Seibučiu skyniausi kelią į dar nepažįstamą Azijos kontinentą. Maždaug vienu metu keliavome po šalį, susitikinėjome ir susirašinėjome, o grįžę aptarinėjome tai, ką matėme. Mano nufilmuoti kadrai iš uždarų budistų vienuolynų ir žymių Pietų Indijos ašramų buvo patys pirmieji, atvežti į Lietuvą: tuomet tokio pobūdžio filmuotos medžiagos dar nebuvo. Atsisakiau pasiūlymo ją (iš viso 4 valandų filmą) viešinti, nes reklamotis kaip dvasinei piligrimei atrodė juokinga, vaikiška ir netgi žema. Juk nebuvau kokia televizijos žurnalistė! Svarbu buvo įkvėpti Indijos atmosferos, kuri nūnai tūkstančius traukia savęs. Pagaliau pasilikau sau tai, kuo prekiauti išties nepajėgčiau, nes šis aktas sugriautų poveikio magiją, sakralinį potyrio intymumą ir nupigintų

uždaros laikysenos svorį. Tikiuosi, kad pateikti viešajai nuomonei rašytiniai kelionių įspūdžiai šių patirčių nenublankins, o skaitytojui galbūt suteiks naujų sugestijų.

IV dalies aforistiniu stiliumi užrašytos mintys sudomins tuos, kurie mėgsta trumpą, bet talpų žodį. Tai kitokiu keliu atėjusios ir skirtingu metodu užfiksuotos įžvalgos – nelyginant šviesos blyksniai, įrėžti į sąmonę tokie, kokie apsireiškė. Vieni jų palikti pirmine forma, kiti kiek paplėtoti.

V dalis prisišliejo savaime, prisiminus anglų kalba parašytus tekstus, iš kurių atrinkau porą svarbesnių, mano manymu, tinkamai atspindinčių dvasinių ieškojimų dominantę ir prasmingai išbaigiančių knygoje svarstomas temas. Idant neprarastų to laikotarpio dvasios, jų neverčiau į lietuvių kalbą, o palikau tokius, kokie buvo išspausdinti Indijoje.

Tačiau visais atvejais savą žodį skubu atiduoti skaitytojui, vildamasi, jog knygos skaitymas iš jų nieko neatims, ypač brangaus laiko, o jei itin pasiseks, kai ką ir pridės...

2010, birželio 21

NACIONALINĖS
TAPATYBĖS
PAIEŠKOS
GLOBALĖJANČIAME
PASAULYJE

„KAIP UOLA, ĮAUGUS Į PUTOTĄ SROVĘ...”

Nepageidaujami socialinio gyvenimo reiškiniai, ėmę pernelyg baidyti akis aukšties politikams, nenoromis privertė juos viešai susirūpinti Lietuvos žmonių psichine sveikata. Tačiau kiekvienas psichoanalitikas pasakys, kad, norint išgyti, pirmiausia reikia pamėginti atrasti ligos priežastis. Psichoanalizės tėvas S. Freudas yra pasakęs: „Pernelyg nepritepdami psichoanalize galime naudotis ne tik neurozių teorijoje, ją galime taikyti ir kultūros istorijai, religijos mokslui bei mitologijai.”¹ Šiuo protingu patarimu naudojasi socialinės ir kultūrinės psichologijos analitikai, ir, nepaisant racionalistų kritikos dėl esą perdėto objektyvių reiškinių psychologizavimo, negalime nepripažinti, jog esama tokių visuomeninio gyvenimo apraiškų, kurios aiškintinos psichoanalitiniu metodu.

Nesileisdami į psychologizmo (J. S. Mill) ir socialinės technologijos šalininkų ginčą, ar visuomenės dėsniai yra „prigimtiniai“, ar „sutartiniai“, ir iš šių koncepcijų išplaukiančias išvadas apie sąmoningus tikslingo kūrimo veiksmus ir netyčinius socialinius padarinius (šis ginčas kiek primena amžiną spėliojimą, kas buvo pirmas: višta ar kiaušinis), atsisakykime riboto istoricistinio požiūrio ir darykime prielaidą, jog gyvename ne eiliniu pereinamuoju krizių laikotarpiu (manydami, jog visi -izmai iš tiesų yra daugiau konvencijos padarinys, „sutartiniai“ ženklai, žymintys ne visuomeninio gyvenimo išeities taškus, bet išorinių jo apraiškų kismą), o išgyvename tam tikrą horizontalių ir vertikalų vertybinių orientacijų santykio pakitimą, nepriklausomai nuo istorijos vyksmo atsirandantį kiekvieną kartą, kai imanentiniai žmogaus (ir žmonijos) raiškos impulsai patiria naują virsmą ir mėgina susidoroti su jiems besipriešinančiais erdviniais ir laikiniais pavidalais.

¹ S. Freud. *Psichoanalizės įvadas*. – Vilnius, 1999, p. 352.

Faktas, kad, naujausiais *Gallup International* duomenimis, lietuviai pasirodė esą didžiausi pesimistai Europoje, ir didžiausio šalies dienraščio išvada, jog „gyventojų pesimizmas kelia nemažai grėsmės šalies stabilumui“², išties verčia susimąstyti. Akivaizdu, kad tokias pesimistines nuotaikas, nepaprastai aukštą savižudybių lygį, grėsmingą kriminogeninę situaciją ir neadekvačias reakcijas į ekonomines bei politines realijas (tokias reakcijas pagrįstai galime pavadinti neurotiškomis) sukelia ne vien nepakankama materialinė gerovė, didėjantis nedarbas ir iš jų kylantis nesugebėjimas prisitaikyti, baimė dėl ateities ar nusivylimas institucijomis bei valdžia, nors minėtos priežastys ir sudaro pamatą pagrindinei „rizikos grupei“. Filogenetinis lietuvių, kaip tautos, paveldas, kultūrinė ir religinė jos konstitucija, be abejo, taip pat sąlygoja tam tikrus gyvenimo percepcijos ypatumus. Realūs socialinio gyvenimo trūkumai ir institucinio pajėgumo problemos, juo labiau jų atspindėjimas žiniasklaidoje jokių būdu tiesiogiai nekursto visuomenės psichozės. Atvirkščiai, kaip vėliau matysime, politinio ir ekonominio gyvenimo negerovių „demaskavimas“ sveikai mąstančiai visuomenės daliai leidžia daug blaiviau ir teisingiau orientuotis ir tvarkyti savo buitį bei būtį. Remdamiesi anksčiau išdėstyta prielaida, galime teigti, kad lemiamą vaidmenį „išaugusio pesimizmo“ ir „grėsmės šalies stabilumui“ atžvilgiu vaidina ne negatyvūs visuomeninio gyvenimo reiškiniai, o *kiekybinis sąmoningų ir nesąmoningų, matomų ir nematomų procesų santykis*, ilgą laiką brendusi ir pagaliau ėmusi akivaizdžiau reikštis atskirų individų ir jų grupių *vertybinių orientacijų disproporcija*, įgijusi kone pataloginį pobūdį. Tokį požiūrį patvirtintų ir ambivalentiškas bet kokių santykių, taip pat ir visuomenės bei individo santykio, pobūdis. Šis santykis, išreikštas vertikalios ir horizontalios orientacijos kategorijomis, mus domina labiausiai.

Pažvelkime, kaip tai atrodo kasdieniame gyvenime. Freudo „griežtasis, aristokratiškasis ar tiesiog apsimetėlių pasaulis“, kuriame kiekvienas nors ir mažiausio jo melo atskleidimas sukelia „pakankamai daug triukšmo“³, yra atseit sveikoji visuomenės dalis, nuo likusios besistengianti apsiginti turto, privilegijų ir tiesos sakymo monopolijų valdymu. Likusi dalis būtų neefektyvių, neduodančių greito pelno socialinių grupių, šiaip nesveikų individualistų ir „degradavusių elementų“ kontingentas. Pagal įprastą kapitalizmo logiką, teisėtai suklestėti turėtų sveiko egoizmo ir pasitikėjimo savimi kupini žmonės, nepriklausomai nuo kilmės, išsilavinimo ir

² *Lietuvos rytas*, 2000, sausio 7, p. 4.

³ S. Freud. *Anapus malonumo principo*. – Vilnius, 1999, p. 107.

net visuomeninio statuso, gebantys išnaudoti kiekvieną likimo pamėtėtą galimybę. Ką jau kalbėti apie tuos, kurie dar „iš anų laikų“ yra paveldėję visą galimybių rinkinį ir gali pretenduoti į „tikrą“ elitą. Tačiau ne viskas taip paprasta. Didėjanti skirtingų socialinių grupių ir net tos pačios profesijos žmonių diferenciacija dar nereiškia, kad savo grupėje jie yra vienalytis darinys. Juos gali skirti elgesio motyvas, o vienyti išoriniai tikslo siekimo būdai. Žmonijos progreso šalininkams žemė slysta iš po kojų ne tik dėl to, kad jiems nepavyksta nukauti trigalvės hidros – aistros pinigams, valdžiai ir seksui, po senovei valdančios žmonijos „grietinėle“ ir iškraipančios progreso esmę, bet ir todėl, kad dabar šie „karameliniai žmonės“, ėgiję neregėtą persvarą ir įsitikinę savo nenugalimumu, nebesivargina ir nebedangsto nuogų savo aistrų. Jie nenori ir niekada nenorės atsisakyti malonumų ir komforto, instinktų tenkinimo, išeiti iš užburto rato. Šiam tikslui jie paaukos bet kokius dvasinius ir moralinius prioritetus, pirmai progai pasitaikius keis socialinę, politinę ar kitokią orientaciją. Kažkaip savaime legalizuojami dalykai, kurie dar neseniai buvo laikomi visiško supuvimo ženklais ir priskiriami „okupantams“ arba jų statytiniams bei kitoms mitinėms priešų stovykloms. Patys natūraliausi jausmai ir amžių amžiais neginčijamos vertybės – meilė Tėvynei, darbas, teikiantis pirmiausia pasitenkinimą, o ne pinigus, džiaugimasis gamta ir aplinkos puoselėjimas, galiausiai tikėjimas – natūralų santykį su išreikštami praradusiam žmogui tampa dekoracija, kurią esant reikalui galima nustumti į šoną. Dažniausiai tai daroma netiesioginiu ir rafinuotu būdu. (Tai manipuliacija netobulais įstatymais arba sąmoningas delsimas priimti skaidrius sprendimus, pavyzdžiui, antimonopolinio įstatymo priėmimo ignoravimas; erzaco piršimas vietoj natūralių vertybių, pavyzdžiui, reklama, siūlanti šlamštą; brukimas įvaizdžių, kurie neturi nieko bendro su gyvu žmogumi, pavyzdžiui, *Cosmo* merginos⁴ ir taip toliau.) It infekcija plinta nauja ideologinė projekcija: užuot piktiñesi, kad kažkas drįsta šaukti, jog karalius nuogas, verčiau patys apsinooginkime. Juk rafinuotais nériniais vos pridengta nuogybė labiausiai temdo protą. Ir iš tiesų, hidrai įkandus, visokeriopo ekshibicionizmo formos tapo gyvenimo kasdienybe. Toks vertybių pasislinkimas arba apsisvertimas anaip tol nėra sveikumo požymis. Tai yra ligos simptomai. Kuo didesnė visuomenės dalis pasiduoda etinei ir kitokiai dezorientacijai, tuo liūdnesnės ir sunkiau prognozuojamos pasekmės jos laukia.

⁴ Žr. G. Mažeikis. *Simbolinis mąstymas ir populiarioji kultūra* // *Naujoji Romuva*, 1999, Nr. 4.

Psichologams ir psichiatriams (veikiau mokslininkams teoretikams, nes užsiimantys analitine praktika yra įpareigoti išsaugoti paciento privatumą) visuomenės sveikatos labui protus drumsčiančių horoskopų vietoje derėtų spausdinti išsamių analizių rezultatus apie besiveržiančius mus valdyti „mesijus“, kad ir kokiai partijai jie priklausytų. Tuomet būsimieji rinkėjai atpažintų narcizines asmenybes, save tapatinančias su valstybe, veiklą kreipiančias taip, kad patenkintų savo megalomaniją, ir visuomenėje matančias savo paranojinės psichikos projekcijas. Kita vertus, konservatyvioji „sveikuolių“ dalis nieku būdu nepripažįsta negatyvios savo veiklos pusės. Tačiau nematomoji dalykų pusė niekur nedingsta. Išstumta į šešėlį, ji keršija visiškai nevaldomais nesąmoningų procesų ekscesais (K. R. Popperio „netyčiais socialiniais padariniais“). Nenormaliai išaugusi, persvėrusi įprastą dalykų santykį, ji ima grėsti sveikajai pusei. Galiausiai, niekam nepajudinus nė piršto, hidra praryja savo penėtoją. Užburtas ratas užsidaro. Ir vėl viskas iš pradžių, nes neronų, stalinų ir hitlerių dar negana. Tuomet sakoma, kad istorija kartojasi. Iš tiesų kartojasi visuomenės nesugebėjimo išsigydyti fenomenas.

Psichoanalitiko požiūriu, pomėgis darbuotis šešėlyje (kaip žmonės sako, „už nugarų“, „žvejoti drumstame vandenyje“) ir kurti uždaras sistemas (partijas, klikas, grupes, klanus, klubus, sektas, gaujas), kurių prieglobstyje būtų galima įgyvendinti paslėptas ambicijas ir tikslus, yra liguistas psichikos darinys. (Čia nekalbame apie normalias institucijas, įreminančias atvirą, progresyvią žmogaus veiklą.) Jį galima būtų palyginti su vaikystėje draudimo sąlygotu nepatenkintų potroškių nesąmoningu perkėlimu į brandų amžių, regresija į analinę fazę. Antraip argi kalbėtume apie šešėlinės ekonomikos, teisinės (t. y. atviros) sąmonės nebuvimo žalą, argi puoselėtume viltį sukurti atvirą visuomenę? Spaudoje pasirodo daugybė straipsnių, puolančių įvairias sektas. Tačiau nepalyginamai pavojingesnis yra sektantiškas mąstymas *per se*, kurio apraiškų galime įžvelgti bet kurioje konservatyvioje įvairių socialinių grupių veikloje, iš esmės pažangią idėją paverčiančioje jos pačios karikatūra.

Ir vis dėlto visuomenę sudaro paskiri individai. Individualizmas Vakarų visuomenėje yra suprantamas kaip natūralus išsivadavimas iš kolektyvizmo mito, vedančio į nuasmeninimą (ar tai nėra kol kas vienintelis kelias, leidžiantis oksidento žmogui neprarasti savo žmogiškumo?). Kai individas nori tapti individualybe, jis nepaklūsta spaudimui būti „kaip visi“. Jis rigoristiškai atmeta melą kaip neišvengiamą būdą išgyventi. Patekęs į

viešosios opinijos gniaužtus ir spaudžiamas vidinio imperatyvo būti savi-
mi, žmogus atsiduria nepavydėtinoje padėtyje. Bet ar tokios Vytauto Ka-
volio „krizės asmenybės“ yra tik didieji, kūrybiniu talentu gebantys savo
potyrius projektuoti ir išsilaisvinti meno ir literatūros formomis? Ko gero,
„krizės asmenybė“ potencialiai yra kiekvienas mąstantis žmogus: moky-
tojas, ūkininkas ar namų šeimininkė, jeigu jis negali realizuoti savo kūry-
binių galių. Kiekvienas savaip išgyvena jungiškąją individuacijos procesą,
kitaip sakant, *tapimo tokiu žmogumi, kuris pateisina buvimo žmogumi prasmę*,
procesą. Tačiau, negalėdama plėtoti saviraiškos galių, žmogaus asmenybė
neišvengiamai skursta, regresuoja ir sunyksta. Ypač kenčia socialiai anga-
žuota asmenybė: jos elgesys tampa provokuojantis, net ekscentriškas, ji
rizikuoja prarasti „gerą vardą“, ir tokia konfrontacija su pasauliu dažnai
baigiasi vidinės pusiausvyros praradimu bei įvairiomis neurozėmis. Jo-
kia bohema „vaikštančiam ant ašmenų virš bedugnės“ žmogui nesuteikia
dvasinio pasitenkinimo – ji tik iki begalybės žaidžia infantilius žaidimus
(tarkim, hepeningus), nes paprasčiausiai bijo suaugti. Tai bohemos Nieka-
dos šalis su Piteriu Penu, miesčionių pasaulyje tapusiu saugiu šios baimės
simboliu.

Lietuvos visuomenės krizę galima apibendrinti kaip neišsivysčiusių
asmenybių krizę. Masiniai stereotipai ir ydingas, iš esmės nedemokratinis
požiūris į vaiko bei jaunimo ugdymą gožia normalias, šiuolaikiškas asme-
nybės formavimo gaires, pabrėžiančias individualumą ir jo raiškos laisvę.
Akademinės, pilietinės ir asmeninės laisvės problema yra kur kas rimtesnė
nei finansų krizė. Ji paklūsta per ilgą laiką susiformavusioms tendencijoms,
kurios veikia jau ne kaip atskiro individo valia (nors ji iš esmės didėja),
bet nuasmeninta sistema. Tačiau tokia riedanti savaeigė mašina traiško
ne tik pavienių, nepaklūstančių sistemos nuostatoms asmenybių likimus,
ji kėsina sterilizuoti tą kultūrinę dirvą, kuri tikros akademinės laisvės
sąlygomis po kelių dešimčių metų duotų brandžių vaisių ir garantuotų
kultūrinį perimamumą bei tolesnę intelektualio augimo perspektyvą. Vei-
dmainiškai „stebimės“, kur nepritapėliai išeina. Ne vien emigruoja į kitas
šalis. Vidiniai emigrantai, ištremti iš savo dvasinės tėvynės, neperėję ir
niekada nepereisiantys fizinės Lietuvos sienos, sudaro turbūt pačią tra-
giškiausią intelektualio elito dalį, kuri, pasak Rimvydo Valatkos, niekada
nebeatsistos ant kojų. Ir imliausių, kūrybiškiausių savo jaunystės metų,
prarastų susinant protus marksizmo universitetuose (šis suvokimas at-
eina kaip perkūnija), šios intelektualio genocido aukos niekada neužmirš.

Atskiros straipsnio verti ir stojamieji standartai, iš esmės susikompromitavę jau žemesniųjų mokymo grandžių požiūriu, kai „peršokę mokyklinį lygmenį“ stojantieji nė negali konkuruoti su tais, kurių intelektas baigiasi mechaniškai išmoktos informacijos bei įgūdžių demonstravimu. Jie liudija arba aiškią semilobistinę poziciją, kai mažiausiai rūpi mokslinė tiesa, arba sustabarėjusią sistemą ir ją atitinkančią sąmonę, neturinčią nė ženklo tos akademinio lavinimo pilnatvės, kurios svarbiausias bruožas yra nesuinteresuotas per amžius žmonijos pasiektos minties brandos išsaugojimas, aukščiausių intelektualinių galių ugdymas ir orientacija į visapusiškai išsilavinusį žmogų. Kompiuterio vis vien nepranoksi. Tik iš esmės reformuota aukštoji mokykla sugebės atsispirti trumpalaikiai kultūros politikai ir – tai dar svarbiau – ją formuoti.

Grįžtant prie anksčiau išdėstytų minčių, kasdienybėje ryškiausiu „savitarpio kultūros“ bruožu tapo negatyvūs žmonių santykiai – agresija, susvetimėjimas ir tiesiog piktavališkumas. Aukštesniu lygmeniu – intelektualų nesusikalbėjimu, rezignacija ir nihilistinėmis nuotaikomis. Kas tai per chaotiška visuomenė, kurios nariai dirba ne tai, ką sugeba, kalba ne tai, ką galvoja, ir apskritai galvoja tik apie save? Vidinio gyvenimo tuštumą kompensuoja brutaliu kišimusi į kaimyno (bendradarbio ir t. t.) gyvenimą? Apie kokį vakarietišką verslą galima kalbėti, jei nesugebama atskirti asmeninių santykių nuo dalykinių? O gal šis chaosas žada naują tvarką? Psichologijos mokslui dar daug teks nuveikti mėginant suderinti nuslopintų emocijų iškėlimo į dienos šviesą ir instinktų tenkinimo būtinybę su akivaizdžiai neigiamomis tokio metodo pasekmėmis, kai žemesnieji instinktai ima veržtis į aukštesnias žmogaus veiklos sritis. Bet pirmiausia reikia įžvelgti būdus, kurie leistų žmogui čia ir dabar nuo pat pirmųjų savo gyvenimo žingsnių darniai ir laisvai augti ir *neslopinti* kūrybinių galių. Reikia apskritai labiau pasitikėti žmogumi. Tik suvokęs savo asmeninės atsakomybės ribas, galėdamas laisvai apsispręsti, jis taps Vydūno „žmogumi sau“ ar, pasak Tomo Venclovos, „uola, įaugusia į putotą srovę“. Tik suvokęs savo neišvengiamą akistatą su būtimi, kurioje jis stovi vienuot vienas, akis į akį su gyvenimu, mirtimi ir Dievu, jis galės eiti savo keliu ir į kitą žmogų žiūrės kaip į bendrakeleivį, kuriam duotas savas kelias. *Tik individualus santykis su žmogiškąja savo esme daro individo ir visuomenės santykį darnų, o podraug harmonizuoja ir pačią visuomenę.*

Palaikau nuomonę psichoanalitikų, kurie akcentuoja sublimacijos svarbą. Toks požiūris pranoksta pragmatišką psichologijos mokslo tendenciją

ir pateikia vaisingą perspektyvą. Viena vertus, įvairių visuomenės gyvenimo sričių liberalizavimas, kita vertus, įsisąmoninto jų turinio kreipimas aukštesniųjų dvasinių vertybių link (*vertikali orientacija*) yra neišvengiamas visuomenės saviraidos fenomenas, ir poslinkiai šia linkme Lietuvoje jau matyti. Neabejoju K. R. Popperio vizija, kad „vieną gražią dieną žmonės, galimas daiktas, net taps sąmoningais atviros visuomenės kūrėjais, kartu ir didesnės savo likimo dalies kūrėjais“⁵. Tiesa, kaip visada, yra tokia paprasta! Lietuva turi viską, kas būtina jos psichinei sveikatai palaikyti, jai netrūksta nieko, kas padarytų ją visaverte valstybe tarp kitų valstybių. Žvalgymasis į vyresnius brolius, nesvarbu, ar rytų, ar vakarų pusėn, yra laikinas reiškinys. Tačiau bręsti Lietuva gali tik brandindama *asmenybių visuomenę*. Didžiausias jos turtas yra vidinės žmogaus psichikos galimybės, ne naftos verslas ir ne bankai. Ir didžiausi jos priešai yra tie, kurie stengiasi sustabdyti visuomenės sąmonėjimą, laisvos ir mąstančios asmenybės augimą. Tai vidaus priešai, bet juos galime pažinti iš elgesio. Jie sėja baimę ir nepasitikėjimą, manipuliuoja netikrais stabais, primeta savo valią. Bet iš tikrųjų jie šiandien jau yra praeitis. Kiek truks tasai „šiandien“ – priklauso nuo kiekvieno iš mūsų.

2000

⁵ K. R. Popper. *Atviroji visuomenė ir jos priešai*. – Vilnius, 1998, p. 317.

AR IŠ TIESŲ FEMINIZMAS YRA NAUJOJO MOTERIŠKUMO ALTERNATYVA?

Kalbėti apie feminizmą, kuris iš esmės yra socialinis, t. y. lokalinės reikšmės, reiškiny s ir kurio programoje vienas svarbiausių punktų yra „lygių teisių su vyrais siekimas“, pradėsiu kiek iš tolo: feminizmo vietos, šiuolaikinio vyro ar moters mentaliteto, manding, neįmanoma suvokti trumpai neapžvelgus kosmoso sandaros priežasčių–pasekmių mechanizmo, kuris per kelis tūkstantmečius iki šių dienų buvo nuosekliai gvildenamas įvairių kultūrų filosofinių mokyklų ir aprašytas metafizinės, religinės, socialinės ir mokslinės minties scholijose.

Gnoseologiniu požiūriu visa ko pradžia ir pabaiga yra Absoliutas, esąs už visatos – Būties ir Nebūties, sielos ir materijos, laiko ir erdvės – pažinimo ribų. Jis remia Išreikštį, kuri skyla į moteriškąją ir vyriškąją lytis, o šios pačios esti Absoliuto simboliai. Tai Vedantos *Puruša* ir *Prakṛti*, taoistų *yang* ir *yin*, alchemikų Gyvsidabris ir Siera, C. G. Jungo *animus* ir *anima* ir kt. Įvairiose religinėse ir filosofinėse tradicijose ši sizigija yra simboliizuojama dieviškosios poros sąjunga (vaišnavų *Krišna* ir *Radha*, tantrikų *Śiva* ir *Śakti*, hermetikų Hermis Trismegistas (*Hermes ter unus*) ir Afroditė, krikščionių Kristus ir Bažnyčia, alchemikų Saulės Karalius ir Mėnulio Karalienė, zoroastristų Mitra ir Kibelė ir pan.). Bet kurio dualaus „simbolio vienovė implikuoja priešybių tapatumą“¹, todėl ji simboliškai suponuoja ir androginišką Dievybės aspektą. Pasak M. Gimbutienės, biseksualios buvo senovės vyriškąją pradą implikavusios Europos Deivės Paukštė ir Žaltė bei itifalinis Metų Dievas, mokslininkės laikomas graikų Dioniso pirmtaiku². Penktajame alchemijos darbo etape aptinkame dvigalvį Hermafroditą,

¹ C. G. Jung. *Aion*. – Olten und Freiburg im Breisgau, 1977, p. 140.

² M. Gimbutas. *The Living Goddesses*. – Berkeley, Los Angeles, London, 1999, p. 135–136.

kuris simbolizuoja moteriškojo ir vyriškojo archetipų – Mėnulio ir Saulės, Vandens ir Žemės – integracijos pradžia³. *Kuṇḍalinī* jogoje *Śiva-Śakti* transcenduota dualybė vaizduojama kaip pusiau vyriška (*Kāmeśvara*), pusiau moteriška (*Kāmeśvarī*) dievybė⁴, ir taip toliau.

Kosmogoniniuose mituose, kurie, anot Jungo, yra būsimos sąmoninumo simboliai, regime eucharistinio susivienijimo aktą, „chemines vedybas“, Logoso ir Išminties (Sofijos) santuoką, kuri suskilusią žmogaus tapatybę grąžina į rojų (prarastą nekaltybės būklę), moterišką ir vyrišką principus transcenduoja ir nukreipia į anapusinę tikrovę, kuri yra ne kas kita, kaip vėl susivienijusi Patis (*Self*). Tatoi yra Būties vyksmas, jos grąža, užsisikleidimas ir atsiskleidimas, ritmingas sukimasis amžinuoju ratu. Rato simbolinis ekvivalentas yra *maṇḍala*⁵.

Manydami, jog kosmosas nėra kokia baisi antgamtinė klaida ar mechaninis gamtos *perpetuum mobile*, o Paties sklaida, turėtume sutikti su andai apreiškta fundamentalia tiesa, jog mūsų pasaulis yra Dieviškosios žaismės arena, kurioje transcendencija yra kertinis santykio su pasauliu aspektas. Moteris ir vyras yra simboliški šio žaidimo dalyviai, kurių tikslas yra ne konfrontuoti, griauti ar neigti, bet pirmiausia pažinti vienas kitą arba *vieną kitame*. Todėl šių įvykių centre veikia Meilė, pagrindinė transcenduojanti jėga.

Tad galima sakyti, jog visa jau yra atskleista ir net įvardyta, suskirstyti žaidėjai ir net vaidmenys. Numatyta ir šios žmogiškosios komedijos, t. y. dramos su laiminga pabaiga, atomazga. Visa dieviškosios žaismės esmė turbūt ir yra išgirsti visa tai ne iš knygų, filmų ar mokslinių konferencijų ataskaitų – tai privalu išgyventi pačiam. Todėl akivaizdu, jog bet kokia imitacija, serijškumas, kopijavimas ar svetimų minčių konstravimas, svetimo gyvenimo gyvenimas yra tiesioginis šio tikslo, kurį žmogui, nori jis to ar nenori, yra iškėlęs Kūrėjas, paneigimas (tegu marksistui Kūrėjas ir būva pati Motina Gamta). Ir nėra dviejų vienodų išgyvenimų, jie tik pavojingai panašūs, kaip kad kopija panaši į originalą. Kūrėjo santykis su kiekvienu žmogumi yra intymus, nes meilė visuomet yra individualus *dviejų* ryšys. Žemiškoji meilė, nors ir būdama blankus anosios atspindys, taip pat. Jungas, intuitiviai nujausdamas šią tiesą, atkakliai laikėsi savo empirinių potyrių tiesų, savaip verifikuodamas tūkstantmetes Rytų psichologijos išvalgas. Lyginant su jomis, jis nuėjo netoli, tačiau nuėjo pats.

³ S. Trismosin. *Splendor Solis*. – *Grand Rapids*, Michigan, 1991, p. 39.

⁴ A. Mookerjee. *Kundalinī*. – London, 1982, p. 65.

⁵ Žr. D. Razauskas. *Ryto ratų ritimai*. – Vilnius, 2000.

Tačiau nors žmogiškosios meilės apogėjus yra atsidavimas ir išsižadėjimas, bet Kūrėjo atžvilgiu tai yra neįmanoma: mes Jo galime išsižadėti, bet ir šis išsižadėjimas skendi jo Meilėje.

Vadinasi, tai, kas lieka individualiai nepatirta (nepažinta), netampa galutine tikrove. Nors meilė turi ir individualų, ir universalų aspektą, žmogus yra gamtinė būtybė, todėl ribota ir kupina neišmonės. Šia prasme moters ir vyro santykis yra sąlygojamas daugybės prietarų, konvencijų, egoistinių paskatų bei nevienodo sąmonės lygmens ir sociokultūrinio išprusimo. Visa tai jiedviem trukdo pasiekti visišką pilnatvę: ir kartu, ir skyrium žemiškąją meilę nuolat lydi kančia, nusivylimas, pavydas ir neapykanta. Supratimas, jog Dievas visa taip sutvarkė, kad tik *pažindami* vienas kitą vyras ir moteris gali tapti visiška pilnatve, t. y. neišvengiama jų sąjunga yra determinuota *a priori*, turi ne pagilinti tarp jų prarają ar, priešingai, sukelti surakinto grandinėmis kalinio pojūtį, bet išaugti į integralaus suvokimo siekimą. Mano galva, tik integraliu žvilgsniu įmanoma išvelgti savo ribotumą ir suvokti, kad ši misterija yra savanoriškas dviejų visiškai laisvų pradų susiliejimas, nulemtas ne žemesniųjų poreikių tenkinimo, o skirtas jiems visiems harmonizuoti, įprasminti, sutelkti apie aukščiausią žmogui prieinamą savižinos ir saviraiškos lygmenį, vienodai reikšmingą ir pasiekiamą abiem pusėms. Dviejų žmonių sąjunga čia – Išreikštyje – tai su dėkingumu priimama galimybė čia ir dabar kurti, keisti ir perkeisti. Plačiąją prasme vyras ir moteris yra it dvi kaukės, kurias Dievystė užsideda tam, kad vyksiant meilės misterijai dvi kosmoso „pusės“, vienu metu apibrėžtos ir begalinės, laikinos ir belaikės, akimirka išvystų viena kitą tokią, kokią Dievas davė – visoje nuogybėje, susijungtų galutinėje tikrovėje ir taptų simboliu tikrąją šio žodžio prasme (nuo *symballein*, pažodžiui „supulti draugėn“, ir tai reiškia nuotrupos sutapimą su visuma⁶).

Žinoma, kasdienybėje gatvėmis vaikščiojančiam žmogui kebloka manyti, jog jis pats ir yra vaikščiojantis simbolis. Juk jis turi protą, širdį ir kūną! Taip, bet dievas Goethe, kuris Fausto lūpomis sušuko: „Sustok, akimirka žavinga!“ ir, reikia manyti, pažino „amžinąjį moteriškumą“ (*die ewige Weiblichkeit*), kaip tik ir įkūnijo simbolį kaip tokį visa pilnatve, nors ir kamuojamas nenumaldomos baimės moters, tariamai pasirengusios „įkišti jį į maišą“. Ir jei tai nebūtų galutinė jo paties išgyventa tikrovė, vargu ar būtų išreikšta poetine kalba (nors būna ir taip).

⁶ V. Vyčinas. *Senovės Europos Dievės*. – Kaunas, 1999, p. 11–12.

Integralus požiūrio taškas koreguoja ir perdėm siaurą moters ir vyro paskirties suvokimą. Linda Nochlin, teigdama, jog „tikrovė yra tokia, kad neturime moteriškųjų Michelangelo ar Rembrandto, Delacroix ar Cézanne'o, Picasso ar Matisse'o“ ir problemos „smaigali“ nukreipdama į netobulus socialinius santykius yra teisi ta prasme, kad „moteris, kuri nori padaryti meninę karjerą, turi peržengti konvencionalumo ribas“⁷. Tačiau tol, kol jai rūpi tik „neįvertintos didžios dailininkės“, tol ji, kaip ir dauguma feminisčių, plaukia sekliais sociumo vandenimis, paniekinaimai atmesdama „legendų ir pranašysčių“ pasaulį, o jos tyrimai apsiriboja žaidimu „į vienus vartus“. Ar taip nėra todėl, kad jai ši išorinė tikrovė, netobuli žmonių santykiai yra iš tiesų vienintelė realybė, o sąvokos „genijus“, „mitologija“ bei dailininko „asmenyje esanti paslaptinga esencija“, primenanti „pono Grasso vištienos sriubos (*sic!*) aukso grynuolį“⁸, tėra verta „objektyvaus“ atlaidumo (o iš tiesų neslepiamo susierzinimo)? Ar ne teisingiau būtų manyti, kad ši „paslaptinga esencija“ yra tapati *kvintesenacijai* arba žmogaus *esmei*, kuri sudaro ir vyro, ir moters sielos branduolį ir nėra seikėjama pirminių ar antrinių lytinių požymių saiku?

Tiesą sakant, „įvardijimas“ arba „įvertinimas“, semantinis šio santykio aspektas yra iš tiesų „vyriška“ prerogatyva. O jei „moteriška“ prerogatyva yra būti šio įvardijimo šaltinis, *alfa* ir *omega*? Kai Žodis tapo Kūnu, katras iš judviejų pasidarė svarbesnis? Retorinis klausimas implikuoja patį klausimo absurdiškumą. Lygiai taip pat galima sakyti, kad tarp „įvardytos“ ir „neįvardytos“, „įvertintos“ ir „neįvertintos“ didybės jokio skirtumo nėra, nes tai tėra mūsų sąlyginio mąstymo rezultatas. Negaliu sutikti su nuostata, jog istorija „pašyktėję“ „didžių moterų“, tačiau davė gausų būrį „didžių vyrų“. Šalia Goethe's (o gėčių tarp moterų, matyt, taip pat „neturime“) buvo Bettina Brentano iš Arnimo. Jos laiškuose liko užfiksuota garsi Beethoveno kalba apie „muziką, kuri yra aukštesnis apreiškimas nei visa išmintis ir filosofija kartu paėmus“. Toji nuostabi moteris savo išmintimi guodė Goethe, panirusį į harmonijos tyrinėjimą: mat dieviškasis vyras niekaip negalėjo susitaikyti su septinto žemo laipsnio, kuris esą baisiausiai jaukias tvarkingus harmonijos dėsnius, buvimu. „Betgi, pagoni, turite pagaliau tapti krikščionimi! – rašė jam Bettina Brentano. – Septintas žemas laipsnis, žinoma, nedera ir stokoja apčiuopiamo pagrindo. Tačiau tatai yra dieviškasis vedlys – Tarpininkas tarp jutiminės ir dangiškosios Gamtos.

⁷ L. Nochlin. *Kodėl nėra didžių dailininkų?* // *Kultūros barai*, 2000, Nr. 4, p. 50–53.

⁸ Ten pat, p. 51.

Jis apaugo mėsa ir kaulais tam, kad dvasiai išlaisvintų kelią į garsą, ir, jei taip nebūtų atsitikę, visi garsai būtų taip ir likę pragaro prieangyje... Septintas žemas laipsnis visus garsus, jį meldžiančius išvadavimo, tūkstančiais skirtingų kelių ryžtingai⁹ veda į jų ištakas – dieviškąją dvasią.“¹⁰ Iš tiesų istorijoje nerasime nė vieno didžiavirio, prie kurio pasaulėjautos ir kūrybinės versmės ištakų nestovėtų moteris, harmonizuojanti kūniškąją ir dvasinę pradžią. Viduramžių riterystės kodeksas, viena rafinučiausių žmonijos pastangų garbinti moteriškumą pačiame jo zenite, nėra vien tik sentimentalus romantizmas, nūnai atgyvenęs savo amžių. Reikia manyti, kad to meto žmonės gerai suprato ne tik moters funkciją visuomenėje, bet mokėjo gerbti tai, kas davė jiems impulsą gyventi pilnakraujį gyvenimą ir skatino orientotis į aukščiausius kriterijus. Galų gale, riteriai buvo per daug išmintingi, kad sriubą vėrtų iš kirvio. O štai šiuolaikines feministes bet koks galantiškumas iš proto varo. Pasak jų, „riteriškumas yra slopinimo ir gniuždymo įnagis, kuris moteriai atima galimybę gyvenimo problemas spręsti be kasdienio vyro įsikišimo“¹¹. Žinoma, vyro, kuris, užuot buvęs kariu, ginančiu moters garbę, savo „karinę“ galią nukreipia į moterį, riteriu nepavadinsi. Tačiau nepanašu, kad ir feministės dėtųsi damomis. Galiausiai lyčių konfrontacija atveda prie visiškai kitos lyties esmės paneigimo ir gyvybinę jėgą nukreipia į tą pačią lytį. Kad ir kaip pažiūrėti, tai yra nukrypimas nuo pasaulio ašies.

Antrąkart palikdama feminizmo problematiką svarstyti vėliau, norėčiau kiek aptarti gilumines priežastis, determinuojančias vadinamąją moteriškumą ir vyriškumą. Atsižvelgiant į kosmogoninę retoriką, vyriškąją ir moteriškąją pradus atitinkamai simbolizuoja priešybės: sąmonė ir pasąmonė, dešinė ir kairė, diena ir naktis, tvarka ir chaosas, saulė ir mėnuo, dangus ir žemė ir pan. Pasak Jungo, alcheminis darbas – kurį jis suvokė kaip individuacijos būdą, o filosofijos akmuo, *lapis philosophorum*, jam buvo suvienytos Paties (*Selbst*) projekcija – prasideda nusileidus į pasąmonę (*nigredo*), arba į chaosą (*massa nigredo*), ir baigiasi, atlikus kūrybos aktą (*opus*), kai įvyksta nušvitimas (*albedo*). „Alchemija yra ne tik esencinės substancijos, bet ir šiuolaikinio mokslinio mąstymo motina (*Mater Alchimius*)“¹²,

⁹ Žodžių žaismas: angl. *resolution* reiškia ir „ryžtingumą“, „pasiryžimą“, ir muzikinio tono išrišimą į konsonansą.

¹⁰ J. Godwin. *Harmonies of Heaven and Earth*. – Rochester, Vermont, 1995, p. 175–176.

¹¹ Толковый словарь живого феминистического языка // Власть, № 9, 7 марта 2000, p. 48–49.

¹² C. G. Jung. *Aion. Op. cit.*, p. 185.

kurią būtina pažinti. Ir iš tiesų mokslas, *technē*, būdamas *par excellence* vyriškos sąmonės įrankis, šiandien kone tiesiogiai neria į „tamsiąją materiją“, tyrinėdamas ją ne tik žemėje, bet ir kosmose (*dark matter*, *black holes*, arba juodosios skylės, ir t. t.). Tačiau gelmė būtų ne gelmė, jei būtų matyti jos dugnas. Juk ir Martinui Heideggeriui atrodė, kad Dievo klausimą išspręst ne gamtos, religijos ar filosofijos mokslai, o „Būties konsteliacija“, t. y. galutinai įsisąmoninta jos žaismė. Mokslo atradimai, kaip žinome, pateikia netikėtų faktų, patvirtinančių seniai žinomas apreiškimo tiesas. Štai neseniai Oksfordo universiteto žmogaus genetikos profesorius Brianas Scikesas moksliniais tyrimais įrodė, kad pagrindinės europinio geno pradininkės ir perdavėjos buvo... septynios moterys¹³ – faktas, itin įdomiai papildęs šio straipsnio temą. Tačiau apie Heideggerį užsiminiau pirmiausia todėl, kad tiesiog neįmanoma apeiti jo mokinio, filosofo ir mokslininko, Vinco Vyčino istorinės matriarchato ir patriarchato analizės, kuri nepaprastai gražiai ir savitai atskleidžia abiejų „lyčių dramos“ prasmę.

Feministai pagrįstai gali džiūgauti, šiuolaikinei teologijai paneigus mitą apie Ievą, sukurtą iš Adomo šonkaulio (mat žodžio „šonkaulis“ šventraštyje apskritai nėra, jis atsiradęs kaip vertėjo fantazijos vaisius ar klaida). Iš tiesų galbūt racionaliajai žmonijos pusei derėtų remtis kur kas logiškesne prielaida – būtent, kad žmogus gimė, gimsta ir gims iš motinos iščių (žinoma, jei žmogus ir toliau bus linkęs likti žmogumi, o ne klonuotu padaru). Vyčiniui „motiniškos iščios yra moteriškumo ir vyriškumo versmė“¹⁴. Pasak mokslininko, senovės Europos Aukso amžius pasibaigė sulig indoeuropiečių įsiveržimu apie 3500–2500 m. pr. Kr., kai matriarchatą pakeitė patriarchatas, o Aukso amžių – sugrįžimas į Naktį arba Chaosą, tas „Dievų sutemas“, iš kurių vėl turinti iškilti seniai praėjusi matriarchalinė buitis. „Chaosas – Didžiosios Deivės iščios, kuriose viskas, įskaitant Naktį ir Dieną, prasideda ir pasibaigia.“¹⁵ Tripradė Vyčino realybės samprata yra įdomi tuo, kad „matriarchalinė galutinė realybė (implikuojanti ir patriarchalinį vyriškąjį pradą) tampa vienašališka savo patriarchalinėje fazėje ir išsilaisvinusi iš jo vienašališkumo vėl tampa matriarchaline“¹⁶. Kitaip sakant, mums yra žadama perspektyva būsimojo matriarchato fazėje vėl

¹³ *Europiečiai – septynių moterų ainiai // Lietuvos rytas. Gyvenimo būdas*, 2000, gegužės 6, Nr. 106.

¹⁴ V. Vyčinas. *Senovės Europos Deivės*. – Kaunas, 1999, p. 247.

¹⁵ Ten pat, p. 227.

¹⁶ Ten pat, p. 246.

harmonizuoti, sintezuoti nūnai išcentrintus, išderintus, perdėm nutolusius vienas nuo kito moteriškąjį ir vyriškąjį pradus. Reikšminga yra ir tai, jog šiuo atveju moteriškumas sutampa su motiniškumu, o vyriškumas – su tėviškumu. Mintis, kad visa, kas vyksta po saule, kyla iš to paties šaltinio, apimančio gyvybę, mirtį ir atgimimą, kuriam visuotinai suteikiamas Motinos vardas, yra sena kaip pasaulis. Prieš šimtą metų Sri Aurobindo, *Pūrṇādvaitos Vedantos* mokyklos kūrėjas, rašė: „Vienatinė transcendentinė *Śakti*, Motina, esti užu visų pasaulių ir savo amžinoje sąmonėje sergsti Aukščiausiąją Dievystę. Ji viena pati savo rankose laiko absoliučią Jėgą ir nenusakomą Esamybę (*Presence*) <...> Aukščiausiasis joje nepalijaujamai skleidžiasi kaip amžina *Sat-cit-ānanda*, pasauliuose gi ja reiškiasi kaip *Īśvara-Śakti* sąmonės duali vienovė arba dualus *Puruṣa-Prakṛti* principas. <...> Universali, kosminė *Mahāśakti*¹⁷ ji gimdo visas būtybes, ir milijonai procesų bei jėgų srava joje – jos smelkiami, palaikomi ir vadovaujami...“¹⁸

Motina, kaip antgamtinės ir gamtinės galutinės tikrovės simbolis, yra pagrindinė šios diskusijos ašis. Renesanso epochoje, kurią plačiaja prasme galime laikyti pastangos tobulėti ir dvasinių inspiracijų atgimimu, buvo iškeliami trys moteriškojo prado aspektai: Mergelė, Moteris ir Motina. Motina (*Madonna*) buvusi brandžiausia triados pakopa. Dabartiniais laikais ji tapo *Mater abscondita*, savo veidą slepianti po kone neižvelgiamu iliuzijų šydu. Ir vis dėlto, kaip žmogus, būdamas ribota būtybė, yra nuoroda į neribotą Būtį, taip ir moteris yra nuoroda į Motiną (Žemę), o vyras – į Tėvą (Dangų). Negana to, moteris, tapdama motina, sykiu yra ir lemiama jungtis, tą Žemę ir Dangų jungianti. Motinos iščios yra simbolis visatos, iš kurios pirmapradžių vandenų gimsta visa, kas gyva. Dėl to ir bet kokia žmogaus veikla, jei ji neduoda vaisių, yra bergždžia, kaip nevaisinga moteris. Tam, kad *opus magnum* pasisektų, būtinas ketvirtasis, užbaigiamasis *quaternio duplex* dėmuo: Tėvas, *homo maximus* (Jungo *das weiser Alter*). Senosiose kultūrinėse tradicijose Deivės (Motinos) vaisingumo simbolis buvo iščios, *yonis*, rutulys, apskritimas, lankas ir t. t., Dievo (Tėvo) – *phallos*, *liṅga*, *vajra*, skeptras ir pan. Saulės dievas Ra, Osiris, Hermis, Śiva ir kiti dievai (karaliai) įkūnijo Logosą, savo sėkla apvaisinantį tas iščias ir dalyvaujantį kuriant kosmosą. Tačiau Tėvo paskirtis yra ne vien prokreacija. Tėvystės paslaptį, manding, atskleidžia suvokimas, jog tai jis, Tėvas, yra tas aukščiausiasis principas, chaosą paverčias tvarka, naktį – dieną, *metodas*,

¹⁷ *Mahāśakti* – sankr. *Mahā+śakti* reiškia „Didžioji (pasaulio) Motina“.

¹⁸ Sri Aurobindo. *The Mother*. – Pondicherry, 1996, p. 28–30.

suteikiantis pavidalus amorfiškoms pirmapradžių gaivalų lytims. Negana to, jo paskirtis yra visokeriopai palaikyti šio tapsmo pilnatvę, t. y. dalyvauti kuriamajame Motinos triūse. O pati brandžiausia tėvystės pakopa yra ne-suinteresuota šio triūso adoracija. Ir, kaip jau buvo minėta, brandžiausias vaisius – ne kūno, o dvasios vaisius.

Ambivalentiškas metafizinis santykis matomas ir kasdienybėje, nors, savaime suprantama, yra pabiręs fragmentais. Feminizmas radosi kaip atsvara neįvardytam maskulinizmui, t. y. vyriškojo prado dominavimui modernioje visuomenėje. Kaip toks, feminizmas yra kraštutinė socialinio protesto forma, vien buvimu kaip veidrodyje atspindinti ne itin malonias vyriškosios saviraiškos perversijas, ir dėl to tiek pat nemalonus. Nors puoselėdamas kilnius tikslus, šis judėjimas yra anaip tol nevienalytis: ten, kur jis stokoja giluminio požiūrio, jis paradoksaliai paneigia savo prasmę – *i. e.* moteriškumą ir motiniškumą. Feminizmo pozityvumas, kaip ir kiekvieno radikalaus judėjimo, yra išgalėjusių stereotipų, konvencijų, nebeatitinkančių naujos laiko dvasios, laužymas. Kaip Atėnė, mosuodama kalaviju, arba juodoji *Kālī*, trypianti *Śivą*, feministė raita lekia ant permainų vėjo ir kapoja galvas visiems, kas stoja skersai kelio. Kosmologiniu požiūriu, tokį kraštutinį savo aspektą Didžioji Motina (Didžioji Deivė) parodo tuomet, kai ateina tamsos metas, Geležies amžius, *Kali-yuga*, baigiasi vienas ciklas ir prasideda naujas. Ir vis dėlto, kaip jau minėta, pagrindinė jėga, transformuojanti vyro ir moters santykius, yra meilė. Kalbant apie konvencijas, žmonijos patirtis iškalbingai rodo, jog meilė, būdama universali galia, negali, kaip džinas į amforą, sutilpti į jokią ribotą darinį. Visais laikais ji reiškėsi ne tik santuokoje, bet ir už jos ribų, lygiai kaip ir motinystė savo esme pranoksta fiziologinį vaiko gimdymo ir auginimo aktą. Šeima, kaip visuomenės pagrindas, yra visuotinai priimta konvencija, bet ne dėl to, kad tik joje ir gali reikštis meilė (dažnai būna kaip tik priešingai), o dėl to, kad tai yra kol kas vienintelis sveikas būdas sutramdyti per daug išsišėlstančias gyvybines galias, pritaikyti jas prie pragmatiškų abiejų pusių interesų. Apskritai kiekviena institucija yra laikoma gera tol, kol tenkina labai žemiškus interesus, kad ir kaip kilniai skambėtų jos *motto*. Noras valdyti, kontroliuoti, žinoti ir kiti *ego* diktuojami skatuliai sukuria kriterijus, kurie iš esmės yra stipresniosios visuomenės dalies priverstinai primetami silpnesnėjai. Šiandien įsivyravusi pažiūra, kad stiprioji lytis yra vyrai. Tačiau žinome, jog moteriškoji lytis labai dažnai būna nei graži, nei juo labiau silpna. Bet mes paradoksaliai tikime akivaizdžiais nonsensais, nes jie yra

patogūs viešpatavimo įrankiai. *Phallos*, tapdamas pagrindiniu valdymo arba pažeminimo įrankiu, nelygu koks yra vyro mentalitetas, neišlikdamas tikrojo vyriškumo ir tėvystės simboliu, pažeidžia kosmoso darną ir sukelia natūralų moters pasipriešinimą. Ir vargas tai moteriai, kuri nesutinka būti tokios meilės objektu: ji bus sunaikinta tos pačios konvencijos būdais. Taip pat ir moteris, vyrą suvokdama vien kaip savo tikslų įrankį, elgiasi irgi primityviai. Meilei čia lieka labai mažai vietos. Visos didžiosios kultūros (Indija, Kinija) tebėra išsaugojusios sudėtingą ritualinę meilės akto simboliką. Čia egzistuoja ir labai rafinuotos praktikos (kairės rankos *tantra*, *vaiṣṇava-sahajiyā* erotinis misticizmas ir kt.), atliekant kurias seksualinė energija sublimuojama ir transformuojama. Bet šios doktrinos peržengia įprastas konvencijų ribas ir dėl to yra griežtai ezoterinės.

Tačiau visi nesusipratimai kyla iš nežinojimo ir nepakankamo kito žmogaus pažinimo, skirtingo sąmonės lygmens ir paveldo, kurį žmogus nešasi nuo pat gimimo. Galiausiai kiekvienas turi savo pažinimo ribą. Žinantis sako: „Viduramžių asketai moterų nekenė ir manė, kad jas Dievas sukūrė vienuoliams gundyti. Ir apie Dievą, ir apie moterį būtų galima manyti kiek gerėliau (302). Jei tave sugundo moteris, ar tai jos kaltė, ar tavoji? Nebūk paikšas, penintis save melu (303).“¹⁹ Net jei visas „raganas“ sudegintume ant laužo, savo prigimtį vyras neperkeis tol, kol neperpras moters psichikos ir nesisitengs susivokti, kokių galių įrankis jis yra. Nemėgindamas suvokti moteriškumo paslapties, jis arba liks tų jėgų įrankis, arba prieš visišką nihilizmo ribą. Kai A. Shopenhaueris ciniškai išjuokia moters kvailumą, sakydamas, jog ji tokia yra dėl to, kad augina vaikus ir praleidžia daugiausia laiko su jais, kalbėdama jų naivia kalba, argi jis neparodo savo metafizinės impotencijos, nes nesuvokia motinystės grožio ir visų neapbrėptųjų dimensijų, slypinčių už jos? Nebegalėdamas nusileisti nuo savo sąvokinės pasaulėžiūros, racionalaus mąstymo išaštrintos kalno keteros, jis kaip įbestas sustoja ties bedugne ir nebežino, kur toliau eiti. Tokioje situacijoje yra atsidūręs visas racionalusis vyro pasaulis. Jis sėja smurtą ir karus, konkurenciją ir kovą, tačiau kenčia nuo to ne mažiau nei moteris ar vaikas.

Žmogiškosios silpnybės, disharmoningoje visuomenėje įgavusios kone ritualines apraiškas, yra didžiausias jos vystymosi stabdys (vien sekso kultas ko vertas). Jei žmogus pajėgia suvokti savo ribotumą bei neišmonę ir jau sugeba visiškai atsisakyti polinkio smerkti ir teisti kitą, nes „tas, kuris

¹⁹ Sri Aurobindo. *Thoughts and Aphorisms*. – Pondicherry, 1982, p. 51.

smerkia nesėkmę ir netobulumą, smerkia Dievą²⁰, tik tuo atveju jis gali nors ir pamažėle, bet vis dėlto pradėti kurti, pažinti, suvokti – žodžiu, savo gyvenimui suteikti pilnatvės statusą. Reliatyvi šiuo požiūriu pasirodo esanti ir lygybė, nes dviejų vienodų sielų apskritai nėra, jos tiesiog esti viename, visiškai skirtingos ir nepakartojamos, nors gali būti ir giminingos, kaip įprasta sakyti. Kas žino, kokiose tamsybėse išsižiebia žinojimo kibirkštėlė? Pažinti tai, kas paviršutiniškam žvilgsniui rodosi nepažinu, sutvarkyti egoistinius skatulus ir gyvybinę galią paversti galingu galutinės tikrovės pažinimo įrankiu, moteriškojo ir vyriškojo pradų dialogą suvokti kaip Paties savižaidą ir gyvenime ją regėti kaip transcenduotą Grožio, Tiesos ir Meilės vienovę – tai išmintingo žmogaus kelias. Galutinėje tikrovėje Meilė tampa Tiesa, Dievą mylintis žmogus – Dievu, mylinčiu pasaulį. Todėl kažin ar desakralizuota ir demitologizuota visuomenė su Friedricho Nietzsche's „mirusiu dievu“ priešaky yra apskritai pajėgi mąstyti vyro ir moters dilemą. Ji pati naikina įrankį, kuris vienintelis tinka mėginti problemą lokalizuoti ir spręsti.

VIETOJ POST SCRIPTUM

Pabaigoje noriu pateikti keletą naujojo feminizmo žodyno pavyzdžių, kurie šiame kontekste skamba itin drastiškai, tačiau, mano galva, kaip tik akivaizdus jų pateikimas geriausiai atspindės feminizmo esmę:

Christa, the Daughter of God – moteriškas Jėzaus Kristaus pakaitalas;

vaginal american – amerikietė;

bobbitectomy – vyro organo pašalinimas protestuojat prieš falokratinę visuomenę arba konkretaus vyro veiksmus;

positive language – moteriškosios giminės vartojimas visais neapibrėžtais atvejais;

heterosexual celibate – įžeidžiamo „frigidiškumo“ pakaitalas;

potential rapist – bet kuris gyvas vyriškos lyties atstovas, sulaukęs pilnametystės;

collaborator – moteris, viešai pareiškianti, jog jai patinka fizinis ryšys su vyru;

extended clitoris – penis. Sinonimas: prailgintas lyties organas. Žodis „penis“ laikomas politiškai nekorektišku, nes pabrėžia moters skirtumą nuo vyro²¹.

Ir taip toliau. Taip pat yra vykdoma kalbos „efemencipacija“, t. y. visų

²⁰ Ten pat, p. 83.

²¹ Толковый словарь... *Op. cit.*

anglų kalbos žodžių sudėtinę dalį *man* (vyras) arba *his* (jo) siūloma keisti. Taip *emancipation* virsta *efemencipation*, *history* – *herstory*, *menstruation* – *femstration*, o *human* – *hufem*²².

Viena laimė, kad lietuvių kalboje gražiausi gyvenimo aspektai – tėvynė, būtis, visata, meilė, laimė, taika, tiesa ir kt. – yra daugiausia moteriškosios giminės. Net ir žodžio „žmogus“ etimologija yra aiški: „žmogus“ išstūmė mūsų senuosiuose raštuose dar išlaikytą šio žodžio vienaskaitos vardininko formą „žmuõ“. Kad „žmona“ yra išvestinis darinys iš „žmogus“ arba „žmuõ“, niekur nėra pasakyta. Galėjo būti ir priešingai. Užtat yra žinoma žodžio indoeuropietiška kilmė. Kadangi visi sutaria, jog „pirmoji žodžio žmogus dalis yra sietina su žodžiais žėmas, žėmė, tai pirminė žodžio žmogus reikšmė buvusi žemiškas, žeme vaikščiojantis“²³. (Nepa-mirškime universalios šio žodžio simbolikos ir to, kad pagrindinės senovės Europos Deivės vardas buvo Žemyna.)

Belieka tikėtis, jog šventa Motina Žemė, iškentusi marą, badą ir karą, ištvėrs ir prievartingą maskulinizmą, ir feminizmo revoliuciją.

2000

²² Ten pat.

²³ A. Sabaliauskas. *Iš kur jie*. – Vilnius, 1994, p. 392–393.

AUTENTIŠKO ELITO ILGESYS

Elitas – rinktinė visuomenės dalis. Šį trumpą apibrėžimą galima rasti bet kurioje enciklopedijoje. Sąvoka, kilusi iš prancūzų kalbos žodžio *élite*, kuris reiškia „geriausias, rinktinis“, Lietuvoje dabar yra dažnai linksniuojama ir suprantama kaip neginčytina esamybė, tačiau, tariama žinovų lūpų, veikiau tirpsta burnoje it trapi prancūziška bandelė nei įgyja konkretų turinį. Lietuvos elitą – magiška formulė, kurios turinį pravartu patyrinti ją įrėminančios pasaulėžiūros kontekste.

„Geriausią visuomenės dalį“ apibendrintai galima būtų apibrėžti kaip tam tikrą(-as) grupę(-es) žmonių, savo rankose sukoncentravusią valdžią, karinę galią ir turtą bei tiesiogiai lemiančią tautos(-ų) ir valstybės(-ių) likimą. Kūrėsi ir žlugo imperijos, vyko karai, dramatiškai keitė pasaulio veidą, keitėsi ir valdymo bei turto kaupimo mechanizmai. Tačiau kiekviena išlikusi valstybė išlaikė ir savo elitą. Dabartiniame istorijos etape vykstantys socialiniai, politiniai ir ekonominiai pokyčiai, tarp jų ir vienas svarbiausių – visuotinis globalizacijos procesas, sparčiai keičia elito struktūrą bei pobūdį. Tai verčia pakoreguoti ir elito sampratą.

Šioje esė pasitenkinsime poros pokyčių analize: pamėginsime bendrais bruožais aptarti pokytį Vakarų kultūroje ir kintantį šios kultūros santykį su kitomis kultūromis, nes, autorės nuomone, formuojant naująją elito sampratą, šie pokyčiai yra lemiami veiksniai.

Europos kultūros istorija, stovinti ant helenistinės Graikijos pamatų, pastaruosius porą tūkstančių metų plėtojo įvairialypę, tačiau iš esmės tik išoriškai disonuojančią „kultūros programą“ – jei kultūrą tikrąja šio žodžio prasme suprantame kaip žmogaus ir visuomeninio gyvenimo tobulinimą tam, kad kuriamos materialinės ir dvasinės vertybės bei naudojimasis jomis atitiktų aukščiausią šios civilizacijos, kurios nariai esame, idealą. Akivaizdu,

kad ir šiandien jis nėra pralenkamas. Krečiama karų ir revoliucijų bei iš epochos į epochą kintančių idealų priešpriešos, Europa kartkartėmis mėgina grįžti į idėjų lygmenį, suformuluotą dar antikiniais laikais, ir šią pastangą vadina Renesansu. Renesansas, arba aukščiausių žmogiškosios patirties idealų atgaivinimas sykiu su svarbiausiu jo požymiu – dvasingumo primatu, yra nelyginant įsakmus kultūros plėtotę reguliuojantis principas, kuris, susikūrus naujoms socialinio bei ekonominio gyvenimo lytims, kaskart sugrįžta tam, kad pakoreguotų išsiderinusias vertybinių santykių proporcijas.

Šiuolaikinės Europos kultūros situaciją galima apibūdinti kaip laukimo būseną ir papuošti epigrafu „Naujojo Renesanso belaukiant“. Atrodo, išsekusią postmodernizmo epochą turėtų pakeisti atgimimas universalių idėjų, kurios, visuomet pranokdamos ribotą laiką ir erdvę, įsikūnija kaskart kitais pavidalais. Nūdienos pasaulis – ta dirva, kurioje kai kurios šių idėjų gali reikštis šiuolaikinėmis priemonėmis, nes, kadaise gyvavusios tik didžiausių visų laikų mąstytojų vizijose, dabar gali būti realizuotos ne tik pirmą kartą, bet ir daug plačiau.

Viena priemonių yra vis daugiau pasaulio valstybių apimamas demokratizacijos procesas ir informacinės visuomenės kūrimas, ir čia mėginanti nacionalinių valstybių rėmuose užsiskleisti Europos kultūra, iš dalies įdiegta buvusiose kolonijose ir atrastuose naujuose kontinentuose, nori nenori turi sueiti į dialogą su kitomis, pirmiausia Azijos šalių, kultūromis. Išvalgūs sociologai bei politologai, iškėlę hipotezę apie būsimą nacionalinės valstybės nykimą, kontrolės praradimą ir nematomų jėgų, griaunančių esamą pasaulio tvarką, įsigalėjimą, viena vertus, įtikinamai analizuoja esamus pokyčius, tačiau, kita vertus, negalima nepastebėti jų nostalgijos senajai santvarkai: galingoms didžiosioms valstybėms ir jų sprendžiamajai galiai (t. y. kontrolei), buvusiam ekonominių bei politinių jėgų pasiskirstymui. O neseniai atsikūrusių valstybių, išsivadavusių iš okupacinių ir kolonijinių gnaužtų, atžvilgiu išsakomose replikose galima išgirsti bemaž rasistinių gaidelių¹. Tačiau nejaugi senojo imperializmo, ekspansionistinės politikos, bet kokio autoritarinio ar totalitarinio režimo silpnėjimas nėra pažanga? Jei stambiausios Europos korporacijos pinigų srautus permeta į Aziją, Afriką ir Lotynų Ameriką ir *ten* kuria naujas darbo vietas, ar tatau nėra paradoksalus grąžinimas, tik kitu keliu, šioms šalims materialinių išteklių (įskaičiuojant ir darbo jėgą), kurių plėšimas kadaise pagrindė Europos šalių, o kartu ir jų

¹ Žr. Z. Bauman. *Kas po nacionalinės valstybės? // Kultūros barai*, 2001, Nr. 1.

diduomenės nūdienos gerovę? Portugalų ir kitų Europos šalių pirkliai per pastaruosius 500 metų vien iš Kongo baseino teritorijos išvežė apie 10 mln. vergų darbams. Neseniai Niujorko centre buvo atkastos milžiniškos juodaodžių vergų kapinės – žmonių, savo laisvės ir gyvybės kaina rentusių *Big Apple*, mitinio miesto, sienas. Galbūt kaip tik dabar ateina metas pažvelgti istorinei tiesai į akis ir suvokti, kad ir šiuo atveju veikia veiksmo ir atoveiksmio dėsnis, o bet kokią įsikišimą į svetimą kultūrą lydi destrukcija, kurios padariniai anksčiau ar vėliau atsigręžia prieš pačius iniciatorius. Ir, reikia manyti, tai tik pradžia. Paradoksalu, kad būtent tos pačios „anoniminės jėgos“, skatinamos verslo interesų, šįkart aižo ir griauja buvusio pasaulio, kuriame buvo taip patogų gyventi, – žinoma, ne vergams, o privileijuotiesiems, – pamatus, rodydamos kur kas didesnę toliaregiškumą nei politikai, šventai įtikėję, jog atėjo kartą ir visiems laikams.

Suprantama, tos jėgos, būdamos „anoniminės“, slepia tikrąją prigimtį bei tikslus ir kaip tik todėl baugina. Tačiau ne pačios jėgos, o žmogaus pasirinkimas ir sąmoningas apsisprendimas tegali nulemti tai, ar ši civilizacija tobulės toliau, ar žengs į pražūtį ir susinaikinimą.

Šiame kontekste galime pateikti logišką prielaidą, jog elitas, arba aukštuomenė, braškant jį išlaikantiems pamatams, yra priverstas pasiduoti laiko tėkmei ir taikytis prie radikaliai besikeičiančių sąlygų. Prielaida įmanoma jau vien todėl, kad vargu ar galima teigti, jog aukštuomenė iš tiesų ir besąlygiškai tebelemia tautų bei valstybių likimus. Tačiau šiuo atveju mes kalbame apie aukštuomenės dalį, kuri remiasi kilminga genealogija, paveldėtais titulais, privilegijomis bei turtu, o svarbiausia – specifiniu gyvenimo būdu ir papročiais, kurie šimtmečiais buvo puoselėjami kaip tik siekiant išsiskirti iš kitų sluoksnių. Ši aukštuomenės dalis, nors kartkartėmis ir patirdama žiaurų genocidą iš „pažemintųjų ir nuskriaustųjų“ bei papildydama savo gretas kuo nors ypatingai pasižymėjusiais „negrynakraujais“ žemesniųjų klasių atstovais, ir toliau lieka visuomenės labiausiai gerbiama ir adoruojama, pavyzdine ir beveik nepasiekiamą viršūnę. Į ją prasimušti gali nebent milijoniere tapusi įžymybė, pavyzdžiui, kino ar popmuzikos žvaigždė, kaip Seanas Connery arba Eltonas Johnas (iki XX a., ko gero, apskritai negirdėtas daiktas, nes žinome, kaip aristokratai žvelgė į masių arba liaudies muziką bei teatrą). Ir vis dėlto aristokratų įtaka tolydžio menksta, siaurėja ir lieka garbės bei orumo simboliu, brangakmeniu besikeičiančio elito karūnoje. Žinoma, elitas, remiantis perdėm apibendrintu apibrėžimu, nėra vientisas darinys, todėl daryti drąsias išvadas rizikinga. Mes galime kalbėti apie

politikos elitą, meno ir mokslo elitą, dvasininkijos, kariuomenės, verslo ir net sporto elitą. Ir kaip tik tai rodo, kaip kinta elito struktūra, kaip ji vienu metu išsisluoksniuoja, netenka kadaise didiko turėto pilnutinio pobūdžio ir kartu apima nebe tiek šeimos (klano, kastos, luomo, klasės ir t. t.) proteguojamas asmenybes, kiek žmones, savo talentu ir triūsu išsikovojusius trokštamą padėtį visuomenėje. Galima netgi tarti, jog naujoji elito samprata dar tik formuojasi. Juo reikėtų laikyti ne vien įvairiuose pasaulio taškuose dramblio kaulo bokštuose užsidariusias aristokratų grupeles, besistengiančias išsaugoti savąją kultūros tradiciją, bet ir gyvą kultūrą čia ir dabar kuriančius protus, kuriems rūpi kultūrinių mechanizmų subalansavimas, visų gyvenimo sričių harmonizavimas pasauliniu lygmeniu, kad ir kaip toks sau keliamas uždavinys pompastiškai skambėtų ir nerealiai atrodytų. Matyt, kultūros vaisingumą šiandien gali garantuoti tik *kultūriniai mainai*, kurie, regis, darosi neišvengiami. Galima šiam teiginiui paprieštarauti, kad, girdi, tokie mainai vyko visą laiką ir nieko naujo čia nėra. Tačiau šį reiškinį galbūt tiksliau apibūdina *įtakos sąvoka* – įtakos, kurią viena kultūra daro kitai. O kultūros mainai – tai unikalių kultūros vertybių ekspozicija, pateikiama tyrinėti nesuinteresuotam žvilgsniui. Gilus ir nešališkas jų suvokimas leistų ne tik perprasti tai, kas iš pažiūros svetimą kultūrą daro nepakartojamą, bet ir, suvokus joje slypinčias visos žmonijos vertybes, prisidėti prie jų saugojimo, o ne kvailo kopijavimo ar, atvirkščiai, naikinimo. Tik tada, kai tautos užsiaugins tikrą ir ilgalaikę demokratiją ir natūralų orumą, bus galima kalbėti apie tikrąją aukštuomenę, kuri integraliai sujungia visas savo šalies gyvenimo lytis ir kurios atviras protas, sąžinė bei kūrybingumas kartu su sprendžiamąja galia pranoks atgyvenusias normas, tautų, valstybių ir kitų institucijų tariamą priklausomybę nuo visuomet santykinės vertės.

Pasaulio elitas, susitinkąs „protų forume“, nėra iš principo naujas reiškinys, tačiau visa bėda, kad, remiantis žiniasklaidos pranešimais, sveikas protas jame dažniausiai lieka neišgirstas. Visą kaltę galima suversti nelemtosioms anoniminėms jėgoms, veikiančioms pagal savo grėsmingus ir neprognozuojamus dėsnius. Tačiau kaltinti įmanu ir vadinamojo elito tarpusavio nesutarimą, išryškėjantį per skirtingą politinio, ekonominio ar kultūrinio gesto motyvaciją. Suvokiant decentralizacijos visose gyvenimo srityse svarbą, vis vien negalima nematyti trūkumo vieningos esminės idėjos (gink Dieve, ne ideologijos), kuri smelktų tas įvairialypes gyvenimo lytis ir kaip oras – neregimas, tačiau gyvybiškai svarbus egzistencijos komponentas – palaikytų kultūrą gyvą apskritai ir jos dėmenis skyrium.

„Dvasinių vertybių krizė, žmogaus krizė, pasaulio sąžinės krizė“, – taip mūsų epochą įvertina A. J. Greimas, taikliai pridurdamas, jog „pirmą kartą nuogi faktai visiškai atskyrė gyvenimo filosofiją nuo paties gyvenimo, idėjas nuo žmogaus“². Naujos dvasingumo formos, vėl išsikovojusios primatą švintančiame kultūros horizonte, galėtų tapti išeities tašku ir idėja, sutaikančia sudaiktėjusį žmogų su jo būtimi. O to, ko negalima tikėtis iš „masių“, galima ir būtina pareikalauti iš „geriausios visuomenės dalies“. Pareikalauti besąlygiškai, nes tik idėja, dėl kurios iš tiesų *gali numirti*, apmirusią egzistenciją gali prikelti naujam gyvenimui.

Pasitelkime mažą pavyzdį. Laikantis griežtos vertybių hierarchijos, aki-vaizdžiai matyti, kad jokia humanitarinė pagalba iš *šalies* neišspręs beprotiškais tempais augančios žmonijos populiacijos, o „demografinis sprogimas“ dabar yra vienas didžiausių pažangos stabdžių. Turi būti surasti būdai, kaip iš *vidaus* išspręsti šią problemą. Šiuo požiūriu teisi būtent dvasininkija, beviltiškai kovojanti už gyvybės išsaugojimą ir smerkianti abortus, o ne vartotojiškos visuomenės apologetai. Jos pozicija anaip tol ne atgyvenusi, o pažangi, nes remiasi į dvasines vertybes, kurių pamatu kūnas traktuojamas ne kaip daugkartinio naudojimo daiktas, o dužus indas, kurį Dievas žmogui patikėjo laikyti savo rankose ir saugoti tol, kol jame vyksta paslaptingas kūrimo vyksmas, apvainikuojamas naujos sielos atėjimu. Jei sielą laikysime perprodukcijos gaminiu, tevertu išmesti į šiukšlyną, *kartu atsikrattant ir to, kas mums suteikia teisę egzistuoti*, tai prieauglio problemos vis vien neišspręsimė. Emancipacijos šalininkai turėtų pagalvoti, ar ne iš gyvuliškų juslių tenkinimo bet kokia kaina žmogus turėtų pirmiausia išsivaduoti, jei iš tiesų nori būti vertas žmogaus vardo, ir tik tada mėgautis medicinos bei biomokslų laimėjimais; ar nevertėtų pirmiausia rūpintis sielos, o ne kūno išganymu, nes tai, ko gero, yra apskritai vienintelė išlikimo alternatyva.

Pereinant prie Lietuvos aktualijų, dėstomo požiūrio nuoseklumas reikalauja pripažinti, jog čia elito raida neatsiejamai susijusi su visuotiniu procesu. Tačiau pasaulis su komunistinių ir socialistinių šalių bloko atsiradimu praturtėjo iki tol neregėtų fenomenu – *novyj čelovek* gimimu, kurį sukurti taip stengėsi sovietinio rojaus alchemikai. Nors jo tėvas – stalinizmas – mirė, kūdikis liko gyventi. Su jo reikalavimu „vietos po saule“ įmanu sieti

² A. J. Greimas. *Laisvė ir „užsiangažavimas“ // Iš arti ir iš toli*. – Vilnius, 1991, p. 298.

dviprasmišką postkomunistinių šalių, taip pat ir Lietuvos, padėtį. Kūdikio riksmas aidų po valstybės skliautais ir gerą dešimtmetį gožia visus kitus balsus. Realiai egzistuojantis kultūrinis anachronizmas *sovietizmo* pavidalu liudija nesenkančią *novyj čelovek* gyvybingumą.

Homo neosovieticus lituanus – žmogaus tipas, kurio iki sovietų okupacijos nebuvo. Tai visiškai naujas darinys, po ilgo eksperimentavimo žmogaus instinktais, pirmiausia baime, tapęs atsparus bet kokiai širdies virpesių bacilai ir faktiškai neturįs ištiso gerąją asmenybės dalį sudarančio klodo – tikrosios tapatybės, su kuria susijusios ir iš kurios kyla dora, sąžinė, orumas bei paprasčiausiai sveikas protas. Varganas sukryžmintų ideologijų laboratorijoje klonuotas padaras gali našiai ir efektyviai daryti daug dalykų, išskyrus vieną – suvokti, kad, menkinant ir atmetant prigimtinę kultūrą, neugdant savimonės ir nepuoselėjant pagrindinių žmoniškumą lemiančių principų, jokia veikla neturi prasmės. Taip tampama pigia darbo jėga, išėjusių iš apyvartos prekių sąvartynu, tauta, kurią kaip samdinių kariuomenę galima pirkti ir parduoti. Tokio piliečio mentaliteto gylis primena vienoje TV laidoje matytos kaimo bobutės mentalitetą, kurią sukrėtė ne iššaudytų žydų kruvinų drabužių vaizdas, ne nežmoniška holokausto tikrovė, bet faktas, kad jai, vargetai, iš išnaikintų žydų palikimo teko tik toks menkavertis laimikis, kurį dar ir išsiskalbti pačiai reikėjo! Tačiau apie kokią savimonę, kokią savigarbą galima kalbėti, jei *novyj čelovek* gimė, augo ir brendo visiškai dirbtinai sukurtoje dirvoje – kaip augalas, nesuleidęs šaknų į gimtąją kultūros tradiciją, o jo šakos nesistiebi į dvasinių aukštumų dangų? Negana to, kultūra jam dažnai buvo tik palanki dirva parazituoti.

Tokią „piktžolių ideologiją“, sovietinio naujojo žmogaus sampratą kūrė, diegė ir įkūnijo elito atmaina, išnirusi iš pačių proletariato gūdumų – reiškiny, neturįs precedento elito istorijoje. Mūsų krašte šiai „aukštuomenei“ lietuvių mentalitetas kažkaip ir liko *a priori* įaugęs į žemę ir amžiams prikaustytas prie tos nelemtos žagrės (gerai dar, kad ne prie konvejerio), tarsi per trumpą laikotarpį nebūtų susiformavusi lietuviška miesto kultūra. Intelektualas nūnai arba atvers nacionalinę sodomą ir gomorą, arba su nostalgija žvelgs į praeitį (t. y. sovietmetį) bei kurią nors užsienio šalį (Maskvoj arba Briusely *viskas* geriau). Jam mūsų lietuviškas paveldas, tautosaka ir gyvas žodis tėra vulgaraus sentimentalumo ir karingumo sanakaupa. Ką jau kalbėti apie kitataučių, gyvenusių Lietuvoje, laikiusių ją savo fizine bei dvasine tėvyne ir įnešusių neįkainojamą indėlį į šalies kultūrą, palikimo

vertinimą. Arogantiška ir pati save užskliaudžianti laikysena – šių dienų elitu save laikančio *posovietinio tarpsluoksnio* sindromas. Tai yra jo tragedija, nes jis nebegali remtis nei į savąsias vertybes, kaip daro kitų kraštų elitas, nei į nebeegzistuojančią ideologiją, kuri palaikytų fiktyviuosius jo prioritetus. Jis mėgina savo požiūrį primesti žmonėms, kurie jau turi visiškai kitą gyvenimo, taip pat ir kultūrinio, patirtį. Kadaisė siaubą varę enkavedistinės laisvės sargybiniai panašūs į tragikomiškus spektaklio personažus; pasibaigus kruvinai dramai jie toliau vaidina „elitinius“ kabinetų generolus, kuriančius savąją istorijos interpretaciją bei viziją. Negana to, tokie ilgalaikio kultūrinio genocido vykdytojai dar ir šiandien imasi rašyti mūsų kultūros istoriją.

Ar ne todėl ir kalbame apie kultūros atrofiją, visišką elito abejingumą ne tik mūsų kultūros išsaugojimui ar plėtrai, bet jos buvimui apskritai. Tokioje terpėje ir gali klestėti tik žurnalo *Stilius* rūšies „elitas“, kurio skurdumo nepajėgia pridengti popieriaus blizgesys. Dabar ir turime tai, ką turime: svetur vertinamą profesionalų meną ir kultūrinę negalią plačiąja prasme vienu metu (įskaitant ir prastą elgesio kultūrą).

Tai kas gi tas tikrasis Lietuvos elitas? Tapti įžymybe, garsenybe, populiariu ar turtingu asmeniu dar nereikia automatiškai transformuotis į elitinę figūrą. Be to, aukštuomenė ir negalėjo staiga išdygti kaip iš po žemių. O gal jos reikia ieškoti tarp anuomet žmoniškumą ir žmogiškąsias vertybes sugebėjusių išsaugoti žmonių? Kas jie? Kai kurie jų klydę ar kadaise tikėję utopiniais socializmo pažadais, bet laiku sugebėję atskirti iškreiptą tikrovę nuo vizijos. Kiti – pagrindinės savilaidos skaitytojai ir *Laisvės* radijo klausytojai. Šviesuoliai, po kruopelę rinkę ir saugoję išdraskytos Lietuvos kultūros liekanas. Fantastai, materializmo tamsybėse mėginę įžiebtį dvasios švieselę. Nuotykių ieškotojai, mintimis nuklydę į kitus kontinentus pasparos savajam identitetui. Tikri spartiečiai, užsigrūdinę lageriuose, kalėjimuose, tremtyje ir dipukų stovyklose. Darbo bitelės, skurdžioje sovietinėje kasdienybėje nešusios viltį savo vaikams. Buvę autsaideriai, nūnai tūnantis savo „oloje“ su tomeliu rankoje. Dingusios bajorijos palikuonys, atgavę regalias bei paveldą ir neatgavę jų, tyliai ir oriai išgyvenantys dar vieną epochos lūžį. Tai jie vien savo buvimu prieš dešimt metų iškėlė Lietuvą pasaulio akivaizdon ir suteikė jai dar vieną istorinį šansą tapti unikalia ir savarankiška pasaulio bendrijos dalimi.

Visus šiuos žmones, kad ir kokią skirtingą kelią nuėjusius, sieja meilė savo kraštui, kalbai ir istorijai, tegu dar nesusiformavusios, tik nujaučiamos

idėjos ilgesys ir rūpestis dėl kultūros. Šiandien jie išsibarstę ir nusivylę, slegiami rezignacijos ir supančios tuštumos arba apimti kapitalistinio entuziazmo įkarščio. Tačiau kol kas nėra jėgos, galinčios juos suburti darbui, suvokiamam kaip bendras tikslas. Taigi jie pavieniui ir grupelėmis triūsia, tegu kartais ir keiksnodami savo likimą, tegu ir pervertindami savo jėgas. Išlikę autentiškomis asmenybėmis, jie šiandien yra mūsų žemės lopinėlio druska. Jų nedaug, bet jie yra, išsaugoję vidinę stiprybę ir širdies nerimą.

Jei galime aptikti asmenybių, kurioms būdingas šių savybių, visų po truputį, derinys, tai būkime tikri, kad tai tipas žmogaus, kuris kartu su antikinių ir modernių idealų perėmėjais sudarys ateities Lietuvos elito branduolį. O šiandien jis – dažniausiai nematomas ir nekviečiamas į rampų šviesą.

Tačiau tikrojo atgimimo dar reikia palaukti. Veikiausiai jį sužadins ne kokia nors planinga kultūros politika, bet iš vidinių mūsų krašte gyvenančių tautų gelmių iškilęs imperatyvas, o jo įgyvendinimas ir būtų vadina-mojo elito uždavinys. Tuomet dabartinis statistinis elitas, įvardytas pagal turtinę ir socialinę padėtį, neturėtų likti kurčias vieninteliam savo išlikimo garantui – ne pagaliau sukurtai vartotojiškai visuomenei, o naują impulsą išgyvenančiai kultūrai, matuojamai dvasinių vertybių matu.

2001

LAISVĖS APOLOGIJA

Prie šio rašinio paskatino prisėsti pastarųjų dienų TV publicistinės laidos ir Lietuvoje jau senokai ryškėjančios kai kurios pasaulėžiūros tendencijos. Įvykiai Niujorke ir Vašingtone rugsėjį dar labiau išryškino Lietuvoje gajas antiamerikietiškas nuotaikas. Priešingai blaiviai valstybės vadovų politikai, vadinamasis „žmogus iš gatvės“ yra linkęs įtariai žvelgti į JAV veiksmus prieš terorizmą. Negana to, stebina tiesiog visiškai iracionali, priešiška ir išankstinė nuostata jų atžvilgiu. Tačiau toks skepticizmas turi aiškias praeities tradicijas ir nėra susijęs vien su skandalinga *Williams* byla ar kažkieno eskaluojamu nepasitikėjimu „proamerikietiška“ prezidento ir jo aplinkos veiklos kryptimi. Veikiau tai yra reliktas iš šaltojo karo laikų – ir šiandien tebeveikia 50 metų lietuviams sovietinės valdžios diegtos „pūvančio kapitalizmo“, „amerikietiško imperializmo“ ir „prakeikto amerikiečio“, tapataus kraugerio buržua įvaizdžiui, mąstymo klišės. Norisi pabrėžti, kad šiuo straipsniu nesiekama analizuoti JAV užsienio politikos ar kritiškai vertinti neigiamas ypatybes kultūros, kurią taip mėgstama visą ištisai vadinti pseudokultūra. Amerika, kaip ir kitos šalys, turi problemų, tačiau metas būtų atkreipti dėmesį į tai, kas šią šalį charakterizuoja teigiamai ir galbūt išskiria iš kitų. Tad imkime ir pažaiskime – sukeiskime „kaltinamuosius“ vietomis.

Galima suprasti kai kurių valstybių antiamerikietišką propagandą kovojant dėl įtakos sferų, jų pavydą dėl šios supervalstybės turtingumo ir galios, tačiau sunku pateisinti tai, kad mes taip greitai pamirštame, – Amerikos vaidmenį kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės. O pamąstykime, ar lietuviai būtų galėję net svajoti apie realią galimybę išsikovoti laisvę, jei pasaulio žemėlapyje nebūtų JAV, kuriose veikė VLIK, kurios palaikė jėgų pusiausvyrą iki Sovietų Sąjungos subyrėjimo, niekada nepripažino

okupuotos Tarybų Lietuvos ir palaikė mūsų nepriklausomybės siekį? (Žinoma, po nacių sutriuškinimo tikėjomės maksimumo, realios pagalbos kaunantis su Stalino Rusija, bet teko tenkintis minimumu. Tačiau tai atskira tema.) Tuo tarpu dar ir šiandien, būdami laisva valstybe, kuri orientuojasi į Europos Sąjungą ir svarbiausias demokratines vertybes, iš Rusijos girdime, kad Lietuva okupuota nebuvo. Negelbės nei JAV, nei Vakarų šalių parama, jei patys leisime savęs negerbti ir tyčiotis iš istorijos, jei ir toliau gyvensime mums nuolat primetamais mitais. Ką reiškia pastaruoju metu pamėgta „dvigubų standartų“ formuluotė, nuolat prikašiojama JAV kaip jų veiksmų neteisingumo įrodymas, jei tuos pačius dvigubus standartus taikome... patys sau: pripažįstame žydų, Lietuvoje nukentėjusių nuo holokausto, nors ir inicijuoto valstybių okupantų, reikalavimą išmokėti kompensacijas už eksproprijuotą turtą teisingu, bet V. Landsbergio reikalavimą grąžinti Lietuvai tai, kas jai priklauso, apšaukiame iškeltu ne laiku. Tai gal Hitlerio ir Stalino vykdytas piktadarystės skiria šimtmečiai? Vaizdingai kalbant, Hanibalas prie vartų, o mes apsimetame, kad to nematome. Dar Ovidijus mokė: „*Principiis obsta!*“ (*Užkirsk kelią iš pat pradžių!*), o mes plačiai atidarome vartus tam pačiam Trojos arkliui, kuris taikosi mus sutrypti ir vadina tai „pagalba“ bei „apsauga“. Jei kaip žydai kelis tūkstančius metų būtume mokęsi, pasak priežodžio, iš kitų klaidų, tai ir kontribucijos bei turto nusavinimo klausimus šiandien spręstume taip pat sėkmingai kaip ir jie, užuot skendę beviltiškai gėdingame antisemitizme. Tačiau straipsnis ne apie tai.

Iš istorijos mokytis reikia, tačiau pasaulis juda į priekį, ir jei nežengiamo pirmyn, tuomet ne stovime vietoje, o einame atgal. Amerikos istorija prieštaringa, bet ji sugeba mokytis iš savo klaidų. Šiandien ji yra visai kitokia nei buvo prieš trisdešimt–penkiasdešimt metų. Vienas svarbiausių jos socialinės raidos aspektų yra tas, kad šiandien tai – pati dinamiškiausia šalis, diegianti ekonominės pažangos modelius ir praktiškai įgyvendinanti žmogaus teises. Paprastai JAV peikia tie, kurie jose net būti nėra buvę, tačiau didžiai autoritetingai išplėtoja ištisas filosofines koncepcijas apie makdonaldizaciją. Tačiau pačioje Amerikoje *McDonald's* restoranai skęsta kitų, taip pat ir kinų ar italų, greitojo maitinimo įstaigų įvairovėje ir yra nuolat pustuščiai. Taip pat yra ir su kitais neigatyviais amerikiečių kultūros aspektais. Tačiau Jungtinėse Valstijose konkurencijos ir pasirinkimo laisvės dėsniai iš tiesų veikia. Niekas ten neverčia valgyti būtinai picą. Jei mes turėtume normalią demokratinę savivoką, kurios stoka yra

akivaizdi, dėl menkaverčių vertybių importavimo pirmiausia turėtume kaltinti savo pačių verslininkų prastą skonį ir išsilavinimą. Bet juk visuomet yra kaltas kitas...

Istorija klostėsi taip, kad dar Didžiosios Prancūzijos revoliucijos paskelbta „Laisvė, lygybė, brolybė“ geriausiai prigijo Naujajame pasaulyje. Mūsų trispalvė taip pat yra šio siekio simbolis, tačiau pažiūrėkime, ką mes turime. Pasibaisėtinas smurtas prieš vaikus beveik visuose gyvenimo lygmenyse faktiškai (ne juridiskai) nebaudžiamas. Tuo tarpu JAV neišvaizduojamas ne tik toks nebaudžiamumas, bet ir nepagarba vaiko asmenybei ar jo teisių ignoravimas. Jeigu kas tuo netiki, tegu pabando žodžiu ar veiksniu Amerikoje viešojo vietoje ar namuose įžeisti vaiką – padarinių laukti ilgai neteks. Lietuvoje vaiko situacija yra skandalinga, tačiau vienintelis valdžios atstovas, kuris galiausiai ėmėsi realiai rūpintis vaiko teisėmis vyriausybiniu lygiu, yra mūsų „amerikonas“ prezidentas. (Šiandien yra visiškai aišku, kad, nepaisant visuomeninių organizacijų pastangų ir pavienių asmenų iniciatyvos, šio klausimo neišspręsimė, jei jo nesiims vyriausybės institucijos.) Ir daro jis tai ne todėl, kad ne per seniausiai Lietuvos valdininkai susigriebė, jog jei taip bus ir toliau, jų paprasčiausiai nebus kam išlaikyti senatvėje, jei tikėsime R. Melnikienės pranešimu UNESCO organizuotoje konferencijoje Seime birželio 1-ąją, Vaikų gynimo dieną. Esu tikra, kad prezidentą taip elgtis skatina ne tik pareigos, bet ir civilizuoto žmogaus suvokimas, kad demokratiškoje šalyje tokia vaiko padėtis yra visiškai netoleruotina. Tai, kaip visuomenė traktuoja vaiką, yra, be abejo, ryškiausias jos civilizuotumo rodiklis. Tačiau ne mažiau svarbios ir kitos sritys. Amerika savo viduje stengiasi civilizuotai ir racionaliai spręsti tokias problemas, kaip, pavyzdžiui, ksenofobija. Ir, reikia pripažinti, gana sėkmingai. Antai juodaodžių klausimas išspręstas, ir ne tik juridiskai. Toks elgesys jų atžvilgiu, koks buvo savaime suprantamas prieš 30 metų, šiandien yra visiškai nebeįmanomas. Ne vienas emigrantas savo kailiu yra patyręs ir paliudijęs, kad JAV, kitaip nei kitose demokratinėse Vakarų valstybėse (net ir socialistinėje Švedijoje), kuriose atvykėlis neišvengiamai lieka antrarūšis dėl geriau ar blogiau slepiamo „oficialaus nacionalizmo“ (Benedicto Andersono terminas), jaučiasi kaip lygus tarp lygių, *a priori* nėra diskriminuojamas nei rasiniu, nei religiniu, nei koku kitu atžvilgiu. (Hannah Arendt teigia: „Gyvenimo sąlygų lygybė, kaip Prancūzijos revoliucijos metu ją suprato jakobinai, tapo tikrove tik Amerikoje, o Europos žemyne šią lygybę tuojau pat išstūmė tik formali lygybė prieš įstatymą.“)

Negana to, jam realiai garantuojamos teisės lygiai su kitais kurti savo gyvenimą. Viskas priklauso nuo jo gabumų ir gebėjimo adaptuotis ne tėvynėje, nes šiuo atveju labai svarbus psichologinis aspektas. Niekur kitur neišvaizduojami atvirai reiškiamos simpatijos ir palaikymo bei noro padėti net nelegaliai atvykusiems žmonėms. Čia galima prisiminti legendinį Niujorko mero Rudolpho Giuliani atsaką į spaudoje 1994 metais pasirodžiusius statistinius duomenis, esą nelegalūs darbininkai miestui kasmet padaro kelis milijonus nuostolio. Meras atšovė, kad niekada nepersekiojo ir nepersekios žmonių, kurie į laisvą šalį, kaip ir jo seneliai kažkada iš Italijos, atvyko susikurti geresnio gyvenimo ir kad didžia dalimi Niujorkas pastatytas tų pačių „nelegalų“. Šį pareiškimą galima vertinti įvairiai, tačiau jis yra akivaizdus įrodymas to, kad laisvė šioje žemėje *par excellence* laikoma svarbiausia vertybe. Man pačiai teko stebėti, kaip Amerikoje nesisekė kai kuriems tautiečiams, kurie stokojo elementaraus principingumo, darbštumo, profesionalumo ir pagarbos šalies sanklodai. Tuo tarpu Lietuvoje jie gali puikiausiai tarpti. Čia galima girtauti, neateiti į darbą ir gauti atlyginimą už nekokybiškas paslaugas. Jei toks nevykėlis deda Ameriką į šuns dienas, belieka konstatuoti, kad jis tėra prastas liudininkas savo paties nesugebėjimo garbingai konkuruoti byloje.

Jeigu amerikiečiai įnirtingai gina savo mėgstamą Ameriką, kaip „geriausios pasaulyje šalies“ (*The best country in the world*) mitą, vadinasi, labai gerai žino, ką gina. O gina pirmiausia bendras visiems žmogiškąsias vertybes ir vėl – laisvę. Teisę laisvai mąstyti, kalbėti, gyventi. Jie sudaro realią bendruomenę, kuri grindžiama ne siaurai suprantamais nacionalistiniais ar religiniais interesais. Tai yra įsikūnijęs trečiasis prancūzų idealo – brolybės – dėmuo ir absoliutus fenomenas tarp kitų vakarietiškojų šalių, kur bendruomenės ir solidarumo jausmas taip susilpnėjęs, kad jį įmanu laikyti nykstančiu. Į tai yra atkreipęs dėmesį ne vienas Vakarų mąstytojas, stebėjęs dramatiškąsias Europos kultūros „dievų sutemas“. JAV, generuodamos naujas bendrabūvio formas, atmeta išsisėmusius kultūrinės raiškos motyvus, kuriais Vakarų visuomenė keletą šimtmečių grindė savo egzistenciją, o jos raidos padariniai, be pozityvių poslinkių – skaudžiai išryškėjęs su-svetimėjimas, pesimizmas, egzistencinės krizės nuotaikos, sakralinio bei sekuliaraus pasaulio konfrontacija. Tad Ameriką iš tiesų galima pavadinti nuolatinio judėjimo, atsinaujinimo, optimizmo simboliu. Tuo pat metu amerikiečiai paradoksaliai išlaikė tikėjimą tokiomis pamatinėmis vertybėmis kaip pagarba įstatymui, meilė, tegu kai kam ir antrajai tėvynei, šeimai.

Žinoma, Amerikoje yra miestų, – Niujorkas, Los Andželas ar San Francis-
kas, – kuriuose kaip kokioje alcheminėje laboratorijoje gimsta įvairiausios
emancipacijos formos, skleidžiasi futuristiniai projektai, randa erdvę kū-
rybai visos įmanomos minties ir gyvybės formos. Tačiau didžioji Amerikos
dalis yra sveikai konservatyvi ir net puritoniška. Jei mes vadovaujamės
mitais ir iš menkos išimties darome taisyklę, tai niekuo nesiskiriame nuo
tarybinio piliečio, kuris buvo įsikalęs į galvą, kad Amerika – tai dango-
raižių šalis. Ta proga vienas šmaikštus rusų žurnalistas ir parašė knygą
Odnoetažnaja Amerika, kad prikišamai parodytų, jog dangoraižiai stovi tik
pačiuose didmiesčių centruose, o šiaip žmonės gyvena normaliuose vie-
naaukščiuose–dviaukščiuose namuose su sodeliais – antiarchitektūrinėse
daugiaaukštėse „chruščiovkose“ ir „komunalkėse“ dėl draugiškos kaimy-
nystės vargstantiems gyventojams visai nesuvokiama prabanga.

Hannah Arendt, analizuodama valdžios siekimą dėl savęs pačios ir
žmonių gebėjimą nusiaubti Žemės rutulį be jokio tikslo teigia: „Apie to-
kią grandininę reakciją, būdingą imperialistinei jėgos politikai, kasdieny-
bėje geriausiai atstovaujamą slaptojo agento, Kiplingas pasakė (knygoje
Kimas): „Kai visi nebegyvi, Didysis Žaidimas baigiasi. Bet ne anksčiau“;
ir vienintelė priežastis, dėl kurios ši pranašystė neišsipildė, buvo naciona-
linėse valstybėse veikę konstituciniai apribojimai, *tuo tarpu šiandien viltį,*
kad ši pranašystė neišsipildys ateityje, palaiko vien Jungtinėse Amerikos Valsti-
jose galiojantys konstituciniai apribojimai plus technologiniai branduolinio
amžiaus apribojimai“¹ (išryškinta mano – D. T.). Matyt, nėra jokio pagrindo
abejoti vienos žymiausių Vakarų politologų, kurios veikalai yra tapę
klasikiniais, teiginių teisingumu. Jie radosi ne per spekuliatyvius diskur-
sus jaučioje filosofo svetainėje, bet yra pagrįsti gyva patirtimi, darančia
su neeiliniu protu bei įžvalgos jėga. Šių savybių, matyt, stokoja tie, kurie
ignoruoja faktą, kad JAV galiojančias konstitucines teises kūrė, o dabar
palaiko, tobulina ir stengiasi realizuoti *tarptautinė žmonių bendrija*, mėgi-
nanti peržengti tautines, religines, socialines ir kitokias ambicijas. Todėl ši
šalis realiai turi daugiau galimybių nei kitos nesustoti eidama pažangos
keliu, atmesti sambūvio formas, kurios dar neseniai laikytos neginčijamo-
mis, tačiau subrendus visuomenės daugumos sąmonei tapo regresyvios.
Čia progresuoja ir dorovinių vertybių samprata. Kritikuojant amerikiečių
gyvenimo būdą, dažniausiai nurodomas bedvasis kapitalizmas ir pinigų

¹ H. Arendt. *Totalitarizmo ištakos*. – Vilnius, 2001, p. 16.

kultas. Tiesa, jis iš tikrųjų šokiruoja. Tačiau tai nėra vien Amerikai būdinga nuodėmė: jos „paklausa“ atitinka esamą žmonijos išsivystymo lygį. Pasaulis vystosi pagal visuotinius dėsnius, o ne vieno reformuotojo valią; lenininis šuolio principas istoriškai paprasčiausiai neegzistuoja. Pinigai patys savaime nėra blogis, tai – tik priemonė, palaikanti ekonominę raidą, ir kai tik išsiplėtos pažangesni gerovės kūrimo mechanizmai arba rasis sąlygos pinigams cirkuliuoti nesaistant žmogaus, šis klausimas turėtų išsispęsti savaime. Tačiau kol kas tai yra neišvengiamas, nors ir netobulas „preparatas“, palaikantis pasaulio „organizmo apykaitą“. Lyginant lietuvių ir amerikiečių mentalitetą, į akis krinta nevienodas gerovės ir turto supratimas. Ironizuojant galima būtų teigti, jog 50 metų prievartiniu neturto diegimu buvo pasiekta tik tai, kad lietuvis ir liko XIX a. pabaigos–XX a. pradžios sąmonės išsivystymo lygio, kai jam nebuvo leista natūraliai plėtoti ekonominių interesų. Šis sąmonės anachronizmas šiandien reiškiasi barbariškomis „laukinio kapitalizmo“, kartais net pavadinamo feodalizmu arba vergove, formomis, reketu, teisinės sąmonės neturėjimu ir ypač – nesugebėjimu pažangiai investuoti pinigus, jų švaistymu išorinei prabangai ir t. t. Tuo tarpu JAV jau seniai išėjo iš mados *japiai* (*naujojo lietuvių* atitikmuo), kuriems svarbiausia buvo demonstruoti savo prabangą, valgyti brangiausiuose restoranuose, važinėti naujausiais automobiliais su gražiausiomis manekenėmis pašonėje, rengtis pagal paskutinį mados klyksmą ir puošti brangiausiais papuošalais. Juos pakeitė nauja milijonierių karta, vadinamieji *bobo* (iš angl. *bohemian+bourgeois*), kurie gero tono požymiu laiko pabrėžtinai kuklią aprangą, demokratišką elgesį su visais savo aplinkos žmonėmis, neišskiriant nė namų šeimininkės, atsiribojimą nuo prestižinių titulų. Vienintelis dalykas, kuriuo *bobo* sau leidžia didžiutis, – tai statusas, užsitarnautas smegenų darbu ir gabumais. Dažnai Amerikoje nepajusi jokio skirtumo tarp savęs ir džinsuoto turtuolio, per petį nerūpestingai persimetusio apšiurusią rezginę, nes jis geriau numirs, bet nenešios ant kaktos prisiklijavęs banko sąskaitos. Net jo namuose aliuzija į prabangą dažniausiai tarnauja tik pažangiausios technologijos buitinės priemonės. Įdomu, kad tokia laikysena ima keisti mažiau pasiturinčiųjų požiūrį. Pavydas ir socialinė įtampa, anot sociologų, pastebimai slūgsta. Stebuklų šalis ta Amerika, ir mes taip toli nuo jos...

Ir vis dėlto, baigdama savo apologiją, norėčiau atkreipti dėmesį į vieną esminį dalyką. Niekas JAV rojaus nedovanojo, neatnešė ant porcelianinės lėkštelės. Nepaisant prieštaringo istorinio paveldo, jos sėkmingai išlaiko

avangardinės šalies poziciją. Tą gerovę kūrė, ir labai sunkiai, ten gyvenę žmonės. Tačiau Amerikos pasiekimai tapo įmanomi tik todėl, kad pirmiausia rėmėsi konstituciškai apibrėžtomis ir anksčiau ar vėliau nugalėjusiomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, dar neprarasta sąžine, „romantišku“ polėkiu kurti laisvą, atvirą ateities visuomenę. Tam tikra prasme įmanoma daryti išvadą: jeigu šios drąsių žmonių viltys nebūtų įsikūnijusios, vargu ar šiandien aš galėčiau taip laisvai dėstyti savo nuomonę laisvoje (bent išoriškai) Lietuvoje. Todėl manau, kad vienpusiškas Amerikos santvarkos interpretavimas atspindi arba nenorą pripažinti savo pačių trūkumus, arba šališkus sumetimus, arba klaidingas nuostatas. Pasak vieno žymaus mąstytojo, kultūringas protas visuomet stengiasi išryškinti tai, kas kultūras jungia, o ne skiria. O kai šiandien rezignacijos kupinas balsas sako: „Pas mus niekada nebus Amerikos“, girdžiu ką kita, būtent: „Mes praradę drąsą, sąžinę, dvasią, tikėjimą ateitimi. Mes nebeturime didžių protų, keistų entuziastų, būties poetų, vedančių Lietuvą tikrosios laisvės ir gerovės link.“ Nejaugi? Juk *sol lucet omnibus*. Saulė šviečia visiems.

Galima būtų parašyti tokio pat ilgio antiapologiją, tačiau tegu savo šalį kritikuoja JAV piliečiai, kurių kritinio žvilgsnio Amerika niekada nestokojo. Ir tai – dar vienas jos potencialumo įrodymas.

2001

PEREAT MUNDUS, FIAT JUSTITIA

XXI amžių žmonija įžengė su didele viltimi, tarsi laukdama gražiausių svajonių išsipildymo. Amžių pervartos visuomet atnešdavo ką nors naujo. Tačiau vietoj Apokalipsės ir teisiųjų išteisinimo, vietoj lauktojo Rojaus žemėje romieji sulaukė pasirodymo naujo Žvėries, kuris slepiasi po terorizmo kauke. Tragedija, ištikusi Ameriką rugsėjo 11-osios rytą, nėra eilinė pergalė istorijoje terorizmo, tapusio veiksmingu politiniu ginklu nuo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikų. Demokratiškosios pasaulio jėgos šiuos įvykius nedviprasmiškai įvertino kaip nusikaltimą civilizuotam pasauliui ir pasikėsinimą į svarbiausias jo vertybes – laisvę ir žmogaus teises. Sukrėstas iki šiol neregėto teroro masto, pasaulis skilo į dvi dalis: tuos, kurie aiškiai suvokia iškilusią grėsmę demokratijai, žmogaus orumui ir saugumui, bei tuos, kurie beatodairiškai garbina brutalią jėgą ir diktatūrą, kuriems viskas yra „sava“ arba „svetima“. Tačiau griūvančių Niujorko dangoraižių grumėjimas pasiekė tolimiausius žemės kampelius. Šiandien joks mąstantis žmogus negali likti abejingas, neatsakęs sau į klausimą: „Kieno pusėje esu aš?“ ir nepamėginęs suvokti, ar tai, kas Pasaulio prekybos centre ištiko šešis tūkstančius įvairių tautybių ir šalių žmonių, yra „savà“ ar „svetima“ tragedija.

Rugsėjo 16 dieną iš kolegos Indijoje, žurnalo *The Mother India* redaktoriaus R. Y. Deshpande, gavau laišką, kurį pateikiu visą:

Rugsėjo 11-oji galėjo būti 1201-aisiais. Arabų invazijos į Indiją per Kaibėrio perėją mums nėra nežinomos, naujos. Jos pakeitė istorijos tėkmę. Lekiantys žirgai ir kardu žvangesys tebeskamba mūsų ausyse. Turime sumokėti kainą už miegojimą saldžiu miegu žiniasklaidos amžiuje. Dvasia buvo per giliai palaidota po neišmanymo ir inercijos, buvo tingulio velėna, per daug buvo prarasta dėl abstrakčios minties sausumo. Gyvastį visai išsiurbė ištroškusios laiko burnos.

Tačiau dabar progresyvi žmonijos dvasia turės išmokti kitą pamoką. Nužengusios nuožmios gyvybės jėgos į miltus sumalė povyzą, perdėm pasitikinčią technologija ir įmantrybėmis, gėrybių gausa. Negelbsti niekas, jei koku nors būdu paliekame toms galioms tuščią vietą. Asura¹ per daug gerai nutuokia, kada ir kaip, ir, žinoma, kur smogti. Taip pat jis gali remtis šventraščiais ir, nepaisydamas padarinių, pasiekia savo tikslą.

Neturime šventųjų, kurie tiesos vardan neša žemės našta, kurie galingomis valios pastangomis gerovės ir pažangos keliu veda saulę su žvaigždėmis dangun. Juose randa prieglobstį visos trys laiko ribos. To troško Vyasa. Mes negyvename savo vidinėje tikrovėje.

Nežinome net, ar tokia tikrovė yra. Tačiau mums gali padėti žmogiškųjų vertybių taurumas, todėl šias vertybes turime puoselėti ir palaikyti.

Kada ateis tokia tauta, rasis toks kraštas? Jo labai turi veržliai dirbti tie, kurie jį sugeba atpažinti. Tas triūsas gali tapti branduolį formuojančia veikla, ją gali laistyt pritarimo lietūs. Tai mūsų malda. Malda už Ameriką, kuri šiandieną yra imliausia šalis įgyvendinanti šį tikslą. Suvienykime savo pastangas, laisvės pastangas dėl pačios laisvės – brangios dovanos dievybės, garbingai stovinčios su ryškiu deglu rankoje. Įvyks visa, ko dvasia siekia, ir dėl to abejonių nėra.

Tai ir atsakomybė, ir dėkingumas tiems, kurie mus veda progreso, tikros pažangos keliu. Tad eikime juo.²

Šias eilutes parašęs Poetas išreiškia poziciją, kuriai svetimas požiūris kovojančias puses skirstyti į draugus ir priešus. Klausimas „Kieno pusėje?“ virsta klausimu „Kokias vertybes išpažįstu?“. Šis klausimas iškyla kiekvieną kartą, kai senosios žmonijos opos – rasizmas, religinė neapykanta ir totalitarinės užmačios – atsiveria ir perauga į sunkiai valdomą konfliktą, per kurį agresyvioji pusė savo antihumaniškus veiksmus būtinai dangsto mesianistiniais šūkiiais. Tačiau kaip tik tokie konfliktai išryškina tikruosius pagrindus, ant kurių stovi tauta, visuomenė, žmogus. Paaiškėja, kaip giliai humanistiniai idealai suleidę šaknis, ar deklaruojamos laisvės veikia, ar pavyko subrandinti visuomenę, kurios piliečiai lemiamu momentu drįstų išreikšti sąmoningą savo poziciją ir laisva valia ginti žmoniškumą, nepasiduoti prievartai ir demagogijai net akistatoje su mirtimi. Juk tik tada, kai ima veikti nužmoginantys mechanizmai, ir išryškėja, kas yra tas chimeriškas laisvas apsisprendimas.

¹ Vedų Titanas.

² R. Y. Deshpande. *Freedom Shall be the Victor*. 2001 09 16.

Kodėl būtent dabar imta šaukti apie grėsmę demokratijai? Argi iki šiol įvairiuose pasaulio taškuose nebuvo karštų zonų, kuriose kirtosi pažangios ir nepažangios jėgos ir kurios prieš taikių žmonių valią nuolat virsdavo įtampos, suirutės, asmenybės skurdinimo židiniais? Galbūt tik po įvykių Niujorke ir Vašingtone tapo akivaizdu, kokia globalinė gali būti destrukcija, kai jai ima vadovauti tokios organizuotos struktūros kaip *Al Qa'ida*, kurios nepripažįsta garbingos kovos ir nepaiso jokių žaidimo taisyklių. Kas gali būti baisiau už manipuliavimą *thanatos*, arba mirties, instinktu, kurio pasekmė – žydinti jaunystė ir net vaikystė, skubanti apsilvilti šiurpiausią mirties pavidalą. Bet ar gali vaikai būti atsakingi už šios „garbės“ pasirinkimą?

Paprastas žmogus, stebėjęs CNN transliuotus įvykius, apokaliptinį dviejų keleivinių lėktuvų režimosi į bokštus dvynius vaizdą turėjo įvertinti kaip neadekvatų realybei. Akivaizdi *beprotybė*, įgavusi tik su specialiaisiais Holivudo efektais palygintiną išraišką, prieštarauja sveikam protui. Tačiau kaip tik tai ir rodo tikrąją jėgų, suruošusių kruvinąją fejerverką, prigimtį. Pasaulis XX a. jau regėjo jų vedamą „mesiją“, pasak vieno žymaus filosofo, „vežiko veidu“, kurio riksmas milijonams muzikalių vokiečių staiga virto dangiška sirenų giesme. Buvo ir kitas, dar išradingesnis, „geležinis“ vadas, kurio studijos dvasinėje seminarijoje baigėsi antihumaniškumo apo-teoze. Naujasis Dievo vardu kalbąs išrinktasis savo veiklą pradėjo milijonų žmonių akims suteikęs kraupiai didingą reginį. Nežinia, ar tarptautiniam teismui kada nors pavyks įrodyti pagrindinio įtariamojo Osamos bin Ladena kaltę dėl šio ir kitų teroro išpuolių, tačiau jau dabar jis iškyla kaip apokaliptinė figūra zefirelišku šventojo veidu ir charizmatiško žavesio kupinomis manieromis, kažkaip magiškai gebanti generuoti chaosą, įtampą ir baimę pasaulio mastu. Jo šaltakraujiška ramybė ir nepasiekiamumas, Alacho vietininko povyza ir šen bei ten pasirodantys klaidinantys antrininkai su svitomis savaime perša demoniškos asmenybės įvaizdį. Jo veikla nei su džihadu (šventasis karas), kuris gali būti skelbiamas tik ginantis, nei su islamu neturi nieko bendra, ji prieštarauja Korano tiesoms. Nerūpi garsiajam milijonieriui ir skurstančių musulmonų vaikai, kuriuos jis ramia sąžine siunčia į mirtį. Nejau jis tiki, kad anie savižudžiai dabar jau vaikšto Alacho rojaus soduose, kai Korane įsakmiai sakoma: „Neatimkite gyvybės (nežudykite sielos), išskyrus tik dėl teisėto reikalo, nes Aukščiausiasis tai uždraudė. Jeigu kas nužudys neteisėtai, tai Mes suteiksime (nužudytojo) teisių perėmėjui visišką valdžią (atsiskaityti su piktadariu), tačiau tegu jis

neperžengia (keršydamas) leistinų ribų. Iš tikrųjų, bus jam (tada) suteikta (Viešpaties) pagalba.“³ Politinio pobūdžio islamistų fundamentalizmas daro baisią žalą demokratiją mėginančioms diegti Persų įlankos šalims, tačiau jis remia tik vieną terorizmo formų, kuri, regis, tampa skaudžiausia šio amžiaus rykšte. Vienas didžiausių Indijos nepriklausomybės kovų lyderių, mąstytojas ir vizionierius Sri Aurobindo dar 1918–1921 metais rašė: „Net jei artimiausioje ateityje žmonijai pasiseks išgyvendinti karą, konfliktas įgis kitas formas.“⁴ Pasak jo, „tikra ir tobula civilizacija dar turi būti sukurta, nes devynis dešimtadalius žmonijos gyvenimo sudaro barbarizmas ir vieną dešimtadalį – kultūra“⁵. Taip mąstant galbūt ryškėja ne tiek civilizacijų, šiuo atveju tariamai Rytų ir Vakarų, konfliktas, kiek atgyvenusių kultūros formų mėginimas išsilaikyti greitai besikeičiančiame pasaulinės kultūros fone. Galima suprasti, kad tradicinės kultūros nykimas neišvengiamai sukelia žūtbūtinį jos šalininkų pasipriešinimą, kai bet kokios priemonės tampa geros. Jei nepripažįstame kaitos ir evoliucijos dėsnių, kam skiriami milijardai mokslininkų tyrimams, kurie dažniausiai tik patvirtina net labiausiai šokiruojančias archeologų, antropologų ir kitų mokslininkų išvadas? Dėsninga, kad viename istoriniame laike egzistuojančios civilizacijos neišvengiamai susiduria kaip koks neandertalietis su *homo sapiens*; ši priešprieša, iš pradžių nešanti netektis, tarpusavio neapykantą ir kultūrinį nuosmukį, ilgainiui dėl įvairių priežasčių gali baigtis nauja kultūrų sinteze bei nebegyvų kultūros formų išnykimu. Terorizmas tapo griaujančia jėga kaip tik dėl to, kad atstovauja brutalioms, antihumaniškoms, atžagarioms visuomenės raidos tendencijoms, bet naudojasi civilizacijos laimėjimais ir yra nukreiptas prieš tuos, kuriems toks akivaizdus barbariškumas yra sunkiai suvokiamas ir visiškai nepriimtinas kaip metodas problemoms spręsti. Globaliame kontekste šis reiškinyje atrodo tiesiog regresyvus, nes svarbiausiųjų ir vidinių, ir išorinių žmoniškųjų vertybių bei civilizacijos laimėjimų asimiliacija ir jų pritaikymas kiekvienos kultūros savasčiai, savaiminė ir laisva jų kaita, o ne izoliacija ar konfrontacija, sudaro prielaidas bet kuriai civilizacijai išlikti ir nuolat atsinaujinti.

Visiškai nenoriu pasakyti, kad islamo pasaulis yra mažiau civilizuotas nei krikščioniškasis, JAV dorybingesnės nei Afganistanas ar atvirkščiai. Juk žinoma, kad krikščionybė, islamas ir judaizmas yra to paties medžio

³ Sura 16, 33.

⁴ Sri Aurobindo. *Foundations of Indian Culture*. – Pondicherry, 1995.

⁵ Ten pat.

vaisiai. Tik kažin kodėl dabartinį Iraną kadaise užkariavę arabai nepaveldėjo brangiausio senovės persų turto – tolerancijos, neperėmė Kyro Didžiojo vieningo pasaulio vizijos. Net kultūrinę brandą pasiekę žydai, gyvendami Izraelyje, yra priversti kautis ne minties šviesa, o automatais. Vargu ar amerikiečiai nūnai taip pat krikščioniškai beatsuks skriaudikui kitą skruostą. Kaip sako Augustinas, „kad ir pasaulis žūtų, tęjvyksta teisingumas“. Nejaugi po saule nieko nauja? O gal vis dėlto jau įžengta į aukštesnį civilizacijų dialogo etapą, kurio viena esminių sėkmės priedaidų būtų giliausių skirtingų kultūrų klodų pažinimas, orientacija į vertybes, kurios jas jungia ir taurina, praturtina ir pakylėja. Juk gali būti kuriamos ir naujos etinės vertybės, pranokstančios sausą įstatymų raidę. O tame dialoge, be abejo, dalyvaus ir kitos šalys, kurios šiandien tiesiogiai nesusijusios su situacija Artimųjų ir Viduriniųjų Rytų regione. Įnirtingas regresyvių jėgų puolimas yra geriausias rodiklis to, kad Deshpande minėtuojų pažangos keliu einama. Tačiau kol klestės religinis elitarizmas, iš esmės pagrindžiantis kultūrinį, tol pasaulis bus nesaugus, nes į sostą visuomet mėgins atsisėsti tas, kuris kalba Dievo vardu, po kojomis pamindamas didžiausią žmogui suteiktą dovaną – laisvę.

LAISVOS VARIACIJOS GLOBALIZACIJOS TEMA

Yra bendras savybių matas, kurio geidžiu savo civilizacijos žmonėms.

Yra skliauto spyna tai ypatingai bendrijai, kurią jie privalo sukurti.

A. de Saint-Exupéry. *Karo lakūnas*

Šiandien globalizacijos fenomenas plačiai nagrinėjamas daugiausia iš politinės ekonominės ir socialinės perspektyvos. Tačiau globalizaciją galima suvokti ir kitaip, ne vien kaip globalinę kapitalo srautų cirkuliaciją ar materialinių interesų plėtrą. Globalizacija gali būti ir vis aiškesnis suvokimas, jog visais laikais viskas buvo, yra ir bus *globalu*, nes šis Žemės rutulys yra vienas: visiems žmonėms šviečia ta pati saulė, tie patys debesys keliauja Europos, Amerikos ir Azijos dangumi, ir bet koks judesys vienoje planetos pusėje atsiliepia kitai, net jei Vakarami nenorėtų matyti to, kas vyksta Rytuose ir atvirkščiai. Iš esmės nieko neglobalaus nėra ir negali būti. Šia prasme globalizacija nepaliaujamai vyksta nuo pat mūsų civilizacijos apyaušrio, tik šis vyksmas sykiu su sparčiai tobulėjančiomis technologijomis bei vis glaudžiau susipinančiais politiniais, ekonominiais ir socialiniais santykiais it toji *navajo* indėnų dievybė Moteris-Vorė (*Spider-Woman*) aplink pasaulį mezga vis tankesnę tinklą. Globalėjimas įgauna vis didesnę pagreitį ir darosi „matomas plika akimi“. *Globus* – tobula geometrinė ir filosofinė figūra, ir, mąstant apie ją, pirmiausia į galvą ateinanti mintis yra santalka, tačiau ne griauinančių jėgų, ne tarptautinio terorizmo ar narkomafijos susitelkimas, nors ir jis yra akivaizdus ir, beje, klestėjo gerokai iki „globalizacijos“ termino nukalimo. Tatoi susitelkimas protų, kurie suvokia Žemėje vykstančių procesų visuotinumą ir kalba apie „amžinybės politiką“, kurią šie Platono „sargybiniai“ iškelia kaip vienintelį kalaviją, galintį perkirsti laikinumo mazgą, tai vienur, tai kitur susimezgantį į neišardomą lokalinių interesų kamuolį, plintantį metastazėmis ir griauinantį tobulą, sveiką *globus*

pilnatį. Kai Kathleen Raine¹ įkandin Blake'o, Yeatso ir Shelley pasaulėžvalgą grindžia imaginacijos samprata, ji nurodo buvimą sferos, kuri pranoksta geografines ribas. *Vaizduotės Anglija* (*England of Imagination*), *vaizduotės Indija* (*India of Imagination*) – tai sąvokos, kurios veikiau išreiškia dvasinę tam tikros kultūros būseną, kurią galima išgyventi bet kuriame pasaulio taške. Turbūt egzistuoja ir *vaizduotės pasaulis* (*World of Imagination*), implikuojantis metakultūrinę dimensiją. Tad giliausia prasme *mundus imaginalis*, *mundus universalis* ir *mundus globalis* yra viena. Bendras ne tik ozono sluoksnis, lietus, vėjas; bendras ir minčių vandenynas. Įkandin „jautrios poetų tautos“ į šią *sphaera* įžengia kiekvienas mūsų amžiaus dvasios keliauninkas, turintis gyvenimo viziją, pranokstančią laiką ir todėl atsiduriančią anapus lokalizuotų erdvių priešpriešos. Kokią alternatyvą gali pasiūlyti naiviai globalizaciją suprantantys jos priešininkai? Vienintelė logiška alternatyva būtų... lokalizacija. Judėjimas „atgal į gamtą“, „į šviesų rytojų“ ir kitas minties *locus communis*, pasakytų koks nors ironiškai nusiteikęs progreso šalininkas, aiškiai matydamas vietinį socialinių reformų pobūdį. Tačiau ir šį reliatyviai dualios tikrovės sandą suvokdami kaip „išsivietinimą“ plačiausia prasme, galime teigti, jog šis fenomenas egzistuoja savaime, kaip ir jo „priešybė“ – globalizacija. Visi mes esame *glebae adscripti*, dabar jau ne visagalio feodalo, o tiesiog egzistencinės būtinybės pririšti prie žemės, ir mums ta vieta po saule, kurioje vos gimę išvydome virš galvos dangų ir į kurią atgulsime, yra tokia akivaizdžybė, jog jos praradimas rodosi esąs neįmanomas arba tiesiog visiška iliuzija. Absoliučia prasme „išsivietinti“, t. y. delokalizuoti, mes negalime. O gal šitaip pilnutinai suvokiant *globus* ir *locus* santykį įmanu išvelgti vadinamosios globalizacijos ir lokalizacijos gamtinę koegzistenciją, o žmogų apėmusį būties nerimą ir nomadines pagavas priskirti neapsisprendimui, virsmui, *tarpinei* būsenai, kybant kažkur tarp šių dviejų polių? Tokiu atveju išmintingiausia nuostata reikėtų laikyti „amžinybės politiką“, į kurią įeina ir ekologija, ir nusiginklavimas, ir ŽIV pandemijos sustabdymas, ir Kioto sutartis. Negana to, rodos, jog tik globaliai mąstantysis, vien Dievui žinomais keliais įvesdintas į aukštesniąją sielos hemisferą, pajėgia tvirtai atsiremti į žemę ir savo buvimo vietai suteikti daugiau gyvybės, grožio bei prasmės. Taip jis *įžemina* universalią patirtį ir, pranokdamas *globus* ir *locus* prieštarumą, konkrečioje vietoje, laikinėje tikrovėje, t. y. erdvės ir laiko sąlygomis, leidžia pajusti antjutimi-

¹ Viena žymiausių Anglijos poezių ir mokslininkų, išleidusi 11 poezijos knygu.

nės tikrovės dvelksmą, įkurdina aukštesniąją Prezenciją čia ir dabar. Ir net jei jis, kaip Ramachandra Gandhi², ruošiasi stojiškai pasitikti Apokalipsę, vis tiek žino, kaip, pasak Philipo Glasso, tinkamai „užsirišti batų raištelį“, pasodinti medį ar mylėti savo artimą. Sau vietos nerandantiems popierinės globalizacijos (t. y. unifikacijos, monopolizacijos, konsumerizacijos ir t. t.) teoretikams ir praktikams užsispyrus vykdant „laiko politiką“, gali ateiti diena, kai svarbiausia TV žinių dalimi taps ne politika ar ekonomika, bet orai. Dar viena imaginacija: Apokalipsės arba Apreiškimo valandą, apie kurią kalba visi šventraščiai, galima pavadinti totalinio globalumo valanda, kai visiems bus matoma tai, į ką daugelis dabar nenori, negali arba nedrįsta pažvelgti.

Skaitau: „Vilnius – daugiatautės kultūros miestas.“ Vyksta Sostinės dienos, konferencijos ir kiti renginiai, po šventosios „tautų draugystės“ schizmos mėginant restauruoti (pagal LDK *cliché*?) čia įvairiais laikotarpiais atsikėlusių ir naujai besikuriančių tautų draugišką sambūvį. Tačiau kokių nors istoriškai apibrėžtų praeityje vykusių procesų restauracija (o gal tiesiog imitacija) yra kiek pompastiška ir juokinga, jei nėra nereali iš viso. Pats restauracijos faktas kalba apie nebefunkcionuojančio objekto išorinį atnaujinimą, skirtą muziejų lankytojams. Žinoma, čia kalbu ne apie simboliškai, t. y. gyvybiškai, Lietuvai svarbius objektus ir juolab ne apie pastatų restauraciją, o apie kultūrinius santykius. Gyvybę ir judėjimą kultūriniam mainams suteikia natūraliai, savaime besiklostantys įvykiai, išvalgos ir jau minėtąja prasme globalinė bendrystės suvoktis, besisukanti apie šalies kultūrinės savasties ašį. Ar Vilnius ketina tapti mugės vieta, kurioje svetimtaučiai prekijai įkyriai šaukdami siūlys savo prekę? Ar, išvengdamas lokaliųjų interesų kryžkelės likimo, taps bendrakultūrinių ryšių *vietininku*, – ryšių, palengva susiklostančių iš gilaus supratimo apie negrįžtamai ir dramatiškai pakitusį ir tebekintantį tautinį ir kultūrinį miesto veidą, iš elementarios pagarbos jo šeimininkui ir pamatinėms nacionalinės reikšmės vertybėms? Šią dilemą sėkmingiau sprendžia tie, kurie yra iš esmės apmąstę kultūros fenomeną ir nors akimirka prisilietę prie ją maitinančios versmės, trykštančios iš pačių jos savasties, arba patybės, gelmių. Iš bendrų *globus* ištakų, kurių esmė – Grožis, Tiesa, Būties Džiaugsmas, tačiau kurios *negali realizuotis kitaip, kaip tik begaline pavidalų ir savasčių, tautų, kalbų ir papročių įvairove, nes kitaip nebūtų ką auginti, puoselėti, kuo gėrėtis, kame garbinti visa ko pradą.*

² Mahatmos Gandhi anūkas, poetas ir filosofas.

Tokiam žmogui bet kokia „kultūrtrėgerystė“ prilygsta šventvagystei, nes jis, – ir kaip tik dėl to, – įsibridęs į savosios kultūros šaltinį, geba gerbti kitas bei gėrėtis jų savastimi; jis atmeta bet kokias dirbtinės hibridizacijos formas. Nes fundamentalūs kultūrą kaip tokią pagrindžiantys principai yra savaime bendri. Tokie šviesuliai šviečia kiekvienoje tautoje, ir nors šioje delčios civilizacijoje į tamsą grimzta tautos, nacijos, valstybės samprata, jų žūtį pranašauti yra, ko gero, per anksti. Pavojinga, pažvelgus į Šaltinį ir matant tik savo atspindį, konstruoti makrodimensinius normatyvus. O gal šios bazinės žmonių bendrijos formos dar neįgavo savo išbaigto pavidalo; galbūt kone visos šalys turės persirgti vienaip ar kitaip išryškėjančia *dominavimo* liga, kol pagaliau virš šio liūdno gamtovaizdžio, nusėto sudužusiomis geros valios viltimis, patekės naujo bendrabūvio jaunatis. Todėl negalima nesutikti su Gerardu Delanty, kuris, kalbėdamas apie Europos idėją, teigia, kad „ji turi būti įvertinta globaliniame pasaulėžiūrų kontekste, o nacionalinė valstybė yra ne jos priešas, bet veikiau galimumo sąlyga“³.

Jei vilniečiui brangi *Šiaurės Atėnų* vizija, tai nereiškia, kad čia steigsis graikų kvartalai ir miesto aikštėse bus šokamas sirtakis. Tai tėra klasikinį

³ G. Delanty. *Europos išradimas*. – Vilnius, 2002, p. 23. Toliau, apibendrindamas savo įžvalgas, Delanty pabrėžia būtinumą Europos idėją atsieti nuo esencialistinio etnokultūriškumo ir susieti su multikultūralizmu bei postnacionaliniu pilietišku (ten pat, p. 214). Autorius pateikia milžiniškos svarbos ir toliaregiškumo idėją – moralinio universalistinio autonomijos projekto galimybę. Jis įžiūri gyvybingumą pilietinės visuomenės tradicijos, kuri pajėgtų transcuduoti kultūrinių tradicijų specifiskumą (ten pat, p. 28). Štai čia ir norėtusi padaryti mažą „pataisą“: tik su sąlyga, kad tos kultūrinės tradicijos bus išties transcuduotos, o ne asimiliuotos prievarta. Mano supratimu, šiandien šis projektas pirmiausia susijęs su didžiosiomis nacionalinėmis valstybėmis, nes tik jos yra pajėgios demonstruoti nacionalinį šovinizmą, rasizmą ir kitokį „baltosios buržuazijos populizmą“ tokiu mastu, kad jis realiai galėtų lemti katastrofiškus geopolitinius lūžius (ten pat, 209). Šia prasme Lietuva, kaip ir kitos mažos valstybės, atsiduria paradoksaliaje situacijoje, nes, būtent *globaliai* mąstant, bendrame kontekste mes esame *de facto* mažuma, kuri kol kas *de jure* disponuoja visais didžiosioms valstybėms būdingais valstybingumo palaikymo svertais. Tačiau šiandien visi suvokia, kad šie svertai priklauso nuo didžiųjų malonės. Kaip mes turime reaguoti į labai svarbią nuorodą, jog „Europą reikia vertinti pagal tai, kaip ji elgiasi su mažumomis ir su neeuropiniu pasauliu“? (ten pat, p. 214). Mažuma mažumai nelygu. Yra mažumos, atskilusios nuo didžiumos, kurios anas gali sėkmingai panaudoti kaip politinės įtakos priemonę kitos valstybės viduje. Jeigu ta valstybė mikroskopinė, tai šalia esančių kaimyninių gigančių pasitaikančios pretenzijos, stengiantis „apginti“ savo mažumas, atrodo mažų mažiausiais negarbingais. Mes neturime pasaulyje tokios didžiumos, kuri per visišką krizę apgintų mūsų autonomiškumą (faktai dar neatvėšę). Todėl nuo didžiųjų valstybių geranoriškumo ir subrendimo priklauso mažųjų valstybių ateitis, kurios savastį šiandien apsaugo būtent valstybė ir nacionaliniai prioritetai. *Pastaba*: nuorodos ir komentarai interpoluoti perskaičius G. Delanty studiją, kai straipsnis jau buvo parašytas.

ir mums artimą kultūros žmogaus santykį su miestu, gamta, kosmosu atspindinti imaginacija. Gali kilti ir daugiau vizijų: kas nors Vilnių gali įsivaizduoti kaip „Šiaurės Vrindavaną“ arba „Šiaurės Meką“, jau nekalbant apie gyvą „Šiaurės Jeruzalės“ įvaizdį. Vaizduotėje jis gali tapti netgi *Small Apple* (suprask, „Šiaurės Niujorku“). Tačiau ar iš tikrųjų tatau atspindi autentišką *globus* ir *locus* santykį, ar yra tik jo ilgesio išraiška, desperatiškos pastangos *įsivietinti* kitoje kultūroje, kartais – įterpti kitą savoje? Pagaliau kodėl Vilnius negali likti tiesiog Vilniumi, po kurį laisvai vaikščiojo ir savo integralias vizijas kūrė Čiurlionis – vienas didžiausių mūsų kultūros imaginacijos meistrų?

Tik brandi (pilna savyje) kultūra pajėgi pripažinti kitos kultūros savaimingą egzistenciją; ji nesiekia niekam savęs primesti, ir jai niekas negali būti primesta kaip nors kitaip, kaip tik jėga arba apgaule. Svetimo baimė, kaip ir priešiškas bei noras sunaikinti, arba, priešingai, svetimą pamėgdžiojimas kyla iš negalios, nepajėgumo *pakilti iki visuotinės bendrystės apraiškų aukščiausiomis prigimtinės kultūros ir meno formomis*; kas to nepajėgia, tam lieka fragmentiškas gyvavimas suaižėjusios *globus* pilnaties šukėse. Tai ypač akivaizdu mąstant apie *šoa* – klausimą, kažkaip mistiškai svarbų būtent Vakarų kultūrai ir neegzistuojantis Rytuose. Mąstyk nemąstęs, o vis vien prieini akligatvį, išskyrus suvokimą, kad yra dvi istorijos: vieną rašo istorikai, kitą – širdis, siela ir protas. Pirmąją palikime istorikams, o antrąją, vidinę, be kurios nebūtų pirmosios, iškelkime į negailestingą savikritikos šviesą, nes, kol liks nors vienas tamsus širdies užkaboris, kuriame glaudžiasi seniai atgyvenusios *svetimo* chimeros, tol jų šešėliai temdys protą, tol jos mis mūsų toleruojamais mitais ir veršis kurti aną matomą, atgręžtą atgal ir visada nešvarią istoriją.

Pati Atskirybė gimdo holokaustą. Ar Pažadėtoji Žemė nėra vaizduotės Izraelis, kuriame viešpatauja ne Atskirybė, o Vienovė, tikroji Sandora su Dievu, nesaistoma rasinės priklausomybės? Paradoksaliaus (ir labai retas) suvokimas, kad „visi mes esame *žydai*“, yra visiškai tikslus ta prasme, kad kiekvienas žmogus (tauta), ieškantis(-i) savo santykio su anapusine Tikrove, primena *amžiną žydą*, keliaujantį į Pažadėtąją Žemę. Retorinė figūra, išreiškianti globalinę suvoktį. Vakaruose žydo, kaip abstrakčios, imaginacinės sąvokos, atsiradimą aktualizavo specifiškai susiklostę istoriniai įvykiai; tačiau įmanomos ir kitokios retorinės figūros, iš kitos perspektyvos nušviečiančios tos pačios tiesos esmę.

„Daugiatautė kultūra“ – gan miglota retorinė figūra. Veikiau tai mitologema, klestėjusi sovietinio režimo laikais. Korektiškesnis apibrėžimas būtų „kultūrų bendrija“. Taigi egzistuoja arba kultūrų bendrija, arba kultūrų sintezė. Todėl Vilniuje, manding, susitelkusi kultūrų bendrija, tačiau *visų* valstybių sostinės yra iš esmės multikultūriniai dariniai. XXI a. tai jau nėra jokia išskirtinė Vilniaus miesto savybė, tad kam tatai būtinai akcentuoti? Kultūrų sintezė, kurios procesas ryškiausiai matomas JAV, vyksta jų sankirtos paribiuose, tačiau ji išsiplėtoja į tai, ką galima pavadinti *naująja* kultūra. Todėl amerikietis yra amerikietis, o ne, pavyzdžiui, „angliškai rašantis lietuvių kilmės lenkų poetas“, kaip įprasta dėlioti nuorodas Europoje (žinoma, nuorodos varijuoja, priklausomai nuo žmogaus apsisprendimo). Tam tikra prasme tai – taip pat globalizacijos požymis. Ir vis dėlto naujai kultūrai išaugti reikia laiko, nes ji kaip upė, į kurią laisvai susibėga skirtingų savasčių šaltiniai. Vieta, kurioje prievarta vykdomas kultūrų kryžminimas, t. y. lokalizuojami priešingi interesai, virsta dykyne, o jos gyventojai užnuodijami nevilties, tapatybės praradimo, kartėlio nuodais, iš kurių, be jokios abejonės, taip pat gimsta tam tikra kultūra. Kokie šaltiniai atgaivins iškankintą Kaliningrado srities (Karaliaučiaus? Königsbergo?) žemę? Ar žemė yra tik „mesto dlia proživanija“, ar erdvė, suteikianti žmogui pamatą kaip medžiui augti „šaknimis į žemę, šakomis į dangų“?

Galiausiai kartu su Oskaru Milašiumi paklauskime: „Kur yra erdvė?“ Dažniausiai, vaikščiodamas po Vilnių, šios erdvės neberandi. O ji yra, tik atsitraukusi, paslėpta, užtemdyta. Vilniuje tebėra neapibrėžtos *fizinės* sakralinės erdvės, kurios pranoksta maldos namų ribas ir simbolizuoja vietas, į kurias gali nusileisti milašiškoji Erdvės pilnatis. Slėnis tarp Gedimino kalno ir Bernardinų bažnyčios, visa Žemutinių rūmų ir Katedros teritorija taip pat yra tokia sakrali vieta. Tačiau čia nuolat vyksta keisti renginiai ir atrakcionai, jei ne desakralizuojantys, bent sąmoningai ar nesąmoningai išreiškiantys profaniškas intencijas jos atžvilgiu. Valstybė, nesirūpinanti savo sakralinių erdvių apibrėžtimi ir sauga, rizikuoja paminti kultūros savastį, kurią būtina gerbti. Negana to – jų nepuoselėdami atsidursime lėkštumoje, į kurią įžengti vietos neraz joks imaginacijos dainius – nei savas, nei „svetimas“. Nes jam brangi apskrita, pilna *globus* esatis: ji visur yra sava, ją gali atpažinti kaip gėlės žiedą iš kvapo, žmogų – iš eigasties, giminingą sielą – iš žvilgsnio. Kai sakau „sakrali erdvė“, turiu galvoje tą ypatingos svarbos dvasinę dimensiją, kuri sutaiko religinę bei pasaulietinę erdves – nes *sacrum* ir *profanum* santykis yra gilesnis nei joms būdingas

rituališkumas – bei sudaro prielaidas ir visokeriopų manifestacijų autonomiškai įvairovei, ir sintezei skleistis. Kas dar, eilinį kartą pralaimėjus humanistinėms ir pilietinėms vertybėms, galėtų suteikti tą trūkstamą egzistencinę paskatą, be kurios globalizacija, vykstanti vien istorinėje, socialinėje ar politinėje plotmėje, t. y. fragmentiškai bei atsietai, ir matoma iš tų pačių perspektyvų, yra nepilna, nevisuminė? Galbūt tat ir yra bendras matmuo, kuris, per amžius išlikdamas *enigma*, kaip Lucaso Bessono „penktasis elementas“, visa išbaigia ir sulydo į harmoningą visumą.

PERMAINŲ METAS

Permainos Lietuvoje įgyja vis didesnę pagreitį: žmogus, dar neseniai tikėjęsis nuoseklios ir ramios valstybės pertvarkos, dabar desperatiškai jaučia, jog jei nespės su vykstančiais pokyčiais į koją, bus išbrauktas iš „permainų tvarkaraščio“ ir taps niekuo. Šis virsmas kelia nežinomybės baimę ir kartu neišvengiamai formuoja naujas kultūrinio, ekonominio bei socialinio gyvenimo lytis. „Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad, žlugus sovietinei sistemai ir 1989 m. subyrėjus geležinei uždangai, buvo patenkinti daugybės žmonių Vakaruose ir Rytuose lūkesčiai. Politinė laisvė, tai, kad baimės pusiausvyrai nebegrėsė pavojus, sukėlė vilties euforiją, kurią, beje, netrukus užgesino „rude awakening“ [šiurkštus atsikvošėjimas]“, – rašo Carlas Vocelka¹. Sustiprėjęs nesaugumo jausmas vienas žmonių grupes verčia imituoti tariamai stabilią kitų šalių sanklodą ir net gyvenimo būdą, kitas – atsitverti nuo pasaulio į praeitį (ir į prieškarį, ir į okupacijos laikotarpį) projektuojamų „idealios“ egzistencijos iliuzijų barjeriais. Lietuviams būdingas per ilgą laiką istoriškai susiklostęs „pasyvios rezistencijos“ mentalitetas lemia tai, kad pesimistinis pradas ir į savigriovą orientuota veika ima viršų. Tačiau tai tėra natūrali psichologinė atveika, kuri turi ir atsvarą – agresiją bei nevaržomą gyvybinių galių sklaidą. Tad kalbėjimas apie tautos vidinį išsekimą, genofondo praradimą ir panašias nelaimes visai neatspindi tikrovės, o tik išreiškia tam tikras kalbančiojo preferencijas, kai mazochistinis plakimasis neskiriamas nuo racionalios savikritikos. Mėginimas įrodyti, jog tam tikrų etinių šalies vertybių nuosmukis yra neva visos tautos charakterio devalvacijos požymis, liudija siaurą žiūros lauką, kai nepastebima, jog tas pats „demoralizacijos“ procesas būdingas visai Vakarų

¹ *Europos mentaliteto istorija*. – Vilnius, 1998, p. 259.

kultūrai, kurioje įsivyravęs merkantilinis vidurinėsios klasės mentalitetas perša ganėtinai vulgarios, brutalias ir paviršutiniškos vertybių sistemos klestėjimą. Toks yra demokratizacijos dėsnis, Lietuvoje, žinoma, susipynęs su archaiškesnėmis, iš Rytų ateinančiomis mentaliteto tendencijomis. Tačiau lietuviai nuo seno gebėjo ne tik atmesti jų savasčiai svetimas įtakas, bet ir gana greitai asimiliuoti tas, kurios sudaro prielaidas atsinaujinti bei išlikti. Tatai, be abejo, yra tautos stiprumo požymis. Kita vertus, blaivios savivokos vis dėlto stokoja, ir jos derėtų pasimokyti iš prancūzų, neseniai per prezidento rinkimus atkakliai apgynusių svarbiausias savosios kultūros vertybes. Tad akivaizdu, jog komunistinio bloko žlugimas (tik ne komunizmo *per se*) sukėlė viso Vakarų pasaulio jėgų persiskirstymą, ir jokie pokyčiai jokiaje šalyje nebegali vykti atsietai ar bent jau tokiomis priemonėmis kaip XX a.

Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad pastaruoju metu per Vakarų pasaulį besiritanti antiglobalizacijos, ksenofobijos ir kitų iš esmės regresyvių judėjimų banga liudija ne tik instinktyvaus prado ir iracionalių baimių sustiprėjimą, bet ir faktą, kad tokie judėjimai neatsiranda be pagrindo, nes kultūrų suartėjimui būdingas ir teigiamų, ir neigiamų padarinių ambivalentiškas pobūdis kiekvieną kartą nurodo būtinybę ne tik išsaugoti tai, kas pasiekta, bet ir suderinti tai su esama išsivystymo pakopa. Antraip, C. G. Jungo žodžiais tariant, kolektyvinėje sąmonėje glūdintys barbariški polinkiai ir elgesio stereotipai (archetipai) gali išsiveržti nesuvokiamo smurto ir destrukcijos banga. Pažangių protų diegiamas politinis korektiškumas yra nuolat koreguojamas spontaniškos masių raiškos, kuri visada pirmiausia remiasi savisaugos instinktu, ir šis „aisbergo fenomenas“ kaip šešėlis lydi mūsų civilizacijos postūmius kiekviename žingsnyje. Tačiau kaip tik valstybei vadovaujantys politikai yra atsakingi už protingą jos piliečių interesų (ir juo labiau – visos šalies interesų) derinimą su kitų šalių interesais.

Vargu ar galima teigti, jog socialinių, politinių ir ekonominių architektoninių lūžių, net jeigu jie vyksta kaimyniniuose kraštuose, laikais, stengiantis įtvirtinti savo šalies piliečių gerovę, institucijų savarankiškumą ir stabilumą bei išspręsti augančias nedarbo, imigracijos ir kitas neatidėliotinas problemas, likusio pasaulio atžvilgiu vadovaujamas nesusinteresuota ir išimtinai geranoriška, juo labiau artimo meilės politika. Tai – nonsensas. Šis procesas yra nuolat besikeičiantis, chameleoniškas reiškinys, didžia dalimi priklausąs nuo diplomatinų sugebėjimų ir nematomų svertų. Permainos – nenusipėjamas laikotarpis, kai šiaip jau neginčijamos vertybės – tolerancija,

gera valia, liberalios nuostatos, – taikomos įvairiuose gyvenimo lygmenyse, visai netikėtai gali tapti silpna vieta: tolerancija virsti konformizmu ir konjunktūriniu prisitaikėliškumu, gera valia – aklu pasitikėjimu, liberalios nuostatos – prioritetų praradimu. Tai pasakytina apie mažas ir iš totalitarinių bei diktatūrinių režimų besivaduojančias šalis, nes minėtąsias vertybes kaip prabangos žymę puoselėja pirmiausia išsivysčiusios demokratinės valstybės, anų atžvilgiu užimančios išskirtinę, elitinę poziciją, tačiau ir jos, kaip gyvas organizmas, nebūtinai nuo galvos iki kojų įkūnija vien trokštamą tobulybę ir tuos pačius principus taiko ne tik sau, bet ir visiems kitiems. Todėl tikrovėje, skirtingai nuo oficialiai palaikomo idealo, visai nestebina kai kurių jų atstovų mūsų atžvilgiu rodoma arogancija arba kokio nors žymaus rašytojo, atkakusio iš Lotynų Amerikos nusiteikimas iš arti pasižiūrėti, kaip mažos šalys, pavyzdžiui, Lietuva, įsigudrina išlikti. Šiuo laikotarpiu, beldžiant į Europos Sąjungos vartus, būtų pravartu nepamiršti, kad jos šalių elitas priima lygius sau protu ir kultūra, ne vien jėga, valdžia ir gebėjimu kaupti kapitalą, kurį valdantys dėsniai, apskritai paėmus, yra žiaurūs ir neamžini. Tad lietuvišką santūrumą reikėtų pakaustyti neišjudinama savigarba ir charakterio kietumu, o nusižeminimą palikti Dievui, nes dabartiniame pasaulyje daug lemia išoriškai kuriamas įvaizdis, o ne pasyvus laukimas, kad mūsų dorybes pastebės ir įvertins. „Šiurkštus atskvošėjimas“ ateina tada, kada žlunga perdėto idealizavimo subrandintos bergždžios viltys. (Tai ypač akivaizdu keliaklupsčiavimo prieš užsienio monopolijas atvejais.)

Dinamizmo šiandien Lietuvoje netrūksta, stinga optimizmo, ir kaip tik ši stoka stabdo teigiamų poslinkių spartą. Neigiamos nuostatos priartėjusio naujo pasaulio atžvilgiu neskatina puoselėti jau esamų savųjų vertybių, priešingai – sukelia kultūrinę bejėgystę ir nesugebėjimą jas apsaugoti. Kita vertus, neseniai atsodintą gležną nepriklausomybės ir chtoniškosios savasties daigą kėsina užgožti atsparesni, gajesni ir greitai besisėjantys augalai, plintantys ir iš vidaus, ir iš lauko. Tęsiant herbologinę parabolę, peršasi visiems sodininkams gerai žinoma aksioma, kad kultūrinius augalus būtina prižiūrėti, o piktžolės, kurios nepermaldaujamai išdygsta tarsi iš niekur ir siurbia anų syvus bei užima plotą, guiti lauk, antraip jos viską užgoš. Arba, pasak Saint-Exupéry, „baobabus reikia ravėti“. Palyginimas visai neatrodo banalus, nes Lietuva šiandien iš tiesų primena chaotiškai suaugusį sąžalyną, kuriame net šakomis į žemę ir šaknimis į dangų pasodinti krūmokšniai nieko nebestebina.

Klostantis naujoms socialinio bendrabūvio formoms, žmogus yra paliktas pats sau, jei neįsilieja į kokių nors specifinių interesų saistomas grupes, tačiau kol kas net ir jos ne visada yra pajėgios jį apsaugoti. Todėl hipertrofuotas visuomenės pasidalijimas į politinio pobūdžio stovyklas pirmiausia rodo ją apėmusį nesaugumo jausmą, kuris, nusistovėjus normaliems socialiniams santykiams, turėtų sumažėti. Tai yra reali ir neabejotina perspektyva, korektiškai sietina su integravimusi į euroatlantines struktūras. Dėl to ypač svarbu, koks lietuvių mentaliteto tipas nugalės, nes tai lems tarptautinę opinį.

Vis dėlto svarbiausia yra žmogus kaip harmoninga būtybė, įsisąmoninusi savo pačios psichofizinę darną. O jis atakuojamas iš visų pusių ir, kad išgyventų, privalo pasirinkti principus ar sotų gyvenimą, pašaukimą ar vienadienį pelną, meilę ar šaltakraujišką savanaudiškumą, netgi gyvenimą – ar mirtį. Žmogus yra mėginamas, veikiamas visais lygmenimis: fiziniu, gyvybiniu, protiniu ir dvasiniu. Neperdedant galima pasakyti, kad šiuo metu „eina kova dėl kiekvienos galvos“. Politikai ruošia sau elektorata, verslininkai – potencialų vartotoją, sielovadininkai – avelės. Tačiau nesusimąstoma, jog tai yra vienas ir tas pats žmogus. Bet kaip harmoninga visuma jis nieko nejaudina. Su juo elgiamasi kaip su medžiaga: svarbiausia – įtikinti jį galvoti ir veikti peršamomis kryptimis. Tebesinaudojama šiurkščia propagandos jėga, už kurios, rodos, kyšo šautuvo vamzdis. Toks jausmas, kad jei, pavyzdžiui, studentai nors vieną dieną atsisakytų gerti alkoholį, rūkyti, kai kurie – vartoti narkotikus, lošti azartinius žaidimus ir naudotis sekso industrijos paslaugomis, jiems tai būtų sukišta prievarta, grasinant pelno valstybiniu lygiu praradimu! *La vita è bella*, iš tiesų (šypsokis, kai tave veda į dujų kamerą). Kas lieka iš žmogaus po to, kai jis sukiša savo pinigus į nenaudingą arba jį žudantį daiktą, – jis niekam neberūpi. Tai staiga tampa jo individualaus apsisprendimo reikalu, kai padaryta viskas, kad jis prarastų stuburą, normalų mąstymą, sveikatą. Kad ir kaip būtų liūdna, įkyri reklama ir propaganda veikia, nes yra orientuota į proto nekontroliuojamus sąmonės impulsus, kurių sužadinimu grindžiamas įpročių formavimas. Tad psichologiškai žmogus arba tampa manipuliacijos įrankiu, arba yra išbraukiamas iš grobuoniškų interesų akiračio.

Fizinis lygmenis tai yra konkrečiais įvykiais paremta baimė patirti fizinį smurtą, prarasti išgyvenimo šaltinį arba negauti medicininės paramos. Galiausiai tatau vyksta kiekvieną dieną ir yra vainikuojama ašarainėmis arba grėsmingomis TV laidomis. Akivaizdu, jog tiesiausias kelias

palaužti žmogaus valią yra metų metus vykdomas vilkinimas, žmogaus laikymas ties žemiausia fizinių poreikių tenkinimo riba. Gyvybiniu lygmeniu manipuliacijų poveikis gerokai įdomesnis ir spalvingesnis. Pavyzdžiui, balabanoviškas banditizmo kultas ir jo filmuose kaip tirštas rūkas kabantis kone patologiškas mėgavimasis skurdžia egzistencija kartu su lietuvių kalbą darkančiais komercines laidas užplūdusiais *jurodivais* tikrai neatspindi mūsų tautos mentaliteto; manau, kad tai nėra ir aukščiausia kitų tautų minties išraiška. Podraug su visokių bardų antplūdžiu iš Rytų ir romanso/častuškos žanro išigalėjimu miesto poilsio zonose tai veikiau panašu į (anti)kultūrinę invaziją. Gyvybiniam lygmeniui priskirtina visa industrija smurto, kurio prieinamiausia forma vidutiniam žmogui vėl lieka TV. Ko gero, modernaus žmogaus poreikis kurti fantastinius ir siaubo filmus, kupinus mirties, žudynių, baimės ir kankinimų, yra ne kas kita, kaip viduramžiais suklestėjęs sąmonės blogis, įgijęs šiuolaikinį pavidalą. Sprendžiant iš naujausios europinės kultūros kraštų meninės produkcijos, pradeda atrodyti, jog čia vis labiau įsivyrąja iš amžių glūdumos atėję mitiniai Tamsos archetipai: ne veltui dabartiniai laikai kartais vadinami Naujaisiais Viduramžiais². Tačiau tokia „kompensacija“ būtina ne visiems. Be to, tai, kas normaliai funkcionuojančioje turtingoje visuomenėje priimama kaip žavus postmodernistinis žaidimas, pažeistame arba besiformuojančiame, kamuojamame tapatybės krizės sociume vertinama neadekvačiai ir neretai akceptuojama be jokios skyros. Labiausiai žalojami kone biblinių laikų žiaurybių mėsa maitinami vaikai, taip užprogramuojant dar nesužmogintą turinį jų individualioje sąmonėje. Iš tiesų laimi ir kaskart sėkmingiau moderniomis žmogaus teisėmis naudojasi dėl *media* ir magiškojo ekrano įtaigos garsenybėmis tapę tų teisių pažeidėjai. Vargšas Emersonas! Išradimas, kurį jis optimistiškai skyrė naujausiems žmonijos pasiekimams parodyti, ima vis labiau tarnauti visiškai šio tikslo priešingybei. Protiniu lygmeniu labiausiai veikia nuolat į galvą kalama nuostata, kad viskas eina blogyn. Kartais atrodo, kad tai – kažkokia masinės hipnozės forma, tačiau dažniausiai tai tėra į paviršių prasiveržiantys nepatenkinto *ego* kompleksai, nors, be abejo, jų slopinimas kai kam gali būti naudingas – ne vienas Mao buvo toks gudrus, jog suprastų, kad „kuo blogiau, tuo geriau“, kur nutylėtą sakinio pabaigą, reikalaujančią naudininko, mūsų paraštėse įpratęs skaityti žmogus puikiai išpėja. Psichiniu ir dvasiniu atžvilgiu – tai

² Žr. D. Dilytė. *Nepabaigiama Antikos sklaida* // *Naujas Židinys-Aidas*, 2002, Nr. 4, p. 157–161.

suklestėję būrimai, magija, stebuklingi vaistai ir visažiniai mokytojai – ir vėl nieko nauja. Savus šarlatanus papildė iš tolimų kraštų atvykę visokiausi guru, kuriuos atskirti nuo tikrų ne taip jau sunku. Taigi permainos visais laikais buvo idealus metas manipuluoti krizių išvarginto, savosios tapatybės ieškančio žmogaus sąmone. Tai šen, tai ten išnyrantis bukas kultūrinio marodieriaus tipas yra neišvengiamas mūsų gyvenimo palydovas. Tačiau permainų metas – tai ir laikotarpis, kai iš naujo atrandami, įvertinami ir sutvirtinami humanistiniai civilizacijos pamatai, kad ir koks skausmingas ir ilgas tas procesas būtų.

Šie negatyvūs reiškiniai rodo, kad ne vieną amžių kankintas lietuvių tautos psichofizinis kūnas, kuris yra reali duotybė, tebėra iš dalies veikiamas šiuolaikiškai modifikuotų autoritarinių ar totalitarinių valdymo idėjų, kurioms tradiciškai stengiamasi pasipriešinti užsisklendimu. Jame dar gyva giliai paslėpta patirto skausmo, kankinimų ir regėtų žudynių atmintis. Jo savigyna primena savigyną žemės, kai smingantis kastuvas dusliai atsitrenkia į kietą, nebylų gruntą. Šia prasme panašią nevilties ir nuovargio atmosferą gali pajusti bet kurioje šalyje, kuri buvo ilgai terorizuojama svetimų režimų (deja, tebeklesti tokios teroro formos, kaip užsakovosios žmogžudystės, priverstinės savižudybės, šantažas ir kt.). Tiesa, dabar ji kiek praretėjusi, tačiau ją galima palyginti su vakuumu, kuriame bet koks veiksmas ar žodis, nesusilaukęs aidų, pakimba ore ir be jokios reikšmės lieka plūduriuoti. Ją pajunti ne iš karto, o tik po kurio laiko, kai ji paralyžiuojančiu šalčiu ir rezignacija ima sroventi gyslomis. Kartais pagalvoji, kad Lietuvą kaip miegančiąją gražuolę kažkas užkeikė, o kiekvienas svečių kraštų jaunikačio mėginimas ją pažadinti bučiniu baigiasi dar gilesnio letargo priepuoliu. Bendras informacijos, visuomeninės nuomonės formavimo priemonių lygis liudija, jog stinga perspektyvos, kuri suteiktų teisingesnį ir profesionalesnį įvykių bei reiškinių vertinimą, nes niekas negali būti savo paties vertinimo pagrindu, o kiekvienas veiksmas, geras ar blogas, gali būti teisingai įvertintas tik santykyje su kitu. Juo platesnis pasaulėžiūros laukas, tuo tikslesnė kritika, valingesnis atoveikis ir stipresnis imunitetas griauančių jėgų poveikiui, aiškesnė ateities vizija. Šalyje, kurios gyventojai turi normalią savimone, diskusiją, ar verta kelti valstybinę vėliavą per svarbiausias šventes, ar atstatyti Valdovų rūmus, iš viso būtų neįmanoma. Tuo tarpu jaunimo atsitapatinimą nuo tėvų diegiamų vertybių (ypač daug pastaruoju metu kliūva patriotizmui) skatina būtent tai, jog jis mato su tomis vertybėmis suaugusį pasipriešinimą, inerciją, protinį

sustabarėjimą, kuriuos įveikti ir išlukštenti tikrąją jų vertę tokiomis sąlygomis reikia itin daug pastangų. Savęs teigimo ir laisvės ieškantys jaunuoliai dažniausiai arba emigruoja, arba ima tapatintis su paviršutiniškomis, dažnai svetimomis, tačiau gyvastingomis raiškos formomis. Noras išvengti sąžinės priekaištų ir aukos sindromo skatina eskapizmą. Tad galima sakyti, kad Lietuvoje gajūs trys mentaliteto tipai: 1) archainis chtoniškasis, kuris remiasi tradicine kultūra ir mėgina ją atgaivinti bei plėtoti (čia priskirtinas ir baltų tikėjimo sąjūdis), 2) konformistinis fariziejiškasis, konsoliduojantis paklusimą laikinų ideologijų primetamoms direktyvoms ir jų teikiamai išorinei naudai bei giluminių vertybių nepaisymą ir 3) progresyvinis, kuris amžinąsias tautinės patybės vertybes mėgina derinti su visuotine žmonijos pažanga bei laimėjimais. Besiplečiantys ryšiai su užsienio šalimis koreguoja vienpusišką žiūrą ir neretai maloniai nustebina tuo, kad atrandame savo turtą sau po kojomis. Kokią formą tie ryšiai beįgytų, jie turėtų tik stiprinti tarpusavio supratimą ir suteikti reikiamą perspektyvą bei erdvę kultūros plėtrai, kurios centre turėtų būti *homo faber*, o ne *homo alieni juris*, jei lemiamos reikšmės įgis pažangusis (progresyvinis) lietuviškojo mentaliteto tipas ir pagaliau bus atrastas pozityvus santykis su pačiais savimi. Ir ne tik. Turi būti surastas efektyvus ir organizuotas būdas tą turtą apsaugoti. Jei teigiu, kad svarbiausia yra išlaisvinti žmogų iš metodiškai brukamo menkavertiškumo komplekso (kuris reiškiasi ir to komplekso primetimu kitam, kito žeminimu), kilstelėti sąmonės lygį ir pertvarką pradėti nuo rūpinimosi vaikais ir mokykla, sakau tai, ką reikėtų šaukti ne tik iš sakyklų, bet nuo kiekvieno kampo. (Kur mūsų prancūziško stiliaus patriotai?) Juo daugiau žmonių išdrįs būti protingi (*sapere aude!*), tuo geriau jausimės Europos Sąjungoje, o narystė joje, man rodos, yra jau įvykęs faktas. Permainos kada nors baigiasi, svarbiausia – tos baigties kokybė.

LIETUVA IR EUROPA: KRYŽKELĖS

EUROPEIZMO PAIEŠKOS

Su Europos Sąjunga susiję greiti pokyčiai Lietuvoje, kaip ir pridera, yra viena svarbiausių intelektualinių apmąstymų temų. Skaitant straipsnius, kuriuose svarstomos ir dalykinės (jas aptarti sekasi geriau), ir ideologinės (jas gvildinti sekasi gerokai prasčiau) problemos, atsiskleidžia margas požiūrių spektras, regimas kai kada iš platesnių, kai kada iš siauresnių žiūros kampų. Skaitiniai perša vieną išvadą: kad ir kokie išprusę/apsiskaitę būtų autoriai, jie iš esmės remiasi kitų apie Europą rašiusių ir rašančių autorių interpretacijomis, t. y. rašo *interpretacijas apie interpretacijas*, ir tai visuomet verčia suklusti. Įkyrus mėginimas apibrėžti Europos ribas, galutinai ir įtikinamai apibūdinti, „kas yra europietis“, „ką lietuviui reiškia būti europiečiu“ ir t. t. primena naujos ideologijos kalimą su agresyvios reklamos priemonėmis. Tai netgi laikoma būtinybe, norint išsilaikyti egzistencinio iššūkio akivaizdoje. Tačiau taip buvo visuomet: bet kokios sąjungos kūrimas reikalauja ją grindžiančios idėjos arba bent paskatos „natūralizavimo“. Pasaulis jau girdėjo, ką reiškia būti tikru ariju (= pan-germaniškuoju), tikru tarybiniu piliečiu (= panrusiškuoju), o dabar naujose ES kalvėse – o gal tik karštose galvose – kalamas kažkoks naujas simuliakras – paneuropeizmas. Aišku, galima būti ariju, savo reikalus spręsti tarptautinėse tarybose ir gyventi Europoje, tačiau mėginimas gyvenimui žūtbūt suteikti vienintelį neklystamą *status quo*, nelyginant išrasti universalius klijus, galinčius daiktan suklijuoti paskiras būties dalis – tarsi žmogus iš Dievo galėtų atimti jo esminį prioritetą – tėra pretenzija, kuri, palaikoma, auginama ir lipdoma į priežastinių ryšių, tariamos būtinybės

ir kokios nors tautos „nuopelnų“ kamuolį, grasina virsti tiesiais bėgiais į eilinę laisvos humanistinės minties koncentracijos stovyklą. Man Europos Sąjunga yra šalių kaimynių susitarimas civilizuotais būdais įprasmiti bei sutvirtinti *kaimynystę su visomis šiai sąvokai priklausančiomis ypatybėmis* ir sudaryti sąlygas taikiai apsieisti visuotinai pripažintomis vertybėmis, kurios mėginamos formuluoti būsimoje ES konstitucijoje¹. Ši konstitucija turėtų padėti orientuotis vertybių skalėje ir sudaryti prielaidas laisvai kultūrų įvairovės sklaidai. Pastanga įteisinti skirtingų valstybių sambūvį griežtai demokratinėmis teisinėmis priemonėmis yra savaime pažangus, galingą mintį reprezentuojąs sprendimas, ir kritikuoti ES konstitucijos projektą, remiantis skylėta istorijos samprata bei nešykštint nepagarbių epitetų jo kūrėjams, kaip tai daro kai kurie rašantieji, yra nei taktiška, nei protinga, juoba ankstyvos pastangos „lemti“ ES ateitį kurioje nors srityje arba anachronistinis tam tikrų mitų ar klišių gražinimas į apyvartą iš tiesų rodo vien nepakankamą išvalgumą, dažnai – provincialumą arba reakcingas nuotaikas. Vienas ryškiausių pavyzdžių yra Lietuvos avangardu save laikancio akademinio/biurokratinio elito didžiavimasis poliglottyse (polikultūruste?) ir primygtinis jos demonstravimas kitakalbiamis, lietuviškai europinę tapatybę kažkodėl susiejant su anglų kalbos dominavimu ir darant ją mokslinės/kultūrinės veiklos garantu; tuo tarpu net ES struktūrose dirbantys biurokratai (beje, gerokai ilgiau nei mūsiškiai) yra išpuoselėję tautų savigarbą saugantį mechanizmą, kur viskas vyksta tik nacionalinėmis kalbomis ir keistai žiūrima į mėginimus komunikuoti kitomis. Žinoma, būti poliglotu ir demonstruoti išprusimą privačioje erdvėje yra puiku, tačiau nesugebėjimas atskirti asmeninės, cechinės, suinteresuotos erdvės sričių nuo pamatinės svarbos prioritetų, apibrėžiančių nacionalinę tapatybę, o podraug ir prielaidas savitai kultūrinei, politinei ir kitokiai duotybei reikštis, yra nebrandžios sąmonės požymis. Kitu kraštutiniu galima būtų laikyti arogantišką laikyseną įsivaizduojant, jog vietinės reikšmės ambicijos neprieštarauja aukštesnę bendravimo kultūrą, tolesnę išvalgą, ilgesnę patirtį teigiančioms bendradarbiavimo formoms,

¹ Visuotinai pripažintos vertybės yra demokratinėse šalyse įgyvendintos arba įgyvendinamos fundamentalios žmogiškosios egzistencijos tiesos, palaikančios žmogaus orumą, derantį su laisvu apsisprendimu vienu ar kitu klausimu; grindžiančios įvairias teises ir jų laikymąsi; reprezentuojančios ekonominės, kultūrinės, politinės savimonės brandą ir t. t. Geriau išsižiūrėjus, jos nėra vien Europos „išradimas“, todėl europiečiu gali būti laikomas kiekvienas, išpažįstąs šias vertybes.

kad jos gali būti sureikšmintos iki bendrų normų, nepastebint pastaro-
sioms daromo spaudimo². Akivaizdu, jog nėra ir negali būti jokio „proeu-
ropietiško nacionalizmo“, jokio „lietuviško europiškumo“ ar „europinės
lietuvybės“, nes tai yra tokia pat nesąmonė kaip saldi druska. Priešingai,
europiečių ir net pasaulio piliečių galiu save laikyti tiek, kiek gerbiu savo
kalbą, tradicijas, kiek kuriu savo kultūrą ir plėtoju įgimtas savybes nau-
jomis aukštesnės, intymesnės bendrystės sąlygomis. Todėl labai taiklus
konkurso pavadinimas *Kintanti Lietuva kintančioje Europoje* dalyviams, jei
teisingai suprantu, pirmiausia siūlo savo vizijas plėtoti orientuojantis ir į
senų, atgyvenusių, jau susikompromitavusių savosios tapatybės sampratų
atsisakymą, ir į įvairių režimų dirbtinai griautų, nutylėtų ar iškreiptų, nes
gyvybiškai svarbiausių, lietuviškosios sąmonės lyčių atpažinimą.

KAS KINTA LIETUVOJE?

Tuo metu, kai eurokratai laužo galvas, kaip čia išsaugojus šalių narių etninį
paveldą bei nepažeidus nacionalinių jausmų³, Lietuvoje kuriami (perima-
mi?) nauji elgesio etalonai, menų žanrai, mitybos įpročiai ir t. t. Iš gerove
spindinčių svarbių asmenų lūpų vis dažniau pasigirsta manieringai, su
pasigardžiavimu burnoje vartomas angliškas akcentas su būtinu priesko-
niu – ištęsta balse *a*; regioninės televizijos transliuoja vaikų šokių progra-
mas, sukurtas pagal reaktyviniu greičiu auginamą muzikos praktikos
šaką, kuriai pagal analogiją galima suteikti *barbarofonijos* vardą⁴. Tatai ste-
bėti ne mažiau linksma nei klausytis pakiliai išdainuojamų sudėtingų me-
lodinių reklamos vingių, turinčių išreikšti jos turinio (ne muzikinio) ypa-
tumus. Nesvarbu, kad reklamos objekto etinis svoris visiškai neatitinka
bandomo į jį projektuoti reikšmingumo (kitaip sakant, dešrelė čia prilygi-
nama karaliaus skeptrui), kad išpūstas niekalas darosi komiškas iki absur-
do. Čia veikia kiti dėsniai. Tai vis ženklai naujos, prekinės, kultūros, kuri

² Pavyzdžiui, Lenkijos pozicija dėl ES išmokų ūkininkams.

³ Savarankiški regionai, išsaugoję savastį – vienas didžiausių ES vizijų atradimų.

⁴ Ją atitinkanti teorija turėtų nagrinėti svetimybų panaudojimą ir susidarancias naujas se-
mantines muzikinės kalbos reikšmes. Tyrimui padėti galėtų regioninės TV neseniai transliuota
naujoji „lietuvų liaudies“ daina *Čiupa čiupa čiupa čiups* su linksmu priedainiu, teigiančiu, jog
tasai mįslingas *čiupa čiups* (gal ką nučiups?) yra skaniausias ir saldžiausias. O jei rimtai, šis
procesas iš tikrųjų kažkada turėtų susilaukti muzikologų dėmesio.

skubiai kuria savo tradicijas, madas, vertybes. Verslas, juslių tenkinimas, pinigai ir, žinoma, *Žalgiris* (vyrų krepšinio komanda) daugeliui tapo svarbiausia savirealizacijos kryptimi ir tapatybės ženklu. Formuojasi būti ir visai nebūti su profesija susiję psichologiniai tipai, ryškėja prikišamai savo „klasę“ demonstruojantys visuomenės sluoksniai. Tai, apie ką kadaise skaičiau knygose, tampa kūnu. Tatai įdomu, nes visada domesį kelia tai, kas buvo paslėpta ir tampa atidengta. Taip pat neverta atsainiai žiūrėti į komercinę TV ir populiariąją industriją: per TV ir internetą yra kuriama nauja informacinio amžiaus mitologija, ir jei kas tuo netiki, tegu pasistengia įvertinti savo vaikų, sulaukusių paauglystės, prioritetus: beveik visi be išimties tapatinasi su MTV arba kompiuterinių žaidimų herojais, skaniausias jų patiekalas – kokakola, pica arba mėsainis. Ši užkrečiama „matricinė“ magija taip pat turi savo žavesio, kaip ir pasivaikščiojimas po *Akropolį*. Deja, beveik visiškai išnyko tipas idealisto, kuriam artimo atjauta, geranoriškumas, naudos pamušalu nepamušti broliški ir seseriški jausmai bei piniginės išraiškos neturintys dalykai tebėra svarbiausi prioritetai. Yra kažkas, ką mes negrįžtamai prarandame, ir galbūt tas *kažkas* yra tai, ko kiti dar neatrado. Veidmainystė taip įaugusi mums į kraują, jog nuo žemės paviršiaus mėginame nušluoti net tai, ką praėjusios kartos sukūrė gera, tarsi nežinotume, kad atsiradusiu vakuumu pasinaudoja būtent tie, kurie anais opiais laikais ir jojo ant arkliuko, kurį skubame atiduoti į skerdyklą⁵. Dar aiškiau: okupaciją, stalinizmą, iškreiptus idealus, totalitarizmą atidėjus specialiam svarstymui, negalime atmesti to fakto, kad egzistavo tam tikros oazės, kuriose žmonės galėjo puoselėti labai specifines, kartais unikalias būties formas, nelyginant rečiausias gėlių rūšis, įmanomas išauginti tik šiltnamyje; ne groteskiškas, karikatūriškas, suluošintas, bet – priešingai – iki skausmo tikras, nes subrendusias nepalankiausiomis dvasinėmis sąlygomis ir kaip tik dėl to sustiprėjęs⁶. Mat gyvenimas vis tiek randa būdų, kaip užkoduoti, išsaugoti žmonijos jau pasiektą minties ir dvasios pažangą,

⁵ Suskilusios sąmonės paradigmą geriausiai iliustruoja TV laidelė *Klausimėlis*, kurioje gatvės praiviai, nežinantys atsakymo į klausimą, išgalvotą melą agresyviai pateikia kaip tiesą.

Turiu galvoje pirmiausia neformalius judėjimus bei marginalias grupes, kurias vienijo aukšti idealai, nukreipti prieš vyraujantį melą, suvaržymus, ateizmo propagandą, rusinimą *etc.*, iš kurių šiandien išaugo ne viena Lietuvos kultūrą puoselėjanti asmenybė; taip pat kai kurių klasikinių socializmo postulatų raišką nepaisant nuolatinio jų profanavimo.

⁶ Antai Balio Sruogos *Dievų miškas* egzistenciniu filosofiniu sąmonės brandos požiūriu lieka beveik nepasiekiamo mūsų literatūros lygmens veikalas.

ir tai daro net koncentracijos stovyklose⁷ ar Sibiro gulaguose. Teigti priešingai – reikštų paneigti tai, dėl ko gyvenai ir apskritai stengeisi išgyventi. Socialistų ir visuomenės reformuotojų idealistų dabar Amerikoje arba Europoje rasime kur kas daugiau nei Lietuvoje ir kitose sovietinių eksperimentą išgyvenusiose šalyse – o gaila. Kurgi tie minties paradoksai, be kurių gyvenimas praranda stebinantį tviskesį? Drįstu pateikti prielaidą, jog idealiam lygmenyje mes iš tikrųjų atliekame istorinį reversą, tačiau, kaip visada, tai gali paaiškėti tik iš tolimos perspektyvos, nes tai yra ne tiek teorijos ir praktikos, kiek evoliucijos ir jai priešingų jėgų klausimas. Kita vertus, galime panaudoti savo autentišką, kraujo kainą, o ne už kupiūras, nupirtą patyrimą, kuris šiandien akivaizdžiausiai reiškiasi meno pavidalais (tik, deja, itin fragmentiškai), darančiais stulbinantį įspūdį Vakarams, išgyvenantiems pavojingą persisotinimo, nuobodžiavimo ir dykinėjimo laikotarpį, beviltiškai kyšantį iš gausiai finansuojamų, tačiau dažnai visiškai tuščių, beprasmiškų „projektų“. Kalbant apie sąmonės skirtumus, jie iš tikro dideli, ir nematau, jog jie nyktų ar keistųsi taip pat greitai kaip išorinės lytys; be to, gerovė juk niekada neprieštaravo pamatinėms žmonių vertybėms, o tikrumo, tiesos, gėrio poreikis neišblės niekada. Žaidimą *Monopolis* sukūrusi sąmonė yra brutali, ribota, agresyvi, iš svaigių aukštumų, kuriose nėra vietos plėšriems instinktams, žaidėją bloškianti į aštriomis briaunomis dantytą tamsią *psyche* prarają ir taip aprūpinanti jį trokštamu adrenalino kiekiu, kurio poreikis, būdingas gana žemam mentalitetui. Žaisti *Monopolį* reiškia mokytis gyvenamojo meto „sakralinių apeigų“. Tačiau vėl remiuosi savo patyrimu. Galbūt kiti tokio atgalinio virsmo, gręžiančio vidinio judesio nė nejaučia? Vis dėlto jau Freudas padėjo pamatus psicho- ir socioanalizei, kur pagrindinis simptomų šaltinis ir stebėjimų objektas buvo jis pats, nes tik gebėjimas atsietu protu stebėti save pasaulyje suteikia stebėjimui kūrybinę perspektyvą. Taigi simptomiška, kad vienas šiurpiausių mano vaikystės išgyvenimų buvo Edmondo de Amiciso knyga *Širdis*. Ją skaitant galvoje sukosi siaubingos mintys: nejaugi tai tiesa, kad vaiką gali ištikti toks žiaurumas, nesaugumas, skurdas, badas, nelygybė, neteisybė ir kitos baisybės (pagal principą „tėvai valgė rūgščių vaisių, o vaikams dantys atšipo...“). Ši dabartiniais laikais atrodanti saldi,

⁷ Čia, aišku, į galvą ateina analogija su kultiniu sovietų filmu *Kaukazo belaisvė*, kuriame pagrindinė herojė Nina, kartu su Šuriku įkūnijanti nerūpestingą, šviesią ateitį užsitikrinusį jaunimą, dainuoja dainą apie *kažkur baltam pasaulyje gyvenančias meškas...* Jai tos meškos nebaisios...

sentimentali ir kaip tik pagražinanti tikrovę knyga tikraja to žodžio prasme taip nusiaubė mano širdį, jog mane ištiko psichologinis šokas: negalėjau miegoti, sapnavau košmarus ir vėliau, tik išvydusi šios kuo toliausiai nuklautos knygos nugarėlę, sudrebėdavau nelyginant kunigas, išvydęs demonologijos studiją. Baimė paimti ją į rankas išliko iki šių dienų, kai pagaliau ryžausi *Širdį* perskaityti iš naujo, nes ji yra įtraukta į rekomenduotinių mokiniams knygų sąrašą. Ir neradau nieko, kas mane kadaise taip sukrėtė! Nerado ir mano sūnus. Priešingai, šių dienų Lietuvoje ji pasirodė tarsi koks romantiškas šiltas spindulys, išspindęs pro grotuotą langą, pro kurį matai ir tuos kitus vaikus – elgetaujančius, prievartaujamus, beglobius, bejėgius. Ir šis nepatyrimas to paties, o gal potyrio smaigalio apsisukimas 180 laipsnių kampu mane sukrėtė iš naujo. Galvoju: kas nutiko man ar visuomenei, kad pripratau/pripratome prie žiaurumo? Ar tai neišvengiama pažinimo kaina, kai integruoti blogį į save su viltimi jį perkeisti yra vienintelis kelias? „Ir man taip buvo“, – prisipažino man vienuolė sesuo, kai pasidalinau vaikystės išgyvenimu. O gal tik dvasininkams būdingas „perdėtas“ jautrumas? Šios knygos patirtas fenomenas iki šiol man tebėra paslaptis, juk ir anais laikais, ir šiais skaičiau ir girdėjau nepalyginti baisesnių istorijų. Manau, jog čia kaltas tuomet turėtas nuoširdus tikėjimas, jog „to negali būti, nes mano pasaulyje taip nėra“. O akcentai sudėti ne ten, kur reikia, ir nieko nėra baisiau už nuostatą, kad „taip ir turi būti, nes taip buvo visados“. Tarkime, suvokimas, jog socialinė nelygybė yra neišvengiama, jos priežasčių analizė – tai dar ne leidimas kurti visuomenę, kurioje prievarta silpnėsim, tiesiog kitokiam, yra norma, kurioje galia tapatinama tik su materialine jos išraiška. Ir štai – kokia likimo ironija! – vietoj lauktos šviesios ateities atėjo sielvartingas de Amiciso pasaulis. Šis pavyzdys rodo tai, kas kinta, ir kinta nevienareikšmiškai. Egzistuoja giluminiai žmogaus ir žmonių bendrijos, suvokiančios save kaip tautą, psichikos klodai, kurie priešinasi viskam, kas gali atimti saugumą ir tam tikrą homeostazės būklę, kurią suformuoja ilgalaikė istorinė patirtis. Todėl manau, kad lietuviams poreikis savo gyvenimą paversti nepertraukiama fiesta ar margu karnavalu niekada netaps būtinu, nors masinių renginių, švenčių gausa, muzika vadinamas subalansuotas triukšmas ir nuolatiniai fejerverkų pokšėjimai, rodos, privalo liudyti mūsų „europėjimą“. Santūrumas – didelė vertybė, neatsiejama nuo lietuvio sąmonės, kuriai formuojantis jis atlieka ypatingą paskirtį; kaip ir dievobaiminga nuostaba bei džiaugsmas, apimantis vaikstant po Dzūkijos miškus, ir jau visai ne grybus, o baltos samanos, žalios

pušies ir mėlyno dangaus žaismę imantis kontempliuoti intelektas; kaip tas labai specifinis, taikus grožio ir gėrio supratimas, kuris taip tragiškai nesuderinamas su agresyvia, į išorę orientuota saviteiga. Tuščiavidurės, blizgios saviraiškos formos mums organiškai svetimos kaip ir atkeliavusi mada sveikinantys triukšmingai glėbesčiuotis, bučiuotis ir žarstyti kvailus komplimentus, todėl jos ir „puošia“ nelyginant implantai. Kas nugalės: mūsų sąmonę taurinantys archetipai ar tie, kurie ją susiaurina iki naudos ir tik naudos principo? Ar tapsime „liberalia šalimi“ pagal šiandienos suvokimą, kai liberalizmas suprantamas kaip užmaskuota sankcija grobti, kai atvirai ir ciniškai įsigali egoizmas (yra net tokia banko paslauga *Ego!*) – žodžiu, virsime instinktų valdoma individų minia, aukštąją kultūrą atbloškusia į šalį kaip nepakenčiamą kliūtį?

KAS KINTA EUROPOJE?

Ji plečiasi, apimdama naujas erdves su kitokio mentaliteto visuomenėmis, stebisi ir mėgina mus suprasti. Tačiau vėl – mūsų Europos supratimas tebesiremia senais gerais idealais, kaip antai užsispyrėliškas eurocentrizmas, kurio sunku atsisakyti. Tai, ko negali pakęsti racionalus Vakarų protas, yra bauginantis despotizmo ir neorganizuotumo, stichiškumo derinys, neva tarpstantis už Europos Sąjungos ribų. Oficialiai kuriamas ES įvaizdis puikus ir visai korektiškas daugeliu atžvilgių, tačiau mane domina tam tikros tendencijos, kurias prašalaidžio žvilgsnis pastebi greičiau nei patys Europos senbuviai. Ir vėl pasitelksiu Italijos pavyzdį. Niekas manęs labiau neįtikina apie totalius, giluminius lūžius, vykstančius šiame regione, nei plika akimi matomas stulbinantis istorinio palikimo ir dabartiniais laikais gyvenančių žmonių neatitikimas. Jis kažkoks vidinis, fundamentalus. Italija, nuostabaus grožio šalis, į unikalią vienovę sujungianti architektūrą ir kraštovaizdį, daile ir muziką, pasaulietinį ir sakralinį pasaulius, tikra kalokagatijos apoteozė, nūdien atrodo tarsi didinga, tačiau mirusi dekoracija pro šalį tekančiam žmonių srautui, šiuolaikiniams italams, visai kita vaga bėgančiam gyvenimui, kažkam, ką galima pavadinti susmulkėjimu, supilkėjimu, kažkam, kas yra visiškai *kita*. Intuicija negailestingai šnibžda: ar akivaizdžiai merdinti, gal jau mirusi kultūra, kultūra, atlikusi savo istorinį vaidmenį ir save išbaigusi, – nes šį procesą negailestingai atidengia medžiaginė jo išraiška, – nenusineš į kapus ir savo didingų, kilnių idealų?

O gal priešingai: tai, kas buvo laikoma idealybe, ateities kartoms atrodys nelyginant krikščionims pagonybė? Galbūt kitaip atrodys joms didžiųjų Europos tautų, laikusių, o gal ir laikančių save pasaulio demiurgais, šimtmečių veikla? Gal Vienos, Londono, Peterburgo, Paryžiaus, Niujorko muziejų karališkos mantijos ir didikų kostiumai, riterių šarvai ir vyskupų sutanos, tikri ir įamžinti dailės šedevruose, jiems atrodys tik menki praėjusios prabangos likučiai, bergždžiai besistengiantys išsaugoti savo yrantį blizgesį ir priminti juos kažkada dėvėjusius žmones? Istorijos sendaikčių turgus, kuriame už kiekvieno titulo slepiasi po išdavystę, už kiekvieno nériniuoto rankogalio – po žmogžudystę, už kiekvieno šarvo – po klastą... Ar neateis diena, kai vaizdas karūnų ir tiarų, kurių aukštis ir išpūstumas turėjo prikišamai rodyti rangą dangaus kariaunoje, kam nors sukels nevaldomą juoką suvokus, jog Dievas turi humoro jausmą? Ar jau dabar kario „teisėtai“ vykdyti veiksmai – plėšimas, žudymas ir prievartavimas – nėra suvokiami kaip amoralūs, iš šalies išvežtos vertybės – kaip tiesiog pavogtos, o jas delsianti gražinti valstybė argi pati sau nesuteikia *vagies* statuso? Galbūt jau gimė tie, kurie atiduos deramą pagarbą tam, kas buvo, ir kartu tyliai sieks amžinųjų vertybių esmėkaitos? Kažin kas netolimoje ateityje lems Europos tautų „didumą“, kuo remiantis bus nutildomos „mažosios“ ir ar iš viso toks aktas bus įmanomas? Reikia nebijoti mąstyti patiems, nes pati ES institucija suteikia neturinčią precedento galimybę galų gale pasijusti pilnateisiais Prancūzijos, Anglijos, Italijos arba Vokietijos partneriais visose srityse, net idėjų lygmenyje, tegu iš pradžių tarsi formaliai. Todėl tapatintis reikėtų su pažangiais poslinkiais ir nesibaisėti, įkėlus koją į laivą ir pamačius, kad tai ne senovinė fregata, o moderni jachta. ES – tai iššūkis seniems stereotipams, „tiesioginis reportažas iš įvykio vietos“, istorinis lūžis ir improvizuojama tikrovė, Renesanso bei Apšvietos amžiaus, sujungusio drąsius žymiausių visų laikų mąstytojų bei reformatorių tikslus, XIX ir XX amžių-ledlaužių, su vargais praskynusių kelią į integrulesnį pasaulio suvokimą, kuriame atsirado vietos ir neeuropinėms kultūroms, ilgai brenęs vaisius. Teigti, kad europinės minties brandos keturi šimtmečiai buvo nereikšminga akcidenacija, nukrypimas ar klaida, yra tiesiog juokinga. Poliologas – dovana, kuria reikia mokėti naudotis. Kodėl mes turėtume raudoti dėl prarastų „vertybių“, kadaise kurtų sąmonės, kuri mus ir buvo nubloškusi į istorijos paribius, kuri sprendė, kas mums leistina ir kas ne? Verčiau tapatintis su tuo, kas turi ateitį. Tad kas kelia nepasitenkinimą? Tikrovė, kai saujelei prieinamos privilegijos, teisės ir gerovė, rafinuotos pramogos

ir veiklos rūšys nusėda į sociumą, tampa plačiai prieinama „konvertuojama valiuta“ bei įvyksta neišvengiama šių vertybių devalvacija. Tai vis demokratėjimo padariniai. Tai kaina, kurią žmonija yra priversta sumokėti kiekvieną kartą, kai nori atsinaujinti ir žengti į priekį. Išmintingi žmonės su apgailestavimu pripažįsta, jog *de facto* visuomenę valdo ir pokyčius lemia jos vidurys, sudarantis daugumą. Tačiau vienas svarbiausių uždavinių, kuriuos vadinamasis elitas gali ir privalo atlikti, yra nuolatinės kryptingos pastangos, kad „masės“ įgytų kuo aukštesnę sąmonę, t. y. kultų bendras vidutinis lygis. Kaip šimtakojis: pirma žengia galva, paskui prisitraukia visą kūną, ir taip be paliovos. Patinka mums tai ar ne, tačiau šiuolaikinė demokratija siūdinasi neišvaizdžius, pigius, tačiau praktiškus ir judesius nevaržančius drabužius. Į Lietuvą skverbiasi nekenčiamas feminizmas⁸, kitataučiai ir kitatikiai „ekonominiai“ emigrantai, o visų rūšių pakantumas ir sekuliarizmas atlieka konsoliduojančio veiksnio funkciją. Jei didžiumai lietuvių tatai yra nepriimtina, o visuomenės nuomonę formuojantiesiems net atrodo, kad šie reiškiniai apskritai griauja Europos identitetą, tai gal apskritai nereikėjo veržtis į ES?

KĄ SIŪDINSIMĖS – ĮKAPES AR NUOTAKOS DRABUŽI?

Štai vienam diskurso dalyvių „valstybės ir Bažnyčios atskyrimas, visų religijų lygiavertiškumas“ tėra „nuvalkiotos ideologinės klišės“; „krizę išgyvenanti“ *demokratija, tolerancija* ir *žmogaus teisės* rašomos kabutėse bei laikomos „abstrakcijomis“, o „krikščionybė kaip bendrą identitetą formuojantis veiksnys dar ir šiandien yra nepalyginamai didesnė realybė už visas formalias ES struktūras su visais jų biurokratais“⁹. Jei „krikščionybė pergyvens Europos Sąjungą“, nes „ilgus amžius buvo šios kultūros *conditio sine qua non*“, ir „ateityje ji išliks svarbiausia europiečių identitetą kurianti realybė... vienijanti daug didesnes mases žmonių (*sic!*)“ nei minėtos abstrakcijos, tai kodėl nevisavertiškumo kompleksu, atsakomybės ir įsipareigojimo baimė apkaltintas „Europos Sąjungos politinis elitas ne-linkęs įsileisti krikščionybės į būsimąją ES konstituciją“¹⁰, juk tai visiškas

⁸ Man taip pat nepatinka ši sąvoka ir kai kurios apraiškos, tačiau suprantu, kad šį judėjimą pagrindę motyvai turėjo įgauti apčiuopiamą, tegu ir redukuotą pavidalą tam, kad galėtų veikti.

⁹ A. Martinkus. *Principai, kompleksai ir baimė // Šiaurės Atėnai*, 2003, rugpjūčio 9, p. 4.

¹⁰ Ten pat.

alogizmas! Šiam autoriui šiaip jau nebūdingas angažuotumas atskleidžia baimę prarasti religinės tapatybės objektą, tačiau įdomiausia, kad niekas nei ruošiasi, nei gali atimti iš jo tikėjimo laisvę! O gal kam nors atrodo, kad Konventas sudarė slaptą sąmokslą ir ruošiasi lotynų apeigų bažnyčiai paskelbti kryžiaus žygį? Į *kitą* projektuojami savi kompleksai psichologijoje yra žinomas fenomenas. Yra ir dar radikalesnių pozicijų. Kitas autorius rašo: „Vakarų pasaulis iš esmės eliminavęs krikščionybę“, tačiau toliau teigia: „Jei Europa iš savo apibrėžimo ir savimonės pašalins krikščionybę, ji liks tuščia vieta, nepajėgi atsispirti ideologinei ir fizinei okupacijai.“¹¹ Kas tai – sutrikimas, neatsakingas kalbėjimas ar įstojimo į Murzos partiją deklaracija? Kaip mes galime kalbėti apie europinio lygio dialogą ar diskursą, jei atmetame tai, kas Europoje sudaro jam pamatą? Ar pajėgūs mūsų intelektualai kaip lygūs su lygiais polemizuoti su, sakykime, Arnoldu J. Toynbee arba Edwardu Saidu, ar jiems ką nors sako tokios pavardės, kaip Silvestre'as de Sacy arba Ernestas Renanas? Drąsios hipotezės arba nuogaustavimai galėtų būti rašomi bent jau tariamąja nuosaka ir pagrįsti faktais. Mano nuomone, toks reikalo pateikimas neatspindi tikrovės ir juo labiau šiuolaikiniam mokslininkui ar mąstytojui būtinos tolerancijos bei objektyvumo. Kaip galima siūlyti, kad imtume pavyzdį iš radikalių islamistų? Gal raginama kurti slaptas teroristų kuopeles, kurios pradžioje sprogdintų Vilniuje ir Kaune dar nepastatytas mečetes? Tokiame fone taktiška sekuliari, todėl indiferentiška prievartai laikysena atrodo gerokai saugesnė ir humaniškesnė... Nenoriu leisti į diskusiją, koks krikščionybės vaidmuo dabartiniame Vakarų pasaulyje aprūpinant jį identiteto tęstinumu, tačiau galiu bent pateikti klausimą, kodėl sekuliarizmas arba ES konstitucijos projektui pasiūlyta dvasingumo formuluotė yra toks mirtinas krikščionybės priešas? Antai Indijos ministras pirmininkas L. K. Advanis šių metų sausio mėnesį TV interviu pabrėžė, kad „Indija yra sekuliari, nes jos kultūra, tradicija ir istorija, kad ir kaip tai pavadintume – indiškumu, hindutva (hinduizmu) – negali priimti religinio fundamentalizmo“, kad, „Pakistanui atsiskyrus ir tapus islamo šalimi, Indija liko sekuliari“¹². Nėgana to, dabartinis Indijos ministras pirmininkas Atalas Beharis Vajpayee, savo pranešime šaliai taip pat atkreipęs dėmesį į tai, kad „sekuliarizmas ir hindutva nėra priešingos koncepcijos“, netiesiogiai kritikavo su BJP susijusias dešiniąsias hindų organizacijas dėl „siaurumo, nelankstumo ir

¹¹ G. Beresnevičius. *Supratimai ir persekiojimai // Šiaurės Atėnai*, 2003, rugsėjo 13, p. 4.

¹² *New Delhi*, AFP, informacija internete, 2003 01 02.

ekstremizmo“¹³. Įsidėmėtina, jog tokią poziciją užima vadovai šalies, kuri turi ilgą islamo invazijos patirtį, o Kašmyro klausimas šalia žydu–arabų konflikto vakariniame Gazos ruože yra vienas opiausių ir svarbiausių pasaulyje. Iš dviejų galimybių – veltis į kruviną begalinį konfliktą ar vadovautis išmintimi – Indija, laikoma didžiausia demokratine valstybe pasaulyje, pasirinko antrąjį kelią. Ji žino: „Sėsi vėją – pjausi audrą.“ Sekuliarizmą bandoma suvokti kaip paskutinį Vakarų jei ne kultūros, tai bent diplomatijos laimėjimą, nes istorija moko, kad jėgos struktūra virtusi institucializuota religija nesiskaito su niekuo ir kad vienintelis dalykas, kurio iš tiesų reikia bijoti, – tai nekaltas ekonominis (savi)naudos principas, amžinasis Trojos arklys, šuoliuojąs per civilizacijas kartais ramia risčia, o kartais lekias galopu¹⁴.

Be to, galima tapatintis ir su indoeuropiečių tradicija, kuriai ne du, o keliasdešimt tūkstančių metų. Keista, kad pasaulinio garso mokslininkės, be to, lietuvės Marijos Gimbutienės pasiūlyta istorijos interpretacija, paremta faktais bei patraukliomis, drąsiomis hipotezėmis, iki šiol nesulaukia deramo dėmesio krašte, kuris pagal idėjų ir apčiuopiamo paveldo giminystę pirmas turėtų reaguoti į panašaus pobūdžio mokslines sensacijas. Tai, mano nuomone, yra pats tikriausias požymis, rodantis, jog bijome būti savimi, būti tais išsvajotais europiečiais, nors ir su nukritusia dalelyte indo-, mieliau liekame Europos ir kartu istorijos pakraštyje. Beveik girdžiu balsą nacionalistų, kurie negali atleisti tiems tūkstančiams talentų ir kokiai saujelei genijų, kurie per visus šiuos amžius nerašė, nerašė tol, kol jiems iš viso uždraudė kalbą. Nors galėjo ir privalėjo tapti savo tautos religijos metraštininkais, deja, užkasė savo talentą smėlynuose, pajūriuose, alkose ir paežerėse. O vėliau istorijos biurokratams prireikė popierių su štampais, su „tikrais“ įrodymais, kad mes egzistuojame, nes kitaip mūsų nėra, mūsų kalbos nėra, žemė mums nepriklauso, ir kaip mes drįstame būti ir ko nors norėti! Laiku, nelyginant žydai, nepasikabinome ant krūtinės ženklais išmarginto cedelio, idant tautų mugėje užimtume deramą vietą ir parsiduotume nepigiai... Drįščiau taip manantiesiems oponuoti: indoeuropiečių tautos savo patirtis, taip pat ir religines, perduodavo oraline tradicija ir taip garantuodavo savo tapatybės tęstinumą – bergždžias darbas auksą ir sidabrą sverti vienomis svarstyklėmis. Telioka ši tema atvira. Šiandien pasižvalgius po Europos kraštus matyti, jog jie tebėra

¹³ Ten pat.

¹⁴ Vienas ryškiausių pavyzdžių – XVI–XVII a. Japonija.

palanki erdvė kultūrų polilogui. Verčiau jau perimkime iš ne-Europos ir vieni iš kitų tai, kas yra mums giminiška ir gali padėti išsaugoti savąsias tapatybes.

Apibendrindama šią temą norėčiau tik pridurti, jog Lietuva greičiausiai vis vien pasirinks (jau pasirinko) gajausias/atviriausias bendrystės ES formas, ir tuo galima tik džiaugtis. Įkandin politikų turėtų pasitempti ir kultūrologai, nes burtas mestas, o Europos likimas tebėra mįslinga bei viliojanti ateitis.

2003

NUOBODULIO KAINA

Nusprendžiau parašyti konkursui nekonkursinį straipsnį, ne tokį, kurį perskaitę ES biurokratai patapšnotų per petį, tarstelėtų: „Good girl!“ ir už rašinėlį į temą mestelėtų stipendiją. Parašysiu kaip keistui, kurios senamadiški paistalai pro šalį lekiančiam tautų draugystės traukiniui gali pasirodyti kaip palei bėgius besiganančios ir horizonto link sparčiai tolstančios, mat į 5 nuošimčius nepatekusios karvės desperatiškas mykimas.

2004 metų gegužės pirmoji – istorinė riba, kurios prasmės įsisąmoninti iki galo tiesiog neįmanoma, tik nuojauta kužda, kad daug kas neatpažįstamai pasikeis. Pirmiausia suvoki, kad įvyko milžiniškas tarptautinės politikos lūžis, ir mums neregėtai pasisėkė. Trys grobuonys – Rusija, Austrija ir Vokietija – tapo cukriniais avinėliais, JAV draugiškai ištiesė paspausti ranką (NATO) ir žada nebepaleisti, o su Lenkija vėl darbuosimės vienoj sąjungoj (ES). Tai fundamentalus, triuškinantis ėjimas šachmatų lenta. Tačiau nei gyvenime, nei politikoje nežaidžiama vien baltosiomis figūromis, todėl visuomet pravartu pasekti didmeistrių pavyzdžiu, tai yra numatyti visus įmanomus ėjimus į priekį ir atsarginius variantus, idant vieną gražią dieną, sėdėdami eurokavinėje ir gurkšnodami privalomą alų, netikėtai negautume šacho ir mato kombinacijos.

Numatyti, kas ką planuoja ir ko tikisi iš šios plėtros, yra įmanoma, kadangi istorija moko: kas muziką užsako, to ir balius. Iš karto po naujųjų 10 narių priėmimo į ES *BBC World* žinių kanalas transliavo tarptautinį forumą, kuriame dalyvavo ir senųjų, ir naujųjų šalių aukščiausio rango valdininkai. Nors prityrusio žurnalisto vedama, diskusija nuvylė chaotiškumu ir nesugebėjimu išskirti jos objekto: kiekvienas dalyvis kalbėjo iš savo varpinės, tačiau matei, kad net ministrai neįsivaizduoja, ką reikės

daryti su naujomis narėmis, ir ypač – kaip spręsti migracijos klausimą. Forumas buvo įsidėmėtinas vien dėl to, kad vyko „realiu laiku“, t. y. dar niekam nespėjus suvaldyti emocijų ir kaip reikiant prisidengti korektiškumo kauke. Iš prieštaringų „pasiūlymų“ raizgalynės pamažu išsirutuliojo idėja, kuri tyliai, bet atkakliai kybojo ore: senoji Europa įsivaikino tiek našlaičių, kad nebežino, ką su jais beveikti, o jie alkani, zyzia, jiems visko reikia, ir, žinoma, jie siaubingai neišauklėti. Europos senbuviai greitai rado mus apibūdinantį žodį „vaikai“ ir visą laiką kartojo it burtažodį. Susitikimo nuotaika ir formuluotės iškalbingai demonstravo, kaip mūsų ten iš tikrųjų „laukiama“, kol vienas klausytojas galop neištverė (beje, jis buvo juodaodis, gyvenantis ne ES, o, rodos, vienoje Afrikos šalių) ir tiesiai šviesiai pasakė: „Jūs, ponai, esate egoistai. Kalbate tik apie save, užuot priėmę tuos vaikus į šeimą ir rūpinęsi jais, kaip ir turi būti.“ Komentaras buvo palydėtas irzlia tyla, sumišusia su nuostaba, – aišku, buvusi kolonija praleido progą patylėti, – o aš pajutau, kaip man ima trūkčioti lūpa – tarsi vaikui, iš kurio panosės blogi dėdės kėsinais atimti žaislą...

Kokios yra realios ES plėtros priežastys, niekas nekalba (pavyzdžiui, susiliejančios lobistų viršūnėlės plius automatiškai didėjantis jų asmeninis kapitalas) ir, ko gero, niekas niekada jų nesužinos, nors antrinių priežasčių yra pakankamai, ir jos nuolat pateikiamos viešam svarstymui. Idealūs, geros valios tikslai, be abejo, turi didelę reikšmę, tačiau ar jie nulems bendrabūvį ir kas iš to apskritai išeis, nežino niekas. Iki šiol per pastaruosius 10–15 metų iš Lietuvos į Europos šalis, taip pat Ameriką ir Kanadą, t. y. Vakarų kultūros kraštus, tiesėsi tiltai, jungė atskiras tam tikrų interesų grupes: kultūrinės, politinės, ekonominės ir kitos. Šis procesas ir spontaniškai, ir diplomatinio keliu vyksta toliau, o viena svarbiausių ES funkcijų yra laiduoti tų ryšių, tenkinančių abiejų pusių grupių interesus, efektyvumą. Ir vis dėlto tikram intelektualui, įpratusiam viską kvestionuoti, labiausiai turi rūpėti ne naujojo daugiabučio fasadas. Juk visi sutinka, kad juo daugiau draugiškų kaimynų laiptinėje, tuo saugiau ir šiaip linksmiau. Tačiau neramu, kad, baisiausiai trokštant išsiveržti iš provincialios kultūrinės erdvės, vis dažniau stengiamasi realybę pritempti prie įsivaizduojamos vizijos¹. Vieni jaučiasi atsidūrę kryžkelėje tarp Rytų ir Vakarų, antri tvirtina visą

¹ Beje, apie tikrąją provinciją: gerai, jei nužmogėjusią, prasigėrusią ir sunykusių etnografinių papročių provinciją pakeis naujas atžalynas, sužėlęs degėsių vietoje, o jei ta Meko provincija, chtoniškoji tradicijų ir neiškreiptos buities versmė, dings kaimo turizmo ir privačių klubinių teritorijų steigtyje?

laiką buvę Europoje, tretį, genami buvusios imperijos nostalgijos, stengiasi „įsivaikinti“ Ukrainą ar Baltarusiją – žinoma, irgi tik vizionieriškai, būsimųjų penkmečių sąskaita. Viena įdomiausių vizijų, save suvokiant kaip labiau šiaurietišką kraštą ir modeliuojant lietuviškam mentalitetui artimesnes bendruomeninio sugyvenimo lytis, lieka naujųjų valstybės architektų brėžinių paraštėse, ir, galbūt mėginant kompensuoti nesamas afrikietiškas kolumbietiškas aistras, nekritiškai perimamas kažkokios žurnalistės požiūris į Skandinavijos kraštus, pirmiausia į Norvegiją. Mat, pasak jos, ten nepakeliamai *nuobodu*. Jai pritaria ir artimo meilės doktriną oficialiai platinantys tautiečiai. Mat ten nėra tiek runkelių ir elgetų, skurdo, prekiaavimo moterimis ir vaikais, teisėtvarkos pažeidimų, žudymų ir savižudybių, kyšininkavimo, susvetimėjimo, naujųjų feodalų ir oligarchų. Nuobodu, kai visi patenkinti, protingai ir apgalvotai kuria savo nacionalinę kultūrą ir gerovę, kur joks save gerbiantis norvegas į *Bėdų turgų* neis viešai prašyti kriaukšlės duonos, kur žmogus nemiršta nuo „nemokamos“ medicinos paslaugų ir jam nereikia minios jį apsupusių vargšų, kad pasijustų turtingas, žodžiu – „baltas“. Stebėti, kaip kokie nors uspaskichai ar trumpos kukliomis Lietuvos sąlygomis mėgina įdiegti berezovskių arba rokfelierių „gerovės“ modelį, jau nebejuokinga. Ir visai suprantama, jog tokioje kryžkelėje stovint tikslas prognozes kurti yra keblomas uždavinys. Ar ne dėl to net nuosaikūs, tačiau nuo realybės perdėm atitrūkę intelektualai staiga užsispiria ir, nesulaukę greitos demokratijos vaisių, ima pūsti į vieną dūdą su runkelių prezidentais, nematydami, kad prarijo jauką, o kiti, užsiangažavusieji, nejučiomis virsta naujų (mums naujų, o iš tikrųjų senų) ideologijų šaukkliais. Tačiau *fast-food* kultūra į *fast-democracy* dar neveda.

Ar tapti lygiateisiais ES nariais tolygu tapti europiečiais? Ar tai reiškia galimybę laisvai mąstyti, o gal turime perimti patį mąstymą? Pagaliau ar visa senųjų ES narių politika ir elgesio taktika tąjį mąstymą atitinka?

Natūraliai įsilieti į būsimąją Europos šeimą Lietuva, o galbūt ir Lenkija bei kai kurios kitos buvusio komunistinio/socialistinio bloko šalys negalės dėl dviejų priežasčių: pirma, dėl bemaž visiškai neapmąstyto ir kritiškai neįvertinto okupacinio laikotarpio paveldo, antra, dėl trečiąjį pasaulį kūrusių (ir tebekuriančių) senbuvių paveldo, kurį ruošiamasi nekritiškai perimti.

Pirmuoju klausimu reikia pasakyti, kad buvusi nomenklatūra ne tik užima senąsias pozicijas, bet per šį laikotarpį jas gerokai sustiprino. Tie valdžiusieji ir vykdydžiusieji niekur nedingo, nes tremtys, kalėjimai, kankinimai,

fizinis naikinimas bei asmenybės žlugdymas, jiems savaime suprantamos ir pateisinamos saviteigos priemonės, stengiantis išlikti susitapatinus su stipria meškos letena, šių dienų Vakarų pasauly nėra priimtina teisingumo vykdymo forma. Pamatę, kad principo „dantis už dantį, akis už akį“ jiems niekas netaikys, ciniški persivertėliai vieni šaltakraujiškai, kiti karštligiškai, tačiau bet kokia kaina siekia perrašyti istoriją, būti matomi ir judėti visų įmanomų procesų priešakyje, be to, susirinkti visas regalijas, apdovanojimus, premijas, ordinus, kurie teikiami už nuopelnus ir pasiaukojimą jau dabartinei Lietuvos valstybei, ir taip užmaskuoti savo praeitį ir... dabartį. Jie kuria mobilius darinius iš tų pačių personų ir jų augintinių, kurie „naujais“ politiniais metodais stengiasi įsitvirtinti šalies ir užsienio politikoje bei ekonomikoje ir nutildyti tiesos balsą. Niekur nedingo ir asmeninis sąskaitų suvedinėjimas su tais, kurie anais laikais išdrįso atvirai ginti savo asmens ir sąžinės orumą. Tik tai daroma per postus ir užnugarinės opinijos formavimą, panaudojant tas pačias „asmens bylos“ fabrikavimo priemones. Konstatuoti, kad moralinė/pilietinė šalies situacija yra paradoksaliai pablogėjusi, – tiesiog būtina. Pakeisti ją gali tik ne komunistiniuose garduose melu ir agresija maitintas jaunimas, kurio emigracija į užsienio šalis – mat savo tėvynėje jie nepageidaujami – yra sąmoninga „nejučia“ modeliujamos sociopolitikos dalis. Tačiau nieko nėra amžino. Pati istorijos plėtotės logika reikalauja paveldo įvertinimo – kitaip ji sustotų. Juo ilgiau bus slepiami, falsifikuojami ir nepripažįstami naujausios Lietuvos istorijos faktai, tuo kvailiau atrodysime Vakarams, ir, beje, kvailiausiai atrodys tie patys dvigubo oportunisto veikėjai, kuriems, perfrazuojant Marxą, „pati istorija ant veido užrašė, kokiai žmonijos rūšiai jie priklauso“. Deja, tik nedidelė dalis pripažino tiesą, nes suvokė, kad pats tiesos pripažinimo faktas turi neįkainojamos išteisinimo galios, kuria pasinaudoti tyliai ir oriai tebesiūlo jų engtieji. Kitu atveju, ir tai jau buvo viešai pažadėta, buvę hegemonai bendradarbiaus su tą patį darbą dirbusiais Vakaruose. Tačiau Vakarai turi puikių saugiklių; čia, be naujos terorizmo kortos, jokie gąsdinimai sąmoksmais, klasių kova ir slaptais priešais neveikia, ar bent jau ne tokiu paranojiniu mastu kaip buvusioje gulagų imperijoje. Jei tokia laikysena ir bus pasitiktą paslaugiu mandagumu, tai tik reikš, kad už tramdomo juoko slypi geranoriška pastanga padėti susiprasti. Svarbiausia tai, kad žmonių nuolankumas, kuriuo naudojamas, yra apgaulingas, o dvasinė nukankintųjų, tremiamųjų, niekinamųjų ištvėrmė slepia baisią jėgą. Mat, kaip viename šventrašty pasakyta, kartais melo apaštalamis ir

blogio vykdytojams geriau jėga užkirsti kelią nei leisti, kad jų pačių melas ir blogis vėliau atsisuktų prieš juos su tokia neįsivaizduojama jėga ir pasekmėmis, apie kurių siaubą pasyvi rezistencija nė nesapnavo. Tačiau ką šie žodžiai gali reikšti tiems, kurie nežino, kas yra gailestingumas?

Antru klausimu norėtusi atkreipti dėmesį į tai, kad mūsų laukia nelengva kultūrinio susitapatinimo forma: jei besąlygiškai sutinkame su visa ku, kas sudaro dabartinės ES teritorijos istorinį paveldą – galvoje turio pirmiausia rasizmo, religinės nepakantos ir kolonijinių režimų suformuotą mentalitetą, kuris kinta, tačiau ne taip sparčiai, kaip norėtusi, – situacija darosi dviprasmiška. Nors mūsų valstybė nieko bloga nepadarė ištisoms rasėms bei kultūroms ir normalus lietuvis neturi jausti jokio džiaugsmo dalytis kalte dėl, pavyzdžiui, 400 metų visose anglų, prancūzų, italų, ispanų, portugalų, olandų, vokiečių ir kitų europiečių valdytose ir užkariautose žemėse vykusio neįsivaizduojamo juodaodžių arba raudonodžių smurto ir genocido arba 700 metų šventosios inkvizicijos vykdytų pavienių ir masinių kankinimų bei žudynių (faktas, deja, neatsiejamas nuo krikščionybės istorijos, kuri kai kam yra šiuolaikinės „Europos pamatas“), jei tokia pozicija nebus aiškiai pareikšta, likusiam pasauliui atrodysime kaip išnaudotojai. Ir jokia makiaveliška politika negelbės, jei arabai sumanys čia pasipraktikuoti. O pirmųjų ženklų, rodančių, kad norime susitapatinti jau su kitu meškinu, nors jis dabar primena pliušinį *Teddy*, apstu. Pakanka paminėti, kaip greitai pamiršome savo patirtį ir ėmėme ignoruoti, tarkim, Čėčėnijos situaciją. Dalyvavimas Irako kare yra gerokai komplikuočiau, tačiau atspindi tą pačią tendenciją – nebenorime būti mušamųjų pusėje. Vis dėlto, jei iš savo istorinės patirties nepasimokysime, galėsime kaltinti tik patys save. Juk šiuo klausimu turime ką pasakyti Vakarams, ir jie, o stebukle, pirmą kartą nusiteikę mus išklausti. Visa tai nereiškia euroskeptiškumo ir antiglobalistinių siekių. Priešingai, blaivus protas gali padėti teisingai suprasti abiejų pusių ketinimus. Tik jeigu iš anos pusės veiks anglų patarlė „love me, love my dog“, atseit jei myli mane, turėsi mylėti ir mano šunį (tai yra priimti visą paveldą), lygiaverčio bendradarbiavimo ne taip greitai sulauksime. Galima gėrėtis pragmatišku britų liberalumu, tačiau apstulbsti, pamatęs tokį filmą, kaip *Master and Commander – The Far Side of the World* su Oskaro laureatu Russellu Crowe, pastatytą 2003-aisiais, o jame – nepridengtą imperijos nostalgiją ir garbinimą. Panaši nostalgija nuolat nelyginant triušio ausys kyšo iš pastangų, veiksmų bei jų vaisių populiarinant „didžiųjų tautų“ kultūras. Žinoma, imperializmas su žmogišku

veidu gal ir geriau nei su šėtonišku, kurį pasaulis regėjo „blogio imperijos“ klestėjimo metais. Europos senbuviai šį savo paveldo aspektą iš naujų pozicijų ėmėsi vertinti neseniai, ir matyti, kad jiems tai labai nemalonas reikalas. Situacija yra intriguojanti ir subtili: juk nuo mūsų stuburkaulio tvirtumo priklausys, kuo tapsime ir būsime laikomi, savaip lemdami kitų ES narių būtį. Ši pozicija neturėtų priklausyti nei nuo valstybės, nei nuo populiacijos didumo. Ir, drįstu teigti, net ne nuo Pasaulio banko skirstomų pinigų. Tai principinė pozicija. Visiškai logiška, kad toną jai duoti turėtų ne politikai, bent jau ne tie, kurių negalime pavadinti asmenybėmis, keičiančiomis istoriją, ne instituciniai biurokratai, o intelektualai, – pirmiausia rašytojai, – tik šiukštu ne popieriniai ar akademiniai, konstruojantys tikrovę pagal savo liguistus išgalvotus diskursus, o tie, kurie geba apčiuopti laiko pulsą ir matuoja jį universaliu laikmačiu.

Būdinga, kad toks iš pažiūros nekaltas veiksmas, kaip atsivėrimas kapitalistinei rinkai ir vėliau įvykęs prisijungimas prie tolydžio ekonomiškai ir politiškai stiprėjančios Vakarų valstybių sąjungos, ėmė keisti mūsų mentalitetą formuojančius giluminius veiksnius, kurių svarbiausi susiję su kalba. Imkime, pavyzdžiui, deminutyvus. Nuo vaikystės girdėti švelnūs mažybiniai ir maloniniai žodžiai, sudarantys vieną svarbiausių lietuvių kalbos ir pasaulėjautos bruožų, pamažu įgyja importinį, neigiamą atspalvį. Kalbos intonaciją ir prasmę unikaliai praturtinantys švelnūs kreipiniai staiga imami suprasti kaip pajuokiamieji ir tyčiniai arba bent jau menkinantys orumą. Sunku pasakyti, ar tai lemia sąmoninga laikysena (pavyzdžiui, su ironija tariami „litukai“, atseit kokia jau čia ta jūsų valiuta, va rublis tai buvo...), ar silpstanti klausa. Tačiau jau ne iš vieno „dvasios gydytojo“ girdėjau: „Neleisk, kad tave vadintų mažybiniu vardu.“ Nors iš koto virsk! Štai nuo tokio savęs „didumo“ supratimo plaukai šiaušiasi. Taip pat neaišku, ką reikės daryti su andai tėvų diegtomis elgesio normomis. Buvome mokomi nesigirti ir niekur įkyriai nelįsti, būti kuklūs ir laukti, kol kiti mus pastebės ir pakvies – pradedant nuo vaišių stalo ir baigiant darbo vieta, vadovautis principu „darbas meistrą giria“ ir panašiai. Nūdien agresyvios konkurencijos, melagingos reklamos ir savigyros laikais tokie principai atrodo kaip prieštvaninės riterystės apraiškos, o jas išpažįstantys žmonės – beviltiški „lūzeriai“. Šiandien madinga stumdytis alkūnėmis, muštis į krūtinę ir garsiai rékauti. Pateikti simptomiški mentaliteto kismo pavyzdžiai turbūt yra dėsningi – juk būtina užsiauginti raumenis. Žinoma, dvasios čempionų dar reikės palaukti, tačiau vieną dalyką išmokti teks: netrypčioti

už durų ir nelaukti, kol ne visai mūsų šalies interesams atstovaujantys mums užleis vietą, kad galėtume spręsti svarbiausius valstybės reikalus. Kokius 200 metų buvome mokomi, kad to nesugebame; ir nesvarbu, kas mus „mokys“, o iš tikrųjų pasiims liūto dalį, – savi reaktionieriai, Rytai ar Vakarai. Tapti lygiateisiais dialogo partneriais, drauge išsaugant orumą ir išmintingą bendrumą su pažangiomis plėtros kryptimis, yra gyvybiškai būtina, jei norime išlikti, ir ne taip lengva, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Privalome sąmoningai teigti, kad esame ir kas mes esame². Nes egzistuoti – vadinasi, įrodyti tai dokumentiškai. Dokumentuoti kiekvieną savo žingsnį, idėją ir gyvenimo prioritetus. Į mus smalsiai ir nepatikliai žiūri tie, kurie su pasididžiavimu kūrė „didingą“ Europos istoriją, o dabar priėmė į kūrėjų būrį. Tačiau kai nuilsę tigrui liaujasi vaikę gazeles ir draugiškai jas pakviečia į savo šeimą, imi galvoti, kad arba jie viso labo pliušiniai tigrui, arba mes – jau ne gazelės.

Tad kas mes esame? Ką pasiūlysimė ir ką perimsime? Sėkminga prekyba, nacionalinio produkto gavyba, klestintys menai – visa tai jau buvo ir dar bus. Ir gali būti, kad vėl ateis diena, kai visa tai nieko nelems, nes lemia kokia nors dažniausiai neprotinga *idėja*, pritaikyta milijonams. Jei teisiškai įrodytume, jog kritiškai įvertinome sovietmečio paveldą ir vienijamės su tais, kurie tai jau padarė, sakyčiau, kad žengėme žingsnį į priekį. Tačiau to maža. Jei sugebėtume priversti nusikaltėlius atgailauti už nusikaltimus žmonijai ir realiais darbais bei juridiniais aktais tą jų atgailą pagrįsti, tada sakyčiau, kad įvyko negrįžtamas procesas ir galima ramiai atsikvėpti. Tačiau tik ne iki tol.

Tarpatlantinis aljansas mums buvo ir dar ilgai bus labai svarbus. Tačiau privalome matyti, kad demokratiškos valstybės (pavyzdžiui, JAV) lyderis nebūtinai įsiklauso į savo šalies šviesuomenės balsą. Kartais iš tikrųjų verta patylėti, o prabilus – kalbėti taip, kad nebūtų gėda prieš tuos, kurių dalia dar neseniai dalijomės. O kas bendra tarp mūsų sovietinio ir senosios Europos paveldo? Moderniausius tyrimus atliekantys mokslininkai teigia, kad inkvizicijos taikomi metodai buvo sėkmingai perimti nacių ir vėliau stalinistų (veikiau pastarieji net mokė nacionalsocialistus, tik šių sąskaita bolševikų veiklai buvo sudarytos idealios sąlygos toliau darbuotis). Visais

² Kad paskui nebūtų kaip tiems Niujorko valstijoje gyvenantiems mohikanams, kurie tebeturi įrodinėti, kad egzistuoja – mat prieš kokius du šimtus metų jie popieriuje *nedeklaravo*, kad čia gyvena, kad gyvena tūkstančius metų iki tol, ir dėl to negali naudotis JAV veikiančiomis teisėmis lygiai taip pat, kaip ir įrodyti, kad Jamesas Fenimore'as Cooperis... apsimelavo.

atvejais neatsiejamais palydovais buvo antisemitizmas ir su juo susijęs holokaustas (tiesa, Stalinas savo parengto plano įvykdyti nespėjo). Vienintelis iš šių trijų tikrai visuotinai pasmerktas bei iš šaknų pakirstas buvo tik nacizmas: perkratytas, surūšiuotas, teisingai įvertintas. Nusikaltėliai nuteisti, žala atlyginama, o panašių polinkių turintieji drakoniškomis priemonėmis auklėjami jau daugiau nei 50 metų. Atrodo, kad pamoką nacizmo apaštalai išmoko neblogai. Visa tai buvo įmanoma dėl per stebuklą išlikusių ir viešajai pasaulio opinijai prieinamų įvykių dokumentų ir nenuneigiamų įrodymų, kurių nespėta sunaikinti. Apie kitus giminingus fenomenus to nepasakysi dėl dviejų priežasčių. Pirma, jie, gerokai pakeitę pavadinimus ir apdarus, tebeveikia, ir vien tai rodo didelį demokratinį Vakarų neapdairumą. Antra, kaip tik tai, kad nusikaltimus liudijantys dokumentai yra arba sunaikinti, arba beveik neprieinami viešajai pasaulio nuomonei bei slepiami savųjų citadelių archyvų požemiuose, rodo, jog buvusios jėgos struktūros tebesinaudoja tam tikra galia ir įtaka. Tačiau juk visiškai aišku, kad mėginant pateisinti, falsifikuoti ir užglaistyti ir inkvizicijos, ir stalinizmo, ir rasizmo ir kitų -izmų veiklą, jiems prijuočiantiesiems paliekama galimybė lūkuriuoti pasaloje, kurioje jie tyko palankios progos eilinį kartą praplėsti savo metodų taikymo lauką. Jeigu „atsargiai“ paliekamos smurtinės struktūros, kurios galėtų kada nors „patarnauti teisingai idėjai“, visiškai akivaizdu, kad jos, išsaugojusios nebaudžiamumo privilegiją ir sveiką reikmenų, finansų bei pratybų bazę, visuomet gaus progą įrodyti savo *raison d'être*. O ar būtina sulaukti eilinės Šv. Baltramiejaus nakties, raganų medžioklės arba pogromo, kad į nepribaigtą monstrą nukryptų teisingumo akys?

Ar iš tikrųjų egzistuoja savotiškas blogio perimamumo principas? Manau, kad, kalbėdami apie sveiką protą ir normalų elgesį pranokstančius fenomenus (kai iš žmogaus odos gaminami abažūrai arba nukankinama moteris, pateikus jai „akivaizdų“ kaltinimą dėl sanguliuojimo su nematomu inkubu), negalime išvengti pamatinių būtį apibūdinančių definicijų. Juk tai ne šiaip neteisingas taktinis manevras mūsų lauke ar apsiskaičiavimas prie prekystalio. Tai organizuota elgesio patologija, nes ir pats blogis yra būties patologija. Tokias iš pažiūros nesulyginamas institucijas sieja mėginimas savo valdžią įtvirtinti nuolat grasinant visuomenei ir kontroliuojant kiekvieną jos piliečio žingsnį. Jas vienija neapykanta laisvai minčiai ir progresui, siekimas diegti baimę ir įtarumą, špionažo, kankinimų, trėmimų, mirties bausmių ir turto konfiskavimo bei draudimų panaudojimas.

Žemiausias žmogiškosios psichikos savybes pavertę bendruomenės gyvenimo būdo mechanizmais, nusikalstami režimai amžiams slenkant atliko pasibaisėtina selekciją. Atrodo, kad Stalinui pavyko geriausiai: į kasdienę apyvartą įdiegtas artimo sekimas ir skundimas, pavydas ir neapykanta geresniam bei turtingesniam, fizinė prievarta ir moralinis žeminimas, apvaginėjimas ir šmeižtas, apgaulė ir sukčiavimas, išdavystė ir susidorojimas, labiausiai rūpinantis kitokio gyvenimo pažinimo šaltinių neprieinamumu, tapo kone savarankiškais dėsniais, kurie ir šiandien tam tikruose žmonių sluoksniuose veikia nelyginant į smegenis implantuoti davikliai. Ir šiandien yra įmanoma paleisti juos į darbą: nueiti į tam tikras įstaigas, tarkim, partijų būstines, ir pasiskųsti. Taip pat atitinkamai balsuoti, mitinguoti, kurstyti mases, šiaip ką nors gadinti ir griauti. Neatlikę nuoseklios stalinizmo ir jo įvaikio sovietizmo paveldo revizijos, naivūs idealistai į jų rankas įdavė pažangius visuomenės valdymo svertus, tokius kaip galėjimas naudotis žodžio laisve ir teisėmis, kurių jie neverti, tačiau moka puikiai pasinaudoti, siekdami savo žemų tikslų³. Pastaruoju metu jie tai daro be jokios atodairos, maksimaliai spausdami greičio pedalą. Tad argi nesame panašūs į kvailą gazelę, stebėjusią meškos ir tigro grumtynes ir laimėjusią ten, kur du pešasi, tačiau nepamačiusią, kad įsitaisė guolį tiesiai prie hienų irštvos? O remiantis gamtos ekspertais, „hienos negailestingos, todėl pačios pavojingiausios. Jos niekada nesiliauja kovoti dėl grobio, kol jo nepričiumpa“⁴.

Taip, hieniškas slaptųjų represinių organizacijų pobūdis yra toks atgrasus, kad norisi apie jas negalvoti, užmiršti ir įsivaizduoti, kad hienos neegzistuoja. Bėda tik, kad jos nuolat primena apie save. Žinoma, mėginamos įrodyti, kad jos nėra tas, kas atrodo. Tačiau blogio uždavinys visada buvo toks pat: įteigti, kad jo nėra. Nėra ir nebuvo nei velnio, nei paties blogio, nei jo vykdytojo, nei koncentracijos stovyklų. Ir kartu tai daryti taip, kad žmogus vykdytų jo valią visiškai įsitikinęs savo veiksmų nekal-tumu, manytų, kad tai daryti yra gera, net leistina bei būtina. Neperdedant galima teigti, jog visa Vakarų kultūros istorija – tai ne kariaujančių valstybių, klasių, religijų ir santvarkų istorija, o pažangių judėjimų ir veržimosi į pažinimą, šviesaus proto ir tobulėjimo kovos su tamsiomis, pažangai

³ Antai TV laidoje *Žodžio laisvė* (2004 06 30), atsakydamas į klausimą apie programą, skandalingųjų libdėmų lyderis draugas Mazuronis netyčia išsitarė, kad „valdžia reikalinga tam, kad įgyvendintume savo tikslus“.

⁴ Waris Dirie. *Dykumų gėlė*. – Vilnius, 2003, p. 24.

priešiškais brutaliomis galiomis istorija, Renesanso ir regresijos, atviros visuomenės ir jos nekenčėjų grumtynių metraštis. Todėl vienoje greitoje rikiuojasi iš pažiūros nepanašios ideologijos ir institucijos, kurių bendrumo iš tikrųjų nevaržo nei laikas, nei erdvė. Tačiau blogis nebėgali išgalvoti ko nors baisnesnio nei jau buvo išradęs; dabar skiriasi tik jo paplitimo mastas. Jis remiasi žmonių tamsumu ir nežinojimu, dar labiau, išlepimu ir netikėjimu, todėl pagrindinis jo taikiny, o drauge ir požymis, pagal kurį jį galima neklystamai identifikuoti, – tai pastanga užgniaužti laisvą mąstymą ir atvirą sociumą, garantuojančius visų įmanomų formų pažinimą, vedantį į žinojimą, nes žinojimas naikina pačias blogio egzistavimo prielaidas. Į kokį nors indeksą įtraukti naujausius žmonijos laimėjimus ir patirtį atspindinčias knygas, surengti jei ne žmonių, tai bent idėjų, darbų, kūrinių autodafė.

Vis dėlto šiandien matyti, jog į ES susibūrusios valstybės eina ne atgal, o į priekį. Beje, sumokėjusios, kaip ir mes, didelę kainą. Kainą už nuobodulį ir išlepimą, išskaišimą elito, kuris nebeturi ką veikti, ir net išgalvotos problemos nebėgali įveikti jo nepakeliamo būties lengvumo, nors jis galėtų būti pasiruošęs kur kas sunkesniems iššūkiams. Jau negana tik praturtėti, išgarsėti, nužudyti priešininką ir paveržti jo žmoną, o palikuonims palikti panašių nuotykių pagrindu sukurtą istoriją, vadinamą kultūros paveldu. Arba žavėtis keistomis idėjomis, kurių pritaikymas baigiasi iš žmogaus odos pagamintais abažūrais. Nuobodžiaujančio dabitos energiją nukreipti į, pavyzdžiui, savo sielos pažinimą. Štai kur tikras iššūkis. Jis tebėra mestas. Jei būtų kitaip, argi šiandien spręstume tas pačias problemas, kurias sprendė Platonas? Mus jau valdė visos keturios pagrindinės „kastos“, arba luomai – šventikų, karalių ir karių, neseniai mus smaugė žemiausioji darbininkų ir „vergų, nusimetusių savo grandines“⁵, dabar gi sąlygas diktuoja antra nuo apačios, prekių ir vertelgų kasta. Bet niekada nevaldė filosofų ar išminčių luomas, ir tai dėl vienos priežasties: tiesiog pasauly jų nebuvo tiek, kad „įvestų savo diktatūrą“. Tačiau visos kultūros puoselėja viltį, kad vieną gražią dieną jie ateis. Kai rasis jų „kritinė masė“, kaip dabar priimta sakyti. Tik tada neberekės nė paties valdymo.

Pasauly karšta, ir kasdien ne tik debesis, bet ir ES parlamentas lyja siurprizais. Baisu išvysti triušio ausį, erelio sparną ar gerai pažįstamą vilką ėriuko kaily. Todėl dėl atsargumo nutariau „perforuotis“ arba deklaruoti/

⁵ Atitinka indų *šūdras*.

dokumentuoti vieną poziciją iš trijų milijonų. Kaip lietuvė ir Lietuvos pilietė, atsisakau tapatintis su mano prigimtinei kultūrai visada buvusiomis svetimomis – kraštutiniais atvejais primestomis – jau minėtomis melo ir agresijos formomis bei jas protegavusiomis institucijomis⁶. Kaip laisvas, ne jų sukurtas asmuo, renkuosi teisę laisvai kalbėti ir mąstyti. Noriu į Europą ir pasaulį eiti švariomis rankomis ir švaria sąžine. Įdomu, ar neatrodys tokia pozicija kam nors vienu metu pozicija fašistės, eretikės, kairiosios, feministės ir nacionalistės, nelygu, kas žiūrės, o jei taip, manysiu, kad pasirinkau vieną iš įmanomų „atsarginių“ ėjimų. Gal ne taip jau ir bloga būti žalmarge, gromuliuojančia žolę: ji juk žalia, ir niekam dar nepavyko jos perdažyti ruda, raudona ar mėlyna spalva. Tai tiek antropo/animalistinių pamąstymų Europoje apie Europą.

2004

⁶ Turiu galvoje įvykius Antrojo pasaulinio karo metu. Veikiausiai, jei ne fatališkas mūsų šalies atsidūrimas tarp dviejų monstrų, „šacho ir mato“, žydai iki šiol didžiuotųsi esą litvakais ir sakytų, kad visais laikais geriausia buvę gyventi Lietuvoje ir JAV. Nors, kiek teko susidurti, didžiuojasi ir dabar.

NERIMO ŽENKLAI

Čirškia melo įdagai, kuriais į atvirą lauką išvarytą girių šeiminingą ženklina ratą tolydžio siaurinantys medžiokliai. Vis sunkiau nusakoma tikrovė slysta iš rankų, blogiausios tendencijoms paklūsta skurdžių asmenybių valdžia, kuri metodiškai skurdina likusią šalies dalį. Tai – Lietuva. Tokios valstybės visada pirmosios pajunta visuotinių procesų sunkį ir našą, tarsi karo fronte pėstininkų linija, kuri neišvengiamai patiria didžiausius nuostolius ir mūšyje krinta pirmoji.

Gyvename laikais, kai abejotinos vertės seksualinių aukų knygas oficialūs kritikai iškilmingai pakrikštija krikščioniškosioms vertybėms atstovaujančiais veikalais, kai septynių demonų apsėstieji paskelbiami ateities šventaisiais, o visiškos menkystos ir išdavikai karūnuojami ir jiems suteikiamas Teisiojo vardas. Elitinis menas mėgina išlaikyti pusiausvyrą ant kičinio špagato, o pramogų industrijos produktai, kurių tikslas – kuo lanksčiau perteikti besikeičiančios visuomenės nuotaikas, poreikius ir idėjas, savo funkciją atlieka gerokai nuosekliau. Netgi keliais šiurkštesniais ar subtilesniais potėpiais išryškina moralą, kurio realumas ir aktualumas laužo ribotas (elitines) tikrovės formas pripažįstančiųjų citadelę. Nebegali iš aukšto atmesti *fiction* žanro ir masinės jo produkcijos kaip negalinčios reprezentuoti visada tauresnio, sudėtingesnio ir tikresnio gyvenimo. Kad tai – klaida, suprantama tik tada, kai tie nekalti nerimą keliantys ženklai iš meno ir pramogų sferos persikelia į politiką, ideologiją ir tarptautinius santykius. Naujoji mitologija – kinas – yra puikus šių procesų metraštiniųkas, tik reikia mokėti šifruoti simbolius, metaforas ir nutylėjimus, kurie tokie pat iškalbingi kaip ir rėkiantys užsakomieji gestai, pavyzdžiui, privaloma seksualinių mažumų idilija prie kalėdinės eglutės. Lietuvoje rodyti, tar- kim, kalėdinio laikotarpio filmai prašosi nors ir trumputės analizės, nes

tai masinis žanras, sutraukiantis artipilnes sales ir puikiai iliustruojantis pasaulyje vyraujančias arba mėginamas įtvirtinti tendencijas.

7 *nematomi žmonės, Prieš parsikrendant į žemę ar Migruojantys paukščiai 2* (tokio lygio meninė dokumentika kartais sukrečia stipriau nei lakiausia fantazija), iš dalies ir *Dievų miškas* (nepaisant didelio lankomumo), gal *Motociklininko dienoraštis* (ir kiti panašaus stiliaus nuoširdžiai socialinę problematiką gvildenantys filmai) iš didžiojo ekrano konvejerio iškrinta vien todėl, kad juose yra „per daug“ tikro meno ir realybės. Užtat daugelyje kitų filmų kyšo kokia nors ryški propaganda, pavyzdžiui, anglosaksiško arba amerikietiško gyvenimo būdo (*Elizabettaunas, Volisas ir Gromitas, Haris Poteris ir ugnies taurė*) – juose leidžiama suprasti, kad *tau* tas aiškiai apibrėžtas rojus niekada nebus pasiekiamas, nes „amerikiečiu arba džentelmenu gimstama“; komedijose sprendžiamos amžinos lyčių problemos, nors ir gan šmaikščiai (*40-ties ir vis dar skaistus, Sveika, sužadėtine!, Mano geriausias meilužis*). Jei nepatinka žanras, gali dėmesį sutelkti į vertinamo režisieriaus darbą arba tenkintis mėgstamo aktoriaus vaidyba. Pramogauti nusiteikusiame žiūrovui viskas tinka, taip pat ir perdirbiniai (*King Kongas*) ar politiniai-ideologiniai bandymai (*Karo dievas, Ištikimasis sodininkas*), arba atskiro aptarimo vertas rusiškas kinas (ypač *Matricą* ir kitą Holivudo produkciją parodijuojanti, gero humoro kupina spalvinga *Dienos sargyba*: Visagalio vaidmenį simptomiškai atlieka *specslužbų načalnikas*, kuriam besąlygiškai paklūsta supermenai, tikras ir virtualusis pasauliai), arba *AXX filmai* (juos žiūrėti kažkodėl nebuvo ūpo, tačiau vidinis balsas kužda, kad savos nuodėmės ir klystkeliai žeidžia smarkiau. Neaišku ir kokios meninės vertės yra sausio mėnesį išėjęs *Diringas*, kuris gali būti įdomiausias patiems kūrėjams, salėje kikenantiems jų draugams arba naujesiems lietuviams. Jis mirtinai nukamuoja gumos tempimu ir nesugebėjimu ilgai nemykiant aiškiai ištarti tekstą. Paguodžia nebent tai, kad Dainiaus Gavenonio Jura stilingai atliepia Stanley Kubricko *Mechaninį apelsiną*). Kol nepamatai *Emilės Rouz egzorcizmo* ir *Narnijos kronikų*. Akivaizdu, kad krikščionybės propagandos daugiau pirmajame nei antrajame didžiajam ekranui skirtame veikale. Tačiau visai neatleistina, kad pasaka, kuri padaryta, kaip reta, prabangiai ir įspūdingai vizualiniu požiūriu, yra nuo pradžios iki galo melaginga moralės požiūriu. Neskaičiau daugelio garbinamo C. S. Lewiso kūrinių, tačiau netikiu, kad jo knygoje gali būti tiek šokiruojančio psichologinio falšo, kiek filme, kuriame visi herojai, išskyrus labai mielus mažylę ir elfą, elgiasi itin bjauriai ir priešingai sveikam protui bei numanomai tokio pobūdžio

pasakų moralei. Pagrindiniai herojai neišgyvena evoliucijos, vedančios į atgailą ir juo labiau – atnešančios nepelnytus laurus. Čia viskas susiūta baltais siūlais ir ne tik neįtikina, bet kelia nuostabą ir vidinį pasipriešinimą. Kaip ir „šventoji“ Emilė Rouz. Klaustina, ar Dievui taip pritrūko įrodymų, kad dėl savireklamos į pagalbą Jis (o gal Šv. Marija?) draugiškai pasitelia šėtoną ir žiauriai nukankina žmogų? Keistoka logika. Užtat iš visų per tą laikotarpį matytų vienintelis „kietas“, dėmesio vertas ir visais atžvilgiais *moralus* filmas, aplenkęs net pretenzingas, bet nuobodžias Jimo Jarmuscho *Sulaužytas gėles*, buvo Davido Cronenbergo *Smurto istorija*. Savotiška trilerio atmaina (komiksas) suteikė sveikintino lakoniškumo, dėl to ir įtaigumo. Taupė režisūra, siužeto plėtotė ir tekstas, subtili ironija ir sykiu objektyvus nemoralizuojantis žvilgsnis į tikrovę, vykusiai parinkti charakteringi aktoriai (niekaip negalėjau atsikratyti minties, kad Viggo Mortensenui „ant kaktos parašyta“, kad jis – „vikingų pusbrolių palikuonis“, kad šelmiška jo veido išraiška slepia genetiškai paveldėtą istoriją) – viskas prikausto dėmesį, anot kino kritikų, „prilimpa nelyginant virusas“ ir tiesiog... patinka. Tačiau susimąstyti verčia ne vien stulbinantis, koncentruotas, gilus pagrindinio herojaus vaidmens atlikimas, kurį idealiai papildė kiti personažai. D. Cronenbergas filme nagrinėja daug jam rūpimų temų, bet svarbiausia yra tai, kad jis atvirai pasako tiesą apie amžiną vyriškojo ir moteriškojo pradų pusiausvyrą ir kovą. Kad ir kaip būtų stengiamasi šią tiesą paslėpti po politinio korektiškumo, ideologinių bei teisinių machinacijų ir pacifistinių-ekologinių judėjimų skraiste, iš tikrųjų pasaulį valdo, kaip rėkia filmo potekstė, ta pati smurto ir sekso galia. Tai vyriškieji prioritetai, kurie išryškėja ekstremaliomis sąlygomis. Tai apskritai pasaulį valdančiųjų ir paties pasaulio santykio pjūvis. Tomas Stallas/Joye Cusackas – nugalėtojas, pjūvį režiantis iš peties ir tuo judesiu pasaulį ne perskeliantis, bet sujungiantis daiktan. Ar normali moteris žmonos vietoje (puiki aktorė Maria Bello) vis dėlto liktų su juo? Atsakymas veikiausiai būtų „taip“. Kodėl? Todėl, kad jis yra *the best in killing and fucking* (pataisa O. Koršunovui), nes jis yra lyderis tose gyvenimo srityse, kurios vyrams labiausiai rūpi nuo pasaulio sukūrimo. Nes jis pagaliau teisingai pasirinko tai, dėl ko rizikuojama: šeimą, meilę, vaikus. Saugumo. Nes eilinį kartą griūvant pasauliui ir įsiplieskus globaliniam karui ar šiaip užklupus suirutei, kai visuotiniame chaose geraširdžiai šerifai išnyks kaip dūmas, jo individuali jėga ir ištikimybė liks vieninteliu prieglobsčiu. *Smurto istorija* – tai glaustai, groteskiška forma pateiktas universalus pasaulio modelis, kurį atsispindint matai po

didžiausių dienraščių antraštėmis. Apie šią amžiną ašį sukasi visos mokslinės ir nemokslinės konferencijos, simpoziumai, suvažiavimai, tarptautiniai skandalai, politinės ir ekonominės aferos.

Pasaulio žemėlapyje išryškėjus atkurtos Lietuvos valstybės kontūrams, buvome išsyk įsukti, įsodinti į šią baugiu greičiu besisukančią karuselę. Svaigstant galvai, mėginame posūkyje neišlėkti. Norėdami išvengti vis dar per sunkios atsakomybės, dažniausiai pirštu baksnojame į didžiųjų politiką. Jei jau Schröderis taip su Putinu, tai ką mums bedaryti? Jei prancūzai taip su padegėliais, tai ar mes kitokie? Visus valdo jos didenybė Finansų Birža. Bet ar tikrai? Visokios direktyvos pilietį moko, kas yra tolerancija, darbo našumas, koks darbdavio ir darbuotojo santykių pagrindas, ką reikia žodis laisvė – žodžiu, dėsto konstitucines tiesas. Tačiau deklaruojamų įsipareigojimų ir faktinės tikrovės atotrūkis yra pasiekęs mastą, kuris ima keršyti nebekontroliuojama įvykių eiga.

Tolerancija – tai pakantumas kitų klaidoms, kai mėginama neįkyriai padėti suklupusiems, toli gražu ne mėginimas tas klaidas įteisinti, guviai plekšnojant jų darytojams per petį. Atėjome čia tam, kad kluptume ir keltumėmės, kad taisytume savo klaidas. Bet tarp neišmanymo, apsirikimo ir melo nėra lygybės ženklo. Apsirikimas nėra bjaurus, ko nepasakysi apie melą. Kas skiria Maliną nuo visada tik tiesą sakančio Hanibalo „atminties rūmų“? Kodėl Jodie Foster herojės lakstymas ir isterija ieškant pagrobtos dukters lėktuve (*Skrydžio planas*) atrodo apgailėtina, kol galiausiai pajęgi tik atsietai ir sarkastiškai stebėti jos veiksmus ir „išgelbėjimą“, bet visai kitaip reaguoji į sutrikusio Džastino (Ralphas Fiennesas) maldavimą, kai jis bando į lėktuvą paimti ir išgelbėti Kenijos dykuma bėgančią mergytę (*Ištikimasis sodininkas*)? Gal tas skirtumas, be talento koeficiento, išmatuojamas dar ir sielos sluoksnio storiu? Ne vien. Tai *santykis* su tiesa. Ir net jei tiesos monopolio žemėje niekas niekada neturėjo ir neturės, mene mus jaudina ir jaudins tik bekompromisinis tiesos sakymas ar bent pripažinimas. Tada mums tekstas ir bet kuris meno kūrinys atrodys esąs kupinas neapčiuopiamo grožio, žavesio ir įtaigos. Apmirus socialinei sąžinei, vienintelis ginklas, kurį galime pasitelkti, lieka grožio pajauta. Gražu tai, kas atitinka tiesą. Todėl kadras, kuriame svyruoja kraujais apsitaškęs ir sūnų apkabinęs Tomas Stallas, spaudžiantis šautuvo buožę, man estetiškai *gražesnis* negu neskoninga liūto auka arba Emilės Rouz viziją mėginantis perteikti šarmotas kliedesys.

Prastas, melagingas menas paširdžiuose sukelia tokį pat šleikštulį kaip ir netikros finansų ar politikos ryklių ataskaitos, diktorių skaitomos per žinias, aniems liekant nematomiems. Įprasta sakyti: „Benzino kainos kyla, dolerio kursas smunka, bedarbių skaičius didėja.“ Pranešimus paslaugiai iliustruoja nuolatiniam nerimui ir nepritekliuose gyvenančių žmonių kasdienybės vaizdai iš bet kurio planetos kampelio. Užuoť sakių: „Ponai X ir Y vėl pakėlė naftos kainas, nes... Tarptautinių korporacijų magnatų R ir Z politikos pasekmė yra... Tas ir tas susiřlavė milijonus, o žmones be draudimų ir išmokų paleido į gatvę.“ (Dėkui Dikui ir Džeinei.) Iš kur ta meilė bevardei giminei? Teoriškai *įmanoma* sulaukti dienos, kai, nepaisant niūriausių prognozių, darbo pasidalijimas ir efektyvi ekonomika žmoniją galėtų išvaduoti iš didžiausių nūdienos problemų. Tačiau tam niekada nebus leista įvykti, nes galingieji *incognito*, kurie „kelia“, „smukdo“ ir „atleidžia“, tiesiogiai ir perkeltine prasme prievartauja visus, visas ir viską, – mat *killing and fucking* jį labiausiai „veža“, – diktuoja sąlygas, kuriomis viena žmonijos pusė yra pasmerkta neišvengiamai vergauti kitai pusei. O jei veikiama subtiliai? Jei žudomas pasitikėjimas, o prievartaujama natūrali žmogaus ir egzistencijos dėsnių prigimtis?

Prieš gerą pusmetį atrodė, kad būtina kritikuoti išvestinius praeities modelius Lietuvai mėginančius taikyti strategus. Stebino ne tik nuoseklus sovietinio laikotarpio perrašinėjimas iš pradžių bespalviu, paskui raudonu rařalu, bet ir, pavyzdžiui, gražia lietuvių kalba kalbančios inteligentės, apgailestaujančios dėl lietuvių pasipriešinimo neva išmintingai lenkų politikai Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, amnezija. Atseit, jei būtume su jais išvien, Stalinas nebūtų dviejų L okupavęs... Žinoma, o jei Čarlzas vis dėlto būtų spėjęs tame pigiame vieřbutuke atimti iš Jennifer Aniston Liusindos šeimyninę nekaltybę, Vincento Casselio sadistiřkasis šantažuotojas į kambarį nebūtų net kojos kėlęs! Matant, kaip senos ir „geranoriřkos“ kaimyninių šalių auksinės idėjos prasikala ir per Nepriklausomybės betoną, atrodė: užtektų tik dažniau priminti faktą, kad esame visiřkai *moderni* valstybė, su kitomis ES narėmis turinti lygias teises ir galimybes kurti *naujo modelio* gyvenimo būdą, politiką, ekonomiką, teisę ir, pagaliau, meną. Deja, pastaruoju metu pradeda graužti nuojauta: kažin ar bespėsime pasidžiaugti ta didele laisve. Tokia brangia, dėl kurios taip ilgai ir sunkiai kovota. Ne dėl to, kad gali išauřti kruvina auřra, kai mūsų sūnams ir dukroms vėl teks iš mokyklos suolo bėgti į miřką, gyviems liřti po žemėmis, dusti kankinimų kameroose. To gali ir nebereikėti. Gyventi bjaurastimi atgrasančiame mele

iki ausų paskendusioje šalyje – tai gyventi tremtyje, nesvarbu, Tėvynėje, gotlanduose ar naftalinu trenkiančioje drabužių spintoje. Vidinė tremtis už fizinę daug baisesnė. Ji veda tik į nebepakeliamai melagingo fizinio gyvenimo atmetimą (savižudybę arba savimaršą). Arba gali būti nukreipta į jo ištiesinimą, turintį daug techninių terminų – „streikas“, „perversmas“, „pilietinis karas“ ir pan.

Ar kas nors iš ES veikėjų ir ypač – Strasbūro teisingumo gynėjų – pasidomėjo, ar Lietuvoje netaikomi dvigubi politiniai standartai ir kaip sekasi nuo stalinizmo bei sovietizmo nukentėjusiems žmonėms postkomunistiniu laikotarpiu integruotis į bendrą šalies gyvenimą? „Savanoriškai“ atsiduria už borto sąžiningieji, kuriems orumas neleidžia būti vienoje valtyje su sovietinio režimo pagalbininkais, neturinčiais jei ne juridinės, bent moralinės teisės dirbti atsakingų pareigų ir tvarkyti pirmųjų gyvenimus. Eilėje prie gyvenimo teisių jie yra paskutiniai, įvaryti į kampą, jie patiria naujų dvasinių kančių. Politinės marionetės kalba apie moralią politiką kontekste, kuriame svarbiausi principiniai pilietiniai klausimai kartu su archyvų išaldymu yra uždrausti. Dviguba ne tik buhalterija, bet ir politika, dviguba sąžinė, dvigubos agentūros. Bet pirma skatinama dviguba šeimyninė ištikimybė, dvigubas mokslas mokyklose, dvigubas... Suprantama, kodėl saldžiu balsu jie suokia: „Korupcija, vyt-vyt, korupcija!“ Nes tai – ne šiaip sau nekalta korupcija, o šešiolika metų dangstomi, todėl toliau vykdomi šiurkščiausi žmogaus teisių pažeidimai ir nusikaltimai valstybei, tik daromi dažniausiai ne tiesiogiai, o ignoruojant nerašytą etinį kodeksą. Raudonųjų gvazdikų poetai, matyt, niršdami dūsauja: anais laikais dirbti buvo lengviau. Tiems nusikaltėliams paplojama per petį, nes kažkam juk reikės pasirūpinti dujų ir naftos ištekliais, kai Iranas galų gale pasistatys tą savo atominį reaktorių (nesunku suskaičiuoti, kiek politinių zuikių vienu šūviu geba nušauti Rusija), o Irakas... Tokios situacijos negalima laikyti net patenkinama, nes neįmanoma planuoti ne tik savo vaikų, bet ir savo gyvenimo, nes neįmanoma sudaryti nors kukliausių prognozių apie tai, kaip politiškai dvilypė ir silpna Lietuvos valstybės valdžia elgtųsi pasaulinės reikšmės krizės atveju.

Jungtinės Tautos muša būgnus dėl Irano. Atmetus sveiką diplomato protą, galima naiviai pasiteirauti, kodėl Iranas iš *principo* negali tapti atominė valstybe kaip ir kelios „išrinktosios“ valstybės? Atominė energija – ekologiškiausia pasaulyje. Nejaugi klaiki baimė, jog netenkama politinio

monopolio valdyti vienintelę veiksmingą priemonę šokdinti pasaulį neleiddžia matyti paprasčiausio fakto, jog teisė reikalauti atsisakyti eksperimentuoti šioje srityje bus veiksminga tik tada, kai tos „išrinktosios“ valstybės liausis žaisti lygybę ir sudės baisyuosius ginklus visiems laikams? Bet ir vėl ne beždžionė kalta, kad nemoka nešioti akinių. Kol kas situacija primena smėlio dėžėje karą žaidžiančius berniukščius. Silpnėsnis pyplys su kastuvėliu sumoja, kad ir jis gali įsigyti atsargai šaudyklę – tada ir žaidimas būsias įdomesnis, ir jėgos lygios, ir nebus iš anksto aišku, kas ką. „Rankas aukšty! – ima klykti į nugarą jam pistoletą įrėmęs mažasis Hanibalas. – Nebijok, matai, mano kulka *iššaldyta* pistoleto vamzdyje.“ Kas sakė, kad meną reikia skirti nuo gyvenimo? Politikai – visada prasti mūsų gyvenimus režisuojantys aktoriai. Už jų vaidinimą mokame tikra valiuta – gyvybe. Palyginti su jais, King Kongas – tikras žmogiškumo įsikūnijimas, o 15 paskutinių filmo minučių galėtų tapti žaliųjų ir pacifistų manifestu. Deja, niekas negali užtikrintai pasakyti, kad Iranas – ne Krylovo beždžionė.

Kaip reaguoti kad ir į solidžią Harvardo universiteto profesoriaus Niallo Fergusono (*Sinking Globalization // Foreign Affairs*, March/April 2005) analizę? Jo duomenimis, pasaulinė situacija adekvati 1915 metų situacijai, kurią jis išsamiai nagrinėja politiniu, ekonominiu ir finansiniu požiūriais bei įžvelgia principinius panašumus svarbiausiose žmogaus veiklos sferose. Tai laisva prekyba, nedideli migracijos apribojimai, beveik neribojami kapitaliniai įdėjimai. Technologinės revoliucinės inovacijos komunikacijos ir energetikos sektoriuose. Sakydamas, kad mes (tiksliau – galingiausia pasaulio valstybė) judame „atgal į ateitį“ nelyginant nelaimingoji *Lusitania*, kaip ir prieš 99 metus visai nepasiruošusi skęsti, bet žinanti, kad gali nueiti dugnan, N. Fergusonas pataria ruoštis scenarijui su liūdna pabaiga. Islamistų teroristus jis lygina ne su fašistais, o su bolševikais, kurie, vadovaujami Osamos bin Ladena, vaidinančio Trockio ir Lenino vaidmenį, ruošiasi sugriauti kapitalizmą, tad Saudo Arabija neilgai bus palanki Vakarams. Dolerio kursas drastiškai kris, nes JAV imperija patiria einamųjų sąskaitų deficitą, vaidindama pasaulio skolininko, o ne kreditoriaus vaidmenį, priešingai nei Anglija prieš 100 metų; finansiškai nestabili Kinija ims reikšti pretenzijas į Taivaną, ir tai būtina atsilieps tarptautiniams santykiams. Azijos stebuklas patirs tą patį, ką patyrė praeityje – krizę. Suklestės protekcionizmas (jau dabar kai kurios valstybės remia savą žemės ūkį, kad apsaugotų jį nuo konkurencijos). Finansų biržos stabilumas abejotinas, valiutos kursai nustatyti dirbtinai. Pagal tokį scenarijų, visiškai ekonomiką sugriausianti

pasaulinė apokalipsė atrodo neišvengiama. Geriausiu atveju ir vėl grįšime į ten, kur buvome po Pirmojo pasaulinio karo. Tik atominio ginklo detonacija Londone, sako N. Fergusonas, gerokai sumenkintų erchercogo Ferdinando pasikėsینimo mastą, o revoliucinis Saudo Arabijos režimas pasaulį sukrėstų smarkiau nei bolševikų 1917 metų sėkmė Rusijoje.

Norėtusi žinoti, kiek priklauso nuo mūsų, saujelės milijonų, jei iš tikrųjų greitai ateis tas metas, kai kino juostose užfiksuotas gyvenimą dubliuojantis menas mūsų ainiams taps vieninteliu įrodymu, jog pasaulis kurį laiką gyveno neregėtai laisvai, gražiai ir turtingai. Juk nebebus milijoninių biudžetų metraščiams kurti ir viską reikės pradėti nuo Adomo ir Ievos.

Kaip gyventi futuristiniame veiksmo trileryje su kažkieno režisuojama katastrofiška pabaiga? Jaučiuosi taip, lyg mane filmuotų. Ir niekaip negaliu pasitraukti iš kadro.

2000

NAUJOSIOS KOSMOGONIJOS LAIKAI

Lietuvoje stebime retą reiškinį: komunizmo ideologijos žūtį, naujos visuomenės formavimąsi, vertybių slinktis. Šiame fone dramatiškai išryškėja ir buvusių „amžinų“ idėjų bejėgystė, ir jas diegusių ideologų „amnezija“. Tai verčia susimąstyti apie žmogaus duodamų pažadų ir išsipareigojimų galiojimo laiką bei patikimumą, susijusį su atsakomybe – nesvarbu, kad ir iš kokios ideologijos jie būtų kilę. Epochos lūžio metais pažadai netesimi, išsipareigojimai anuliuojami, vengiama asmeninės ir kolektyvinės atsakomybės. Išryškėja mąstančio žmogaus trapumas fakto, kad jis visuomet pralaimi, susidūręs su proto ir suvokimo galias pranokstančiais įvykiais, akivaizdoje. Jis tik mėgina juos interpretuoti, pradedant humanizmo epocha dažniausiai pernelyg sureikšmindamas savo vaidmenį istorijoje ir patį istoriškumą, o iš tikrųjų – tik bėga Laiko dvasiai iš pasakos, daugiau ar mažiau sėkmingai skabydamas laurus nuo savigyros ir netikros autorystės krūmelių. Atėjęs keisti pasaulio, jis dažnai pakeičia tik gyvenamąjį adresą į prestižinį rajoną arba skaičių eilutės ilgį banko sąskaitoje, kartais – gatvių ar miestų pavadinimus. Pakoreguoja vieną kitą įrašą mirties liudijime. Deja, laikinai.

Sveikas protas reikalauja, kad į nuolat atsinaujinančias „vedančiųjų į šviesų rytojų“ pretenzijas, kai šie pretenduoja į svarbius valstybės valdymo postus, būtų žvelgiama *a priori* ne tik skeptiškai, bet ir aktualizuojant istorinių įvykių atmintį, idant ji leistų palyginti buvusius demiurgus su esamais ar būsimais.

Mano tėvas į visus man kylančius klausimus dėl skelbiamų idealų ir jų neatitikimo tikrovėje atsakydavo trumpai drūtai: „Idėjos yra geros, tik žmonės – netobuli.“ Tai buvo vaikystė; tada, kai išrinktųjų partijos narių ir paprastų mirtingųjų nelygė imdavo pernelyg badyti akis ir tapdavo ne

pūvančio buržuazinės laisvės, lygybės ir brolybės kapitalizmo, o brandaus socializmo tikrovės atributu ir visiška postuluojuo rojaus priešybė, tokio atsakymo pakakdavo. Užsitęsusi proletariato diktatūra pagal ideologinio/ protekcionistinio paveldėjimo, virstančio gimininiu, teisę ėmė aiškiai prieš-tarauti kertiniams komunizmo statybos punktam. Dievo eliminavimas iš *komsomolo* vieningai plėšiamų BAM plėšinių ir kitų prioritetinių *kosmoso* užkariavimo kryptių buvo negailestingai kompensuojamas prakeiktosios privatinės nuosavybės ar bent jos apyjaautos daigais, savaime dygstančiais visur, kur tik žmoniškieji poreikiai nepajėgdavo atitikti doktrinos pasiūlos.

Sakytume, dar neišmirė karta, kuri savo kailiu patyrė marksizmo-leninizmo mokytojų muštrą, o ir jie patys tebevaikšto tarp mūsų. Nūn atmetus akivaizdų faktą, jog šiandien, jei jie mėgintų ginti savo mokymą jau ne nuo statinių, o bent iš buvusių kolektyvinių sodų akacijų pakrūmės, prie nežaliosios arbatos padūsaudami, esą, oi, koks buvo Baltušis teišus, ir kur ta tauta nueis, – taigi, jei jie mėgintų reabilituoti praeitį, o gal net reanimuoti nuoširdžiai įtikėtas tiesas, tokios pozicijos niekas nelaikytų normalia kairės pozicija, o ne: nušvilptų ir išjuoktų kaip anachronizmą, kaip begėdišką pastangą susodinti į skęstantį durnių laivą susipratusią ir išsilavinusią visuomenės dalį. Tačiau tik tokios reakcijos ir gali susilaukti net gudriausieji anų apologetai. Mat tai tėra pastanga reanimuoti pasibaisėtiną išsigimusį Frankenšteiną, užklydusį į mūsų žemes. Frankenšteinas – save apmąstanti materija, įsipavidalinusi į dvikoję būtybę; žmogus, pripažįstantis tik fizinę tikrovę. Dėkui Mary Shelley, kad ji pamatė tai, kas egzistuoja keletą milijonų metų. Tiesą sakant, vis rečiau pasigirstančios mokslinio komunizmo sąvokos ir techninis žargonas automatiškai sukelia atmetimo reakciją, nes specifiškai frankenšteiniška kalba tarsi pagal Pavlovo dirgiklio ir refleksio metodą buvo susieta su nūnai į palaimingą atmintį nugrimzdusiais baimės ir pasišlykštėjimo impulsais. Vis dėlto, atsiradus ne stalininių/sniečkinių/petkevičinių, o tikrų, grynų idealistų kuopelei (pagal priimtą scenarijų *ne-visus-gi-išžudė* dar anais laikais), tai jų nepolitizuota, nevertelgiška ir revoliucijų nepranašaujanti pozicija bent iš dalies užpildytų tą pačią širdies pusę atsivėrusią kiaurymę, į kurią plūsta ne Dievo malonė, o jau visa smarkybė įsisukusio pinigų malūno džeržgesys ir reklamos riksmas. Tai-gi atmetus šį akivaizdų faktą, sovietinių mahatmų elgesys visai neatrodo savaime suprantamas, teisingas ir natūralus, antraip peršasi mintis, kad jie buvo nenuoširdūs: ištikimi ne tobulesnės ateities pozityviems konstruktams, ne idėjai, o ją iškreipusiai melagingai realybei. Ar jų sėtas iš

visur susilesiotas „racionalusis grūdas“ taip ir nevirto pasaulio sandarą simbolizuojančiu kiaušiniu?

Tatai paaiškinti gali mažiausiai trys prielaidos. Pirmoji teigtų, jog praradus ideologiją pagimdžiusią motiną (Rusiją) ar veikiau pamotę raganą prievarta atskyrus nuo įvaikio, pamestinuko statusas gina savarankiškos mąstysenos neįgijusį žinduklį. Na ir kas, kad valdinga pamotė visai mėgina susigražinti motinystės teises (matyt, vis dėl tų pašalpų), – jos pačios kieme nebe Leninas su Stachanovu, net ne Trockis su Zinovjevu ir Kamenevu, ne -idžių, bet -švilių palikuonys su atžalomis vaikšto. Ar gali po to pamestinukų retoriškai klausti: kur ta jūsų jaunimui žadėtoji šviesi ateitis, laimingas rytojus, teisė į darbą, kur atlyginimas pagal poreikius, o reikalavimai – pagal galimybes? Kur nemokamas mokslas, medicina, švietimas? Likvidavimo, o ne steigimo režimu nustatytas visuomenės kūrimas nepajėgė likviduoti trečiojo laikotarpio. Turbūt. Todėl likvidavo pats save. Šuolis nepavyko. Tad ar verta stebėtis, kad per naktį atsirado tiek benamių vaikų?

Antroji prielaida, jog ideologija geriausiu atveju buvo išoriškai priimta, blogiausiu – primesta prievarta, rodosi esanti dar įtikinamesnė. Oponentus kviečiu susilaikyti nuo prieštaravimo, esą visos ideologijos tėra socialinių, taigi *išorinių*, principų pagrindimo mokslas, tad dorovei ar tikėjimui reikia rasti tinkamesnę nišą: sovietmečiu moralės ekologiją bei teologiją atleidus iš tarnybos su įrašu į darbo knygelę (toliau eitų citata apie „žolę“), šiuos vaidmenis teko atlikti pačiai ideologijai, taip dar labiau prisiartinant prie nekvestionuojamos ir nekritikuojamos, tai yra šventos, trejybės/*trojkos* hipostazės. Šis postulatas natūraliai pereina į trečiąjį ir svarbiausiąjį: *komunistai gyveno būtent pagal savo skelbiamą mokymą*, todėl jų sąmonę tobulai „apsprendė“ būtis. Vadinasi, negali nė būti organiškesnio ir natūralesnio perėjimo į dabartinę suprekėjimo epochą su daiktų kultu: medžiagiškumas daugelį metų atstojo dvasios substanciją, mat buvo tikima, kad Materija yra pirminė. Anais laikais suklestėjęs Materijos pagimdyto ekonominio produkto garbinimas, tolydžio paakinamas žyniams sukėlus dirbtinį deficitą, kai ilgai lauktas *pajokas* ar kyšis prilygdavo aukų atnašavimo (ir priėmimo) aktui, visai motyvuotai tapo pagrindiniu dabartinio gyvenimo tikslu – kūdikiškai epikūriški principai nebėra kliūtis uoliai praktikuoti ideologinį (idėjinį) materializmą.

Šiuo atveju kaltinti postkomunistus galima tik už ištikimybę adoracijos objektui ir tikėjimą tuo, kas sudaro minėtos konfesijos (argi jie garsiai neišpažino to, kuo tiki?), kuri savo Įstatymus čia skelbė pusšimtį metų,

gyvenimo prasmę. Idėjinis materializmas ir jo formos – pavyzdžiui, mokslinis komunizmas, paprastasis paksizmas ir pan. – tai neišdžiūvanti versmė ir psichinio gyvenimo fenomenas, kuris greitai ir sumaniai keičia formą, žodį ir rūbą. Šitai tik užtikrina medžiaginio pasaulio, kaip tobulo *kosmoso*, apsiareiškiančio priturtintais šadytuvais, spintomis ir garažais, įvairovę bei pilnatvę. Kad aruodas būtų pilnas, reikia suktis kaip voverei rate. Rato ašis voverei neegzistuoja. Jei esi ištikimas partijos sūnus, turi kūnu, nelyginant Pavlikas Morozovas, užkloti visą regimąjį Išorybės lauką.

Iš tiesų: kodėl stebiuosi komunizmo guru elgesiu? Jauna ir gaji ideologija per vieną amžių gal net nespėjo subręsti, o to nepasakysi apie opo-mento Skrudžo aplinką, užtat dabar atėjo metas meilę įrodyti ne žodžiais, o darbais. Pulti darbuotis tyrai, viena kryptimi, ne taip, kaip tatai supranta tie eretikai kapitalistai, randantys laiko pasimelsti netikriems stabams *v hřečeskom zale*. Net Darbo partijos pavadinimas, ko gero, negali atspindėti viso entuziazmo ir ryžto. Bet atspindi veidai ir duotos priesaikos Tėvynei. Atsimenat vieną linksmiausių visų laikų darbiečių šūkių: „*Vperiod, podešvelo!*“ Tai ir yra amžinasis variklis.

Siekis įsitvirtinti dėmesio, visokeriopos sėkmės ir šlovės epicentre, priklauso išrinktųjų kastai ir net visai ištežti, virstant visuomenės grietinėlė, yra imanentiškas veiksmas, būdingas visoms į apčiuopiamą medžiagiškumą kaip aukščiausią vertybę orientuotoms ir pasaulio laikinumą bei baigtinumą (pasaulis baigiasi su mano mirtimi) vienintele tikrove pripažįstančioms religijoms bei filosofinėms sektoms. Tai – demiurgai, kurie savo geležį kala čia ir dabar. Tvarkau Materiją, dorojuosi su Medžiaga – vadinasi, egzistuoju. Ypač dabar, kai apsirūpinta tokiais puikiais darbo įrankiais, kai tikrą prasmę ir jėgą įgauna kuriamasis Žodis. Tasai Žodis yra „darbas“ ir jo vediniai: dirbti, įdirbti, perdirbti, uždirbti, padirbti, sudirbti, susidirbti, apdirbti ir pan. Neverta slėptis katakombose. Nežinau, kokią kalėdinę viziją mato dabartiniai tos pačios pakraipos vadai, tačiau galima pamėginti įsivaizduoti šviesią ateitį. Jei ji ateitų, ant dabartinių *Kronikos* parkelio pamatų galėtų iškilti dar didesnis zikuratas arba mastaba, kurios viduje visagalis SPSK Velykų proga pirmąkart istorijoje įkurdintų ne logo-są/falą, o kosminės *kuricos* galų gale sudėtą aukso pautą, virtusį naujosios kosmogonijos simboliu – cerkvės skliautu. Ir po to nekantriai lauktumėm, kas iš jo išsis. Kiekvienam tikėjimui – savos apeigos.

PERGALĖS IR PRALAIMĖJIMAI: TARP GEGUŽĖS DEVINTOSIOS IR BIRŽELIO KETURIOLIKTOSIOS

Pražiūrėjau aš akytes

Vis į rytų šalelę.

Linksmi gieda paukšteliai¹

Kas negirdžia balso

Pavergtos žmonijos,

Tas nevertas meilės,

Tiktai kalavijo.

Lik, mergele, sveika

S traipsnio pavadinimą parašiau sąmoningai rikiuodamasi į madin-
giausių nūdienos veikalų ir renginių pavadinimų gretą, įsiterpdama
kažkur tarp jų – *Tarp Karlailio ir Klaipėdos, Tarp tobulumo ir mirties, Tarp
juodo ir balto* ir daugelio kitų TARP. O tasai TARP labai iškalbingas – jis
nurodo į dvejojančią, neapsisprendusią šių dienų žmogų, kybantį kažkur per
vidurį, vaikstantį aplink, galbūt svarstantį ir mąstantį alternatyvomis. Jei
tiestų tiltus, rašytų: „nuo – iki“. Jei tiesčiau tiltą nuo pavadinime minimos
vienos datos iki kitos, sudėčiau visus taškus ant *i* raidžių. Mat viena dės-
ningai ir nuosekliai veda į kita. O jei atvirkščiai – nuo birželio iki gegužės?
Tada pirmosios datos herojai saugiai perbėgtų į kitą pusę, peršoktų visą
„nemalonią“ istoriją ir vainikuotų ją svetimomis iškilėmis.

¹ Čia ir kitur, jei nepažymėta kitaip, cituojamos *Nepriklausomybės kovų dainos*. – Vilnius, 1998.

Gegužės devintoji yra data, kurią iššifravus radikalai pasikeistų jėgų pasiskirstymas pasaulyje. Tačiau Europos lyderiai nieko šifruoti nenori. Užtat mums būtina tiksliai įvertinti ir vidaus, ir užsienio politikos jėgų pusiausvyrą, antraip svarstyklių lėkštė gali netikėtai pasvirti į tą pusę, kuri krypta į Rytus. Apskritai esamas pasaulio geopolitikos klimatas rodo, kad Temidė mieliau domisi naftos bokštais negu bibliotekomis ir tiesos atkūrimu. Todėl prie svarstyklių ją dažnai pakeičia dviveidis Janusas, kiekvieną akimirką pasiruošęs atverti duris. O kam – tai mums labiausiai ir turi rūpėti. Tikroji, necenzūruota, Antrojo pasaulinio karo užuomazgų, jo lemiamo posūkio ir baigties istorija vienu kruopščiai slepiama, kitų – nenorima matyti. Nuo 1945-ųjų Vakarų pozicija šiuo klausimu iš esmės nepasikeitė, nes politinės ambicijos jiems neleisdžia pripažinti padarytų užsienio politikos klaidų, o ciniškas pragmatizmas – atsisakyti kažkada tyliai pasilikto kąsnio.

Buitiniu lygmeniu tokia laikysena net madinga. „Iš Minervos galvos užgimusį“ sovietų šalies vadą, matyt, neskirdami jo nuo Aleksandro Makedoniečio, Napoleono ar Gandhi, išsijuošę tebegarbina Vakarų sėkmės kūdikiai. Pavyzdžiui, ponas Dornfeldas, aukščiausios klasės individualių batų parduotuvių tinklą turįs milijonierius iš prestižinio Manhatano, vis apsisukdamas porino svečiui iš Rytų Europos: „But he was clever guy, Stalin, *very clever guy*. He took out his enemies“. („Jis buvo protingas vyrukas, tas Stalinas, *labai protingas vyrukas*. Jis pašalino savo priešus.“) Kaip toje pačioje gatvėje įsikūrusius kaliošų prekijas? Tikėtina, kad turtuolis tenorėjo įsiteikti „rusų“ svečiui prie vyno taurės. Ponas buvo beveik tokio amžiaus kaip Trečiasis Reichas. Kažin kiek batų jo tėvas būtų pardavęs Ukrainoje trisdešimt trečiaisiais?

Taigi savanaudiškais sumetimais istorinio lūžio metu nutylėta tiesa ir iki galo neįvykdytas teisingumas Krekliui atrišo rankas. „Didysis Tėvynės karas“ 60 metų yra pagrindinis koziris Rusijai sprendžiant užsienio politikos klausimus. Hitleris prieš mirtį pasakė vieną teisingą dalyką: „Mes jau išžudėme geriausią tautos dalį. Dabar arijų idealus tęs tie iš Rytų.“ (Citata iš kino filmo *Der Untergang*). Ir vienintelis logiškas atsakymas į klausimą, kodėl komunizmo nusikaltimai nutylimi, – kadaise pusę pasaulio apėmusi žudikiška sistema sėkmingai tebeveikia.

*Čiulba čiulbutė,
Gieda lakštutė
Ant putino šakelių.*

Čiulba čiulbutė

Keista būna, kaip tie patys žodžiai staiga įgyja visai kitą ir net priešingą prasmę. Pasikeičia nuo literatūrinio, istorinio ar politinio konteksto. O paveikslai ir portretai netikėtai ima veikti kaip prasmų amplifikatoriai, labai net gyvi personažai, kaip už pačias personas iškalbingesni jų atstovai. Antai Rusijos prezidentas Putinas vasario knygų mugėje Lietuvoje dalyvavo neakivaizdiniu būdu – šypsojosi iš didžiulio, iš toli matomo portreto rusiškų knygų stende, o Stalinas per 60-ąsias Pergalės dienos iškilmes pasaulio lyderius pasitiko plakatiškai – nuo sienų Kremliaus aikštės prieigose, tačiau simuliakrų erdvėje tai nieko netrikdė. Galbūt reikėtų guostis mintimi, kad šiuolaikiniai prezidentai ir ministrai pirmininkai yra tokie išsilavinę, kad postmodernizmo minties laimėjimus – decentraliją, signifikatą, diskursą ir kitą parafernaliją – laiko natūralia politinio gyvenimo savastimi, o reliatyvizmo principus, įkandin menininkų, taiko savo darbe ir gyvenime. Pavyzdžiui, kas galėtų paneigti, kad Sibiro tremtys – tai ne kas kita, kaip į „džiunglių“ realybės šou panašios sudėtingiausios pratybos? Gal lietuviai tiesiog neužsigrūdinę? Pamenu, kaip iš Sartų vienkiemio kilęs Vytautas Vertibavičius pasakojo apie tarnystę „nenugalimojoje“. Ėjo vyras į armiją, kad žemės, tėviškės neatimtų. Bet kariauti beveik neteko. Su siaubu akyse prisiminė, kaip šlapiom malkom kareivines „šildė“: viduj kaip pirty, per garus žmogaus nematyti, o paskui vertė skusti laukais. Lauke – minus trisdešimt, gal keturiasdešimt, sniego iki juostos, o batų vietoj – skurlių vyturai. (Ką sau galvojo dornfeldai sovietuose?) Peršalo, o rusams – nieko. Kitą sykį pamaitino pašvinkusia žuvimi. Visi pulko lietuviai iškrito, ko nenusibaigė, ligoninėj iki išrašymo mirtim vadavosi. O rusams – vėl nieko. Kaip kokiam teatro darbininkui iš ryto butelį baltos be užkandžio užsiversti. Taip ir teko grįžti Lietuvon, ne karo, o rusiško gyvenimo būdo palaužtam. Visam lietuvių būriui. Ar ne todėl draugui Dzeržinskiui ir jo pavaldiniams dar gerokai iki Antrojo pasaulinio karo buvo įsakyta imtis profilaktinių priemonių išvermei ugdyti: „Areštuoti visus įkaitus bei nepatikimus asmenis ir uždaryti juos koncentraci-

jos stovyklose“? „Neužsigrūdinę“ buvo ir Buchenvaldo, ir Maidaneko, ir kitų perauklėjimo įstaigų gyventojai. Šiuo klausimu Hitlerio ir Stalino nuomonės sutapo. Tačiau pasaulio lyderių išprusimą įvertinti būtų buvę galima tik pakabinus plakatą su Hitlerio ūsiukais. Šalia bendraminčio ir bendradarbio. Blogai, kai interesai susikerta arba įsikiša nedora likimo ranka ir išskiria draugus.

Ir teroras terorui, pasirodo, nelygu. Rusijos prezidentas šiandien veikia kaip didvyriškas kovotojas su pasauliniu terorizmu. Tai – antrasis jo kozi-ris. Tačiau jis vadovauja šaliai, kuri pati kone šimtmetį vadovavosi įteisintais terorizmo priesakais, o jos ideologiją pagrindė nuosekliai įgyvendinti lenininiai terorizmo idealai. Atgailaujančių prancūzų kairuolių parašytoje išpūdingos apimties *Juodojoje komunizmo knygoje* (Vaga, 2000) skaitome: „Teroristai laikys mus lepšiais. Pats laikas kariauti! Būtina skatinti teroro energiją ir masinį jo pobūdį.“ (Iš Lenino laiško draugui Zinovjevui.) O Zinovjevas nuo vado neatsiliko: „Mums reikalingas mūsų šalis, socialistinis terorizmas. Mes turime patraukti savo pusėn, tarkime, devyniasdešimt iš šimto milijonų sovietinės Rusijos gyventojų. Kai dėl likusių, mes neturime ką jiems pasakyti. Jie turi būti išnaikinti.“ (Ten pat.) Lenino įkarštis buvo įkvepiantis: „Atlikite viską taip, kad per šimtą kilometrų aplinkui žmonės matytų, drebėtų, žinotų ir šauktų: jie žudo ir toliau žudys...“ (Iš nuorodų Penzos sovietiniam Vykdomajam komitetui.) Atėjus laikui, sužinojo ir lietuviai, tik šaukti nešaukė: kaip čia perrėžta gerkle šauksi?

Lenino ir Stalino ideologijos perimamumas yra įrodytas faktas. Ši politika dešimtmečiais beveik nesikeitė. Stalinas, buvęs nacionalistas, greitai suvokė, kaip „internacionalizuoti“ Kobos siekius ir padidinti savo „nuopelnus“ tūkstanteriopai. Nuolat kaitaliodamas savo nuomonę, „jis galų gale su savo visiškai demoralizuotu politiniu biuru, sudarytu iš savo paties statytinių, politiškai, o po to ir fiziškai likvidavo... faktiškai visą buvusį Lenino politinį biurą“ (Alan Posener. *Stalin. Roosevelt.* – Vilnius, 1999). Vėlesnėje kruvinoje epopėjoje mokinys pralenkė mokytoją. Susipažindamas su (netikėtai susidarius palankioms sąlygoms) su saujelės patologinių recidyvistų ir teroristų siaubingomis represijomis įdiegtos komunizmo sistemos istorija, negali atsistebėti pasaulio laikysena. Nuojauta kužda, kad nežmogiškos kilmės fenomenas yra per sunki našta paprasto žmogaus sąžinei. O gal komisarokratija, bent jau ES, yra vis dar viliojanti perspektyva.

Jei ne fanatiškas žavėjimasis Stalino asmenybe ir buvusia sovietų Rusijos galybe bei apgailėstavimas praradus buvusias respublikas, galėtum pagalvoti, kad švelnaus gymio prezidentas nei savęs, nei Rusijos ateities su teroru ir jokių žmoniškumo ribų nepripažįstančia strategija bei taktika nesieja. Tačiau kitą dieną po Pergalės dienos paminėjimo per kabelinės TV kanalą *History* – žinoma, rusų kalba – galima buvo ilgai stebėti šlovingųjų specnazovcų treniruotes ir žygdarbius, klausytis reto iškalbingumo ir gilių asociacijų kupinų jų vadų monologų. Stengiamasi sudaryti įspūdį, jog niekas nepasikeitė. Lietuvos okupacijos, pasak Putino, nebuvo, ir apskritai gaila prarastų kraštų. Propaganda liudija istorinį ideologijos perimamumą. Gal reiktų ne juokais susimąstyti apie Vytauto Radžvilo diagnozuotą transformuotą leninizmą-stalinizmą – „rusiškąjį nacionalkomunizmą“ bei planingai Lietuvoje vykdomą (*sic!*) „trečiąją vykstančios neokomunistinės restauracijos kryptį – šalies vidaus ir užsienio politikos rusifikaciją“ (V. Radžvilas, „Sunki laisvė“), turbūt vieną iš įprastų rusiško Džeimso Bondo su lietuviška pavarde „operacijų“ tuo metu, kai Rusijoje alkoholizmas, skurdas ir tamsa pasiekė turbūt net caro laikais nebūtą lygį.

*Jau gana, gana vergauti,
Jau ir taip ilgai.
Šviesią saulę, saulę temdė
Vyrų ir ginklų*

Linko lieknos liepos

*Vėjelis pūtė ir man pasakė:
– Neverk, mergužėle, karžygio,
– Jis žuvo dėl laisvės tautos.
Mergelė graži*

*O sėdėti namuos, užsidarius duris ir langelį,
Nes lipnoki dalykai, na, tarkime, laisvė,
Turi savo aštirus ir sujaukiančius sielą kvapus.*

Iš šiuolaikinės lietuvių poezijos

*Prašyčiau pilko karvelėlio,
Kad skristų dieną ir nakčia,
Nuo mano mylimo bernelio,
Parneštų žinių nors slapčia.*

Linkuvos partizanų daina

*Ir ant stiklo atodūsiais piešiu paveikslą,
Ir balandžiais prismeigsiu, o Dieve, tėvynės skliaute.*

Iš šiuolaikinės lietuvių poezijos

Kita vertus, įmanoma suprasti Vakarus, nes jie ypatingų sąskaitų su Rusija neturi. Lietuvai labiausiai kliudantis Karaliaučiaus anklavo klausimas vis tiek vieną dieną bus išspręstas, nelyginant Gazos ruožo problema. Tokios problemos neamžinos. Tačiau visai neįmanoma ne tiek suprasti, kiek pateisinti Lietuvos gyventojų etinės laikysenos. Dorovinė hipokrizė, dvasinis susmulkėjimas priimamas kaip normali būseną. Galima būtų kurti drąsų meną ir literatūrą, lengvai atsidusus užsimoti plačiai, giliai ir iš peties, tačiau rankos svyra. Bendras sąmonės lygis primena katę su pūsle. Apie gražiausią, kilniausią savimonės dalį formuojančius dalykus kalbėti – *nepadoru*. Nes tai siejasi su kažkam skaudžia tiesa. Ką pasakyti vaikams, kai juos mokyklose moko ne tik buvusi partinė nomenklatūra, bet ir sovietų saugume tarnavę asmenys? Kokio principingumo, patriotizmo ir kitų pamatinių žmogiškąjį orumą grindžiančių vertybių jie gali išmokyti? Geriausiu atveju – prisitaikymo. Tarnavimo svetimam kapitalui. Ypač iš Rytų. Abejingumo prigimtinėms vertybėms, kalbai, istorijai. Vaikai – mūsų ateitis. O „geras komunistas – geras čekistas“, – mokė Leninas. Nesunku susivokti, ką tai reiškė jo žodyne. Ir ką gi tai reiškia nepriklausomoje Lietuvoje? Į klausimą atsako istorija su rezerviniais kadrais.

Bėda ta, kad tebėra gajus superagento mitas. Kažkam gaila pražuvusio svaiginančio visagalybės kitų žmonių atžvilgiu pojūčio. Girdėjau su pagieža ir apgailestavimu tariamus žodžius: „Sovietų Sąjunga subyrėjo dėl saugumo korupcijos.“ Gūžtelėjau pečiais ir atsakiau, kad visos imperijos žlunga dėl korupcijos. Tačiau norėta pasakyti kas kita: kad sovietų saugumiečiai buvo aukščiausio intelekto, didžiausių gabumų ir neregėtos kovinės drausmės žmonės, tiesiog antžmogiai, pati geriausia sovietijos dalis. Niekas ir neabejoja, jog į tokias tarnybas vėlesniais laikais stengtasi

verbuoti gabiausius, karjerą darančiuosius. Tik kyla klausimas, kaip jie dabar sprendžia moralinio pasirinkimo problemą. Antai į šventojo Augustino iš Hipono citadelę, jau gerokai drebant Romos imperijos pamatams, atbėgo nemažai imperijos saugumo pareigūnų. Tai įdomus faktas. Rusijoje bažnyčios hierarchai, regis, po senovei puikiai sutaria su valdančiąja saugumo grietinėle.

Deja, ši Rusijos imperija smarkiai skiriasi nuo klasikinės Romos imperijos. Pirmiausia tuo, kad buvo neregėtai išpūstas ČK ir tęstinių organizacijų kiekis, žmonių skaičius ir svarba. Tai istorijoje precedento neturintis atvejis. Taip buvo ir yra palaikomas vienas gajausių mitų, kurio tikslas – sukelti žmonių baimę ir pagarbą. Suprimityvintas, šaržuotas duonos ir rimbo metodas. Tačiau kas šie žmonės buvo Lietuvai? Čekistai, stribai. Tad už ką juos reikėtų gerbti? „Mūšyje žuvusius vyrus... patiesia prieš būstinės langus... užleidžia ant jų išalkusias kiaules... Pro būstinės duris kyšteli stribas. „Vot kaip graužia! – sustoja sužavėtas. – Net kruta!“ <...> Jiezo stribai patobulino Kristaus kančią: sučiuptą miškinį Aitvarą ne tik nukryžiuavo ant sienos, bet ir padegė. <...> Pabuvusi Kalvarijos saugume Vyšnia ištisus metus negalėjo matyti uniformuoto ruso. Tokiam pasirodžius, drebėdama bėgdavo slėptis, nutirpdavo vielom sukapti pečiai. <...> Žuvusio Lakūno kūną stribai pririšo prie arklio ir atitempė į Atesninkėlius pas išūnį. Stribas – vaikui: „Žiūrėk! Jeigu būsi toks kaip jis, ir tave šitaip tąsysiu.“ <...> Nors ir platus buvo tas kraštas mūs gimtasis, bet ankštas: Išimbaj 5 lageryje, kuriame kamavosi tarpupietis Viršutis, netikėtai susitiko du lietuviai, tėvas ir sūnus. Tėvas trynė kalinio šimtasiulę, sūnus kareivis su automatu per petį stovėjo sargybos bokštelyje. <...> Motina nesulaukė dienos, kada galės iškasti ir žmoniškai perlaidoti žuvusį sūnų, mirė Sibire, bet jos ženklas pagelbėjo tiems, kurie sulaukė. Po keturiasdešimt penkerių metų.“² Ir už daugelį kitų širdį turinčiam neįsivaizduojamų dalykų.

Akivaizdu, kad dirbtinai kurstomas mitas apie tariamai ypatingą panašių organizacijų galybę (kuri buvo *ypatinga* pirmiausia nesuvokiamu žiaurumu ir nužmogėjimu) yra lengvatikiams skirtos propagandos ir nepasikeitusios kartinės Rusijos užsienio politikos dalis, kuria vietoj geležinės uždangos, pagal niūrias žymaus filosofo pranašystes, Lietuvą mėginama pavožti po „geležiniu gaubtu“.

² J. Sajauskas. *Suvalkijos geografiija*. – Vilnius, 2001.

– Neieškok, močiute,
Žuvusio sūnaus:
Jam Dievas paskyrė
Galybę Dangaus.
Už laisvę tėvynės

O mūs jauni kareivėliai
Tėvynę atgimdo.
Žalios girios, lygios lankos

Dar apie imperijas. Visos tautos, ilgai engusios ir plėšusios kitas, besistengusios nukariautas žemes kontroliuoti, demonstruoti savo viršenybę ir beatodairiškai naikinti užsipultą kultūrą, iš esmės buvo primityvios tautos. Nė viena kultūringa tauta *ilgalaikių* viso pasaulio užkariavimo planų nekūrė, žiaurios ir *globalios* ekspansijos nevykdė. Senosios Egipto, Indijos, Graikijos ar Kinijos (iki totalitarinio komunizmo įsigalėjimo) civilizacijos buvo savipakankamos, joms nieko netrūko (čia neturiu galvoje vietinės reikšmės konfliktų tarpusavyje ar su kaimynais). Geriau išsižūrėjus, didžiąją kultūrą kūrė tokiose imperijose gyvenę kitataučiai, neretai perėmę užkariautojų kalbą ir net įpročius, bet ne mentalitetą, kuris klostosi šimtmečiais. XIX a. Indijos dvasinio Renesanso pasiuntinys Vakaruose Vivekananda viename savo laiškų rašė: „Dvasiniai žmonijos idealai visada kyla iš tautų, kurios buvo trypiamos (žydai ir graikai).“ Po XX amžiaus baisių į šią gretą galime įrašyti ne tik lietuvių, tibetiečių ar bosnių, bet ir kitų dvasiškai itin stiprių tautų vardus.

Nepaisant daromų kliūčių, mūsų santykiai su artimiausiais kaimynais gerėja. Ypač reikėtų pasidžiaugti santykiais su lenkais, kurių pažiūras gerokai pakoregavo išmintinga ir ilgai trukusi Jono Pauliaus II popiežystė. Su rusais lietuviai sutaria tiesiog stebėtinai gerai. Jei ne oficiali politika, šia kryptimi galėtume laukti visai grandiozinių pokyčių. Užtektų tik atsižvelgti nuo sovietinės praeities, pripažinti ir viešai atsiprašyti už padarytas skriaudas, eiti į vaisingą dialogą ir lygiavertį bendradarbiavimą. Antai

Egipte turėjau vargo, kol pagyvenusią porą iš Maskvos įtikinau, kad atvažiuotų į Vilnių pasižiūrėti, kaip mes iš tikrųjų gyvename. Jie Lietuvoje buvo prieš trisdešimt metų – kai Visaginą statė. Bet bijo šalį bent aplankyti: mat yra nuoširdžiai įsitikinę, kad čia rusus persekioja! Kam naudingas toks absurdas ir tautinės neapykantos kurstymas? Tai vienas rimčiausių priekaištų šiuolaikinei Rusijos užsienio politikai.

Šiame evoliucijos etape matyti, kad žmonija kai kada kuriamąją energiją švaisto, ją kreipia ne vertikaliai, o horizontaliai. Taip atrodo išorinė sklaida. Kitaip sakant, užuot stengusis energiją kūrybiškai suvaldyti ir įcentrinti (įžeminti) savo prigimtinės, t. y. Dievo duotos, kultūros rėmuose, ji jos nesuvaldo ir nukreipia į kitas kultūras. Toks kryžminis skverbimasis žaloja ir savą, ir kitą kultūrą. Galima betgi teigti, jog invazija į gimtąją kultūrą skirta kaip išbandymas tam, kad ji tose grumtynėse, kautynėse už savo išlikimą sustiprėtų ir apsivalytų.

Pagrindinė šio straipsnio mintis yra ta, kad lenininis ir stalininis komunizmas su visomis iš jo kilusiomis pasekmėmis buvo antnacionalinis darinys. Tai būtina pabrėžti, jei norime išsivaduoti iš klaidingų stereotipų. Iš tikrųjų tai buvo neregėta Rusiją ir į jos orbitą patekusius kraštus ištikusi tragedija. Kodėl būtent ji tapo blogio lopšiu, galvas tebelaužo istorikai, politikai ir sociologai. Tačiau šios mįslės įminimas veikiausiai slypi itin subtiliuose lygmenyse, kurių analizė geriausiai prieinama kultūros antropologams arba religijotyros specialistams.

Vienas įdomiausių pasaulio raidą aiškinančių kultūrologinių metodų pagrindinę Rusiją valdančią varomąją jėgą apibūdintų kaip vitalinę (gyvybinę). Iš esmės gyvybinį nacijos intelektą, kaip pagrindinį saviraiškos principą, rodo mažiausiai du svarbiausi rodikliai: ilgalaikė šios šalies plėtra (nepaprastas jos dydis ir ekspansijos veržlumas) bei atitinkamai neracionalus, nenašus gamtinių ir intelektinių resursų panaudojimas palyginti su gerokai mažesnėmis šalimis. Akla ir savimi besimėgaujanti *élan vital* galia nepripažįsta jokių kompromisų, savirefleksijos, harmoningo santykio su aplinkiniu pasauliu. Gyvybiniam principui iš esmės būdingas poreikis daugintis, valdyti, įsitvirtinti visomis įmanomomis formomis. Nesuvaldytas, neapmąstytas ir nesublimuotas aukštesniųjų būties principų – proto ir dvasios – jis veikia griaunamai. Gyvybės, ypač žemesniųjų, vulgaresnių ar negatyvių jos formų vyravimas nuolat išryškėja mene,

muzikoje ar literatūroje. Kad nebūtume apkaltinti šališkumu, vėl pasitelkime nesuinteresuoto stebėtojo nuomonę. Antai žymiausias XX a. Indijos politikos, kultūros ir religijos lyderis Sri Aurobindo savo *Vakariniuose pokalbiuose*, kuriuose su mokiniais per 12 metų aptarė visas svarbiausias žmoniją slegiančias problemas, yra pastebėjęs, jog rusų „gyvybė – nesveika“. Panašiai jų meną, ypač šokį, įvertino ir Mirra Alfassa. Tam tikro neskoningumo, nesuvaldytos medžiagos, agresyvios pozos nestokoja Lietuvoje ypač eksploatuojama populiarioji rusų kultūra. Beje, dabartiniame pasaulio kultūros kontekste, kuriame vyrauja būtent ir aukštoji, ir žemoji vitalinė kultūra, ji turi didelį pasisekimą. Natūraliai kyla klausimas, kokios yra šio reiškinių priežastys. Vienas galimų atsakymų yra tas, kad natūrali nacijos savimonės sklaida XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo lemtingai nukreipta į šalį ar veikiau prarado svarbiausią kultūrinės brandos orientyrą: su revoliucijomis buvo uždraustas Dievo vardas ir visas tikėjimo korpusas „išleistas į atsargą“. Jo vietą užėmė titanai, kurie galingą gyvybės veržmę nukreipė destruktijos linkme, o protą privertė tarnauti egoistiniams, dažnai nežmoniškiems ir tikėjimui, tiesai bei gėriui priešingiems interesams. Pastaruoju metu šią spragą mėgina užpildyti magijos mokslai. Žinoma, sąmoningoji tautos dalis pamažu restauruoja prarastus dvasinės kultūros fragmentus. Šiuos samprotavimus derėtų užbaigti Romaino Rolland'o žodžiais apie šventąjį Ramakrišną: „Jis visada turėjo, keliaudamas iš vieno amžiaus į kitą, veržtis padėti žmonėms, kol jiems grės pavojus. Kaip kuriozas man atrodė tai, kad, rodydamas į siaurės vakarus, į Rusijos pusę, Ramakrišna kalbėjo, jog po dviejų šimtų metų jis atgims joje.“ Indijos išmintį gerbė ir naciai, ir sovietai. Tačiau įdomiausia, kad trys didžiausi modernių laikų indų išminčiai daug greičiau nei garsūs Vakarų intelektualai permatė šėtonišką totalitarinių sistemų prigimtį, slepiamą po garsiais humanistiniais šūkais, ir suvokė, kad svarbiausias uždavinys – gelbėti jų slegiamus žmones.

Tiktai jį bučiuoja

Ašarotas molis.

Žaliojoj girelėj

Dėkui, dėkui, motinėle,

Kad čia atėjai

Ir ant mano kapuželio

Rūteles sėjai.

Pasakyk, žalia giružė

Myliu Lietuvą ir jos žmones. Tą tikrąją, kurią mačiau nuo vaikystės, kuri, neprieinama vulgariam prašalaičio žvilgsniui, slypi nematoma kaip žuvis sietuvoje. Jos santūrų, unikalų, išminties kupiną protą. Subtilų meną. Prasmių ir atodūsių kupiną mišką, kuris lietuviui ilgai buvo ir bus, kaip žydui dykuma, šventa vieta. Priglobusi be namų likusius laisvės kovotojus ir dėl to tapusi ypač šventa. Kaip Mozė vedžiojo tautą po Dykumą, kad išmirtų vergai, taip partizanai vedė tautą į Mišką, kuris atskyrė silpnuosius nuo stipriųjų, laisvųjų. Lietuviams užteko ir dvylikos metų.

Ką galiu parašyti apie kovas, kurių nemačiau? Tik tai, kad vien žinojimas, jog turėjome tokį stiprų rezistencinį stoiką ir dvasios galiūną judėjimą, integravusį aukščiausią dvasinę ir kūrybinę išmintį, sielą pripildo džiugėsio. Jie pagrindė ateities Lietuvą, ir tai juo toliau, tuo aiškiau bus matyti. Puse lūpų pasakojami įvykiai ugdė kur kas labiau nei mokyklose kalama patriotinė propaganda. Lietuvos suskaldymas į dvi menamas pseudolietuvas – laikinas, nes kyla ne iš jos prigimtinės kultūros gelmių. Liustracija – tik laiko klausimas. Po Renesanso vykdoma restauracija istoriškai niekada neturėjo ateities. Suprantama, labai stiprus spaudimas priimti importinę kultūrą formuoja tam tikrą dirbtinį elitą, kurį galima pavadinti kosmopolitiniu su, sakykim, rusifikacijos ar anglizacijos atspalviu. Prievartinis nudvasintų poreikių diegimas arba parodomasis svetimų menų ar verslo garbinimas labai slegia pagreitintos savikūros ir taip nuvargintą mūsų žmogaus *psyche*. Pagrindinė mūsų psichologinio nestabilumo, polinkio į savižudybę ir dvasinio sumišimo priežastis neabejotinai yra anksčiau aprašytasis žlugdantis dviveidiškumas istorinio paveldo atžvilgiu. Tai tikras naujasis, adaptuotas, „šliaužiantis genocidas“, žudąs iš lėto ir nepastebimai, mėginąs mus paversti „etnosu“. Pasinaudojus šioms datoms tinkama retorika, galima sakyti, kad tėra vienas vienintelis būdas kovoti su šia ir kitomis blogybėmis:

jei priešas kantrus, būti kantresniam už jį, jei stiprus – stipresniam, o jeigu jis protingas – protingesniam. Blogis atkaklus, jis gali laukti šimtmečius. Vadinasi, reikia būti atkaklesniam už jį.

Taip, sąlygiškai egzistuoja dvi Lietuvos, tik skirstyti reikia kitaip: tai anoji, sovietinė, ir autentiškoji. Dar pridurkime ir naująją kosmopolitinę, nuo kurios didžia dalimi priklausys Lietuvos ateitis. Ar ji kurs Lietuvai atstovaujančius globalinės kultūros modelius, ar vadovausis nacionalinių vertybių neva nebekuriančiu kosmosu? Suprantantiems galima užbėgti už akių ir pasufleruoti: egzistuoja tam tikra unikali ateities kultūros forma – „vedantinis nacionalizmas“. Kas nebijo šio žodžio, tas jo (ir kitų svarbių įvairių totalitarizmų sukompromituotų sąvokų bei simbolių) rekonstrukciją gali rasti minėtų indų išminčių raštuose.

Ne už kalnų ta diena, kai Lietuvos partizanų ir ištremtųjų už ištikimybę gražiausiems žmonijos idealams didvyriškumas bus apdainuotas ir įamžintas pasaulinio rezonanso meno kūrinuose. Tegu ir postmodernistinėmis priemonėmis. Didvyriams galioja kitos taisyklės. Jos nepavaldžios laikui ir madai, santykinėms vertybėms ar tiesiog kvailybei. Ką gali kvailys pasakyti apie herojų? Mūsų motinų ir seserų sugebėjimas atsilaikyti prieš žvėriškus enkavedistų bandymus parklupdyti jas Dostojevskio plunksnos vertose sūnų ir brolių niekinimo scenose taip pat susilauks kino filmų režisierių dėmesio. Viskas atsistos į savo vietas. Ypač smagu suvokti, kad metų metais niekinami laisvės kovotojų vardai vis tiek išliks žmonių atmintyje, kai juos žeminusiųjų jau seniai niekas neprisimins. Ir kai neapykantos bei smulkmeniško pavydo kupini balsai nutils, melo pilnos knygos sudūlės, o imperijų aidas nebeliks nė kvapo, istorijoje išryškės vardai tų, kurie – ir tai bus viena iš gražiausių legendų – blogio imperiją įveikė kūrendami krosnis, eiliuodami, švęsdami Rasas ir ramiai skambindami Čiurlionį fortepijonu. O kol kas kabame kažkur TARP, bet geriau TARP negu NIEKUR.

Taigi yra ne trys, o keturios Lietuvos. Ketvirtoji yra laisvės kovotojų Lietuva. Tai dangaus kariauna, veikianti kitame ontologiniame lygmenyje, amžiname ir giedrame, nutviekstame nemarybės šviesa. Jų tūkstančių tūkstančiai, ir jie visi – mūsų globėjai, šventieji ir užtarėjai. Lietuvos danguje gema tikrosios laisvės atvertys. „Atsisuka ir mato, kaip varteliai patys atsiveria ir užsiveria. „Tai brolių vėlės mane palydėjo“, – suprato sesuo.“³

2005

³ Ten pat.

KAIP LIETUVIAI RANKŲ DARBO PRESTIŽĄ KĖLĖ

Laikotarpis nuo vasario 16-osios iki kovo 11-osios – puikus metas apmąstyti visų laikotarpių nepriklausomos Lietuvos peripetijoms, ypač praūžus galingam uraganui „ElMaxima“. Šių įvykių fone itin iškalbingi tapo Nepriklausomybės Akto paskelbimo dienos laikraščių pirmieji puslapiai, kurie parodė, su kuo tapatinasi tų spaudinių atsakingosios galvos. Antai *Lietuvos žinios* skelbė: *Vasario 16-oji: vilties ženklas* ir publikavo Tomo Šerno, Česlovo Laurinavičiaus bei Vytauto Landsbergio apmąstymus. Puslapio centre matėme lyrišką T. Šerno nuotrauką Arkikatedros fone. *Vilniaus diena* vedamuoju ir istorine nuotrauka liudijo: *Vasaris, nugalėjęs baimę*, o viršuje du politikai – premjeras G. Kirkilas ir Rusijos prezidentas V. Putinas, kurių nuotraukos buvo paaiškintos trumpais ir reikalo į vatą nevyniojančiais teiginiais (pirmasis „painiojosi aiškindamas, kada pardavė akcijas“, o antrasis – „pažėrė naujų grasinimų Rytų Europai per savo atsisveikinimo spaudos konferenciją“). *Voruta* prisiminė Vasario 16-osios dešimtmetį Klaipėdos krašte ir pateikė istorinę 1931 m. to krašto valdžios ir visuomenės veikėjų fotografiją. Tiesa, *Atgimimas* sukaktį paminėjo su humoru: kalbėjo apie verslą ir statybas, publikavo Egdūno Račiaus mintis *Apie vienijančią alaus galią* bei įžvalgią Andriaus Martinkaus esė apie eurazijizmą mėgdžiojančią mūsų „valstybininkų“ ideologiją. Suprantama, mat savaitraštis turi aprėpti kelias temas. O štai nebeaišku, nuo ko nepriklausomas *Lietuvos rytas* Vasario 16-osios Akto paieškas sienose, rūsiuose bei kapinėse nukėlęs į 5 puslapį, o pirmajame išspausdinęs kaimo vaizdelį su mužiku, arkliu ir ratais, taigi narpliodamas „svarbiausią“ dienos temą – kas poniai Kazimirai Prunskienei drįso pastoti kelią? Pasirodo, skelbia an-

traštė, „ministrei kelią pastojo įkaušęs vadeliotojas“. Kaip mėgo sakyti Bilis iš *Skerdyklos* Nr. 5, nieko nepadarysi.

Itariu, jog daugybė žmonių, gyvenančių Lietuvoje, jaučia tą patį, ką ir aš. O aš jaučiuosi gyvenanti zonoje, kurioje vyksta „keistasis karas“. Kas tai yra, mano kartos sovietinės mokyklos auklėtiniai gerai žino. „Keistasis karas“ – tai karinės pagalbos sąjungininkams imitacija, kuri neva teikiama, o iš tikrųjų nieko nevyksta. Panašiai turėtų jaustis ir Lietuvos piliečiai – jie tikinami, kad demokratinės pertvarkos daromos ir valdžia nuosekliai dirba tautai, kai vis labiau aiškėja, kad persitvarkoma tik dėl savęs. Kodėl galios svertus turintieji sykiu su pakalikiška žiniasklaida prieš savo rinkėjus, prieš savus žmones kariauja šį keistą karą?

Atsakymas paprastas. Valdančiųjų sąmonėje iš esmės niekas nepasikeitė, išskyrus suvoktą galimybę šiais laikais „turėti viską“. Buvusiųjų valdžia sustiprėjo ir tapo reali (bent jau išorinėmis institucijomis). Realizuota ir pastanga sovietinę praeitį išbalinti, dabartį paverčiant logiška jos tęsia. Laisvai ir pažangiai mąstančiųjų, istorinei tiesai atstovaujančiųjų gretos nė iš tolo nėra tokios gausios ir konsoliduotos kaip sovietmečio veikėjų, išaugusių bedvasėje, netradicinėje ir nuolat nutautinamoje terpėje. Laikydami politinės bei ekonominės galios svertus savo rankose, charakterines „vertybes“ jie diegia kitoms kartoms. Klampį ir sustingusį, entropišką atmosferą dengia svaiginamu greičiu vykstantį pasipelnymo procesą, kuris statistiškai pristatomas kaip pažanga ir demokratija. Tačiau medį pažinsi iš vaisių, kurie per 18 metų jau ir subrendo.

Akivaizdžiausias vaisius – nuoseklus mokslo ir meno, kultūros ir švietimo žlugdymas *de facto*; čia galima priskirti ir aplinkosaugą. Tai mažiausiai finansuojamos sritys. Šviesos, kultūringumo nereikėjo ir anuomet, nes tai neatsiejama nuo bolševikų nekenčiamos „inteligentijos“, arba šviesuomenės, etinių nuostatų ir tiesiog sąžinės. Jaunuolių buvo svarbu išmokyti nemąstant pritarti ideologinėms partijos nuostatomis, o gabesnieji buvo apmokomi meno sėkmingai manipuluoti tomis nuostatomis. Taip pat keista, kad per „proletariato diktatūros“ laikotarpį susiformavo ydingos luominės nuostatos, kurias pokalbyje su Gediminu Kajėnu taikliai įvardijo Julius Dautartas. Patiko jo įžvalga, kurią verta pacituoti išties: „Ką mes išties praradome – tai suvokimą, kad profesinis ugdymas yra lygiai taip pat gerbtinas kaip ir aukštasis mokslas. Ar galima suderinti amatą ir kultūrą? Mano galva – taip. Kilnysis menas ir amatas yra geriausi draugai, tik pas mus jie siaubingai išsiskyrė. Mūsų švietimo sistema turėtų vaikams

įdiegti suvokimą, kad geru mūrininku būti taip pat garbinga kaip ir profesoriumi, o geru pynėju – geriau nei prastu režisieriumi. Jei tai mums nepavyks – vyks labai sudėtingi socialiniai procesai. Jau ir dabar taip yra, nes manoma: jei absolventas įstojo į aukštąją mokyklą – tai jis ir kultūringas, o jei į profesinę ugdymo įstaigą – čia jau žemas lygis. Štai čia ir yra didžiausia drama.“¹

Geriau nepasakysi, neatversi iš pažiūros ne itin ryškėjančios problemos. Jos šaknys slypi nemokšiškoje stalininėje-lenininėje politikoje, kuri Meistrą pakeitė nuolankiu liumpenu, pasiryžusiu balsuoti už santvarką, kuri, manydama, jog išaukštins darbininkų ir valstiečių klasę, ją tiesiog sunaikino (moraliai ir iš dalies fiziškai), o jos vietą užėmė, pasak kultinio kino filmo *Šuriko nuotyikiai* herojaus, pavyzdinčiai auklėjami *tunejacai*, *alkoholikai* ir *bezdelnikai*. Negrabaus darbo, „taporni“ sovietiniai gaminiai iki šiol – kaip priežodis. Nepadėjo nei kokybės ženkle įdiegimas. Kaip buržuazijos duobkasys pats sau ir hegemonui iškasė duobę? Mėgindamas peršokti į šlovingąjį „trečią laikotarpį“ (šis lenininis peršokimas iš „pirmo“ į „trečią“ istorinį laikotarpį kaip vienintelė mokslinio (!) komunizmo įgyvendinimo panacėja man visiems laikams liks akivaizdžios bolševikinės beprotybės paradigma, tarsi būtų įmanoma peršokti kokias tik nori evoliucijos stadijas ir tapti supermenu, pasukti prieš srovę upes...)? Ne, veikiau sunaikindamas ilgaamžę amato kultūrą, pavojingai atsiduodančią buržuaziniu kokybiškumu. Komunizmo ideologai nenumatė, kad ne nuo to galo statomas utopinės visuomenės statinys negali teikti nei jaukios pastogės, nei juo labiau estetinio pasigėrėjimo. Nenujautė, kad kreivos ideologijos pagimdyta rankų darbo sistema žlugs, nepajėgdama atsilaikyti prieš naujų technologijų bumą ir mokslo proveržį, grindžiamus šimtmečių suformuotu požiūriu į gamybą ir tradicinėmis etinėmis vertybėmis, tarp jų tokiomis kaip drausmė, sąžiningumas, kruopštumas ar atsakingumas. Net architektūriniai to laikotarpio monstrai su retomis išimtimis tebestūkso kaip paminklai suvis neprofesionaliam proto ir rankų triūsui. Ir visa tai dėjosi nepaisant gigantomaniškų ambicijų šioje srityje, kaip ir kitose, pralenkti visą pasaulį.

Tačiau pačioje ideologijoje užprogramuotą nemokšiskumą bei jo padarinius postkomunistai slepia po devyniais užraktais akylai saugomuose archyvuose. Tik kartkartėmis per asmeninius memuarus viešumą pasiekia

¹ Kultūra – nacionalinio saugumo reikalas, www.benardina.lt, Sankirtos (2008, kovas).

„nutekėjusi informacija“ apie, pavyzdžiui, apgailėtina karo pramonės ir ginkluotės būklę, atsilikimą sovietijoje prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui. Dokumentai ir istorinė tiesa mitą apie tariamą sovietų technologijų ir pramonės stebuklą sugriautų per vieną dieną. Būtent todėl priėjimas prie šaltinių slepiamas visais įmanomais būdais. Galbūt niekada niekas ir nesužinos, kokios neproporcingai didelės sistemoje dirbusių žmonių aukos sudėtos dėl tariamo sovietų pirmavimo kosmose ar kitose strateginėse ekonomikos srityse.

Perfrazuojant J. Dautartą, geriau būti geru plytelių klijuotoju negu prastu politiku arba dailininku, nebemokančiu profesionaliai suklijuoti bent pakenčiamos kompozicijos. Nes tokie „politikai“ ir „menininkai“ sudiletantina bet kurią jiems pavaldžią sritį. Nevykę komunizmo statytojai taip pat profanavo statybų, amatų, gamybos sferą. Lyg būtų klerikalai, nepakančiai kovoję su masonais, vadinamaisiais „laisvaisiais mūrininkais“. Tačiau tai gerai matyti tapo tik iš laiko nuotolio. Nūnai iš bet kurio Europos miesto pasižvalgius, noras perdėm girtis tariamu lietuviško sovietmečio „vakarietiškumu“ turėtų praėti.

Kalbant apie Daniją, kuriai mes niekada neprilygsime, kad ir kaip to norėtų Andrius Kubilius, toje šalyje, kaip ir JAV, profesionalus mūrininko darbas yra vertinamas lygiai kaip ir mokytojo profesija, laikoma pačia garbingiausia. Specialistai gerbiami už tai, kad kokybiškai gamina realų produktą. Tokio pobūdžio reali politika sudaro pamatą materialiai gerovei skleistis, o ši savo ruožtu remiasi ilgaamžė tradicija, didžiuojasi savo gaminiais, meistriškumo mokykla ir pagaliau tuo, kas įvardijama kaip nacionalinis orumas. Juk jei iš danų kadaise perėmėme klumpių gamybą, tai gal galime prisiminti ir tai, kas, rodos, mėginama išguiti iš švietimo koncepcijos – būtent faktą, jog sava žemės ūkio produkcija bei liaudies amatais dar neseniai didžiavomės ir naudojomės, kol nebuvo įvestos ES kvotos, o *Maximos* neužverstos kinišku šlamštu. Prarandame ir tuos savitumo likučius, kurie liko po sovietinių reformų. Vietoj ks rašome x, ir tai nėra paprasta klaidelė.

Kodėl mūsų prekeivoms apsimoka pardavinėti ne kokybišką ir šiaip jau širdžiai mielesnį lietuvišką gaminį, bet iš kito pasaulio galo gabentis chemijos prikimštą jo pakaitalą ir visišką surogatą, be sąžinės graužaties nuodėti tėvynainius, kurie jau baigia pamiršti, kaip atrodo mūsų natūralus obuolys ar kriaušė? Lygiai kaip ir kviestis niekam tikusį užsienio režisierių, dirigentą arba scenos žvaigždę – kad tik iš užjūrių. Net po nuvylusios

premjeros tokiam durys ir piniginė neužsidaro. Atgrasaus skonio, rėkiančių cirko spalvų kičiniai muzikiniai konservai apmokami iš niekuo dėto klausytojo kišenės. Tad greitai pamiršime, ką ir kaip gaminome, auginome, jaunimas net nebežino, kad tai egzistavo, ir nėra skatinamas rūpintis nacionalinės produkcijos kokybe. Lietuviška preke nėra didžiuojamasi. Bet tai sovietinio mentaliteto liekana, kai mąstoma, kad gera tik tai, kas „otečstvennogo proizvodstva“, tai yra ne mūsų, o Didžiųjų Brolių. Griuvus sienoms, „šeimos“ ratas prasiplėtė, mat paaiškėjo, kad Brolių pasaulyje yra ir daugiau.

Iš tiesų žema yra paniekinamai žvelgti į darbą, kuriam neva nereikia smegenų. Smegenų nereikia liežuviu malti ir iš netikrų miltų lipdyti nesamas programas. Niekam tikęs politikas, nesugebantis rankoj nulaikyti nė plaktuko, raumenų masę yra priverstas auginti „prestižiniuose“ klubuose su treniruokliais, tačiau ir tai nepadeda. Lietuvoje klesti tarpininkai ir perpardavinėtojai, visa kariauna nieko realiai negaminančių, kūrybiškų idėjų negeneruojančių bizniautojų, ir jų skaičius auga kaip sniego kamuolys. Tai išties didžiausia ekonominė ir politinė problema, kuri vieną gražią dieną sprogs, kai paaiškės, kad klaidingu keliu nuvairuota jaunuomenė nė už ką nenorės sunkiai dirbti, tik gražiai ir prestižiškai atrodyti: nesvarbu, kokia kaina, kad tik rankos atrodytų baltos. Statomas popierinis valstybės namas su prestižu, suprantamu kaip, tarkime, patekti į publikaciją žurnale *Žmonės*. Jei jame savo plastikinio veidelio nerasi – *ergo*, tavęs nėra, tu ne žmogus. Betgi neseniai sužinojau, kad elitas – tai veisliniai gyvuliai, pavyzdžiui, karvės, kurios duoda daugiausia pieno. Tokia tiksli žodžio prasmė esą neteiktina kitame kontekste. Manau, lietuviškam elitui būtų nemalonu savo gretose matyti amatininką. Kristus, pagal mitą, irgi buvo dailidė. Tačiau, pagal esamą prestižo sampratą, greičiau kupranugaris išlįstų pro adatos skylutę, nei kuklios profesijos karališko kraujo Dovydo palikuonis patektų į nežmoniško žurnalo *Žmonės* puslapius.

Žmonija mėgsta mitus. Jai visada svarbesnis mitas nei istorinė tiesa. Mitai kuriami nuolatos, jų herojai tampa sektiniais pavyzdžiais, nes atstovauja trokštamam, nors dažniausiai nepasiekiamam elgesio modeliui. Tasai idealus, apibendrintas mituose gyvenantis siekinys atspindi sąmoningą troškimą „gyventi geriau“. Mitas tampa tikrove, tikresne už istorinę tiesą. Savaip tai dėsninga ir teisinga, jei mitokūra neužiima totalitariniai ideologai bei populistai. Ką daryti, jei bibliniai mitai ištisų kartų sąmonėje gyvesni ir reikšmingesni nei naujausi juos mėginantys paneigti moksliniai

tyrimai? Gera tai ar blogai? Idealoje sferoje gyvuojančios pasakinės istorijos ir legendos turi savo psichologinę tikrovę, kuri su archeologinių tyrimų ir sveikos logikos teiginiais gali smarkiai prasilenkti.

Tarkim, Kristus, kaip Dievo Sūnus ir Atpirkėjas, tyrumo ir antgamtiškų galių inkarnacija, krikščioniui yra gerokai priimtinesnė mitologema nei istorinis asmuo – nazarietis maištininkas, kuris laikėsi žydų papročių ir dėl šios priežasties negalėjo nevedęs mokyti sinagogoje. Nesunku suvokti, kad mitas apie stachanovietiško darbo našumą ir pasiaukojimą kaip įkvėpimo šaltinis taip pat turėjo tarnauti sovietinei darbo liaudžiai. Idealo neatitinkantys faktai cenzūruojami, nes tokia yra mito funkcija – patenkinti stebuklo ir dvasinės pažangos poreikį. Tatai fundamentalus žmogaus psichikos polinkis, kurio išvengti negali nė patys mokslininkai lygiai taip pat, kaip negali nustoti sapnuoti, antraip prarastų kažką esmiškai žmogiška.

Vienus mitus keičia kiti. Nūnai tauta poteriauja, tai yra skaito paskutinį *Hario Poterio* tomą, kuris pirmauja perkamiausių knygų sąrašė. Fantazijos nestokojančios rašytojos kuriamas netikras herojus mėgina užimti Tomo Sojerio arba Guliverio vietą. Bet ar mes sukūrėme savo tautinį pasakų didvyrį, kuris stiprumu įveiktų visą virtinę skandinavų ir anglosaksų? Pasakėlės ir prasimanymai klesti žurnaluose ir laikraščiuose. Sykiu kuriamos valdžios neklaidingumo dogmos, ir nieko nuostabaus, jog skandalingi neišmanaus valdymo faktai tyliai nuskęsta mitokūros pelkėse. Mitas kaskart įveikia tikrovę.

Taigi po saule – nieko nauja. Kartu mitas tol yra mitas ir atlieka savo paskirtį, kol iki jo išlaikoma distancija. Kitaip sakant, širdies gilumoje žmonės žino, kad legenda šiukštu negali virsti fizine tikrove. Tikrove virtusi pasaka paprastam žmogui sugriautų visą kosmosą, nes transcendentinį virsmą atlaikyti (o gal ir įvykdyti) pajėgia vien tikri herojai. O tokių bijomasi kaip ugnies. Sistemą įveikusiu ir iš jos išsilaisvinusiu žmogumi vienu metu ir žavimasi, ir baisimasi, todėl jis visada lieka tragiškuoju herojumi, šiandienos kalba – tiesiog pralaimėtoju. Ši masių psichikos ypatumą – nekęsti nugalėtojo, bet visaip palaikyti nuskriaustąjį – išnaudoja populiarusis pasaulis (populistai, popsininkai ir kiti). Karštligiškai skubama valdžios neklaidingumo dogmas įtvirtinti, nes tuomet jos, kaip ir visos dogmos, išliks ilgam, labai ilgam. Nepaklusnieji bus baudžiami. Šis procesas tik prieš šiuos rinkimus įgijo grėsmingai atvirą pavidalą.

Palikuonys ideologų, kurie darbo liaudį naikino gulaguose, mūsų geriausius specialistus nuoširdžiai siunčia į užsienio laukus, ofisus ir įmones,

nes, kaip minėta, jų suvokimas ir požiūris į darbą bei profesiją nepasikeitė nuo šlovingojo komunizmo statybų laikų. Be to, jiems ir dabar mielesnis nelegalus darbininkas iš Baltarusijos ar Kinijos negu savą, lietuvišką, prekę ar vertę gaminantis pilietis, nacionalinės ekonomikos ramstis, įtvirtinantis pasididžiavimą nacionaline lietuviška preke. O gal veltui nerimauju. Mat neginčijamai daugėja faktų, jog žymiausi mūsų muzikantai, tarptautinių konkursų laureatai ir puikūs profesionalai, nebegalėdami išgyventi už elgetos išmoką ar apskritai negaudami darbo, jei neišvažiuoja į Čilę, tai nuolat papildo statybininkų, vairuotojų ir plytelių klijuotojų gretas. Nors ir ne prestižas, bet išgyventi pavyksta. Kokia mes turtinga šalis esame, kad brangiausiai valstybei kainavę Mūzos numylėtiniai gali dirbti amatų sferoje! Žiū, tuoj darbo armiją papildys mokslininkai, profesoriai, poetai ir aktoriai. Ir keliame, svaiginamai aukštai keliame cechų lygį. O tada, kai nebeliks kam groti valstybiniuose ir nacionaliniuose orkestruose, vaidinti teatruose, prasigyvenusių dailidžių šeimose gal ir atsiras keistuolių, kurie pradės į muzikos mokyklas ir universitetus leisti savo vaikus. Po gero pusšimčio metų.

DVASINIS
IMPERATYVAS
KAIP IŠŠŪKIS
KULTŪROS
IR MENO
TRANSFORMACIJOMS

UŽRAŠAI IŠ UMBRIJOS

Užkopiau į aukščiausią Spelio miestelio vietą, iš kurios atsiveria vaizdas į Umbrijos kalvas, norėdama išvysti vos už aštuonių kilometrų boluojantį Asyžių, kuriame prieš kelerius metus, dar prieš lemtingai sugriūnant bazilikai, žvilgsniu matavau parciunkulės ir kitų pranciškonų šventenybių bei vėlesnių statinių proporcijas. Tačiau jos jaukiai skendi drėgname debesyje, it marška dengiančiame miesto veidą ir saugančiame jo poilsį nuo įkyrių akių. Šiais metais daug piligrimų ir dar daugiau prašalaičių mina ir taip jau nuzulintus, visko mačiusius šventųjų Italijos miestų akmenis, laiptus, grįstas gatveles, kelius ir aikštes. Ar esu viena jų?

Puiku čia sėdėti vėlyvą rytmetį ir niekieno netrukdomai vedžioti plunksną po baltas lankas. Ulba paukščiai, tačiau jų giesmę gožia civilizacijos gaudesys. Tiek to, tegaudžia, juk svečiuojuosi ypatingame krašte. Čia ant kalvų, nusėtų vienuolynais, šimtmečiais buvo atliekama intensyvi, aistringa, *tapaso* kupina *sadhana*. Kvėpuoju paprastu ir podraug mistinės esamybės prisodrintu oru, kurio neišsklaido nė tik ką pasirodžiusių pirmųjų keliauninkų keliamas akmenų ir žvirgždo šiugždesys po batais. Pasakiško vaizdo su išlakis kyparaisais, alyvmedžiais nusėtais šlaitais ir tarp dirbamų laukų ruoželių bei mišku apaugusių kalvų kyšančiais namais bei tvirtovėmis nesusiurbia godus, smaigus ir trumparegis sekuliaraus žioplinėtojo žvilgsnis.

Tik čia, mažame Bevanjos miestuke, miniatiūriniame operos teatre, kuriame vis dar atliekamos Monteverdi muzikinės dramos, gali pajusti tikrąją šio žanro dvasią, kaip ir Montefalko ar bet kuriame Umbrijos vienuolynų – dvasinio gyvenimo savastį. Tai tinka bet kuriam Italijos regionui, turinčiam unikalų kultūros paveldą: kiekvienas miestukas gyvena nepakartojamą

gyvenimą, ir būtent juose, o ne didmiesčiuose, gali čiuopte apčiuopti tikrą krašto savastį. Žinoma, Umbrija yra labai specifinė vieta. Kaip ir Pietų Indija, ji garsėja čia gyvenusiais ir kūrusiais šventaisiais ir ypač šventosiomis, palikusiomis neišdildomą žymę vėlesnėje Europos istorijoje. Ir vis dėlto apsilankius Santa Chiaros (Šventosios Klaros) augustiniečių vienuolyne arba Šv. Ritos vienuolyne Kašijoje ar dar kitur, bendra po augustiniečių skliautais tvyranti atmosfera davė pradžią mintims, kurios, nors tėra paremtos nuojauta, prašyte prašosi užrašomos.

Pirmas ir neabejotinai aiškiai smelkiantis įspūdis: nūdienė Italija ir šiuolaikiniai italai neturi nieko bendra su Romos imperijos ir Renesanso laikų italais. Natūralu, jog dvasinis šalies elitas yra užsirakinęs po devyniais užraktais ir tyliai gyvena už devynių mūrų. Tačiau iš esmės viską pasako dabartiniai poetai, muzikai ir menininkai. Šiuo požiūriu padėtis tokia pat kaip Lietuvoje ir visoje Europoje. Iš tikrųjų ne dabar, o daug seniau, jau prieš šimtmečius, prasidėjo kultūrinė ir dvasinė erozija, tad mūsų laiko skaičiavimas yra netikslus – ne materialiojo, o dvasinio laiko. Antai apačioje pradėjo kirsti medžius: zvimbiam pjūklas, pritardamas ore plevenančioms mintims. Iš tiesų simboliška.

Ecco... Štai po pietų tęsiu savo rašymą. Taigi, kaip ir kiekvienas save gerbiantis kilmingas jaunikaitis ar dama, imsiu ir parsivešiu įspūdžių iš kelionės po Italiją užrašus... Tikrojo dvasinio elito nematyti. Ne religinio, turiu galvoje. Pastarasis yra toks, koks ir turi būti: šiuolaikiškas, racionalus ir išpuoselėtas. 150 km per valandą nutrūktgalviškai vairavęs prabangų automobilį lietuvis nuo Seinų, poliglotas, kuo tikriausias Bažnyčios tarnas ir popiežiaus bičiulis, gerias su Wojtyła popiečio arbata, veikiau priminė tyliai ir fanatiškai besidarbuojantį Jėzaus agentą, savotišką Džeimsą Bondą, vieną tų tylių ilgaskvernių, dabar jau trumpašvarkių, atkakliai dirbančių savo darbą, idant Vatikano valstybė klestėtų. Naujus vienuolynus už Lotynų Amerikos aukotojų lėšas nuo Kongo iki Lietuvos statyti, jų reikalus pasaulyje kuruoti gali tik itin inteligentiškas ir protingas žmogus.

Tačiau iš ankstesnio apsilankymo Italijoje prisimena, jog formalus „susitikimas“ su popiežiumi Švento Petro Bazilikoje didžiąja politika nė nedvelkė. Apsuptas triukšmingos minios, sėdėjo jis gigantiškame soste vidur akį režiančio turtingo interjero, o aplinka priminė didžiulę halę. Tikrąjį paslaptingumą išsaugo tie šventieji, kurių palaikai iki šiol ilsisi kriptolituose, sidabru ir auksu inkrustuotuose karstuose. Tiesa, pomėgis visur viešai garbinimui iškelti mumijas, stebuklingas relikvijas ir kitus daiktinius

įrodymus, kuriais matuojama religijos stiprybė, įtartina primena stabmeldiškus polinkius: kiekviena save gerbianči koplyčia už stiklo demonstruoja šventojo palaikus ar bent kaulus. Kad ir kaip paradoksaliai skambėtų, Romos griuvėsiuose aidi labai silpnas, vos girdimas galingosios imperijos balsas, o krikščionybės trimitai, ko gero, neką garsiau. Žvelgiau į šv. Klaros veidą ir regėjau kadaise, prieš septynis šimtus metų, buvusią nuostabaus grožio moterį. Ji ir dabar graži. Autentiška mistikė, atsidavusi Kristaus kančiai, įdavusi inkvizicijai pranciškoną brolių Bentivengą, kuris, iš visko sprendžiant, buvo gnostinių pažiūrų žmogus. Gelbėjo jo sielą. Jei ne tas gelbėjimas... Tvyro nežemiška esamybė. Tačiau ko esamybė? Neabejotina, jog mistiniai potyriai, išgyventi daugybės šventųjų ir palaimintųjų, buvo tikri ar bent sklido iš tikro šaltinio, sukelti dieviškosios prezencijos, galingo jos kvėptelėjimo. Šis judesys buvo toks valingas, kad jo negalėjo sustabdyti nė žmogiškosios prigimties ribotumas bei silpnybės, kuriomis sirgo ir šios žemės galingieji. Nepajėgė išdeginti nė inkvizicijos ugnis, nė ribotas, įtarus, pavydus mirtingųjų pasišventėlių elgesys su savaisiais, visada įtartinais ir niekada nepasiekiamais mistikais. Būtent jie, tokie kaip Pranciškus, ir lieka stipriausios traukos židiniu. Apvalios Montesubasio kalnų kupros, apaugusios ąžuolynais ir švelniai nugeltusiais, nuraudusiais krūmokšniais, rudeni tiesiog stulbina grožiu, kuris pats savaime nuskaidrina sielą ir nuskraidina mintis į tolybes. Štai ir Pranciškus, užkopęs į savo kalną ir svaajojęs po ąžuolu, – kuris ir šiandien dar žaliuoja, nors ir visai sutrūnijusia šerdim, – grožėjęsis žvaigždžių keliais danguje virš galvos, su paukščiais ir žvėrimis kalbėjęs jų kalba, buvo neatsiejamas nuo gamtos. Jis buvo jos dalis, iš jos sėmėsi dvasios ir jėgų. Ši vieta kupina nekalto Pranciškaus buvimo, kuris sukrečia paprastumu ir nuoširdumu, net savotišku pažeidžiamumu, ir sykiu meilės jėga visai kūrinijai. O šventoji Rita, kopusi melstis į uolos viršūnę, kurioje trykšta tyriausias šaltinis, kiek akis užmato apsuptas kalnų ir skardžių (rudeni tai tarsi Monet paveikslas), juk ji iš esmės jautė tą patį vienijantį ryšį su visata. Nejučia jau ne pirmą kartą į galvą šovė „šventvagiška“ mintis: ak, tokioms didingoms, tarsi kontempliacijai skirtos gamtos prieglobstyje nuodėmė netapti šventąja...

Iš tiesų, maža išrinktųjų, nors kelias atviras visiems.

Tačiau katalikybė ir jos misticizmas yra be galo specifinis. Viešnagė pas augustiniečių vienuolius auksu ir marmuru žilpinančioje naujoje žemutinėje bazilikoje su kitais privalomais pastatais, pietūs su dešimtimis vynų ir patiekalų rūšių prabangioje salėje, sutanotas juodaodis padavėjas,

kukliai aptarnaujantis didingų manierų vyresnybę – viskas kėlė prieštaringus jausmus. Suprantama, Dievui reikia skirti visa, kas geriausia: kodėl Jis turi lankytis tik aptriušusiose lūšnelėse ir bendrauti vien su prasčiokais arba pagonimis, kuriuos vienas aristokratiškųjų kulto tarnų mūsų akivaizdoje pavadino *villane*, palydėdamas „epitetą“ atitinkamu gestu? Bet kaip tai kontrastuoja su, pavyzdžiui, mažulyte, asketiška Martino Lutherio cele Vartburgo pilyje; koks mažučiuokas stalelis, prie kurio jis vertė Bibliją, ir langelis sienoje šalia kampo, į kurį metė garsiąją rašalinę, išvydęs kipšą! Žinoma, prie jo pietų stalo buvo vietos ir gausiai šeimynai, ir studentams, tačiau, atrodo, kuklų pavyzdinių Lutherio ūkį vėliau nukonkuravo pompastiški, grandioziniai vokiečių politinės ir religinės aukštuomenės priėmimai toje pačioje pilyje. Jei tikiu, kad, pavyzdžiui, šventojo Pranciškaus santykis su tikrove buvo paprastas ir natūralus, stigmatizavimo faktai liudija ne vien antgamtinės tikrovės apraiškas, kurios tą santykį padaro nebe natūralų ar, veikiau, supranatūralų. Mane keistai veikia pati identifikacija su *fizine* Kristaus kančia, kuri, rodos, buvo daugumos mistikų tapatinimosi objektas. Tokie stebuklai kaip stigmos ar kruvina ostija yra natūralus, logiškas susitapatinimo rezultatas. Ir kaip tik šie realūs padariniai, šio kančios garbinimo jėga kelia šurpą. Net ne pati jėga, o jos transformacija, tarsi ji viena būtų kelias į anapusinę tikrovę. Galbūt Paulius, kadaise labiausiai išgarsėjęs krikščionių nazariečių kankinimu ir persekiojimais, atsivertęs į šią kruviną kančią sukoncentravo visą savo patirtį, galią ir iškalbą, nes tai jam buvo svarbiausia. Labiausiai prisidėjęs prie žaizdos aitrinimo, jis regimai jautėsi amžinai prasikaltęs ir nepajėgė atsiplėšti nuo aukos fenomeno, nors ir jam, ir jo sekėjams galią kreipti į kitas apreiškimo tiesas ir jas realizuoti būtų buvę tiesiog *sveikiau*. Paradoksalu, jog po šio liūdno įvykio praėjus dviem tūkstančiams metų, užuot tas žaizdas gydęs, katalikas antgamtinės jėgas naudoja tam, kad jos nuolatos atsinaujintų, jaudintų ir dilgintų, keltų baimę ir sielvartą. Iš savo kaltės Paulius išaugino keistą medį – sukūrė kančios kultą, kuris gali kelti pasidygėjimą, siaubą ir nenorą prisidėti prie keistokų šio tikėjimo raiškos formų. Negalima ignoruoti iš tiesų vykusią įvykių, tačiau būtina į juos žvelgti blavia akimi, fizinę kančią suvokiant natūraliai – tokia, kokia ji yra, nepriklausomai nuo aukos, tačiau už jos matant suprafizinę Jėzaus prigimtį, kuri savo ruožtu *nepriklauso* nuo kankinimų, kuriuos savo gelbėtoji nepelnytai suteikė žmogus. (Vis dėlto, kad ir kaip žiūrėti, šis susidorojimas kitų religijų fone, kurios didžiuosius savo pranašus bei mokytojus laikė ir laiko didžioje pagarboje, atrodo ganėtinai gėdingai.)

Uždaros mišios, kuriose ne kartą dalyvavau, tik sustiprino šį įspūdį. Vienose graikas pamokslavo apie misionieriavimą. Jis, pats buvęs misionierius, kalbėjo apie tai, kad „misijų tikslas esąs ne kitų kultūrų naikinimas, bet pastanga suteikti išsigelbėjimą“. Ir visada *buvo*. Tokie pamokslai dar yra įmanomi XXI amžiuje! Jo gražus, šaltas veidas neatskleidė jokių jausmų. Iš manojo išskaitęs geriausiu atveju nepasitikėjimą, o blogiausiu – gėdą dėl tokio akivaizdaus melo, jis visą laiką atkakliai vengė žiūrėti į mano pusę. Kunigai turi didelę ezoterinę patirtį, jauste nujaučia, kas vien mąstymu (pamaldų metu mąstyti negalima, reikia klausyti ir dalyvauti apeigose) ir laisva laikysena išsiskiria kaip *ne to rato* žmogus (religinė priklausomybė ne taip svarbu). Žiūrėdama į jį, perpratau saldų mėgavimąsi tuo atnašavimu. Geriau būtų nutylėti viziją, kuri nužengė stebint jauną kunigą, pasipuošusį plonyčiais, prabangiais, auksu ir sidabru siuvinėtais rūbais ir dvelkiantį kvapiaisiais aliejais, susikaupusį stovintį vidury stulbinamos prabangos. Bet rašau juk sau¹. Štai jo grakščios baltos rankos liečia auksu žėrinčius, brangakmeniais inkrustuotus bažnytinius indus, tabernakulį... Jo judesiai rafinuoti, angeliškame veide sustingęs nuodėmingas nekaltumas, jam tariant šventus žodžius, balsas stiprus ir melodingas, kupinas nesumeluoto eroso. Staiga persmelkė suvokimas, kad *jie* susikūrė galingą ir rafinuočiausių vilionių kupiną imperiją, neprieinamą ne tik pasauliečiams. Tokio pavidalo uždraustas vaisius – pats saldžiausias, nors ir neatsiejamas nuo žiaurybės, ir moteriai vietos čia nėra. Prasiskleidė nėrinuota užuolaida į euforiją, kurią turėtų jausti galingas hierarchas, su saldžiu artėjančios meilės pojūčiu žvelgdamas į dar nekaltą jauno kunigo veidą. Vizija buvo tokia netikėta ir kone kinematografiška, kad neabejoju psichologiniu jos tikslumu. Ji išnyko taip pat staiga, kaip ir atsirado. Tik sustiprėjo vienišumo ir atmetimo jausmas. Pati nesuprasdama kodėl, likau už ribos, pasijutau raupsuotąja, apėmė slogus nevisavertiškumo jausmas, atbangavo priešiško verpetas – dievaži, niekada nieko panašaus nebuvau patyrusi jokiose maldos vietose, net mečetėje. Ritualizuotas, psichologiškai

¹ Šių minčių ir pastebėjimų nieku būdu nebūčiau drįsusi publikuoti iškart po kelionės, tačiau dabar visi tabu sulaužyti ir draudžiamų temų nebeliko. Nieko nenustebinsi Bažnyčios kritika, todėl galiu atsiminimus spausdinti, tikėdamasi objektyvaus vertinimo. Antai šios vizijos autentiškumą patvirtino po ketverių metų, 2005-ųjų pradžioje, Lietuvoje rodytas autobiografinis Pedro Almodovaro filmas *Blogas auklėjimas*. Scena vienuolyno mokykloje, kurioje berniukas gieda giesmę priešais dvasinius vadovus, savo nuotaika identiška šiam regėjimui. Niekada specialiai nesidomėjau panašiomis temomis, bet negaliu atstumti įžvalgų ir intuicijų, kurios ateina savaime ir padeda susieti kultūrinius ar psichologinius įvykius ir taip juos paaiškinti.

ištobulintas žmonių skirstymas į savus ir priešus – ar tatau yra geroji žinia?
Una cosa mistica...

Italijoje apskritai visur pilna sutanutų kunigų ir vienuolių, skamba varpai, čia vien vienuolynai ir bažnyčios. Pradedu rodytis, kad sapnuoju. Pasijunti atsidūręs vienoje iš neįprastų tikrovių, tik neaišku, kokio pasaulio. Nejučia į galvą atėjo Soliario įvaizdis. Su Romos katalikyste – kaip su ta planeta: mąstoma ir kontempliuojama kančia virsta realybe. Tačiau aki-vaizdu, kad šiame kosmose galima realizuoti *bet ką*. O gal visa ši karalija – tai kažin kokia iliuzija, kuri realiai ir neegzistuoja, galbūt kančia – tai tik iškreiptas Tiesos aspektas, nenatūraliai padidintas ir vedantis žmogiškojo orumo sumenkinimo link. Galbūt tai vėl tėra netikėtai šmėstelėjęs miražas. Tačiau juk *buvo* sukurta galinga tikėjimo imperija, neatpažįstamai pakeitusi Europos ir Naujojo pasaulio veidą. Tikrasis dvasingumas, kaip visada, tapo priedanga siekti hegemonijos ir galimybės naudotis visomis pasaulio gėrybėmis. Tikėjimas išplito už Palestinos sienų, nes teikė fantastišką pelną. Taip nutinka visada, kai krusteli dieviškumo monolitas ir virpesiai šioje ašarų pakalnėje nebegali likti neišgirsti – prasideda kažkokia vertybių griūtis, o veiksmų, sumišusių taip, jog nebeatskirsi, kas tikra, o kas ne, lava be atrankos šluoja visa, kas pasipainioja ant kelio. Baisiausiai sujudusiame, suirzusiame skruzdėlyne neretai sumindomi geriausieji – tie, kurie ne tik inicijavo naujosios sąmonės rytą, bet ir turėjo aiškiausią geresnio rytojaus, dvasingesnio žmogaus vaizdą.

Todėl manęs neapleidžia nuojauta, jog visa, kas geriausia, krikščionybė jau sukūrė. Jau gimė ir buvo nukankinti šventieji, išbaigę ir ištobulinę Dievo Žodį. Visi ir negali būti tikrais krikščionimis. Ta daugybė Bažnyčios tarnų kartais nėra geresni už darbininkus, kurie visoje Umbrijoje triūsia po katedrų ir bazilikų skliautais ir atstatinėja įstabųjį meno ir architektūros paveldą po 1997 metų žemės drebėjimo, arba už paprastus italus, savanoriškai ateinančius patarnauti prie vaišių stalo per vienuolių iššventinimus, nes tai laiko didele garbe ir tarnavimu Dievui. Sakoma, kad italų kunigų luomas jau garsėja netinkamu laisvumu ir malonumų ieškojimu. O tos akys, *padre*, kokios keistos jūsų akys!

Filippo Lippi, Pinturricchio ir kiti dailininkai buvo tikri *rišiai*, vidiniu žvilgsniu regėję tai, ko nematė paprasta akis. Tačiau jų darbuose jau plika akimi gali pamatyti ir, jei pasiseks, atpažinti dangišką aplinką, asmenis, veiksmus, *atidengtą* prasmę. Neturėčiau sau leisti pamiršti, kad visą laiką Europoje egzistavo ezoterinės estetinės tradicijos, ir ne taip paprasta

atsekti, kas įkvėpė tokius stebukladarius kaip Raffaello Sanzio ar Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti ar vėliau Gianlorenzo Bernini. O poezija? Renesanso lopšys... Kas inspiravo įstabiausius meno ir filosofinės minties laimėjimus, į kuriuos žvelgiant svaigsta galva? Čia itin giliai pajunti tolimų laikų aidą, šurmulį ir ekstazę, išgyventą išgirdus gerąją naujieną. Čia tebegyva tikra ir nesumeluota religinė paskata, kažkur netoli šventosios žemės, nors ir užklota laiko bei griuvėsių sluoksniu, užnešta religinių legendų ir falsifikacijų pelenais. Sykiu kiekvienas stebuklas – pakylėtas, išaukštintas, įdėtas į brangius apsodus ir monstrancijas; tas garbinimas fenomenų, o ne esmės...

Žmonės daro tai, kas jiems yra patogiu. Štai ir per diskusiją C. G. Jungo draugijoje, kur buvo kalbama apie Jungo ir krikščionybės santykį, kuris taip ir liko miglotas, pasakiau, jog tikėjimas ir savivoka, arba savižina, yra du skirtingi dalykai. Mintį susiurbė tylą, ir niekas jai nei paprieštaravo, nei pritarė. Buvo aišku, kad apie tokius dalykus žmonės dažniausiai nesusimąsto.

Dėmesio sutelkimas į išorinius reiškinius, stebuklus, kurie iš esmės tėra atsitiktiniai dvasinio gyvenimo palydovai, labiausiai nukreipia tikinčiojo dėmesį nuo daug svarbesnių dalykų, nors dažniausiai yra manoma, jog būtent jie tą dėmesį atkreipia! Ir, žinoma, padeda išsaugoti kultą bei ritualą gyvą. Vis dėlto nebe labai matyti perspektyva iš esmės mirusiam ir išsisėmusiam Dievybės pavidalo garbinimui ir raiškai. Ankstesnį kruviną žmonių ir gyvulių aukojimą pakeitė subtilesnės aukos; tačiau gal jau ruošiamas kelias ir šias aukas pakeisti kuo nors kitu?

Pasauliečiai italai neretai išlepę ir arogantiški, gana agresyvūs ir vulgaroki, be savęs ir gurmaniškų savo interesų, regis, niekuo nesidomintys. Susitikę jie dažniausiai klausia, ką kitas valgė per pietus... Keistai jie atrodo Spoleto tvirtovės mūrų fone. Neskoningos italės primena plėšrias kates, kurių daugybė tai čia, tai ten murkso ant įkaitusių akmenų. Bendraudamas nepajunti nieko apčiuopiamo. Kartais pamanai, kad visas šis pasakiškas grožis – draperijos gražiam vaidinimui. Taip, žaidimų ir duonos! Šitai visai tinka. Du tūkstančiai metų – anoks laiko tarpas... Ir visiškai jau nesuvokiamos gitaros ir pionieriškos dainelės po rūsčiais genijų sukurtais skliautais, kaip ir modernios abejotinos vertės teplionės kokioje nors fantastiškoje X amžiaus bažnyčioje, lyg niekur nieko kabančios šalia Umbrijos meistrų. Iš daugelio korozijos požymių, nelyginant iš plyšių, sunkiasi purvas, kuris pamažėle semia dvasingumo apraiškų liekanas. Ateina jis ne iš išorės, bet iš vidaus, taip pat ir iš bažnyčios vidaus. Galbūt per daug verkšlenti

dėl to nederėtų prisiminus, kiek žmonių nukankino, nužudė, suluošino ir apiplėšė šventoji inkvizicija, naudodamasi sensacingu žydų paveldu ir vykdydama Vatikano politiką. Dabar europeizuota pasaulio dalis yra atsidūrusi nekokioje padėtyje: unikalūs keltų, baltų ir kitų tautų, pavyzdžiui, Meksikos indėnų, paveldas pakeistas adaptuotu religiniu pseudofolkloru. Antipagoniškoji agresija baigia išsikvėpti, nes kadaise labiausiai puolami ir beatodairiškai naikinami pagoniškosios tikybos aspektai – gamtos meilė, išmanymas bei pastangos gyventi darnoje su ja – tampa kone svarbiausiais civilizacijos išlikimo ramsčiais. Stovėdama prie nuzulintos uolos, ant kurios dangum užsiklojęs kadaise miegojo Pranciškus, bendravęs tik su paukščiais, ažuolais ir užklystančiais piemenimis (o žiemą ir Italijos kalnuose šalta), supratau, kad savo amžininkams jis turėjo atrodyti kaip visiškai nesuprantamo elgesio beprotis. O juk klasikinės jo meditacijos po ažuolu niekuo nesiskiria nuo mūsų vaidilų ar bet kurio jogų *siddhos*, nesvarbu, po kokių medžių dieviškasis žinojimas nužengia: po ažuolu ar banjanu. Apmaudu, kai geriausieji aukoja ant svetimo aukuro.

Matant tokią dalykų padėtį, nekelia nuostabos komunistuojančių masių bruzdėjimai Italijoje: ir dabar neretai eini gatve ir pamatai ant sienos vienoje kažkokios būstinės durų pusėje nutepliotą kūjį ir pjautuvą, o kitoje – svastiką. Jie dar nežino, kad mokėti naudotis privilegijomis – toli gražu ne viskas. Neaišku, kuo tai baigsis; nejaugi Mussolini tipo fašizmo restauracija? Priklausau prie liūdnu ir vienišų žiūrovų, kurie, besislepią po tylos ir anonimiškumo kauke, stebi pasaulio scenoje vykstančią dramą.

Galima būtų paprieštarauti, esą politeizmą pakeitęs monoteizmas yra aukštesnė religinės minties pakopa. Pavyzdžiui, kone „materialistinės“ doktrinos pagrindėjai budistai tokį mąstymą laiko iš esmės klaidingu. Pasak jų, nėra tokio dalyko, kaip kūrėjas ar siela. Šitaip į reikalą žvelgiant, ekstatinės krikščionių vizijas, bendravimą su Kristumi ir net stigmatas galima paaiškinti „blaiviai“ – kaip kryptingos vizualizacijos padarinį ir imaginacinės veiklos rezultatą. Prisiminkime, kaip savikritiškai Krišnamurti vertino savo vaikystėje ir jaunystėje patirtas vizijas. Vėliau jis jas negailestingai įvardijo kaip proto projekcijas. Tačiau toks sveikas požiūris galimas tik protu įtvirtinus tylą, kai sąmoningai liaujamasi dvasinį kontempliacijos veiksmą sieti su kuria nors dievybe ar asmeniu. Tai pagalbinė pakopa, kuri, atėjus laikui, tampa nebereikalinga.

Dvi savaitės intoksikacijos – taip galiu apibendrinti savo būseną. Tik čia gali sušukti: *O tempora, o mores!* Keistas tas polinkis valandų valandas

malti tuščius komplimentus. Šiaudinis galantiškumas neturi nieko bendra su mums įprastu emocingo, atviro ir gilaus žmogaus suvokimu. Nors Italijoje viskas turėtų būti kiek kitaip, kaip *opera buffa*: nauji personažai, kontrastingi charakteriai... Be abejo, mano pastabos daugiausia apie vadinamąją provinciją, su kuria man teko garbė susipažinti. Tačiau provincijos italai tokie plepiai ir ilgaliežuviai, jog lietuviai šalia jų atrodo kaip trapistų šventieji! „*Voi capucino al letto?*“ Kažkodėl nenustembi, kai prie vaišių stalo į tave taip kreipiasi koks nors linksimų plaučių kapucinas. Tik tokiose vietose, kaip *tra Spoleto e Foligno*, prie Vergilijaus, Byrono ir Carducci apdainuotų Klituno šaltinių versmių, pasijunti italu esąs.

Tikras dvasingumas – retas deimantas žmonijos rūdynuose. Dvasingas žmogus nulipdytas iš kitokio molio. Jo matymas, mąstymas ir visa pasaulėjauta turi iš esmės visiškai kitokius pagrindus negu paprasto žmogaus. Žmonės primena skirtingas planetas, kurios amžinai juda dangaus skliautu savais keliais, bet nesusieina. Planetos priartėja viena prie kitos, kaskart vis prasilenkia ir vėl nutolsta. Kartais jos turi palydovų, bet jie yra savitos cheminės sudėties, skiriasi gabaritais, reljefu ir kitais požymiais. Jos sudarytos iš *skirtingos materijos*... Ir net suvokiant tai, kad sielos evoliucija yra nuoseklus procesas, darosi vis akivaizdžiau, kad į gyvenimą žmonės ateina su jau „sukomplektuotu“ sielos turiniu ir forma, o jos plėtra yra kaip iš sėklos augas augalas: žirnis – tai žirnis, pupa – tai pupa. Nepriklausomai nuo maldos objekto, besimeldžiančiojo nuoširdumas ir ugningumas pats savaime gali transformuoti jo esybę, pakylėti sielą į beasmenę erdvę ir vieną gražią dieną atlikti mistinį susivienijimo su Dievyste veiksmą, kuris vyksta nebe šioje erdvėje ir laike ir yra išlaisvintas iš be kokių sąlygotumų.

Romos katalikų bažnyčia – daugelį šimtmečių stovinti galinga katedra, kurioje viskas subalansuota pagal proporcijas. Iš esmės jos demokratizavimas yra svetimas tai didybės ir viešpatavimo, jėgos ir baimės kulto dvasiai, kaip ir savito grožio išstobulintiems ritualams, kuriuos mėginant pakeisti (mat juo toliau, tuo labiau jie kontrastuoja su moderniuoju pasauliu), – nelyginant tai čia, tai ten patrupinti piliorius ir nudrožti papuošalus, – rekonstrukcija gresia sugriuvimu. Pašalinus kontraforsus, skliautas griūva. Garbinga, žemės drebėjimą primenanti žūtis griūvant katedroms ar niekinas nunykimas – tai vieną gražią dieną gali virsti ateities pasirinkimu.

Prieš išvažiuodama ankstyvą rytmetį sėdžiu vienuolyno koplyčioj ir žvelgiu į nukryžiuotąjį. Štai mąstau sau: septyni šimtai metų žmonės gyvena tarp nuostabaus grožio kūrinių. Jiems sudarytos unikalios sąlygos tyloje

ir ramybėje mąstyti būties paslaptis. Vien žiūrėdamas į tobulo, nežemiško grožio šventųjų veidus, rodos, negali nepakilti virš kasdienybės (kad ir kur nukreiptum žvilgsnį, visur tavo akis pasitinka tyki tauraus anapusinio grožio esamybė). Viskas buvo paruošta, kelias nutiestas, pagalbos ranka ištiesta. Ir vis vien šiandien žmogus nėra arčiau Dievo.

Kada pagaliau krucifiksas virs dangaus ir žemės sankirta, o *pietà* – fiesta? Laiko liko nedaug: ateina bažnyčių ir vienuolynų tuštėjimo metas.

Spelas–Roma, 2000, spalio

DVASINGUMO RAIŠKA POSTMODERNIZMO SĄLYGOMIS

Šiandien žodžiai „dvasia“ ir „dvasingumas“ sekuliariam, empiriniais rūpesčiais užsiėmusiam žmogui skamba juokingai; jie erzina, kelia pasidarygėjimą arba pašaipą ir „padorioje draugijoje“ prilygsta keiksmožodžiams. Tūlam intelektualui dvasingumas yra įtartina, į nieką gera nevedanti kategorija, nes juo esą spekuliuojama. Geriausiu atveju jis paliekamas kontempliuoti religijotyrininkams ir yra konservatyviai suvokiamas kaip religinėje aplinkoje natūraliai funkcionuojanti dogminė realybė. Tačiau šiandien dvasingumo sąvoką retai vartoja ir teologai, plėtojantys kitus, apčiuopiamesnius religinio gyvenimo aspektus. Vis dėlto reikėtų atskirti šios sąvokos semantiką, istorinį kontekstą ir šiandieninę terpę, šiam žodžiui suteikiančią vieną ar kitą konotaciją.

Pradėsiu nuo populiariojo postmodernizmo, nes seniai knieti apibrėžti šią keistą žmogaus veiklos apraišką. Nūdienos žmogui gero tono atributas yra ciniška povyza bei vulgari kalba. Norma yra gerti, kol išveš į ligoninės reanimacijos skyrių, blevyzgoti, viešai keikti tai, kas iki-postmoderniai būtybei buvo tabu. Tik šiukštu negalima rodyti dvasingumo ženklų, nes būsi išjuoktas. Tai, matote, nemadinga, nepostmodernu. Gal kavinėse vykstantys intelektualų ritualai yra psichologo kušetės ir bažnyčios pakaitalas? Mano akimis, populiarusis postmodernizmas (PP) tėra graudi apgaulė, po kuria slepiasi poros gudruolių išrasta „kryptis“, atvirai eksploatuojami žemiausi žmogaus polinkiai ir silpnybės, virtusios gerai apmokama preke. Nesusitupėjusio paauglio saviraiška paskelbiama brandaus meno kanonu. Taip, tai – pelningas verslas, ir, jei taip nebūtų, dar galėtum mėginti jam rasti kokį nors pamatą. Šitaip suvokiamo postmodernizmo sinonimas – prastas skonis, baisų pagreitį įgavusios kvailybės lenktynės su sveiku

protu. Deja, su retomis išimtimis. Kaip kitaip paaiškinti tylų snobų ir meno kritikų sąmokslą, kai šiukšlių krūva laikoma didžiausiu dailės meno kūrinium, kurtinantis riksmas ir perversijos teatro scenoje – nauju žodžiu, o per dantis einantys beprasmiški garsų junginiai – superavangardine muzika? Visi tai supranta, tačiau nedrįsk prasižioti. Tai kas ką kvailina? Prie niekalo klijuojamos konceptualumo ir panašios etiketės, rafinuotais ir nieko nesa-kančiais žodžių junginiais išraitytos recenzijos nepajėgia nusišviesti dvasinės tuštumos ir kūrybinio bejėgiškumo. Už imitacijos imitaciją, beprasmybę, iškreiptas sąmonės formas žmogus yra priverstas mokėti gryną pinigą. Galėtum sau ramiai nekreipti dėmesio į tokios mados kūrėjų diktatą, nes žinai, kad ir ji praeis. Tačiau pradeda rodytis pirmieji ženklai, įspėjantys, kad jie praeis tik palikę po savęs griuvėsius, nes imamas griauti jau ne kultūros vertybės, o patį pamatą, suteikiantį galimybę joms prasmingai gyvuoti. Šiuo požiūriu simptomiškai atrodo lapkritį iš *Literatūros ir meno* puslapių paplūdęs žodžių tvanas, virtęs recenzuojamos knygos tęsiniu, savotiškas literatūrinis Stokholmo sindromas. Ir autorius, ir kritikas veikiausiai mėgina eksploatuoti dekonstrukcionizmo literatūroje idėją. Šiaip nieko neprikiši: juk tai kryptis. Dailėje ir muzikoje po ją naršoma jau seniai. Tačiau vis vien pagalvoji: „Jėzau! Kokia proto pornografija!“ Paskui suvoki, kad iš viso *meilė* menui išstūmė meno *pornografiją*. Tai kur čia dvasia? Tiesa, galima kalbėti apie dvasią plačiąja prasme: žiūrėti, blogio, tamsos dvasia niauria mūsų šviesų horizontą. Ir vis dėlto „netašytas, tamsus“ žmogus tradiciškai suvokiamas kaip „dvasingo, šviesaus“ antipodas. Atrodo, kad tokius reikia kaip galima greičiau išnaikinti – bent jau parodomosiose srityse. Kad ir dėl juoko. Juk, pasak R. K., „kiek dar tūkstantmečių galima... dėtis atsakingais mokovais seniai susikompromitavusiuose katarsių imitacijos paribuose“. Juk „menstruoja, kraujuoja, smirsta dvasios materija žmoguje“, o visi mes gyvename laike, kurį galima pavadinti „nūnai sloguojančių meilės religijų kloaka“. Ar iš tikrųjų R. K. / H. K. „žavi zoo-porno-corporality kultūra“? Jei taip, žodžio „kultūra“ tiek formą, tiek turinį teks iš naujo kurti ateinančioms kartoms, tik kitų, ne zoo-būtybių palikuonims. Matyt, dar nepavyko teksto dekonstruoti tiek, kad jį skaitant tokios išvalgos būtų neįmanomos ar beprasmiškos, dar yra kur tobulėti iki visiško prasmės chaoso/suirimo/sunykimio. Nors veikiausiai tai tėra žaisminga poza. Apskritai PP patikėsiu tik tada, kai žmogui taps natūralu vaikščioti žemyn galva. Tą pačią akimirką, kai *undergroundas*, atlikęs tyro bręstančios ir savęs ieškančios sielos protesto funkciją, atsikrausto į paviršių, jis nebetenka prasmės,

o legalizuotas, institucionalizuotas ima save neigti. Hepingai Lietuvoje buvo tikri tik tada, kai režimo laikais baigdavosi milicijos nuovadoje, o ne visuotinio reliatyvumo ir leistinumio laikais, imituojami ŠMC. Tad nenuostabu, kad tokio mentaliteto sužydėjimo eroje „dvasios“ sąvoką tenka keisti kita, pavyzdžiui, „aura“, antraip tikrai atrodysi ne tik senamadiškas, bet ir tikras spekuliantas. Viena *Mūzų malūno* numeryje net penkiose koncertų ir spektaklių recenzijose aptikau pavartotą šį žodį. Tiesiog negali atsistebėti mūsų kritikų išradingumu, juolab kad pagal skambesį jis primena ir kažką „kiaurą“, „niaurų“, „maurus“ arba išnykusį „taurą“. Taigi stebiname pasaulį stipriu PP menu, daugelyje sričių laužome tabu. Sau ir kitiems taikome šoko terapiją, norėdami pabusti iš kūniško, jausminio, protinio letargo. Menas nebėra priemonė dvasiai taurinti, nes mėginama paneigti ją pačią: kaip sintetinis pakaitalas siūloma ironiška savistaba, eksperimentas, profesionalus manipuliavimas padirbiniais ir perdirbimais, etinių vertybių inversija. Iš asmeninės/kolektyvinės sąmonės ir keisčiausių kertelių išlindusios baidyklės oriai vaikšto po *arto* podiumus. Atseit gyvenimas yra viena, o menas – kas kita. Nors nėra meno, kurio vertingiausias žiedus nebūtų sukrovęs iš kasdienybės purvo augantis ir syvus iš jo sunkiantis augalas. Tarsi nebūtų aišku, kad gyvenimo lytis mene tėra meistriškai apdorojamos, kartais – talentingai falsifikuojamos. Psichologijos mokslui tobulėjant bet kuris *psyche* analitikas netruks pasakyti, kad daugelis postmodernizmo (ir ne tik) klasika laikomų meno ir literatūros kūrinių kaip ligos istorija būtų puiki medžiaga daktaro disertacijai, ypač dėl didelių nuopelnų „mūsų suvokimo galių temporalizacijos“ požiūriu (Brian Ferneyhough), kitaip sakant, ugdant kuo didesnę nesugebėjimą ilgesnį laiką sutelkti dėmesį į objektą (-us) ir tuos dėmesio objektus diferencijuoti. Faktas, kad retas kuris iš to purvo geba išauginti lotosą, t. y. atlikti psichinės transcendencijos aktą. O šiandien kuriančiųjų masių patogumui mėginama įrodyti, kad tokia dvasinė pastanga tėra pasenusi užmačia, keistos pretenzijos atrodyti geresniems, nei esame. (Kas be ko, leistis laiptais į požemį lengviau negu lipti į 108 aukštą.) Meno objektu tampa ne lotosas, o pats purvas, ekskrementų, falo filosofija. Žinoma, kurį laiką tai gali būti įdomu, bet greitai atsibosta. Negana to, subjektyvus vertybių hierarchijos neigimas ar sąmoningas jų sukeitimas vietomis dėl inovacijų ne tik nesukuria nieko nauja, bet nutolsta net nuo uždaro „meno menui“ ciklo ir visiškai suniveliuoja skirtį tarp meno ir gyvenimo – įvyksta tai, ko PP šaukliai, rodos, visai nesitikėjo ir nesiekė. Juk norisi jiems, kad juos garbintų ir mokėtų už meno

kūrinius, salės būtų pilnos nieko nesuprantančių žioplių, kuriuos taip smagu vedžioti už nosies dirbtinai konstruojama kompleksine/kompleksuota kalba, reiškiančia viską arba ką nori, t. y. nereiškiančia nieko. Iš esmės PP, kuris pirmiausia reiškiasi kaip mąstymas ir gyvenimo būdas, nieko originalaus nėra, vien suvešėjęs narcisizmas ir nihilizmas, pasak Antano Paškaus, „dvasinio nuskurdimo būklė“. Dainius Strazdas antropologiniame etiuode *Senosios keramikos pėdomis* ironizuoja: „Esu beveik pranašas – mano menas nepakartojamas. Galiu penkis kartus viešai tuštintis – šeštas kartas taip pat bus originalus, juo labiau septintas ar aštuntas.“ Niveliacijos procesas kaip paleistas mechaninis agregatas veikia toliau: išraiškos priemonės (dažniausiai vis atviresnis patologinių sociumo reiškinių rodymas) tampa galutiniu meno kūrinio tikslu. Padarinys gali būti tik vienas: menas liaujasi būti menu, virsta plikos ideologijos (pavyzdžiui, „menas taip pat prekė“) propaganda, meno kritikai dirba kaip kurios nors meninės korporacijos atstovai spaudai, koncertų ir teatrų salės ištuštėja. Meno vartotojas panūsta stebėti tiesioginius įvykius, tarkim, per CNN, sekti tikrą, o ne liguistą fantazijos suluošintą gyvenimo tėkmę. Tokios alternatyvos galimybę vaizdingai įrodė prieš dešimtį metų skandalingai pagarsėjęs O. J. Simpsono byla, nuo pradžios iki galo tiesiogiai rodyta per visas pagrindines JAV televizijos stotis – ją stebėjo milijonai žiūrovų ir veiksmo eigą iš teismo salės įvertino kaip geriausią kada nors matytą šou. Šią tendenciją pajutę naujojo TV amžiaus žyniai ir pradėjo rengti „realybės“ šou, režisuoti tiesiogines laidas, kurios ilgainiui vėl ima imituoti tikrovę. Kartu kinta meno paskirtis, žmogaus santykis su tuo, ką įprasta vadinti kūryba. Masinių renginių, žiniasklaidos ir TV sukurtas naujo tipo, „žvaigždės“, kultas įgavo neregėtą mastą dėl garso ir vaizdo įrašų technologijų suklestėjimo ir „paprastą“ žmogų atskyrė nuo „profesionalo“: jam psichologiškai atimta „teisė“ kurti. Užuoat dalyvavęs, kaip tradicinėse bendruomenėse, bendrame kūrybos procese, jis, bebalsis ir bejėgis, yra prikalts prie kėdės ir turi stebėti „geriausiųjų“ pasirodymus. Jokia saviveikla ar meno būreliai neatstos karštligiškai kepanos audio- ir videoprodukcijos daromos įtakos, nes ji nepastebimai įsigauna visur: į namus, parduotuves, mokyklas, lėktuvus ir net poilsio kampelius gamtoje. Staiga ne vietoj ir ne laiku pasirodęs/pasigirdęs, milijonus kartų kartojamas ir kaip virusas besidauginantis vaizdo klipas ar muzikinis motyvas pirmiausia suardo tylą ir normalią įvykių tėkmę, pasakui paralyžiuoja gebėjimą susivokti (ar tai gražu, ar aš tai noriu girdėti) ir galiausiai nepakenčiamu mechanišku kalimu į smegenis užmuša bet kokią

autentiško kūrybiškumo kibirkštėlę. *Išjungti* to šaltinio, pasipriešinti ciniškai tokios produkcijos propaguotojų laikysenai dažniausiai negali, nes atbukęs šaltinio savininkas (šeimos narys, kaimynas, kolega ir t. t.) pasijus taip, tarsi kėsintumeisi į jo asmens laisvę. Kadangi brutalusis technologinis teroraras išgalėjęs kiekviename žingsnyje, *įsijungia* savisaugos instinktas, sukuriantis iliuziją, kad nieko nebegirdi ir nebematai, nors poveikis išlieka nepakitęs. Vaizdinių ir garsinių rinkos manipuliatorių tikslas pasiektas – pasinaudojant dirgiklio-atsako metodu prievarta įdiegtų „poreikių“ aukos, neturinčios „filtrų“, tampa potencialiais „meno“ vartotojais. Kiekvieną dieną žmogus nori ar nenori gauna virtualaus kratinio dozę. Lyg atsitiktinai sušvitęs autentiško meno spindesys nesibaigiančiame populiariosios kultūros konvejeryje išskaidomas, susiurbiamas ir demontuojamas. Kūrybą išstumia technologiniai procesai. Nei dvasia, nei įkvėpimas nebereikalingi. Kita vertus, tokios priemonės kaip minėtasis dekonstrukcionizmo principas gali reikšti sąmoningą norą sugriauti ilgą laiką klestėjusį dangstymąsi neginčijamomis dvasinėmis dorybėmis ir išklibinti absoliučios tiesos monopolį institucijose, nebepajėgiančiose paslėpti veidmainystės padarinių (vėl ideologinis motyvas). Tik dažnai toks geras darbas primena greitąją pagalbą, kai, užuot pašalinus rakštį, pašalinamas pats pacientas. Be to, sąlygiškumo dėsnio mene taikytojai klysta, jei naiviai įsivaizduoja, kad tos postmodernios priemonės *savaime* esti tokios stiprios (nelyginant sakramentais), jog nebūtina į darbą *įpūsti dvasios*. Iš ko, tiesą sakant, ir atpažinsi meistrą. O pasirodo jis vis rečiau, nes liaudies kūrybai – jeigu ją suvoksime ne iš marksistinių pozicijų, o ontologiniu požiūriu – išgyvenant pavojingą virsmą nususi aplinka nebėra palanki jo gyvos dvasios sklaidai. Destruktyvus pasaulio vaizdas tikslingas tik tada, kai suvokėjui leidžiama numanyti kito, darnaus pasaulio esamybę. Kitaip įsirežus – elegantiškai – plėšiama kaukė tam, kuris veido neturi. Trypiamas tas, kurio labiausiai trokštama. Nereikia apgaudinėti nei savęs, nei kitų: kas esi, tą ir kuri. Ką mąstai, kuo mėgaujiesi – tas ir esi. Todėl paviršinę gyvenamojo meto pusę ir įvardijau kaip populiarųjį postmodernizmą. Mat aiškiausias jo požymis yra visa ką supopuliarinti arba popkultūrą bent pamėginti sulieti su aukštąja kultūra (iš čia ir kyla apibrėžčių painiava). O juk postmodernu, arba į postmodernizmo metą įeina ir tai, ką daro nūdienos kūrėjai, tikrąsias vertybes interpretuodami naujai, tik gelmiškai, substancialiai ir esmingai. Tačiau dėsninga, kad iš pradžių į akis krinta (arba yra brukama) išvirkščioji fenomeno pusė. Todėl tikrojo (rimtojo, arba aukštojo) postmodernizmo

balso bemaž negirdėti. Balso, kuris ne vien diagnozuoja dabarties laikus, bet mato ir siūlo naujausias išeitis.

Visuomenei visuomet buvo svarbu, kas formuoja jos nuomonę ir nustato elgesio prioritetus. Nykstant bendruomenę konsoliduojantiems veiksniams, kinta atramos taškai, o anksčiau fiziškai regimi ar bent jaučiami autoritetai, iš kurių būdavo galima tikėtis atsakomybės (valdovas, kunigas, teisėjas), dabar persikėlė „už kadro“. Naujasis anonimiškumas juo toliau, tuo labiau remiasi nebe etinėmis kategorijomis, o savinaudos principu. Regis, priežodis „geriau žvirblis saujoje nei briedis girioje“ (t. y. geriau apčiuopiama materija negu neaiškūs pažadai apie dangų) tampa visuotiniu elgesio išeities tašku, o ne žmogaus veiklos apmąstymo rezultatu, išlaikančiu distanciją ir paliekančiu erdvės kitokiam pasaulio matymui. Kaip vadinamoji kultūringa, etiškai ir estetiškai brandi Vakarų visuomenė nusirito iki holokausto, tebėra mįslė. Nerandama atsakymo ir imama teigti, kad šios vertybės yra santykinės. Tačiau, jei etinės ir estetinės vertybės pralaimėjo, tai nereiškia, jog taip įvyko dėl to, kad jos yra iš esmės ydingos. Galbūt jos nebuvo persmelkusios ne tik paskiro žmogaus, bet ir visos visuomenės iš esmės, glūdėjo paviršiuje. Kitaip sakant, tai, kas buvo vadinama kultūringa visuomene, iš tiesų tebuvo barbarų, manančių, kad jie yra labai kultūringi, kultūrėjimo pradžia. „Visuomeninio gyvulio“ įvaizdis artimesnis, jaukesnis, tarsi patikimesnis nei „žmogaus, sukurto pagal Dievo atvaizdą“ archetipas, nes iš tikrųjų dabarties žmogus yra artimesnis praeičiai, tūkstančius metų kartotiems judesiams nei ateičiai, kuri reikalauja juos tobulinti ir net keisti. Iš egzistencinės baimės įsikimbama į išorinį būties lukštą, pasaulio pažinimas supaprastinamas iki tariamai saugaus kokono, vyniojamo aplink savo *ego* ašį. Suprantama, reliatyvumo suvokimas yra sąmonėjimo požymis, tačiau jis turi prasmės tik tiek, kiek sudaro santykį su tuo, kas nėra reliatyvu. Ribota patirtis visada bus reliatyvi, ir gąsdinantis sekuliarizuoto pliuralizmo įsigalėjimas tėra ženklas, kad tos patirties negalima paskelbti vienintele absoliučia ir nekintama tiesa, nes mūsų samprata, net paremta šventraščiais, nebūtinai atspindi tai, ką galvoje turėjo arčiausiai jos stovintieji. Vis dėlto esminis skirtumas tarp arčiau ir toliau stovinčiųjų yra tas, kad būtent pirmieji esti mažiau kategoriški, linkę daryti galutines išvadas kaip tik todėl, kad išlaiko pagarbą stovinčiajam mistiniame visatos centre kaip vieninteliui tiesos turėtojui, Dievui, Tuštumai, ar kaip kitaip Jį pavadintume, bei žmogui kaip tos visatos mikromodeliui *per se*.

Kalbant paprasčiau, žmonėms būdingas polinkis ką nors idealizuoti, suabsoliutinti, sureikšminti, sudievinėti išreiškia įgimtą pasitikėjimą neįvardijamuoju Kažkuo, kas davė jų egzistencijai pradžią ir tarsi laukia pabaigoje, ir tas ilgesys yra nuolatinė žmogaus būseną. Praradusysis tikėjimą vis vien kuo nors tiki, o jei teigia, kad ne, tatau tik rodo, kad jis arba pasirinko netikusį (nepasiteisinusį) tikėjimo objektą, arba paprasčiausiai stokoja nuoširdumo. Vykstant visuomenės atomizacijai atsakomybės centras tolydžio perkeliamas ant pavienio individo pečių, jis tokios naštos dažniausiai neatlaiko. Todėl griebiamasi greitai kintančių ir visiškai nepatikimų normų, kurias diktuoja „žinomos, gerą vardą turinčios“ surogatinės poros, iš akiračio dingstančios tą pačią akimirka, kai paaiškėja jų avantiūros. Kai griūva *enronai*, griebiamasi ir už šiaudų. Tačiau gajausias tipas, palaikąs viešąją bendruomenės opinią, yra davatka (jis arba ji). Kas nors juk turi bent jau spekuliuoti arba palaikyti regimybę, kad pasaulis liko koks buvęs. O kad jis nesikeistų, reikia „daryti, ką nori, agi tik taip, kad niekas nesu-uostų“. Davatka neatmeta dvasingo žmogaus esamumo, o ne! Tai esanti tobulybė, sklandanti per pėdą nuo žemės, antrinių požymių nelyginant angelas netekusi asaba, kuri, ko gero, nei miega, nei valgo, nei dar ką nors daro, tik plazdėdama per erškėčius mėgina išvesti tautą į doros kelią. Žodžiu, antgamtinė būtybė, kuri privalo aiškiai skirtis nuo gamtinio padaro. Naivus dvasingumo suvokimas nurodo visišką negebėjimą ir nenorėjimą pranokti siauras savo primityvaus proto ribas. Maža to, ši kategorija pateikiama taip, kad kiekvienam iš anksto būtų aišku, jog net menkiausia pastanga lygiuotis į tuos dvasinguosius, kurie, be abejo, gyvena „kažkada seniai ir nežinia kur“, yra neįmanomas dalykas ir tiesiog skandalingas išūlumas, kone šventvagiškas kėslas. Su postmodernistiniu įkarščiu davatka į Prokrusto lovą grūda visa, kas gyva, kas nepasiduoda jos/jo klasifikacijai. Pagal savo supratimą ir Dievą apgenėja it šaką. Tarsi Jam būtų įdomi tik ji, Davatka – apgailėtina vidutinybė be jokio humoro jausmo ir kūrybinės kibirkštėlės, be gyvasties syvų, bailus ir bejėgis gamtos pusgaminis, nesugebantis nuveikti nieko reikšminga: nei pakilti iki šventojo, nei nusidėti. Tarsi Kristus nebūtų metęs bandos dėl aikštingos avelės, o visų laikų pranašai ir šventieji – perėję sunkiausių išbandymų, išgyvenę netikėčiausių metamorfozių. Ne be pagrindo tėvas Stefano Sola, OSA, aiškindamas šventosios Klaros iš Montefalko išbandymų laikotarpį, teigia, kad „iš tiesų šventieji dažnai turi visa, kas, atgijus natūraliems polinkiams, juos galėtų padaryti didžiausiais šelmiais ir niekšais“. Prisimenu ir kunigo jėzuito Antano

Saulaičio aforizmą: „Kas yra kunigas? Silpnas žmogus, kuriam reikia būti arčiau Dievo.“ Tačiau „dievobaimingai“ davat kai viskas yra juoda arba balta, ir tokie juokai visai nepatinka. Jis/ji tūno dualizmo prietemos zonoj, tad bet koks platesnis užmojis, gebėjimas suvokti *paradoksą kaip absoliučią būtinybę*, leidžiančią praskleisti aukštesniųjų tiesų paslaptis, lieka anapus zonos. Nedrįstų ji eretiškai paklausti (jai iš viso klausimų nekyla), kodėl Dievas pagrindiniu įrankiu pasirinko ne Alypijų, gyvenusį skaisčiai ir asketiškai, o jo bičiulį Augustiną iš Hipono, prieštarinę, emocionalią, stiprią ir daugeliu požiūrių sudėtingą asmenybę. Gal todėl, kad tokie neretai impulsyvūs ir spontaniški, gyvenimo geismo bei smalsumo kupini žmonės yra tinkamiausia *prima materia*, iš kurios Kūrėjas gali nukaldinti galingiausią savo kalaviją, *ateities žmogų*. Juk sakė Augustinas: „Žmogus gyvena negerai, bet galbūt Dievo nulemtyje jis yra šviesus; kitas gyvena teisingai, bet galbūt jis yra juodas kaip naktis.“ Augustinas manė, kad žmonių pavydas nulemia demonų įtaką žmonių giminei. Davatkos – aukso kasyklos demonams. Mat jos iš pavydo kitaip mąstantiems arba savaip besielgiantiems paleidžia į darbą liežuvį. Teigiu, kad per menkai suvokiame liežuvavimo žalą. Mus semia nematomas purvo vandenynas, tad ko stebėtis, kad prastai jaučiamės, žudomės, nekenčiame? Paskalos, būtų ir nebūtų dalykų apkalbinėjimas bei šmeižtai veikia kaip juodas „teisuolio“ it aštuonkojo paleistas rašalas, o liežuvavimas yra tikriausias ženklas, pagal kurį gali suprasti, kieno gi siela juoda kaip naktis, nes šviesus ir iš tikro dvasingas žmogus niekada nei plaks liežuviais, nei klausysis taip darančiųjų. Ir nebūkime naivūs: aštuonkojams nerūpi vieno ar kito poelgio motyvai, jiems patinka drumsti vandenį ir smaugti. Tas, kuris yra didžiausia Paslaptis, neatskleis ne pagal paskirtį naudojančiam kalbos dovaną, nes pats iš pažiūros nekaltas dez/informacijos perdavimo aktas suardo visą darbą, kuris gali vykti tik *slaptoje*. Lietuviai, bemaž visose srityse turtingi unikalių, tiesiog genialių asmenybių, kurioms lygių kartais sunku rasti ir didžiosiose tautose, ima ir pabūgsta jomis didžiutis. Tokios asmenybės paprasčiausiai eliminuojamos iš aktyvios veiklos ir ypač iš dėmesio lauko, nes geriausias pozicijas užėmusiai vidutinybei kiekvienas talentingas, originalus ar tiesiog drąsus žmogus yra kaip krislas akyje, primenantis jos skurdumą ir menkystę. Taip ir gyvename pagal garsųjį postulatą „tūkstantis metų be penkių dvylika“, nes teisiųjų visuomenė negali atsispirti šmeižto jėgai, nes lenkiamasi ne tikro niekšo, sauso išlipusio iš balos, bet visuomet su tikslu apipiltojo pamazgomis – lyg partizano, pamesto turgaus aikštėj. Juk visi

laikosi nerašyto dėsno: nesvarbu, kas yra kas, svarbu, kas ką kalba, o užvis svarbiausia – kas su kuo... kilnoja taurelę.

Antra taisyklė byloja: nedalyvauji liežuvio reikaluose – būsi arba atnašaujama auka, arba miręs (negausi premijos, stipendijos, kitokių pripažinimo ženklų bei regalių). Neliko nieko kita, kaip tik įsivesti sistemą su logikos „melo detektoriumi“: pagal ją teisingas ir nekaltas lieka labiausiai puolamas asmuo, kuris nesileidžia būti paperkamas, išlaiko distanciją ir kritinį protą ir todėl yra nepageidaujamas visose egoistinių interesų valdomose grupėse. Niekšybė naudojasi ne tiek buitiniu, kiek agnostiniu neišmanymu. Išnaudodami vieną pražūtingiausių silpnųjų, stengdamiesi sukurti bailių armiją ir kapodami galvas lyderiams blogio imperijos demonai žinojo, ką daro. Mūsų visuomenei nereikia drąsių pirmievių? Juo blogiau jai. Tik įdomu, kiek jos „garbingųjų“ narių išsėdėtų prie Martino Lutherio stalo, ant kurio jis buvo užrašęs: „Linę gyvenimą nesančio čia apkalbom taršyti, stalą šitą pajus esant nevertą savęs.“ Deja, sykiu su augančiu obsesiniu įtarumu, pavydumu ir piktavališkumu, kuriuos reikėtų traktuoti kaip labai rimtą raišką ir mastą įgaunančią socialinės saviraiškos patologiją, vyksta atvirkščias procesas. Tolydžio naikinamas vienas esminių žmonių bendrystės aspektų – pasitikėjimas, kai taip išdeginama bendravimo erdvė, kad joje nebegali augti joks savitarpio supratimo, pagarbos ar dvasingumo daigelis. Taigi davatka vyrauja ne tik klero prieangiuose, kur yra tradiciškai pakenčiama, ji veikia visuose matomuose visuomenės sluoksniuose, mene, moksle, nes pati jos išlikimo sąlyga yra plūduriuoti paviršiuje. (Tiesiog stulbinančių politinio davatkizmo pavyzdžių pažėrė prezidento rinkimai.) Atmetama patirtis, rodanti, kad tobulėja tik tie, kurie brandesnį, labiau patyrusį, gabesnį, išmintingesnį pripažįsta, gerbia ir stengiasi iš jo patyrimo praturtėti, blogiausiu atveju – įvertinti kaip garbingą varžovą. Tai besąlygiška. O kartais matai, kaip žvirblis mėgina numinti pelėdai koją: visaip menkina savo artimo autoritetą, nori žūtbut užkirsti jam kelią reikštis, ignoruoja jo laimėjimus ir galiausiai stengiasi perimti jo idėjas, t. y. užsiima pačia atgrasiausia veikla – moraline vagyste. Visa tai davatkos, deja, nepraturtina. Turi praeiti nemažai laiko, kol viskas atsistoja į savo vietas, nors daug kas taip ir lieka sumaitota. Tam tikra prasme davatka yra dvasingo žmogaus priešybė. Pastarojo santykis su pasauliu visai kitoks: pozityvus, atviras, kylantis į viršų, nors iš pradžių jis yra gavęs panašų asmenybės komponentų rinkinį. Didžiausią pavojų mūsų visuomenei kelia perdėm suklestėjęs davatkų luomas. Ir vis dėlto kartais įvyksta

stebuklas – vienintelis geras, protingas, ramiai ištartas žodis suveikia kaip burtazodis, ir pragaištingi kerai išnyksta.

Tačiau šventumas ir dvasingumas ne visai sutampa. Dvasia iš Dievo ne visada paiso religinių ar socialinių konvencijų. Jos gali nerasti šventykloje, bet aptiksi parijo lūšnoje, kokiame nors blokiname dviejų kambarių butelyje. Nepaisydama mūsų išankstinio įsivaizdavimo ji reiškiasi ten, kur reikia, ir paliečia kiekvieną atviro proto žmogų, kuris, Augustino žodžiais, turi „akis ne akyse, o širdyje“. Dvasia dvelkdama atlieka transcenduojantį Dievo gestą, gimusį iš meilės žmogui – tai vidine rega, vidine girda, vidine lyta apčiuopiama aukščiausioji tikrovė. Pamėginkime apibrėžti dvasinę postmodernųjų laikų žmogų. Pavadinčiau jį laiminguoju, pajutusi dvasios prisilytėjimą ir atsiveriančiu vidiniam gyvenimui. Jis *leidžiasi* transformuojamas šios jėgos, stipresnės už Žemės trauką, mirties baimę, atomo skilimą. Tuo tarpu pagal išorės požymius savo ir kitų gyvenimus rikiuojančiam žmogui ši sfera lieka neįžengiama žemė, nes dvasia pažįstama per dvasią. Tam reikalinga pastanga, tačiau visuotinio komforto garbinimo laikais net į menkiausią pastangą pasipriešinti medžiagiškumui žvelgiama kaip į bandymą sugriauti kuriamą juslinį rojų, kuriame net protas vartojamas kaip desertinis pagardas. Dvasingas žmogus tolydžio praregi ir ima matyti ne daiktų ir reiškinių išorinę sklaidą, o pažinti jų esmę, nes patiria tikrovę ne tokią, kokią ją piešia iliuzijų ir apgaulės meistrai, o tokią, kokią ji yra iš tiesų. Tai vidinis matymas, ir jei visi žmonės būtų dvasingi tikrąja šio žodžio prasme, žemėje labai greitai įsiviešpatautų taika ir gerovė, nes bet koks melo aktas netektų prasmės, lengvatikiai ir skeptikai išnyktų kaip dūmas. Atsiveriantis dvasiai žmogus – didžiausias pasaulyje avantiūristas, nes rizikuoja egzistenciniais dalykais, o jei mėgina save apgauti ir gyventi „kaip kiti“, tuoj pat prisistato koks demonas su visa svita, nepriekaištingai atlikdamas savo paskirtį – įspėja, kad viskas yra perdėm tikra. Jis ir pažeidžiamas labiau nei kiti, ir kartu iš anksto apsaugotas nuo padarinių. Pažeidžiamas, nes nei fiziškai, nei dvasiškai neatsilygina skriaudėjui ta pačia moneta. (Matyt, čia ir slypi žaidimo esmė: blogis būna priverstas grįžti ten, iš kur atėjo.) Net žinodamas, kad pasaulio akyse neteks garbės ir šlovės, tačiau suvokdamas visų reiškinių priežastinį ryšį, dvasingasis veikia kaip tarpininkas tarp „teisiųjų“ ir „neteisiųjų“, ne iš čia kylančia begaline meile bei užuojauta mėgina integruoti ir/ar transformuoti neišmanymą bei priešiškumą. Jo poelgiai dažnai nenuspėjami, sprendimai nestandartiniai, o motyvai neįžvelgiami.

Jis kaip kinų drakonas – provokuojantis, žaismingas ir viliojantis, pakibęs tarp dangaus ir žemės; atrodo esąs naivus, bet kupinas išminties, nepavojingas, tačiau galįs sutrėkšti priešą vienu uodegos smūgiu. Pykdamas nepyksta, klysdamas neklysta, atlikdamas veiksmą – jo neatlieka. Iš ko pažinsi dvasingą asmenybę? Iš to, kad mąstydama, kalbėdama ir veikdama ji nepalieka atliekų, teršiančių neregimąjį kosmosą, ir sykiu toje visatoje kažką esmingai keičia. Tai visiškai autonomiška asmenybė. Tačiau spręsti apie tai, ar žmogus yra dvasingas, ar ne, gali tik tiesiogiai su juo komunikuodamas ir patirdamas tos ypatingos komunikacijos poveikį. Kaip visuomet, tik asmeninis potyris pateikia teisingą atsakymą (jis gali sutapti su kitu asmeniniu potyriu). Tačiau turgaus aikštėj apie konkrečias dvasingumo apraiškas kalbėti nederėtų, juo labiau badyti į ką nors pirštais, mat aikštės visuomet asocijuojasi su ešafotu, raganų laužais ir kraujo ištroškusia minia. Taigi pateiktasis dvasingo žmogaus įvaizdis, savaime aišku, yra visiškai nepriimtinas visuomenei, kuri viską įpratusi projektuoti ir prognozuoti. Intelektualus postmodernios epochos protas, nepajėgus išmėsinėti jo įrankiams perdėm subtilios dvasios substancijos, patirtį redukuoja, kartu atimdamas sau galimybę tuos įrankius išstobulinti. Agnostikas tariasi radęs tašką, išjudinsiantį pasaulį. Galbūt ir ras, kai nusileis į pačias tamsiausias neigimo gelmes – juk priešybės susiliečia. Ir kas sakė, kad vartotojų visuomenė yra pati geriausia? Kas pirkliams suteikė teisę visą pasaulį pertvarkyti pagal savo atvaizdą, kai visi, pradedant mokinuku ir baigiant menininku ar kunigu, yra priversti nuobodžiai skaičiuoti, sverti, konkuruoti, prekiauti? Dvasia yra vienintelis išlikęs daiktas, kurio nesuskaičiuosi, nenusipirksi ir neparduosi, o dvasingas (nuoširdus, širdingas) žmogus siūlo *neįkainojamą*, pirklio sąmonėje *beverte* virtusią prekę. Jeigu jos naudą apskaičiuoti ir galima, pelnas neatitinka investicijų. O jei paaiškėtų, kad atitinka, tai vis vien labai brangu. Kad ne tik atitinka, o nesuskaičiuojamai padidina turtą ir apskritai yra gerovės sąlyga ir net priežastis – tai jau pernelyg sudėtinga. Vartotojui nereikia *amžino* kapitalo, sukraunamo ilgu triūsu – tai prieštarauja jo vienkartinio naudojimosi idealui, norui turėti tuoj pat, mėgavimosi kaleidoskopine daiktų kaita. Postmodernistui-populistui dvasia – prabangos prekė, už kurią nebenerima mokėti, nes mokėti reikia savo sąžine, protu, visu gyvenimu. Tada sumokama ja pačia arba jos likučiais. Aštuonkojiško rašalo tamsa virsta natūralia terpe, ir žmogus palengva praranda savo rūšies skiriamuosius požymius. Tačiau ši tamsa yra klasikinė tekančios aušros sąlyga.

Tokiame kontekste dvasia lieka vienintelis saitas, jungiantis Dievą su žmogumi. Dvasingumą galima apibrėžti kaip visa palaikančią būties esenciją, kuri yra nedaloma į lytis, nesudogminama, nuolat kintanti ir nepagauinama primityviais drugelių gaudytojų tinkleliais. Tai tikroji vidinės komunijos erdvė, kurioje, pasak šventosios Ritos, „nebelieka skirtumų tarp vyro ir moters, ir tapatybės su Kristumi įtampoje išnyksta visos skirtys“. Didži mistikė, iš Dievo malonės sekusi patyrusiųjų didžiausią *pneumos* paslaptį pėdomis, jau XIV–XV a. sandūroje paliko „laisvės testamentą“, kuriame deklaravo moterų „laisvę būti savimi, apginti savo ir visų neapgintųjų bei vienišųjų didybę“. Tokių testamentų netrūksta per visą žmonijos istoriją. Moters ir vyro santykis nėra vien vis reikšmingesne tampanti meno ir socialinio arba filosofinio diskurso tema. Tai esminis dieviškojo kosmoso aspektas, ir dvasingumas bei jo raiška yra vienintelė aukštesnioji tikrovė, į kurią teižengus įmanoma suvokti ir pranokti šio santykio dirbtinai sukonstruotas paradigmas, pasauliui sugrąžinti harmoniją bei pusiausvyrą. Ne tik sugrąžinti, bet padėti jai reikštis naujomis, tobulesnėmis lytimis. Pats diskurso radinasis kalba apie esamos situacijos dirbtinumą. Jei „viskas būtų savo vietose“, moters ir vyro supriešinimas būtų neįmanomas ir nereikalingas. O gal tereikia pasakyti, kad „viskas yra gerai“, nes faktiškai tik netikslus pasaulio matymas iškreipia jį taip, kaip sunkio laukas išlenkia planetos orbitą. Tuomet pasidarytų aišku, kad nėra vyriškos ir moteriškos literatūros, yra tik gera ir bloga literatūra, menas, muzika, ir tas aiškumas perkeistų visą gyvenimą. Kodėl manoma, kad tai vien mistiko ir šventojo kelias, kuriuo negali eiti kiti? Ar būtų Dievas kadaise bėręs grūdą, jei nebūtų laukės, kad kada nors jis ne tik nepražus tarp usnių, bet sudygs ir duos šimteriopą derlių, šį palyginimą suvokiant kaip pažadą ne paskiram žmogui, o žmonijai? Saujelei išrinktųjų įvykusios atvertys, tapusios daugelio laimėjimu, tiesintų mūsų visų judėjimo orbitas, sudaužytų tuos kreivus veidrodžius, nuolat rodančius iškreiptą vaizdą. Moteris – ateities raktažodis. Kas tai supranta šiandien, gyvena ne ateinančių kartų sąskaityta, o kaupia kapitalą ateičiai. Ir visai ne todėl, kad tarsi kokia oponuojanti partija gautų daugumą balsų ir imtų rékti apie savo neginčijamas tiesas ir įgyvendinti utopinę programą. Juk pozicija–opozicija yra tokia pati fikcija, kaip moteris–vyras, dvasia–kūnas, gėris–blogis ir visos kitos priešybių poros. Yra tik principinga pilietinė pozicija, paprasčiausias padorumas, siekis gyventi nesukapotą, vientisą ir visavertį gyvenimą. Ar spręstų šiandien moterų diakonato klausimą Henry Suso, kuriam Išmintingoji Mergelė

buvo ir riterio išrinktoji širdies Dama, ir sutapo su Kristumi, ir apsieiškė kaip pats Viešpats? Tai nėra vienas iš daugelio Dievo suvokties būdų, neįrodoma ir net įtartina patirtis. Be šio integralaus suvokimo patirčių grandinė būtų mažų mažiausiai neužbaigta. Nesu feministinės teologijos specialistė, tačiau vyrišką savimeilę, būdingą visoms „vyriškoms“ konfesijoms, taip pat negailestingai doroja dzenbudizmas, tantra, hinduistinė neovedanta ir apskritai visa šiuolaikinė dvasinė filosofinė ir net mokslinė mintis, pajėgi išvelgti perspektyvą. Keista, kad taip įnirtingai kastruojami ir tendencingai komentuojami šventi tekstai, istoriniai šaltiniai, neigiamas autoritetų patirtis, ignoruojami tokios ilgalaikės selekcijos padariniai: holokaustas, terorizmas, visokeriopos moters ir vaiko žeminimo formos, neregėtas smurto ir savinaikos suvešėjimas. Moteris vyro pašamonėje tebeegzistuoja ir kaip vartojama prekė, ir kaip medžiojamas laimikis, ir kaip nuosavybė (medžiotojo instinktas suponuoja paradigminę nuostatą: juo geresnė moters reputacija, tuo didesnis malonumas patiriamas ją griaunant). Susikauščiusi visuomenė kaip monstrus išspjauna *pianistes* ir *mizoginus*; tiesa, šiandien šios anomalijos padeda išgarsėti ir praturtėti (antai *Pianistės* autorė E. Jelinek gavo net Nobelio premiją). Mizoginiškumas yra kraštutinis nesugebančio pakilti iki moters vyro gestas, pagalbos šauksmas ir kartu signalas moteriai, užmiršusiai, kas ji yra. Akistata su mizoginu atskleidžia tai, kad jis yra savo riboto egoizmo labirinte pasiklydusi nelaimingiausia pasaulyje būtybė, o visas jo pranašumas – tai viešai lipdomi elgesio stereotipai, keisti ritualai, neva suteikiantys laisvę, mirazai, brutalus, tiesiog sadistiškas mėgavimasis prievartavimo fenomenu, nuolat „įteisinamas“ menine forma. Pavyzdžiui, kiek galima eksploatuoti įgrisusią puolusios moters temą? Atrodo, kad be raudančios lovoje Traviatos (ką ir kalbėti apie mus ištiksiantį „Lukrecijos išniekinimą“!) sugriūtų visas pasaulis – toks įprastas tapo perversiškas mėgavimasis savo pačių perversiškos veiklos padariniais. Tačiau mizoginas, ši mitologinė pabaisa, iš tiesų tėra iš Oidipo komplekso neišaugęs vaikas, infantilo dvynys, susikūręs kvailą blondinę it apverstą ikoną (jam gyvybiškai svarbu garbinti moterį). Feministė savo ruožtu yra blondinė, mėginanti atgauti normalią plaukų spalvą, prostitucijos ir pornografijos gyvenime/mene auka, tampanti budeliu. Jis – dar ne vyras, ji – dar ne moteris. Dar-ne-motinių vaikai. Dar-ne-motina taip pat keršija, neleisdama tam vaikui išaugti: tegu konkurentė patiria tą patį „malonumą“. Kiekviena žeminama moteris, nesvarbu, kokia forma tai reikštųsi – veiksmu, žvilgsniu ar žodžiu, – įkūnija niekintojo motiną, seserį,

žmoną, dukrą, o kiekvienas vyras, tyliai pritariantis tokiai tvarkai, yra šios demoniškos misterijos dalyvis. Perdėm sudėtinga metafizika tiems, kurie save laiko išminties bokštais? Nemanau. Be tabu epocha nustebusioms moters, auklėtos kilnių idealų dvasia, akims atskleidžia apgailėtiną vaizdą: pasirodo, prostitutė yra slaptas vyro troškimų vaisius, tūkstantmečių veiklos rezultatas, alfa ir omega, svarbiausia dievybė, karaliaujanti kino ekrane ir romane, vaizduotėje ir tikrovėje, o jos praradimas, manding, prilygtų atominei katastrofai. Ji tokia svarbi, kad viešnamių mados, makiažas, aksesuarai, manieros – nuo liemenėlės iki tango – nuosekliai perkeliama į normalaus sociumo sferą. Vis dėlto tatau yra kryptingai formuojama atavistinė nuostata, kurią neigia tikro vyro, pajėgaus moterį mylėti iš tikrųjų, buvimas. Jau šiandien arogantiškas vienvaldžio vyro tipas yra visiškai reliktas, gyvas dinosauros. Daugiapakopė žmonijos sistema dar nesukūrė aukščiausios savo grandies, tačiau jei/kai tik tai atsitiks, reptilijų savimone nebegalės jos valdyti. Tačiau šiandien ji dar reiškiasi visur, pradedant bulvarine spauda ir baigiant aukščiausiomis visuomenės institucijomis, taip pat ir dvasinėmis, nepamirštant nė šeimos. Vien todėl viešoji opinija yra veidrodis, atspindintis ne tikrovę, o koncentruotą iliuzijų ir prietarų vaizdą. Tai *ficti* veiklos laukas. Pavieniui žmonės atsiveria; iš jų galima ištraukti esenciją, o kartais jie patys palūžta. Pavargsta meluoti. Bet tik ne viešumoje. Vis dėlto tikrasis gyvenimas skleidžiasi anapus veidrodžio. Jis nepasiduoda fiksacijai, normoms, direktyvoms. Jame gema ateinančio pasaulio išreikštis, ji ir atmes visą šio geležies amžiaus beprotybę.

Prieš porą dienų internete perskaičiau, ką šiuo klausimu mano nūdienos religijotyrininkas ir kultūrologas Davidas Frawley: „Moderniame pasaulyje, kai pripažįstame lyčių lygybę, daugiau nebegalime atmesti moteriškojo Dievystės aspekto. Moteriškojo Dievo aspekto – meilės kupino švelnumo, tolerancijos ir rūpestingo ugdymo – pašalinimas bei griežto, tik vyriško, dangaus tėvo Dievo palaikymas atvedė į religinę neapykantą bei šventuosius karus, kurie žmoniją niokojo du pastaruosius tūkstantmečius. Kuri religija agresyviai propagavo tikėjamą Dieviškąją Motina? Kokia religinio fundamentalizmo ar išskirtinumo forma buvo sukurta Deivės vardan? Ir kas galėtų žudyti vardan Dievo, kurio vardas – Motina? Kuri Motina leistų žudyti ar skriausti savo vaikus, kad ir kaip žemai jie būtų puolę? Kuri Motina pasmerktų savo iščių vaisių kaip nusidėjėlių? Kas pasakytų: „Tikėk Dievo Motina arba turėsi žūti ir eisi amžinan pragaran“? Moteris yra regimas Dievo pavidalas. Ji reprezentuoja įsikūnijusį Dievą.

Moters adoracija reikalauja atitinkamų formų sukūrimo tam, kad ją susigrąžintume. Neįsisąmoninusios Dievo Motinos pavidalų mūsų religijos neteks pusiausvyros ir privės iki įvairiausių žmogaus elgesio kraštutinumų.“ Agresyviojo postmodernizmo laikotarpis, baigias išstumti Dievą bei dvasingumą, į šį procesą įtraukiantis moterį, yra ryškiausias kraštutinumo pavyzdys arba, išvertus į mokslinę kalbą, irstančios atgyvenusios sistemos padarinys. Jis neatsiejamas nuo sudaiktėjimo ir vartojimo. Meno elitas žaidžia: „primityviai miniai“ bruka sugromuliuotas tiesas, kurias būtų paprasta vartoti, kurios turėtų būti geriau perkamos (pelnosi jįs), tačiau visuomet ateina diena, kai minia sumaitina tas tiesas elitui atgal. Postmodernizmo populistas pamiršo, kad iš tikrųjų žmogus nieko nekuria, kuria tik Dievas. Jei atmetamas Dievas, per dvasią kuriantis žmoguje, tuomet kyla klausimas: *kas jame kuria?*

PRASMIŲ ATODANGOS MELO GIBSONO FILME *KRISTAUS KANČIA*

Prieš šventas Velykas pasivažiinau stipria kava su šimtaprocentiniu brendžiu – žurnale *Metai* pasirodžiusiu Nietzsche's *Antikristu* ir Melo Gibsono *Kristaus kančia*. Daugumos diskutuojančiųjų apie šį filmą nuomonė taip radikaliai nutolo nuo to, ką pamačiau, jog mano neišsakytos mintys virto burną deginančia *samosa*. Pajutau, kad pipirus reikia išspjaut, – parašyti tekstą, – antraip negalėsiu pasakyti, kad atėjo eilė pasutiniam desertui.

Susiformavo viešai deklaruojama nuostata, esą filmas nėra nei meniškai, nei istoriškai pavykęs darbas. Šiai nuostatai, be abejo, ryškiausiai atstovauja prancūzai – pakako iškilti mažiausiam antisemitizmo pavojui, kad būtų atsiribota. Tai suprantama, nes filmas toks, kad indiferentiškas likti negali. Filipiniečių džiūgavimas racionalų krikščionių apskritai nokautuoja. Atskirą kritikų bloką sudaro pasauliečiai ir ortodoksai žydai. Tačiau juo toliau, tuo labiau aiškėja, kad šis šurmulys tėra dar viena audra vandens stiklinėje. Gibsonas suteikė progą dalyvauti dramatiškuose įvykiuose, kuriuos stengėsi pateikti kiek įmanoma tiksliau. Tokia pirmo įspūdžio nuojauta, taip suvokiu pagrindinį jo tikslą: padaryti XXI a. recipientą liudininku. Kinas – gana naujas išradimas, aukštoji technologijos rūšis, pajėgi imituoti praeities įvykių esamybę, o kino žvaigždė panaudojo puikiai įvaldytą įnagį apmąstyti tai, kas jam gyvenime, matyt, yra svarbiausia. Tokį filmą sukurti galėjo tik ilgai idėją brandinęs žmogus; ryžtingo vidinio imperatyvo judesys, primenantis ribinę dvasinę Lutherio būklę („Stoviu čia, nes kitaip negaliu“), pateisina iš pažiūros vienpusišką santykį su Naujajame Testamente aprašomais įvykiais. Padarius šią „aukštos įtampos“ prielaidą teiginys, neva tokio kalibro meistras kaip Gibsonas vaikosi

komercinės sėkmės, atrodo tiesiog juokingas ir lėkštas, juo labiau kad jis šį rizikingą projektą finansavo iš savo kišenės. Įvaizdinta idėja davė didelį pelną ir sukėlė akivaizdų pavydą. Aišku, ciniškas kritikos stilius kapitalizmo rojuje yra kasdienybė, bet nekritiškai perimti poziciją ir tvirtinti, jog šis filmas yra „visiškai komercinis Holivudo produktas“ ir *a priori* buvo į tai orientuotas – vadinasi, sprukti į krūmus nepatogių faktų akivaizdoje. Taip nesavarankiškas pirkėjas bodisi apžiūrėti be privalomos gundančios pakuotės siūlomą prekę.

Iš tikrųjų nepasitenkinimo šaltinis yra visai kitas, jis neklystamai patvirtina Gibsono sumanymo taiklumą ir aktualumą. Pasaulis akivaizdžiai yra skilęs į dvi dalis: tikinčiųjų ir netikinčiųjų. Suprantama, vėl neilgam. Ir ne ta prasme, kokia mėginama parodyti tariamai eskaluojamus religinius konfliktus, nes šio filmo „pranešimą“ suprasti gali bet kurios konfesijos atstovas, jei tik jis yra nestatistinis tikintysis. Gibsono kūrinys yra nestandartinis vien jau pasirinktos temos interpretacija (juk tai nėra paprasta istorinė kostiuminė drama), todėl pakyla aukščiau paviršutiniškų pasaulietišκών mėginimų jį įvertinti kaip grynai kino meno fenomeną. Religinė ir meninė funkcijos jame susilydžiusios į vientisą luitą, todėl šis retas lydinys yra sunkiai įkandamas. Savo požiūrį grindžiu nuojauta, apėmusia stebint profesionalų diskusijas: nė vienas iš jų nesugebėjo arba akivaizdžiai nenorėjo kalbėti apie patį filmą – nė vienas iš tų, kuriems religinės tiesos egzistuoja vien intelekto lygmeniu. Žmonės jaučiasi nepatogiai: jie buvo prieš savo valią priversti pažvelgti kraupiai tiesai į akis. Arogantiškesnė persona negali nuslėpti perkreipto veido – na ir kaip jis išdrįso parodyti tai, kas bado akis ir verčia jas delbti žemėn. Juk daug maloniau su Jėzumi bendrauti ne Alyvų sode, o savam ramiam pasaulėly, galbūt prie krikščioniškomis studijomis apkrauto stalelio. „Juk ne aš Jį nužudžiau!“ – šaukte šaukia suraukta žmogaus kakta. Ir tai svarbiausia. Mano *ego*, mano *brangus „aš“* pateko į siaubingą padėtį. Net jei manysime, jog teisūs tie mokslininkai, kurie teigia, jog Jėzaus laikais romėnai lotyniškai nekalbėjo, o visas atkuriamas istorinis tarpsnis yra ginčytinas dėl faktų prieštaravimo – vis vien su atkakliu užsispyrimu sukurta Gibsono versija sukrečia. Ar ne iš dvasinės negalios kyla kaltinimai dėl filmo „grafiškumo“ arba brutalumo (ką čia dar sugalvojus?..). Tačiau ir šis priekaištas iš piršto laužtas: negailestingai atvirai mėginama atkurti to meto politinė realybė ir bausmių vykdymas, papročiai, aramėjų kalba, gamta ir net metų laikas (filmuoti specialiai pasirinktas ruduo) sukuria objektyvų foną, kuris išryškina dviejų

tikrovių – fizinės ir metafizinės – susidūrimą taip intensyviai, kad abejingai žvelgti į pasakojamą istoriją darosi iš esmės neįmanoma. Pasipiktinimas žiauriais vaizdais liudija nenorą pripažinti, kad Romos imperija plūdo baisybėmis, kurios buvo įprastos ir kasdieniškos, kad žmonės buvo kan-kinami ir kryžiuojami, baudžiami pagal kruopščiai parengtą metodiką. Iš tikrųjų pasipiktinimą reikėtų reikšti Romos teise ir imperatoriais. Atgaline data. Stiprų emocinį diskomfortą režisierius sukėlė tiems, kurie neįstengė išlaikyti distancijos tarp savo suvokties ir regimų įvykių, o perdėm asme-niškas santykis įgavo ypač neigiamą konotaciją („Aš žydas“; „Kaip aš tai paaiškinsiu savo ganomiesiems, vaikams“; „Ką dabar apie mus galvos“; „O juk gėda melstis tokiam Dievu!“ ir pan.). Įvyko elementari psicholo-ginio atmetimo reakcija. Snobus ir jautrios psichikos intelektualus galima paguosti nebent madingojo Yanno Martelio ironija. Mat savo garsioje kny-goje *Pi gyvenimas* jis tvirtina: „Siaubas turi būti tikroviškas“, „Sūnaus mirtis turi būti tikra“. Negana to, papasakoja linksną anekdotą: „Ką? Žmonija nusideda, bet yra Dievo Sūnus, kuris už tai sumoka? Pamėginau įsivaiz-duoti tėvą, man sakantį: „Pisina, šiandien į lamų aptvarą įlindo liūtas ir papjovė dvi lamas. Kitas vakar papjovė juodąją antilopę. Praėjusią savaitę dvejetas jų suėdė kupranugarį. Dar prieš savaitę – juoduosius gandrų ir pilkuosius garnius. Ir kas tikras, kad ne jie paragavo ir mūsų auksinio agučio? Tokios padėties nebegalima pakeisti. Reikia ką nors daryti. Nutar-iau, kad vienintelis būdas, kaip liūtai galėtų išpirkti savo kaltę – sušerti jiems tave.“ – „Taip, tėve, taip bus teisinga ir logiška. Tik duok man laiko nusiprausti.“ – „Aleliuja, sūnau mano.“ – „Aleliuja, tėve.“ Ilgą ištrauką pacitavau ne šiaip sau. Tokia elegantiškai atsaini ir pašaipei poza normalų žmogų gelbsti iš nepatogios padėties atsakinėjant į klausimą: kodėl nukry-žiavo Kristų? Tai iš tikro viena logiškiausių mano kada nors girdėtų šio įvykio interpretacijų, atitinkanti elementarų mąstymą. Ir... tiesiog klasikinis pavyzdys, kaip kiekvienas mėginimas transcendentines tiesas redukuoti iki daugumai priimtino lygio virsta klaikiu farsu. Vis dėlto jei tas tiesas dėl patogumo mėginama iš viso atmesti kaip neegzistuojančias, tai ne-reiškia, kad jos liaujasi egzistavusios. Kone vienbalsės kritikos kontekste Nietzsche's ištara – „Iš tikrųjų buvo tik vienas krikščionis, ir tas pats mirė ant kryžiaus“ – ima atrodyti naujai ir grėsmingai.

Turbūt gerai, kad rašau praėjus pusei mėnesio po Didžiojo šeštadie-nio, kai dalyvavau misterijoje. Tiek laiko užtenka, kad siela atliktų vidinę apskaitą ir pateiktų verdiktą apie tai, ką mačiau. Taigi filmą galima žiūrėti

dviem būdais: matyti tik tai, kas vyksta, sekti išorinę reginio plėtotę, ir nieko daugiau. Ir galima skaityti tarp eilučių. Mūsų laiko naujausia mada – ištrinti tą tarpą tarp eilučių ir šį aktą paversti „rafinuočiausiu“ meno vartojimo principu. Pavyzdžiui, jei spektaklyje veikėjas netikėtai tvoja kitam šlapiu skuduru per veidą, tai yra pažodinė posakio „gavo kaip šlapiu skuduru per veidą“ išraiška – nei daugiau, nei mažiau. Tiesmukas idėjos vaizdavimas turi sukelti euforiją ir atlikti netikėtos reveliacijos kitų miglotų veiksmų fone vaidmenį, nes subtilesnės minties injekcijos šiuolaikiniam storaodžiui, matyt, nebepakanka. Imama judėti priešinga kryptimi – iš vidaus į išorę. Kol viskas iš keliamatės erdvės bus perkelta ir išskleista plokštumoje, veikti dar yra ką: pakanka paimti liaudies patarlių ir priežodžių rinkinį ir, viską išdėstant saugiais atstumais, pavaizduoti pažodžiui. (Įdomu tik, kaip pavyktų įvaizdinti, tarkim, išminties perlą „trenkė šlapiamas į galvą“; o kaip atrodys „blogas paukštis, kuris savo lizdą teršia“ arba „tarp dviejų auklių vaikas be galvos“?) Tikros aukso kasyklos! Tik, bėda, alcheminis triūsas čia vyksta atbuline eiga: auksas verčiamas gyvsidabriu ir siera arba natūraliu kuru. Tuo pačiu judesiu šventa kūrėjo, kūrinio perteikėjo ir suvokėjo susitikimo vieta iš *psyche* (sielos ar širdies) persikelia į akių tinklainę, ausies būgnelius ir šnerves, skrandį bei genitalijas. Manding, tokios tendencijos neskatina žiūrovo prusintis, dėti pastangas suvokti tai, kas pridengta, paslėpta (atimant atradimo džiaugsmą paneigiamas vienas pagrindinių būties dėsnių – žaidimas), netraukia rizika pasukti smegenis, sukaupti dėmesį, sutelkti valios pastangas. Priešingai, vyksta visiška suvokimo dekonstrukcija, ir galiausiai sukramtytais kąsniais penimas meno vartotojas nė nebesitiki ką nors atrasti pats, tik tenkinasi ir aklam matomais fejerverkais. Tačiau kalbėdama apie *Kristaus kančią* galiu apeliuoti vien į „seno sukirpimo“ žiūrovą, nes naujasis nuo pirmųjų akimirkų yra pasmerktas paspringti kankinamojo krauju ir odos atplaišomis. Tatai paaiškina, kodėl saloninio religingumo išpažinėjams ir teologinio pasiruošimo stokojantiesiems šis reginys yra per sunkus išmėginimas.

Daugiau nei dvi valandas trunkantis filmas homogeniškas beveik visais požiūriais. Pagrindinis įvykis – 12 paskutinių Jėzaus Kristaus gyvenimo valandų – plėtojamas kaip nenutrūkstamas veiksmas; monotemiškai audžiama muzikinė linija tarsi vaizdo *basso continuo* sudaro siužeto paralelę, kur pagrindinė dominantė yra vientisa, visas ribas pranokstanti, koncentruota Pasija (muzika Johno Debney). Tai Kančia su *fortissimo* ženklu. Dialogai minimalūs, parinkti kuo atidžiausiai. Citatos iš NT – tai

raktažodžiai, būdas įminti mįslę, ypač tie, kurie įdėti į pagrindinio personažo lūpas. Įtampa varijuojama: priešiško, skausmo, baimės ir sumaišties kupinus vaizdus keičia tylos ir gėrio properšos, kada Kristų regime namuose, apsuptą apaštalų ir artimųjų, girdime jo mokymą, stebime iškalbingą duonos paplotėlių, vandens, vyno būtį. Keturi lygmenys – transcendentinis Jėzaus Kristaus (fantastiškas aktorius Jimo Caviezelio darbas!), dvasinis (Motina Marija ir jos aplinka, Malkus, Kasijus), okultinis (Judas, Šėtonas) ir žmogiškasis (Petrus, Simonas iš Kirėnės, Poncijus Pilotas, jo žmona Klaudija, Kajafas, budeliai, minia) – sudaro daugiasluoksnę kompoziciją, kuria aiškiai nustatomi kriterijai dramatiškų įvykių atžvilgiu. Jau pačioje pradžioje alegoriškas Šėtono motyvas sukuria neslūgstančią įtampą ir „ketvirto matmens“ nuojautą; sielvartingas ir kartu nutolęs Marijos veidas – taip pat aiški nuoroda į kitokią nei paprasto žmogaus suvoktą; pats Jėzus, kenčiantis baisias fizines kančias, tuo pat metu yra ir artimas, ir toks neižvelgiamas, tvirtas bei vientisas, kad įstringa į atmintį visam laikui. Kaip kokia Mona Liza... Arba kaip nuvilnijantis intymiai, švelniai kartkartėmis skambantis *Adonai*. Meistriškai „atstovaujami“ anie pasauliai nustato reikiamą distanciją, kuri patiriamas emocijas – pasibaisėjimą, gailystę, baimę, pasibjaurėjimą, neviltį – pagal geriausius klasikinius kanonus nuasmenina ir universalizuoja taip, kad žiaurios scenos tampa tik prielaida tragedijai, kuri žiūrovo sąmonėje vyksta nebe erdvėje (nuo Getsemanės iki Golgotos) ir ne tam tikru laiku (mūsų eros apyaušriu), o visiškai kitam lygmeny. Neįmanoma nuneigti fakto, jog kūnas nevalingai reaguoja į ekrane matomus ir girdimus fizinius veiksmus, tačiau šis fizinės kančios rodymas ne savitikslis; veikiau tai būdas „dalyvį“ panardinti į afekto būseną, išgyventi kančią iki kraštutinumo ir vyraujančią emociją išgryninti bei sublimuoti (prisiminkime XIII a. *Affektenlehre* estetikos teoriją: juk jos dėmesio centre atsidūrė būtent krikščioniškoji pasija). „Norėjau, kad filmas šokiruotų, – viename interviu sakė Gibsonas. – Norėjau, kad jis būtų radikalus. Siekiau žiūrovus pristatyti iki ribos... kad jie pamatytų didybę – šitos aukos didybę; kad įsitikintų, jog toks svarbus asmuo įstengė visa tai ištvirti ir vis dėlto sugrįžti kupinas meilės ir atlaidumo, nors ir išgyvenęs kraštutinį skausmą, kančią ir pajuoką.“

Ieškančiai išrišimo sielai dvi valandos kino salėje gali virsti vaisinga kontempliacija, unikalia proga kartu su Jėzumi išgyventi Pasiją ar bent *Via Dolorosa* apmąstymu, sutelkta rekolekcija. Per šį procesą chaotiškas žmonių sambrūzdis ir sąmyšis, įvykių seka stebimi „nuo Golgotos kalno“. Iš

liudininko pozicijos matyti, kad „viskas klostosi neišvengiamai taip, kaip turėjo, nors galėjo būti ir kitaip“. Visi veikėjai yra fatališkai sukaustyti ta pačia paradokso ir lemties grandine, vienu metu „kalti ir nekalti“. Nekalti, nes elgėsi pagal nerašytus dėsnius ir instrukcijas, kurioms turėjo paklusti. Kalti, nes nepajėgė ištiesti rankos tam, kuris sakė: „Aš esu Kelias, Tiesa ir Gyvenimas“, savo pavyzdžiu rodydamas, kaip tą grandinę perkirsti ir išsivaduoti iš Aklavietės, Melo ir Mirties. Žmogiškasis lygmuo taip pat daugiasluoksnis. Žmonių reakcijos į įvykį atskleidžiamos labai tikroviškai: jos nesumeluotos, natūralios, jų skalė plati – nuo neapykantos ir pašaipaus nepatiklumo iki nuoširdaus tikėjimo, gailesčio ir nuostabos, šoko būsenos. Istorikai susiklosčiusių aplinkybių šviesoje Petras atrodo palūžęs po žmogiškojo silpnumo ir baimės naštą; Pilotas – suprantantis situaciją ir išnaudojantis visas galimybes imperijos valdininkas, deja, tampantis įstatymų ir žmogiškosios logikos įkaitu; budeliai atlieka kasdienį darbą, jie tyčiojasi ir girtuokliauja, gal norėdami įsiteikti viršininkui, gal gindamiesi nuo realybės. Neką „kalčiau“ atrodo sinedrionas, pavaizduotas kaip turtingas ir orus luomas (juk puošnūs drabužiai taip pat simbolizuoja tikėjimo respektabilumą), atstovaujantis senajai rūsčiai JHVH raidei. Sudėtinga atsekti istorijos pradžią, bet galima nutuokti, kad viskas vyko tarp pačių žydų, jų tikėjime, tradicijose ir kultūroje; tai jų ginčas, kuris, peržengęs gimtojo folkloro ir geografijos ribas, apaugo nebūtais mitais ir interpretacijomis. Iš nukryžiovimo kildinamas antisemitizmas yra naujosios mitologijos dalis. Aukštąją žydų dvasininkiją, o gal vien Kajafą galima būtų įtarti nebent politiniais sumetimais, korupcija ir kolaboravimu, bet tik tuo atveju, jei patikėtume hipoteze, pagal kurią Jėzus buvęs Dovydo giminės palikuonis, tapęs nacionaliniu išsilaisvinimo sąjūdžio lyderiu ir automatiškai ėmęs kelti pavojų kaip realus ir teisėtas pretendentas į aukščiausią pasaulietinės valdžios postą. Tačiau visa tai yra mokslinių spekuliacijų objektas. O šiame filme į akis labiausiai krinta dviejų religinio mąstymo būdų, senojo ir naujojo, neatitikimas ir tragiška nesankalba.

Tačiau... Ką gi vis dėlto norėjo pasakyti Melas Gibsonas? Aš, tarkim, įžvelgiu kruvinai raudoną giją, vedančią per visą filmą. Ji skiria jau minėtus fizinį ir metafizinį lygmenį: tarp žmogiškųjų būtybių apgyvendinto pasaulio ir Antgamtės žioji praraja, o ją peržengia nedaugelis. Gibsonas parenka epizodus, kurie geriausiai parodo tų lygmenų sandūras: teismą, sceną pas Erodą, pokalbį su Pilotu akis į akį, nuosprendį, stacijas. Minėti aukštesnieji veikimo lygmenys – okultinis, dvasinis ir transcendentinis – sudaro

trikampį, kurio viduje, kaip lemiamas veiksnys (laisva valia!), atsiduria žmogiškasis lygmuo, ir galiausiai žmogiškumas kaip *netobulumas* paima viršų. Apima nuojauta, kad toliau viskas vyksta tarp *summum bonum* ir *malum*, kad lemiamą atomazgą liks uždengta skraiste ir eilinis stebėtojas jos neišvys. Priešiškų galių draskomo žmogaus vaidmuo lieka dviprasmiškas. Kuris pradas jame nugalės? Šita žaizda atviriausia. Ne tiek žiaurybės, kiek žmogaus kas akimirka prarandama *galimybė* atlikti vienintelį teisingą judesį ir patirti atsivertimą – štai kas iš tikrųjų sukrečia. Minios tamsumas, aklumas ir nežinojimas yra vienintelė paspirtis nenuilstamai budinčiam Šetonui, kuris, įsimaišęs tarp žmonių, su lediniu smalsumu stebi tragediją. Gibsonas nuodugniai apmąstė ir įspūdingai pateikė įsikūnijusio blogio koncepciją. Pasak režisieriaus, blogio inkarnacija „atrodo lyg ir kaip visi, bet šis tas jame yra ne taip“. Puikus apibūdinimas! Filme Šetonas atrodo kaip žmogus, tačiau kiek neįprastas žmogus: tai išblyškusio veido, be antakių ir plaukų androginiškos išvaizdos būtybė ilgais juodais nagais; ji vilki juodą apsiaustą su gobtuvu, žvelgia iš padilbų ir nemirksi, kalba lėtai, dainingu žemu balsu. Padaras prikausto žvilgsnį ir kartu šiurpina. Šalia Judo, kuris yra silpniausia grandis, jo įrankis ir auka, pasirodo ir kiti jo pavidalai – Gyvatė, Žvėris ir haliucinacijų vaikai pabaisų veidais. Nepaisydamas nieko, Jėzus pažadą tesi iki galo, ir Antikristas pralaimi. Tačiau kova tik persikelia „už kadro“.

Kristaus elgesio motyvacija yra antžmogiška, jos neįmanoma suvokti matuojant žmogiškaisiais matais. Jo judesiai ir kalba taupūs, bemaž šykštūs, nes viskas jau pasakyta. Motina lydi Sūnų, nenuleisdama nuo Jo žvilgsnio. Prieš akis prabėga motinystės prisiminimai, ir jausmų nugalėta Marija kelis kartus išdrįsta prisitarti prie Jėzaus. Tačiau kartu jos sielvartas beveik nepastebimai nuasmenintas. Jos veide matyti Dievytės atspindys, nuskaidrinantis veidą nežemiška ramybe ir nuolankumu. Galbūt ji regi ne vien sužalotą savo kūną ir kraują, bet Amžinąjį, švytintį Nesukurta Šviesa, atsispindinčią jos akyse; galbūt ji mato tikrąjį, nenusakomą Jėzaus pavidalą. Tokį Jį veikiausiai mato ir Jonas, nes jo veidas nutviektas žinojimo palaimos, žvilgsnis nukreiptas į save. Dvasios akimis artimiausi iš artimiausių regi Šventosios Trejybės Misteriją. Jėzus tuo pat metu išgyvena ir fizinę kančią, ir tapatybės su savo Tėvu, pasaulio Kūrėju, ekstazę, kupiną saldybės, nes Jo dieviškoji prigimtis yra gryna Palaima, Tiesa ir Meilė; tai transcendentinė, pastovi ir nepraeinanti būklė, kurią liudyti savimi Jis yra siųstas („Aš esu tam gimęs ir atėjęs į pasaulį, kad

liudyčiau Tiesą“, „Mano karalystė ne iš šio pasaulio“). Dvasinio Kristaus kūno neįmanoma nei sužeisti, nei sunaikinti, nei nukryžiuoti. Vien savo buvimu pasauly, ne tik pačiu fizinės mirties aktu, Jėzus pakeičia mirties sąlygas. Tik transcendentinis Dievas įima į save Mirtį ir Nemirtingumą, Gimtį ir Negimtį vienu metu. Kita vertus, atlikęs kenozės veiksmą, Jis pasmerkia save ypatingai kančiai, kurios mastas žmogui yra nepažinus: juk jei žmogus beveik nepakelia Dievo artumo, tai ką patiria Tasai, kuris yra be dėmės, be pradžios ir pabaigos, ką patiria, kai įsivelka į tokį ankštą, nešvarų ir mirtingą rūbą kaip žmogaus kūnas? Vis dėlto Galia, kuri įstengtų kankintojus nušluoti nuo žemės paviršiaus Jam vos pajudinus pirštą, padeda tатаi iškęsti. Baisi paklusimo neišvengiamybė susipina su Gyvenimo teigimu. Galutinėje Tikrovėje Kristus net nemiršta, todėl ne prisikelia, o tik atgauna tikrąjį pavidalą. Jis visada yra čia, tarp žmonių, su jais ir juose. Minia juk niekur neišsiskirstė. Ji žiūri filmą, o *imperator Nero redivivus* laukia, kada galės įterpti savo trиграšį. Jis neklysdamas atskiria avelės nuo vilkų. Misterija tęsiasi?

Man šis filmas gražus nuo pirmo iki paskutinio kraujo lašo. *Truly a piece of Art*. Dievas čia ir miršta kaip Dievas: skaidriai, ramiai, paprastai – tobulai. Jo dejonė švelni, iškankinto kūno pozos svaiginamai grakščios. Jam tinka erškėčių vainikas ir purpurinis drabužis, žeminantys veiksmai Jo didybės nevaržo. Jimo Caviezelei Jėzus Kristus iki paskutinio kadro (su prie akmens glundančia balta drobule) išlaiko substancialiai perkeistą žmogiškumą. Tariamasis natūralizmas virsta apčiuopiamumu: atrodo, jog pasieksi Jį ranka. O kas už tai gali būti brangiau Jį suprantančiųjų širdžiai? Sakau sau: „Koks Jis gražus. Kokia nežmoniškai, siaubingai graži kančia.“

Taigi, ką norėjo pasakyti Melas Gibsonas? Nebūtinai tai, ką „už jį“ pasakiau aš. Tačiau kodėl turėtume netikėti žmogumi, kuris viliasi privertęs kitus pažvelgti į save ir juos įkvėpęs? Ir prisipažįsta: „Nesu nei pamokslininkas, nei ganytojas. Tačiau tikrai jaučiu, kad karjeros laiptai mane į tai vedė. Filmuojant per mane veikė Šventoji Dvasia – aš tik suteikiau Jos judėjimui kryptį. Tikiuosi, jog filmas turi evangelizavimo galios.“ *Tik dvi valandos dešimt minučių. Patikrink save, jei nebijai.*

Galvoju: o kas desertui?

NEKOMERCINIŲ FILMŲ FESTIVALIO SIURPRIZAI

Patyriau nesėkmę, kai, nusprendusi nueiti į Vilniaus *Lietuvos* kino teatre rodomą filmą *Kapitonas Tenkešas*, kuris turėjo palaimingai sugrąžinti į senas geras vaikystės dienas, patekau į nekomercinių filmų festivalio atidarymą. Ir puiku, nes tokiuose renginiuose normalus žmogus atsiduria atsitiktinai.

Ištverčiau valandą. Pasijutau sėdinti tarp kažkokių nesveikų ritualų dalyvių, keistame, nesuvokiamame *undergraunde*. Kaip tik ta nenusakoma lipniai tąsi atmosfera iškalbingiau nei demonstruojami trumpi filmukai liudijo šios postmodernistinės meno ir gyvenimo būdo *esencijos* kokybę.

Tačiau trumpametražės danų originalybės buvo tik pretekstas, išjudinęs besikaupiančius įspūdžius apie madingiausias meno tendencijas apskritai. Filmukas, pavadintas *Charlie, wake up*, mano akyse tapo minėtos esencijos paradigma. Keletą minučių stebėjau, kaip už kadro stovintis kino meno novatorius, pasidėjęs priešais save ant stalo, tąso už kojų nudvėsusią varną su aiškiai išvarvėjusiomis akimis, žaismingai lanksto sparnelius panašiais judesiais, kaip mylinti mamytė mankština kūdikį, paskui daro dirbtinį kvėpavimą, galiausiai įstato stiklinį vamzdelį ir pila per jį vandenį į vargšo lavonėlio, kuris niekaip negali prisikelti, snapą. (Jums tai nieko neprimena?) Visą šį laiką vyriškas balsas su šleikščiu apsimestiniu žvalumu, žaismingumu ir meilumu kreipiasi į paukščio dvėseną Čarljo vardu ir visaip stebisi, kad šis nerodo noro pabusti. Ne, pasibjaurėjimo, stebėdama šį nekrofilinės sdomazochistinės „meilės“ seansą, nepajutau. Jame nebuvo nei humoro, nei tragizmo, nei juo labiau estetikos ar antiestetikos. Bet *pozicija* buvo. Todėl pajutau, kaip iš siaubo šiaušiasi plaukai. Dėl fantasmagoriško to, kas buvo rodoma, ir laukiamos (numanomos) reakcijos neatitikimo. Blusos apmirė, kai išgirdau, kaip šis „šedevriukas“ sulaukė gausiai

susirinkusios išimtinai jaunos publikos katučių (nedidukės saujelės, bet vis vien). Beje, jau seniai atkreipiau dėmesį, kad yra dvidešimtmečių ir jaunesnių kinomanų, dažnai kikenančių ten, kur vyksta bežadė egzistencinė drama arba širdis natūraliai priešinasi ekrane vykstančiam klaiui. Panašiai džiugiai buvo sutiktas ir kitų destruktivių archetipinių vaizdų panaudojimas, juos ritmingai konsteliuojant į įvairios trukmės kadrus: lėkštės daužymas, vabzdžiai, kirmėlės ir panašūs simboliai, kurie psichanalizėje kvalifikuojami kaip sąmonės purvas. Čarlis padėjo suvokti du dalykus: kaip sočioje visuomenėje gimsta konclagerių prievaizdai ir „daktarai“, darantys bandymus su gyvais žmonėmis, ir kaip puiku būtų šių filmukų autorius palikti be honorarų ir išsiųsti atlikti visuomeninių darbų kur nors Čėčėnijoje, Irake arba Šri Lankoje. Tokiais momentais supranti net islamo fundamentalistus, kurie Vakarų, vaišinančius juos panašaus tipo civilizacijos laimėjimais, laiko „blogio“ irštva.

Likusį laiką mėginau perprasti šio meno ir publikos santykį. Pastebėjau, kad šalia keistoko pasismaginimo mėgėjų daugelis tiesiog abejingai sėdi, apsimesdami, jog jiems čia viskas *kūl*, ir jie ne *kornfleiksai* (kitaip – runkeliai). Galbūt bergždžiai vildamiesi, kad iš mėšlo kažkam pavyks varškę išspausti. O iš tiesų bijodami pasirodyti nemadingi.

Iš tikrųjų reikėtų kalbėti apie labai subtilią ir pavojingai nusitrynusią psichologinės skyros ribą. Ji nelyginant rifas slypi po vandeniu. Išplautos vertybės ir iš po kojų išmušta tvirta žemė lemia tai, kad visai nejučia galima atsidurti anapus sveiko proto ribos, kartu su savim pragarmėn traukiant visą sociumą. Egzistuoja tam tikras dėsningumas, istoriškai pasikartojantis su šiurpiu atkaklumu ir tikslumu. Į komfortą orientuota ir aukštesnių dvasinių uždavinių sau nekelianti visuomenė ar jos piniginga dalis, pasiekusi visiško fizinio pasitenkinimo ir lervos kokone saugumo būklę, ima gimdyti žiaurų ir kartais sentimentalų individą, kurio etiniai orientyrai, švelniai tariant, yra gerokai iškreipti. Toks asmuo gali abejingai praeiti pro mušamą vaiką, tačiau siaubingai susijaudinti, išgirdęs jam mielą melodiją (ką ir kalbėti apie jo dalyvavimą slaptuose, nesveikuose ir įstatymu baudžiamuose ritualuose, kuriuos jis paskui kai kada sugeba gudriai „prastumti“, tai yra meniškai apipavidalinti, tačiau potekstė visada bus ta pati: tai yra *kaifas*, todėl *norma*). Šios rūšies individai „su pretenzijom į meną“, kaip mėgdavo sakyti vienas dabar žinomas dirigentas, tampa neurotiškais snobais, kuriems nepakeliamas normalus Kristaus kančios (nes tikros) vaizdas, nors jis turi doroviškai motyvuotą, tiesą atitinkantį ir

dramatinių poteksčių prisodrintą pamatą, bet visiškai priimtinas ir pasigėrėtinas „aukštasis“ menas su būtina stipria perversiško, tiesioginio ir numanomo, erotizmo doze (vienu ryškiausių pavyzdžių iki šiol išlieka filmas *Pianistė*. Į panašaus sporto viršūnes pretenduoja ir pedofilų džiaugsmas *Lolita* bei daugelis kitų nesveikas aistras talentingai eskaluojančių filmų). Patologinės kančios ar veikiau kankinimų vaizdai, ypač kuriami žymių aktorių ir režisierių, yra tarsi indulgencija, atleidžianti nuo etinių pozicijų. Ne bjauri tikrovės „grafika“, o *grafiškai pateikta patologija*, meistriška melo rūšis, yra šio meno kriterijus. Juo sunkiau nujausti veikalo morale, tuo jis paveikesnis ir, suprantama, aukštesnio meninio lygio. Filmai, kurie turėtų būti rodomi uždaroje psichiatrų konferencijose, demonstruojami viešai iš tikrųjų siekiant vieno tikslo: savo iškrypimo bendrininkais padaryti niekuo dėtą publiką. O sukomercinta patologija tampa paklausia preke (pavyzdžiui, ką tik pradėtas rodyti filmas *Slėpynės*, stebinantis brutalia ir jokios distancijos neišlaikančia atomazga).

Kas gi atsitinka? Įvyksta nedidelis, bet lemiamas vertybinis pasislinkimas nuo amžių egzistuojančių nuostatų skalė, kai leistinumo ribos tiesiog praplečiamos gėrio ir grožio sąskaita. Postmodernistinis reliatyvizmas, – šiaip jau sveikintinas reiškiny, nes imasi plėsti dogmatiško ir sustabarėjusio proto apimtį, – dar nepajėgus suvokti, jog net tokiomis sąlygomis vertybių hierarchija išlieka. Kad ir kaip reliatyvistas stengtųsi, sveiko žmogaus akyse žmogžudys ar vagis niekada netaps didvyriu, įžūlumas – drąsa, o patyčios – komplimentais.

„Meno menui“ adeptai šiandien turi ypač dėkingą terpę. Suaižėjusi (tai yra dekonstruota) estetinė meno kūrinio visuma savaime tampa *melu*, nes *grožio*, tapataus *tiesai*, kategorijos, neatsiejamai susijusios su kūrinio *visuma*, sinonimiškai su jo sveikumu ir pilnumu, nebėra postmodernaus kūrėjo tikslas. Kurdamas liguistą, nuo tikrovės mėginančią pabėgti ženklų sistemą, jis neišvengiamai ima kurti antimeną. Kai padorus ir visuomenėje lyg ir gerbiamas žmogus ima gaminti smurtinių garsų, vaizdų arba žodžių prisodrintą muzikos ar literatūros kakofoniją, nejučia kyla klausimas, ar jam viskas gerai, ar šis nekaltas pasidavimas madai nėra išstumtų rimtesnių psichologinių traumų projekcija, ar jam, vargšeliui, nenuobodu gyventi. Modernistai prisipažino, kad jų kūryba buvo atsakas į Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų baisybes. Tai buvo *negatyvus* priešinimasis ir protestas prieš tėvų kartą, kuri juos *moraliai apiplėšė* (štai jums ir faktas, kad apolitiško ir socialiai anemiško meno, bent jau stipraus, nebūna). „Kaip šauksi,

taip atsiliEPS“, – teigia liaudies išmintis. Tačiau, jei politinės Bismarcko haliucinacijos, nacizmas ir turčių visuomenės veidmainystė paradoksaliai pagimdė avangardą, dadaizmą ar modernizmą, tai prieš ką gi nukreiptas jau visiškai destruktivinis post-modernistų ginklas? Kur jų manifestas ir koks jo turinys? Plepalais pridengta dvasinė tuštuma – dar ne programa.

Kita vertus, soti vakarietiškos kultūros terpė, kurioje viskas išoriškai veikia nepriekaištingai, ugdo *malonumų civilizaciją*, siekinį, primenantį *Pinokio* Pramogų šalį. Šiurpi stebuklų vieta, kurioje viskas prieinama ir galima, virsta tikrove. Iš individų, kuriems seniai išaugusios asilo ausys, humaniškų ir adekvačių reakcijų ar bent mėginimo suvokti ekrane rodomų veiksmų priežastinius ryšius neverta laukti.

Komercializuotos visuomenės agentai išsijuosę dirba, kad reklamos aukos galėtų kaip galima įvariau, ilgiau ir stipriau dirginti penkias savo jusles. Nuolat ir be saiko dirginami pojūčiai atbunka ir visko persisotinusiui individui reikia vis naujesnių, stipresnių ir rafinuotesnių dirgiklių. Visapusškai tenkinamos gyvuliškosios žmogaus dalies ir tos, kuri atmetama kaip nereikalinga ir net neegzistuojanti (skaityk: „siela“), atotrūkis gimdo Čarlio sindromą. Todėl kino filmas, kuris normalaus jautrumo žmogui yra nepakeliamas, pranokstantis saiką ir žalojantis psichiką, sveiką nuovoką praradusiam ir dirgiklio–atsako ribą nustūmusiam asmeniui tinka. Ypač jeigu jis nemalonus, mąstyti verčiančius pojūčius patogiai slopina cheminėmis medžiagomis.

Egzistuoja kitas istoriškai ir moksliškai patikrintas fenomenas – biologinis grįžtamasis ryšys. Iškrypusio proto, kurį visą laiką norisi vadinti *gražiu protu* pagal to paties pavadinimo dramą *Beautiful Mind*, tik atiduodant reikiamą pagarbą puikaus filmo sumanytojams ir įgyvendintojams bei sąvokai suteikiant papildomą prasmę, menas ugdo savo publiką. Lietuvoje jau išaugo karta, išmaitinta... (šioje vietoje įrašykite, jūsų manymu, tinkamas pavardes). Tai vaikai, – kaip tas Mauglis, išaugęs tarp vilkų ir nemokantis žmonių kalbos, – kuriems didžiausios vertybės yra nueiti į piceriją, o paskui į spektaklį ar parodą, kur svarbiausi komponentai yra keiksmazodžiai, narkotikai, lytinės perversijos ir įvairaus pobūdžio prievarta. Dabar tai natūrali jų terpė – šalta, nužmoginta, ciniška. Kitos jie paprasčiausiai nežino. Sumauta jų karma, galvoju sau. Ir už ką jiems taip? Juk jų „autoritetų“ tokiu šlamštu nemaitino. Kartais atrodo, kad vienintelė tauta, išlaikiusi sveiką protą, yra žydai, kurie (tegu ir pragmatiniais sumetimais) įkyriai ir periodiškai primena pasauliui, kur gali nuvesti gražus

protas. Vaizdai iš koncentracijos stovyklos kaipmat prablaivina ir viską sustato į savo vietas. Tik ar ilgam? Panašiu principu ir stalinizmo mėsmalę sukusių mėsininkų išdarytų mūsų partizanų portretai turėtų kabėti miesto stenduose vietoj Calvino Kleino apatinio trikotožo. Bent jau tol, kol bus suprata, kas yra kas. Jei kam atrodo kitaip, tai – jau signalas. Nepajėgiame pakelti tiesos? Nenorime nieko žinoti apie tai, kad žvėriškumo demonai tebetūno šalia mūsų? *Sene, atsiknisk? Ne, dvėsk!*

Slogu suvokti, kad kultūrai skirtos aukso upės teka daugiausia tokio meno kloakomis. Valstybės paramą greičiau gaus apsukrus ir gudrus projektų (nekenčiu šito barbarizmo) sukirpėjas, mikliai nardantis eurokanalais ir pateikiantis tokių pat Europos mitruolių įvertinimus, bet ne rimtą idėją ar išliekančias vertybes tyliai kuriantis žmogus, dar nesergantis Čarlio sindromu. Todėl net su įremtu į nugarą šautuvu manęs niekas nepriverstų tapti šiuolaikinės kultūros eksperte, nuo kurios priklauso pinigų skirstymas ir kultūros politikos kryptys. Nenorėčiau būti atsakinga už būsimą Osvencimą II.

...O į *Kapitoną Tenkešą* nuėjau. Snobams *na zlost'*. Į vienintelį trečiadienio seansą. Atėjo šeimos su vaikais. Salė lūžo, ir tie, kurie, be perstojo kvatodami, išsėdėjo tas tris su trupučiu valandos, atsidūrė gal kiek grau džiai naiviame, bet mielame pasaulyje, kur tebeveikia amžinieji idealai, o niekšybė, išdavystė ir melas nugalimi galingiausiu visų laikų ginklu – sąmoju ir juoku.

KULTŪROS POLITIKOS VINGIAI

Jau ne pirmi metai kultūros politika yra vienas svarbiausių mūsų visuomenės diskusijų objektų. Turbūt dėl to, kad iš dalies svarstoma apie esamas ir būsimas Europos Sąjungos investicijas, kurios daugeiui primena neišsenkantį aukso kapšą – tik imk ir kratyk. Panašią mintį palaiko vieno kito vakariečio mums prikišamas tariamas nesugebėjimas pasiimti pinigų, kuriuos Europa esą laiko ištiesusi saujoje ir tik laukia, kada mes prasikrapštysime akis ir tą gerą čiupsime. O juk dažnųsųk saviems menininkams sumokame grašius, o atvykėliams – milžiniškus honorarus. Ugdome jaunuosius talentus, kuriuos į Lietuvą atvykę gudrūs agentai verbuoja savo šalims jau mokyklos suole. Šukuote iššukuoja. Svetur dirbantiems dar ir stipendijas mokame. Smagu remti Europą.

Dėl biudžeto lėšų paskirstymo kultūros lauke verda mūšiai. Tačiau ilgų diskusijų rezultato – šio ar tokio konsensuso – net pradžios nematyti. Daugybė atskirų nuomonių tik įskelia karštų ginčų kibirkštis, kurios baudžiasi kone gaisrą įplieksti. Tai pasakytina apie visas kultūros sritis, o ginčas dėl ŠMC tai tik iliustruoja ryškiausiai. Skaitau, skaitau pokalbių ataskaitas, ir juo toliau, tuo labiau galvoje bręsta įsitikinimas, kad joks sutarimas šiuo klausimu neįmanomas iš esmės, mat yra grindžiamas dirbtinai sukonstruotomis paradigmomis, kurios Vakarų pasaulyje jau seniai įgavo institucinį kūną ir rieda nuo kalno Sizifo akmenis greičiu.

Šiuos pamąstymus reikėtų vertinti idėjų lygmeniu, pernelyg nesureikšminant negatyvių sugestijų, nes stengiuosi jas ne išrasti, o išryškinti ir pamėginti subalansuoti pagal svorį metakultūriniame kontekste.

Mums jau prieinamos kadaise legendinės atrodžiusios Vakarų kultūros pasaulio įžymybės, jų manifestai ir kūryba; jau galime laisvai ją mėgautis,

nors ir praradę herojišką disidentiškumo aureolę, taip gražiai spindėjusią sovietinės gyvenimo pilkumos fone. Tačiau romantinis ir nostalgiškas žvilgsnis, manding, ne vienam yra gerokai prigesęs. Kadaise pajuokos dalyku laikytus penkmečio planus pakeitė daug imperatyvesni planavimo modeliai, kurių pamatas yra negailestinga rinkos politika. Ji diktuoja sąlygas net elitiniam menui, nes rinkos specialistai kirste nukerta: turime siūlyti naują ir kuo kitoniškesnę, dar nematytą prekę, antraip pelno nebus. O jei nebus pelno, jei dabar pat negaliu pamatyti, kad jūsų siūlomas projektas atsipirks, atleiskite, nė nemanau jo remti... Duonos ir žaidimų... Ir vyksta įdomus, tiesiog nepaprastas procesas: ieškant nematyto neregėto, savas tradicijas pamažėle išstumia kaimyninės ar net neeuropinės tradicijos, archajiškesnės, kartais agresyvesnės arba gyvybingesnės, išlaikiusios autentiškas meno formas. Šia prasme ypač išsiskiria, pavyzdžiui, afrikiečių ir afroamerikiečių muzikos paveldas, kurio įtaka Vakarams gelme ir apimtimi – tiesiog fenomenali. Antai viena jo formų, džiazas, ne tik atlaikė ilgus vergijos šimtmečius, bet prisitaikė Vakarų pasaulyje, transformavosi į iš jo kilusių muzikos žanrų įvairovę ir jau seniai atlieka dvi labai reikšmingas funkcijas: pirma, padeda iš Afrikos kilusiems Vakarų šalių gyventojams išlaikyti etninę tapatybę, pasaulėjautą ir gyvenimo būdą, persmelktą sudėtingos religinės ir paprotinės bendruomeninės santvarkos pradų, ir, antra, užpildo spragas etniniu požiūriu nusilpusiose, savąjį tradicinį kultūrinį palikimą sunaikinusiose, todėl „nepalyginti pažangesnėse“ Vakarų civilizacijose, nacijose ir visuomenėse. Lietuva nė kiek neatsilieka, tiesa, ji dar mėgina saksofoną derinti su birbyne, bliuzą ar improvizaciją – su dar gerai išsilaikiusiu lietuvių autochtoninės kultūros etnomuzikiniu klodu ir instrumentarijumi, kurio mums pavydi ne viena Vakarų kaimynė. Galime būti tik kuklūs šio visa apimančio vyksmo liudininkai, spėliodami, ar ilgai birbynė atsilauks prieš saksofoną. Nes taip yra visoje Europoje (amžina provincija nebūsime). O juk aiškiai matai: pati Europa virsta provincija. Kokie juodaodžiai laimingi, kad gali ne tik laisvai plėtoti savo autentiškas meno formas, bet ir duoti toną kitiems. Negana to, gauti didžiulį pelną, lydimą garbės ir adoracijos. Štai kur tikroji pergalė prieš rasizmą: įrodyti, kad išlaikyta ištikimybė savo gimtojo kaimo etnosui, dainai, šokiui, papročiui, arba tiesiog beribė meilė prigimtinei kultūrai suteikia pamatą visavertei egzistencijai net labiausiai žeminančiomis ir nužmoginančiomis sąlygomis. Tai ne kerštas baltiesiems, kaip atrodo afrikietiškos kultūros ekspansijos trikdomiems elitinio meno gerbėjams, priešingai: išminties

ir gyvybės versmė, jei norite, unikalus pergalingos „kultūros politikos“ pavyzdys.

Taigi kas yra kultūros politika? Iš esmės ji yra Vakarų civilizacijos padarinys ir visiškai dirbtinė konstrukcija. Tikras menas imasi iš pačių nacijos gelmių ir viršūnių, skleidžiasi lyg savaime; jis negali būti projektuojamas, testuojamas ar juo labiau įkainojamas. Su kultūros politika, kaip nenatūraliu dariniu, susijęs pinigų skirstymas iš anksto pakerta pačias spontaniško autentiško meno plėtojimosi šaknis. Užuoat leidusi tautai savaimingai ugdyti saviraišką, *politika* procesą iškreipia, centruodama siekinį į tokius reiškinius, kaip kažkieno išgalvotos kryptys, mados, tendencijos, pavardės, išgarsėjimas, originalumas ir išsiskyrimas iš kitų. Visa tai vyksta veikiant burtažodžio „profesionalumas“ kerams. Galiausiai procesą vainikuoja be paliovos steigiamos nominacijos ir piniginės premijos: kryžiai, ordinaai, statulėlės ir net įvairios daržovės. Iš principo tai ne kas kita, kaip absoliutus autentiško meno paneigimas, nes privilegijos esti perkeliamos į nekalatą meno erdvę, vieną kurį kūrėją lemtingai išskiriant iš kolegų būrio. Jis „pažymimas“, užuoat jam leidus natūraliai kurti. Tai ir yra svarbiausias iš ydingų paradigminių konstruktų. Priešingai, normali kūrybos terpė turėtų būti ne retkarčiais skiriamos pinigų sumos, o pastovus ir patenkinamas gyvenimo šaltinis; pagrindinis kultūra besirūpinančiųjų rūpestis – pakankamos, tolygios ir nuolatinės finansinės bazės sukūrimas. Menininkas privalo turėti žmoniškas buitines egzistencijos sąlygas, bet ne būti viliojamas tolimoje ateityje tabaluojančiu riebiu vienkartinio kąsniu, o kasdienybėje neretai metų metus vos sudurti galą su galu. Apdovanojimų gausėjimas, tiesiogiai proporcingas jų visuomeniniam svoriui ir piniginei vertei, baigia suniveliuoti ir pradinę kurio nors menininko iškėlimo virš kitų idėją, juo labiau kad dauguma nominantų (pažvelkime, kiek privisę visokio plauko konkursų) vargu ar išreiškia autentiškos kultūros vertybes ir gali kalbėti visos tautos, nacijos ar valstybės vardu. Devalvuotas apdovanojimo suvokimas virsta eilute prie premijinių „deficitinių žirnelių“, kai kūrėjai, – bent jau tie, kurie stengiasi gaminti materialius ir todėl „nepaneigiamus“ savo kūrybinės veiklos įrodymus, – vienas po kito anksčiau ar vėliau savo dalį prie skirstytojų prekystalio atsiima. Nuskriaustas lieka tik neryžtingas mulkis arba marginalas, negalįs ar nenorįs suktis šioje žeminančioje karuselėje. Nors karuselė taip seniai sukasi, kad niekam net nekykla klausimas, jog kas nors gali būti ne taip, ir dažnam žmogui į galvą nešauna abejoti tuo, ką jis laiko ypatinga pagarbos kūrybai išraiška, viskas suveikia „domino

principu“. Nemaloniausias yra pasipūtimas, juokingiausia – pailgėjusi belilankstančiųjų eilutė. Pompastika, aplodismentai. Penima tuštybė.

Suprantama, griežtai laipsniuojami ordinarai ar premijos turi prasmę, bet tik valstybinės arba įsteigtos įžymių asmenybių; apdovanojamas gali būti vienas kitas asmuo per keletą metų už ypatingus nuopelnus Lietuvos valstybei – tarkim, už nacionalinės savasties, turinčios reikšmės pasaulio kontekste, puoselėjimą. Tokios premijos turėtų būti garbės premijos, simbolinės ir nesiejamos su pinigais. Jų vertę žmonių, sutikime, yra vienetai. Pačios valstybės rūpestis turėtų būti ne vertelgiškos mąstysenos padiktuo-tas „skatinimas“ (prisiminkime sukrečiantį menkybe Lietuvos Ministro Pirmininko Algirdo Brazausko reveransą popiežiaus Jono Pauliaus II mir-ties ir pasaulinio gedulo metu ledo gabale užšaldžiusiems cirkininkams), o normalios, laisvos bendruomenės erdvės sukūrimas: joje galėtų skleistis pastovi ir nesenkanti lietuviškosios kultūros versmė, nepriklausoma nuo kažkieno ambicijų, vardų, godulio ir trumpalaikių siekių.

Šitaip pakreipus klausimą darosi akivaizdu ir tai, kas lemia tokios po-litikos gaires – tai savireklama, greito pelno siekimas, strateginių pozicijų kūrimas, savo galios, vardo ir asmens sureikšminimas. Visa tai iš tiesų neturi jokio ryšio su tikrąja kultūros savastimi. Jei istorijoje koks nors var-das iškyla ir išlieka, tai nėra sėkmingas reklaminės kampanijos rezultatas. (Tiesa, nūdienos kultūros vadybininkai šventai įsitikinę, kad yra kaip tik priešingai!) Išlieka autentiškieji, gaivalingieji, stipriausieji. Kitu atveju re-gime savo menką „aš“ atstovaujantį amatininką, kuris jau šiandien įdomus tik pats sau, ypač jeigu jis jau atitrūkęs nuo universalių gimtosios kultūros šaknų ir net nebežino, kas sudaro jos savastį, tačiau mėgina ją išrasti. O esant tokiai kultūros politikai, net nebegražu mėginti, reikia miksuoti ir mėgdžioti svetimus. Juo mažiau autentiško „kaimo kvapo“, tuo didesnė tikimybė padaryti tarptautinę karjerą, mano jis. Kultūros politika tampa panaši į politinių rinkimų triukus, kai išreiškama ne nacijos valia, o atsitik-tinių grupių interesai. Pats metas būtų paklausti, ar iš principo įmanoma švarių rankų kultūros politika. Kaip ir visa politika apskritai. Mat kultūrai supolitinimas yra tikras duobės kasimas, nes jis prieštarauja pačiai jos pri-gimčiai ir tikslams. Be to, susiaurina kultūros paskirties ir tikrosios vertės lauką bei atkerta ją nuo kitų gyvenimo sričių. Todėl manau, kad *kultūros politikos* kaip tokios iš viso negali būti. Reikia rūpintis žmonėmis ir švieti-mo bei kultūros židinių materialine baze bendrosios politikos sąlygomis, o ne diktuoti menininkams, ką jie turi daryti, ar leisti suprasti, kokio atpildo

jie gali tikėtis. Tiesiog integralaus valstybinio mąstymo pavėsyje žmogų palikti patį sau ir leisti iš savęs kurti meną. Verčiau ugdyti ne kultūros politiką, bet politikos kultūrą.

Tačiau šiuo požiūriu susiduriame su amžinuoju progreso stabdžiu. Kas gi sutiks skirstyti pinigus anonimiškai? Juk skirstytojai, tarnautojai niekaip nenorintys tapti valdininkai bei verslininkai patys liktų be privilegijų ir būtų priversti tiesiog sąžiningai dirbti darbą visuomenės labui. Kur kelionės, pažintys ir furšetai? Kur visas šurmulys? Kur keliaklupsčiaujančių kūrėjų eilė prie kabineto durų? Sutikite: tikram kultūros politikui tai baisi vizija. Baisingą kultūrai skiriamo biudžeto dalį suryjančios biurokratų armijos revanšo ilgai laukti netektų. („Sudie, įžūlūs žmogučiai, atsi sveikinkite su pinigais ir garbe, būkite palaidoti po nutylėjimais ir tyčiniu ignoravimu inkrustuotu antvožu.“) Bet kodėl pagaliau niekam neateina į galvą dekonstruoti mitą: Sizifų gali būti ne vienas, o akmuo – visada tas pats luitas, slegias kvailių pečius. Kur du stos... Beje, nuo to laiko žmonija jau išrado dinamitą ir aptiko gravitacijos dėsnį paneigiančius veiksnius.

Iki beprotybės struktūruoti Vakarai beviltiškai klimpsta į chaosą, kurį sukelia kultūros ir kitų gyvenimo sričių struktūrų išskaidymas į dėl gausos nebeaprepiamas tolydžio smulkėjančias šakas ir atšakas. Vyksta su vientisa ir todėl autentiška kultūra nieko bendra neturintys procesai, kai įgriususių ir nuobodžių savų meno gamintojų gretas neretai pakeičia importuotų senųjų tradicijų perdirbėjai, neva savitą, o iš tikro kičinę produkciją pritaikantys specialiai Vakarams. Jai entuziastingai plojama. Vaikai mokyklose mokomi iš viso pasaulio surankiotų kultūros fragmentų. Juk neįmanoma aprėpti ir juo labiau tinkamai perprasti pasaulio kultūrų įvairovės, pateikiamos išoriškai, kiekybiškai ir greitai. Adaptuotai. Neišsprendus švietimo politikos klausimo, nieko nereikia ir kultūros politika, kuri yra išvestinė bei nepalyginti menkesnės reikšmės. Visose švietimo grandyse – nuo ikimokyklinių įstaigų, pradinių ir aukštųjų mokyklų iki kultūros institutų – dirbantys menininkai yra svarbiausias kultūros gyvasties laidas. Jų rėmimas ir gerų darbo bei kūrybos sąlygų sudarymas laiduotų natūralią kultūros sklaidą ir garantuotų kultūros perimamumą. Nepamirškime ir ypač svarbios „užklasinės“ veiklos bei šiuo atžvilgiu lemiamo vaikų užimtumo klausimo. Dabar tai yra pagal svarbą labiausiai skriaudžiama ir menkiausiai finansuojama bendrosios kultūros dalis, verčiama paklusti rinkos savieigai, nors turėtų būti priešingai. Tatai – tiksliausias valstybės galios arba jos valdančiųjų sluoksnių „tikrumo ir kultūringumo“ rodiklis.

Iš istorijos žinome, kad viena vienintelė iškili asmenybė gali išugdyti ištisą valstybės kultūrai lemiamą reikšmę turinčią kartą. Tačiau jų yra ir gali būti ne viena. Mat šis vyksmas yra spontaniškas. Jeigu jam, sutvarkius kertinius finansavimo svertus, leidžiama vykti savaime, tie žmonės atsiranda, ima vykti natūrali „kartų apykaita“, veriasi galinga tautos savasties versmė, išreiškiama meno lytimis. Nes tikrieji kūrėjai, nors niekam beveik nežinomi, išlieka. Jie niekur neskuba. Jie nieko nereikalauja. Sulig jų išnykimu išnyksta ir kultūra, ir tauta.

Mėgdžiodami ES vykdomą formaliąją kultūros politiką (tiesa, galbūt ne viskas yra ydinga, galbūt mes klaidingai interpretuojame kai kurias nuostatas), šį procesą ir sykiu savo kultūros suniveliavimą tik pagreitiname. Čigonas, sako, dėl kompanijos pasikorė. Norisi paironizuoti: galbūt kam nors maloniau žūti su Vakarų Europa ir kartu didingai pasitikti jos saulėlydį negu apdairiai gaivinti ir saugoti savosios kalbos ir kultūros šaltinį. Geriausias įrodymas – karjeristiniai Lietuvos kultūros politikos siekiai, nuo tarnystės vienam ponui skubiai persimetus į servilizmą kito pono atžvilgiu. Rusinimą pakeitė – veikiau papildė – anglinimas. Du lietuvių mokslininkai kalbasi ir susirašinėja anglų kalba. Kai kurie mokslo leidiniai ir konferencijų pranešimai verčiami į anglų kalbą. Nuolankiai skubama laužyti liežuvį, žūtbūt stengiantis įrodyti, kad ir mes mokame užsienio kalbų... Tad nenuostabu, jog kai kurie daug metų mūsų šalyje gyvenantys iš svetur atvykę dabar jau *Lietuvos* kultūros atstovai nesivargina išmokti valstybinę kalbą ir puikiai patenkina akivaizdžius diskriminacinius savo polinkius. Savigarba ir sąmoningumas kultūros politikui yra nereikalingas karjeros apsunkinimas ir greitą pelną stabdanti kliūtis. Pamiřtama fundamentalios svarbos nuostata: Lietuvos kūrėjas *neprivalo* mokėti anglų ar kitos Europos valstybės kalbą. Tam yra profesionalūs vertėjai. Prisimenu kuriozišką atvejį. Garbaus amžiaus Lietuvos mastu žinomas kūrėjas, profesorius, kompozitorius ir dirigentas iš LATGAA gavo ilgą ataskaitą apie sumokėtus honorarus ir prašymą atitaisyti pastebėtus netikslumus. Bėda tik, kad oficiali ataskaita buvo surařyta anglų kalba, ir vargšas kūrėjas veltui spoksojo į neperskaitomą tekstą. Ne tik netikslumų rasti, bet ir prasmės sudėtingose finansinėse formuluotėse išsiaiškinti nepavyko net ir daugmaž mokaščiam anglų kalbą pagalbininkui. Ar dar reikia kalbėti apie patirtą pažeminimą? Esu tikra, kad nuosekliai įgyvendinamos panašios *nukultūrinimo ir nukalbinimo politikos* vaisių ilgai laukti neteks.

Taigi kultūros politika – totalitarinės ideologijos produktas. ES kultūros politika iš esmės – taip pat. Tik „ideologiją“ čia diktuoja „komforto“, verslo ir pseudodemokratijos tėvai. Kūrėjai sveriami svarstyklėmis, jų kūrybos svoris matuojamas kilogramais ir, nors svarbiausiais kriterijais laikomas originalumas bei įtakingumas (čia turima galvoje mokyklos, stiliaus, krypties formavimas), išgarsėjimo ir įsitvirtinimo manipuliavimo visuomenės nuomone struktūrose motyvas ir mastas nusveria vis labiau. Meno kūrėjų ir kritikų santykiuose įsigali prekiniai vertinimo kriterijai, principai ir pagaliau apskritai mentalitetas, pilkėja žodynas, sąvokynas, pamirštama, kad kūrėjui gyvybiškai svarbi laisva erdvė, tam tikras neliečiamumo principas, saugų kūrybos uostą sauganti ekvatorija, kurios peržengti nevalia. Ar galima didžiu kūrėju laikyti menininką, kuris mintyse smulkmeniškai sudėlioja visas plyteles, vedančias į Parnasą, – o jos susideda iš tam tikrų veiksmų, garantuojančių kylančią apdovanojimų seką, proporcingą pajamoms, – ir nuosekliai, nelyginant didingai dirvą ariantis artojas, šią programą įgyvendina? Galbūt. Tačiau net ir talentingiausias kūrėjas pakliūva į subtilius spąstus. Užmesti nematomi pasipelnymo tinklai suveikia taip, kad išbėgus vandenims, pro akis nutekėjus lakiai dvasios ir gyvasties substancijai, pagaunamas tik daiktas (kūrinys) be syvų. Sudžiūvusi kempinė vietoj besiblaškančios auksinės žuvelės. Nesiekti naudos yra didysis kūrėjo priesakas. Vos tik šis jam nusižengia, prasideda negrįžtamas procesas: kūrybos alchemija liaujasi veikti, šeštasis pojūtis dingsta, kerai išsisklaido ir stebuklas miršta. Kiekvienąkart, kai menininkas bando apgauti Mūzą ir užbėgti Fortūnai už akių, jis sumoka šią kainą. Tai didžioji kūrybos paslaptis ir Įstatymas, kurio laikytis darosi vis sunkiau, bet ne dėl to, kad menininkams kada nors buvo lengviau. Ne, sąlygos visada buvo tos pačios. Tik pagundų Įstatymą paminti nūdien randasi vis daugiau: jos ranka pasiekiamos, neišsenkančios, viliojančios. Todėl ir auga sočių amatininkų gretos, nes jiems šis Įstatymas negalioja. Tik jie kitų galų meistrai, ne tie, kurie anonimiškai puoselėja tautos savastį. Projektų gamintojai priklauso kitai kategorijai: tai greičiau antrinių žaliavų perdirbėjai, plika akimi matomų skolinių konstruotojai, ne siuvėjai, o lopytojai, mišinių virėjai, kuriuos visiškai patenkina „vienaplanis formatas“. Tad ko čia skųstis, kad, pavyzdžiui, „miršta lyrika“? Tarkim, vienas lyrikas mato, kad, jo manymu, jam priklausanči garbė ir premija atiteko kitam lyrikui. Apviltasis poetas sėdi ir tyliai niršta, o visa lyrika nueina šuniui ant uodegos mėnesiui ar ilgesniam laikui. Manote, kad kūrybinį įkvėpimą vėl įpūs

nedrąši viltis, jog kitą sykį įvertinimas jo neaplenks? O apie ką mes tokiu atveju kalbame? Tikras kūrėjas yra tas, kurio galvoje nuolat neršia mintys, kuris dvidešimt keturias valandas per parą yra nėsčias idėjomis, vizijomis, planais. Yra vienas esminis kūrėjo ir amatininko skirtumas: kūrėjas gali išdidžiai pasilikti teisę tų idėjų neįkūnyti. Jei atmetama pati ši *galimybė*, jei yra aiškinama, kad jis *privalo* kažką duoti tautai, visuomenei ir pasauliui, *privalo gaminti ir realizuoti kūrybos produkciją*, o nieko išoriškai nepadaręs pats yra niekas, – ką gi, tuomet automatiškai sunaikinama ekvatorija, ir į uostą suplaukia klerkai su čekiais, sąmatomis ir mokesčių grafomis, o juos bet kada gali pakeisti anstoliai, kaip iš akies traukti laidotuvių biuro darbuotojų dvyniai. Vienaplanis (medžiaginis) mąstymas, matymas ir gyvenimas, atmetant nesusaistyto pilnaverčio *vidinio* kūrybinio gyvenimo galimybę, yra redukcionizmo, pozityvizmo, dvasinės tikrovės ar net filosofinės spekuliatyvinės minties neigimo padarinys, beviltiškai nuskurdinęs Vakarų kūrybos erdvę.

Vadinasi, „kultūros politika“ yra ideologinė klišė, kuria gali būti dangstomi visai ne kultūriniai interesai. Ja vadovautis gali ir prometėjizmu užsikrėtę žmonės, trokštantys, kad visi juos matytų ir girtų už turiną visuoменinę veiklą. Kultūros ambasadoriais gali tapti atitinkamame kontekste visai nefigūruojantys, nekompetentingi atstovai. Jei komunizmo statytojai liaudies meno nebūtų įtraukę į socrealizmo gravitacijos lauką ir pavertę kultūros politikos dalimi, tam tikrus jo reiškinius ir šiandien laikytume natūralia kultūros tąsa, o ne sovietinės ideologijos pagimdytu svetimu konstruktu. Tačiau serga ne pats liaudies menas, o protas, kuris neskiria ideologijos nuo kultūros, politikos – nuo meno.

Kultūros politika reikalinga biurokratams savajai egzistencijai pagrįsti. Valdininkiškas požiūris į kultūrą ir švietimą žlugdo net geriausias idėjas, kurios nesuvokiamai sparčiai virsta sustabarėjusiomis ir tiesiog žalingomis kultūros gyvybę sekinančiomis sistemomis. Kultūros politika visada ir visur buvo, yra ir bus nuo kultūros atskirta, ją tik išnaudojanti dirbtinė „parazitinė“ sistema. Juo ji galingesnė ir valdo didesnius išteklius, juo garsiau reklamuoja kokią nors idėją ar ryžtingiau nukreipia tam tikriems tikslams, tuo jos padariniai labiau nenuspėjami ir gali būti visai katastrofiški (šioje vietoje vėl dera prisiminti totalitarinių režimų patirtis). Vis dėlto visuotinės išeities iš šios sistemos, veikiančios jau labai seniai, tik keičiančios šūkius, faktiškai nėra. Galima eskapistinė laikysena (bėgimas į dar nesusistemintų, pragmatizmo ir *realios kultūros politikos* erozijos nepaliestų neeuropinių

kultūrų erdvę ir jos importavimas, kaip matėme afroamerikiečių kultūros atveju) arba tiesiog stojiška laikysena, mėginant visą gyvenseną, kūrybą ir kultūrą sutelkti apie centrinę ašį, kurią galima laikyti Dievu, Absoliutu, tiesiog tikėjimu sveiku žmogaus protu ir sąžine, pasitikėjimu Dievo malone ir iš jos trykštančiu gaivalingu šaltiniu, kurį laikome visos žmogiškosios veiklos įkvėpimo pamatu. Kitaip sakant, melstis vieninteliam tikrajam Kūrėjui, Hermiui Trismegistui ir visoms mūzoms, kad jos primintų žmonėms tikrąją meno paskirtį. Kartais dievai neranda kito būdo, tik sugriauti tai, ką žmogus išdidžiai vadina savo kūriniais. Būtent *savo*: nuo šios klaidingos paradigminės nuostatos prasideda visi jo keliai ir klystkeliai. Tad ką gi šiuo klausimu mums gali patarti kultūros biurokratas? Ar mes iš viso rimtai vertiname savo veiksmus, jei priimame jo nežinia iš kurio savimonės lygmens traukiamus sprendimus?

Nusileiskime ant žemės. Milžiniškas aparatas veikia. Jame dirbantys protingi ir solidūs žmonės (visi juos pažįstame) gali pagrįstai išsižeisti, nes visiškai akivaizdu, kad jie nuoširdžiai siekia pataisyti ne tik lyrikos, bet ir viso meno bei jo kūrėjų padėtį, o mėginti aparatą sustabdyti reikštų būti sutraiškytam. Ne tik išsižeisti, bet sakyti, kad šiame straipsnyje išdėstytas požiūris yra romantiškas, neadekvatus ir visai netinka racionaliam (post-moderniam?) XXI amžiaus žmogui. Pasipiktinti gali ir kūrėjai, tvirtai įsitikinę, kad Pegasas, o ne niekingas stumdymasis alkūnėmis juos užkėlęs į kūrybos Panteoną... Žinau, kad tokia pozicija yra pasmerkta žlugti jau vien dėl to, kad vadinamajai kultūros politikai vadovauja ir sprendimus priima iš principo vitališkai žmonės, nelinkę pakilti į atsietos minties lygmenį, skubą gyventi, imti, duoti, degti. Jiems gyvybiškai svarbu būti matomiems, iš gyvenimo daryti spektaklį. Bet kokia kaina. Tai iš tikrųjų įdomu ir sena kaip pasaulis. Žmogus apskritai turi ką nors veikti. Jei nauji šekspyrai dar negimę, vaidinti vis vien reikia, kad ir trečiarūšėje melodramoje.

Tikrieji kūrėjai ne tik kas šimtmetį skaičiuojami ant pirštų. Jie sugeba ir nuo tinklų išsisukti. Net pakliuvę į juos, laisvės nepraranda. Jie gali būti kultūros politikos objektas ir nebūti, rašyti projektą arba nerašyti, dalyvauti kūrybinių institucijų ir organizacijų veikloje arba nedalyvauti. Nuo to jų tikroji reikšmė nesikeičia. Šiais laikais kūrybos žmonės, kaip kokie mūrininkai, susivieniję į amatų cechus, pavydžiai gina profesinę savo cecho garbę. Priklausymas didelei kūrybinei sąjungai tebelaikomas tokio pat didelio prestižo dalyku. Susitapatinusiems su institucija jai nepriklausančio kūrėjo elgesys ir nuostatos atrodo keistos, nesaugios ir bemaž provokuojančios.

Iš tiesų jokia organizuota grupė neatleis individui, kuris sugeba apsieiti be jos. Jokia institucija nepakės atskalūno, sugebančio išgyventi už jos ribų ir teigiančio visišką kūrybos ir socialinės būties laisvę. Deja, sustiprėjus amatininkų cechams ir jų susivienijimams, tikram (autentiškam) kūrėjui ateina sunkūs laikai: jis gali neturėti pakankamai daiktinių įrodymų (apdovanojimų ir dokumentuotų laimėjimų sąrašo, kuriuos paprastai ir suteikia minėtos institucijos), liudijančių jo autoritetą. Tiesioginio neverbalizuoto jo *buvimo* nepakanka. Todėl vyrauja kultūros funkcionierių diegiamos nuostatos ir reikalavimai.

MEILĖS VIRSMAI I

Birželio devintąją, penktadienį, mane lyg kas už skverno traukė į Vilniaus arkikatedrą aplankyti karaliaičio Kazimiero koplyčios, žvilgtelėti į mažą sidabrinį jo karstą, kurį andai šilkinį, šiltą rudenį lydėjome iš Šv. Petro ir Povilo bažnyčios žemyn gatve į tikrąją amžino poilsio vietą. Staiga saulei įspindus į vidų, suskambo pamokslas. Tos dienos vakarinių pamaldų ištarmė buvo apie meilę. Senyvas kunigas pasakė paprastą trumpą kalbą, kurios jėga prikaustė dėmesį ir už kurią Katalikų Bažnyčiai galima atleisti šimtus metų moterų atžvilgiu vykdytą diskriminaciją bei genocidą. Išvardinęs visas meilės rūšis, taip pat meilę Dievui, – o aš stebėjau, kodėl gi jis nekalba apie vyrą ir moterį siejantį jausmą, – kunigas padarė pauzę. „Gražiai šneka“, – mažiau, gėrėdamasi santūraus balso, smilkalų, ramybės, baltos šviesos nutviekstų skliautų ir šventojo Kazimiero leljiškos nekaltybės deriniu. Tą akimirką kunigas vėl prabilo, į mano mintis atsiliepdamas Popiežiaus mintimis. Mintis – į mintį. Vyro ir moters meilė, teigė Šventasis Tėvas, verta atskiro aptarimo, nes ji yra didinga, *aukščiausia meilės rūšis* – „kai kūnas susilieja su kūnu, o siela – su siela“. Ši meilė tapo pamokslo centru, kurį Dievo vietininkas baigė subtiliai išaukštindamas vyro ir moters sąjungą. Saulės spindulys nukrypo vakarų link, ir į koplyčią įsėlino prieblanda. Iš tiesų: jei tavo menkas protas negali patikėti tuo, ką sako širdis, Dievas malonės tau Žodį. Dar pasiųs sapną, ant kelio nutupdys gandrų porą ar pražydytą ybiškės žiedą. Išgraviruos ant kūno pirmąją mylimojo vardo raidę. Tai vis Viešpaties Meilės stigmos. „Taip susitinka jiedu valandą šią / Toks visiškas atpažinimas gelmėse / Atmintis pražuvus, vienybė pajausta ir prarasta.“ (Sri Aurobindo, epinė poema *Savitri, Meilės knyga*)

Moters ir vyro santykius valia tyrinėti mokslškai, kaip dvi sulipusias sraiges – pro mikroskopą. Galima cituoti pačiam nieko nereiškiančias kitų žmonių išgyvenimų nuotrupas. Skaityti *Kamasutrą* ir sekso enciklopedijas, narplioti, ką šioje srityje yra nuveikę poetai su filosofais. Stebėti žmonių santykius aplinkui. „*Neti neti*“, – iš tokio triūso pasišaipys pirmas pasitaikęs medyje kranklys. Galėtų iškirsti akį kiekvienam, kuris meile netiki, bet nekerta. Galbūt laukia Paskutiniojo teismo dienos, kai pergalingai nutūps ant kryžiaus. Ir negali atsistebėti, kokia bedugnė skiria iš pažiūros panašius žmones: tuos, kurie myli, kurie meilę perka, ir tuos, kuriems ji užginta. „Nemėgstu, ne, šitų dangaus tinklan įkliuvusių gyvūnų!“ – rau-dojo kadais Nietzsche.

Smagiai juokiasi išgirdusi vieną šmaikščiausių žmogaus nuopuolio versijų. Žinoma, iš „raganos“. Patriarchalinės santvarkos nelaimės galėjusios kilti dėl labai paprastos priežasties, panašiai kaip didžiulį gaisrą sukelia netyčia numestas degtukas. (Netyčia – Nietzsche.) Faktas, jog moters darymas iš vyro šonkaulio atsiėjo brangiai. Ko dar gali tikėtis iš invalidu tapusio vargšo, ypač jei kiekviena naujai įsigyta moteriškė kainuoja jam po kaulą, išlaužtą iš šono? „Dar tebesu aš panašus į gaidį, kuris į svetimą pakliuvo kiemą, kur net ir vištos plunksnas tau pešioja; tačiau dėl to nesu aš joms negeras. Aš mandagiai su jom elgiuosi, *kaip ir su mažmožiu kiekvienu*“, – tai Zaratustra neva taip kalbėjo. Tačiau jei remtumėmės ne vien žydų Genezės raštais, bet ir indoeuropiečių šventraščiais, aptiktume juose tikslesnių nuorodų. Adomo ir Ievos, arba Purušos ir Prakritės, nuopuolio priežastis buvusi iškreiptos sąmonės kryptis, totaliai ir vientisai savižiniai subyrėjus į atskiras egzistencijas. Prigimtinė nuodėmė – žmogaus nusigrėžimas nuo Dievo savyje ir kitame, kai jis, nepriklausomai nuo lyties, nebeįstengia Jo patirti absoliučiu ir grynu pavidalu. Vaisius, kurį teko suvalgyti nelaimingai porai, – skyra ir dualumas, gyvybė ir mirtis, džiaugsmas ir skausmas, blogis ir gėris, – nebegalėjimo susijungti Dievuje padarinys. Tai prigimties, suvedžiojusios sielą, aktas. Žmogaus atpirkimas įmanomas individe atkūrus universalumą ir sudvasinus kūną. Tik tada sielai bus leista vėl ragauti prigimties vaisių ir sykiu būti dieviškai bei gyventi amžinoje palaimoje. Tad transformuojanti vienybė yra ne anekdotiškos moralės, o sąmonės galios prerogatyva.

Kartais pagalvoju, kad islamo pasaulyje ne viskas jau taip blogai, net čadros. Na, tiek to, musulmonai slepia moteris po jomis, siaubingai bijodami, kad moterų grožis neuždegtų aistrų kitiems, ir tada gero nelauk. Bet

jie, ir ne kas kitas, viduramžiais barbariškai Europai įdiegė išaukštintą meilės idealą, padovanojo kurtuazinį romaną bei riterystės papročius. Kas be jų esame dabar? Dažnas lietuvis ne tik neišlaiko vienos žmonos: jis pradeda reikalauti, kad *ji* išlaikytų jį. Kita vertus, subtilumą ir saiko jausmą grožio srityje visai beprarandą europiečiai, taip ilgai stengęsi nudengti moters kūną, jog nūdien kiekvienas pašlemėkas gatvėje gali ganyti akimis vos ne iki šakumo apsinuoginusias merginas, veikiau primenančias pakabas drabužiams, galbūt nebenutuokia, jog šis procesas rodo sakralinių tiesų praradimą, neteisingą pasaulio suvoktį ir tiesiog neišprusimą, lemiantį iškreiptą požiūrį į moterį bei liguistą moters grožio sampratą. Seginti ilgą sijoną drovuolė gali būti įtarta, jog turi kreivas kojas. Tačiau privalu dėvėti siaubingą judesius varžantį ir dusinantį įnagį – liemenėlę, užuot atkūrus normalias, švelnias ir saugias formas palaikančias palaidines. Atrodo, pasaulio vyrams teks rasti kompromisą tarp sadistiškai pavydaus moters įkalinimo ir paleidimo ją viešai tarnauti gašliams akių interesams. Juokai juokais, betgi nelengva būti musulmonu iš idėjos ir gerbti moterį dėl paties moteriškumo ir moterystės arba bent pamėginti išlaikyti keturias žmonas ir joms visoms įtikti. Juk daug paprasčiau likusias tris paversti meilužėmis, atimant iš jų saugumą, garbę ir socialines garantijas. Arba net tą vieną padaryti sugyventine. Įsidėmėtina, jog pranašas Muhamadas, dvidešimt penkerių metų vedęs keturiasdešimtmetę Hadidžą, be galo ją mylėjo, gerbė ir adoravo iki pat jos mirties. Tai buvo ne šiaip sau užsimezges patogus ryšys, bet ypač svarbus, prasmių kupinas ir reikšmingas islamo grindėjo gyvenimo ypatumas, kuriuo pasidomėti pravartu kiekvienam ir dar gerokai pasukti galvą, ieškant giluminės šio įvykio prasmės. Tik vėliau pranašas turėjo kitų žmonių, bet jos buvo kovose kritusių bendražygių našlės, kurias Muhamadas gelbėjo nuo pažeminimo ir pražūties, mat jas vedė priverstas aplinkybių, iš užuojautos ir, manding, laikydamasis šventam vyrui realiai egzistuojančio dieviško riterystės kodekso.

Gražu, kad į madą atėjo pusiau romantinis, pusiau hipsteriškas, „indiškas“ rūbų stilius. Lietuvoje jau senokai pakvipo Indija: smilkalais, sveiku gyvenimo būdu, ezoterika ir rimtomis šios šalies kultūros studijomis. Tai, ką anksčiau suvokė tik keletas, nūnai godžiai vejasi vis daugiau atviro proto bei stipria intuicija pasižyminčių smalsių žmonių. Indija tapo mada. Gerokai anksčiau elitinio amerikiečių žurnalo *Vanity Fair* konstatuotas faktas, jog turtuoliai kala pinigus, o jų žmonos užsiima joga, tampa realybe ir mūsų krašte. Ryškios spalvos ir rytietiškas koloritas nedrąsiai skverbiasi

į pilką kasdienybę, bausdamasis pagyvinti nostalgiskų pastelinių spalvų prisodrintą peizažą. Švelnūs, ore plevenantys ir dailiai išsiuvinėti audiniai gražina moteriškumo aromata toms, kurios pavargo nuo klasikinių, šiurkščių ar ankštų formų. Mados liudija laisvėjančią atmosferą. Žmonės Lietuvoje daugiau juokiasi, nebesivaržo, puoselėja kūrybingumą ir apskritai išsilaivsina iš prigimčiai svetimų dogmų. Tai bendras vaizdas. Vis dėlto, iš žurnalų akinamai blyksėdama dantimis, naujoji sėkmės karta neįtikina savo laimės receptais, už kurių tiek daug melo, konkurencijos ir tiesiog brutalumo, nukreipto į savo artimą. Ne kiekvienam duota suprasti, kad iš materialios gerovės kylanti gera nuotaika ir apsimestinė kultūra dings tą pačią akimirka, kai jos savininko piniginei pradės grėsti nors menkiausias pavojus. Su pinigais lyg cunamio banga ateina galia, kuriai sunku, beveik neįmanoma pasipriešinti, kuri tarsi ciklono akis įsuka turtinguosius sluoksnius, priverstus gyventi pagal savus uraganiškus dėsnius. Kai pro paradines duris įžengia banko kreditai, briliantais nusagstyti rankogaliai ir gilios iškirptės, meilė itin dažnai paspraudžia uodegą ir niekieno nepastebėta išdūlina per tarnų išėjimą.

Tačiau palikime tuos laimės kūdikius, tingiai besivartančius ant odinių sofų ir besklaidančius *pleibojus*. Kažin kiek jų atsivers seną gerą romaną ar tragediją, juo labiau – poemą, pasakojančią klasikinę meilės istoriją. Kiek jų metų metus mėgins suvokti, ką galvoje turėjo Percy Bysshe'as Shelley, kai parašė šiuos žodžius: „I can give not what men call love“? Negalėti suteikti to, ką žmonės meile laiko... tik garbinimą, kylantį iš širdies, kurio dangūs neišsižada... naktinio drugio geismą žvaigždei, nakties – rytojui... Poeto mistiko, išgyvenusio tikrą, mat abipusę, meilę savajai Mary, tyrumo ilgesys ar kas kita? Ši eilutė skamba kaip mantra, net nesinori jos lukštenti, tik kartoti, idant ji ne žodžiais, o giliausiom atvertim skleistų savą tiesą. Po „aušros poetų“ atgarmėję amžiai į mokslinio preciziškumo ir dvasinio nihilizmo bedugnę nugramzdino tokią poeziją, kurios Renesanso dar nematyti.

O gal akstinu tarnauja nyčiškasis „troškulys kūrybos ar geismas antžmogio“ – pagirtinas tad siekinys? Deja, to maža. Dažniausiai kūną atpažįsta kūnas, bet tokių kombinacijų gali būti milijonai. Kiekvienas derinys – kasdienis reiškinys (arba dalinis atpažinimas), „nusidėjėlių“ padermei sukėliąs tiek daug nepatogumų nuopuolis. Tatai yra meile laikomas gamtinis fenomenas, todėl tasai, kuris iš tikro myli (pranoksta gamtos lygmenį), jos „negali suteikti“, nes ji yra arba nėra *savaime*. Tikra meilė ištinka kaip

mirtis, nes nežinai jos nei dienos, nei valandos. Tai sielų tapatybės aktas, ūmi ir neatšaukiama meilės atvertis. Siela nežino, kas yra erdvėlaikis, *todėl* sustojęs laikas. Išnykusi erdvė, absoliutus susiliejimas. Todėl visada esi ir būsi su savo žmogumi kartu. Meilės valstybėje, kurioje veikia kiti dėsniai ir įstatymai, egzistuoja kita tvarka ir logika – tai *civitas Dei*. Sielų meilės požymių neįmanoma neatpažinti. Tik mylintis ir mylimas žmogus pasijunta saugus, sugrįžęs į pradžių pradžią, „pagaliau parėjęs namo“. Jo reakcijos esti spontaniškos, o apėmęs entuziazmas – dieviškos prigimties. Švelnumas, palaima ir ramybė – tai vis sielų meilės ženklai, dieviškieji jausmyno atributai. Nejučia pasijunti bevaikštą vaikystės soduose, kai visa tai dar arba jau buvo. Juo giliau į juos skiniesi kelią, tuo švelniau, palaimingiau ir ramiau myli.

Taigi tik siela atpažįsta tą, kuris tau skirtas. Ji veikia pati sau, vilioja kitą sielą arba leidžiasi jos suviliojama, o mes galime tik pabūti liudininkais, stebėti savo lemtį ir neslėpti nuostabos. Bet žmogus dar turi kūną, protą ir gyvybę. Tad juo didesnė ta lemtis, trauka ir įvykių gelmė, tuo sunkesnis kelias: blogio galių lyg iš oro rezgami intrigu tinklai, vis rafinuotesni akimodu paspendžiami spąstai, vis labiau klaidinantys pavydo ir apgaulės miražai, kaskart klaikesnis liūdesį ir abejones atnešantis išsiskyrimas. Nei ši šio, nei iš to, kaip teigia liaudies išmintis, iškylantys sunkumai. Net sielai vedant visada išlieka netekties tikimybė: toks tatau šio tamsybės amžiaus dėsnius ir kaina, dievoieškos mokestis prie dangaus vartų. Apskritai įmanu teigti, jog mums tik atrodo, kad mylim kitą, o iš tikrųjų tai mūsų siela myli Dievą kitame. Tai Dievo ji ilgisi, Jo balsą girdi, kenčia dėl Jo ir džiaugiasi – tik Juo. Beprasmiška tikėtis sutikti „savo žmogų“, kol siela nesutikta ir neatpažinta ir nenukautas slibinas, pagrobęs karalaitę. Kol tylenė nenumezgus dvylikos marškinių iš dilgėlių, kol neįmintos visos mįslės, kol jaunikaitis neužsėdo žirgo... Jei gyvenimas neprimena pasakos, tai nėra nei meilės, nei gyvenimo. Kad ir kaip pasitikėtum gerais norais, tikrovėj privalai įveikti kliūčių ruožą, nes tokia yra žemiškos ir žmogiškos būties prasmė.

Kaip gali pažinti kito esmę, jei nepažįsti savęs paties, arba savosios patybės, nesi joje įsitvirtinęs? Patybės gelmėse glūdinčiai savaime egzistuojantčiai palaimai nereikalingas nei objektas, nei aplinkybės, tačiau ji aprėpia visą žmogiškąją būtį. Tapusi pagrindu, ji leidžia mėgautis integralia meilės vienove ir patirti nesuinteresuotą ekstazę visose išreikšties pakopose – iki pačių materialiausių. Aistra, ilgesys ir sielvartas kyla iš kūno, gyvybės, jausmų ir proto *ego*, kurie esti atskirti ir nuo patybės, ir nuo mylimojo.

Kada meilės kančia baisiausia? Kai gyvename savo ne patybėje, kai siela tyli, o kūnas, gyvybė ir protas negali lytėti, matyti, girdėti ir bendrauti su meilės objektu. Iš tiesų, tuomet žmogus atsiduria ribinėje *bardo* būklėje, yra nei gyvas, nei miręs. Jo gyvenimas ir darbai griūva, jis eina iš proto, ir rodos jam, kad viskas baigta. Tad tenka rinktis: arba kovoti iki galo ir prarastyje aptikti tikrąją palaimingą ramybę, arba tenkintis aistrų ir galių žaismu. Jos žais tavim lig pabaigos: pavydas, liūdesys ir pyktis, įtarimai, aklas geismas, net kerštas ir siautulingi troškimai bus nuolatiniai netobulos meilės palydovai. O paskui atsėlins persisotinimas, nuobodulys ir abejingumas. Kas iš mirties – tas mirčiai tenka.

Tik tada, kai brandžios save suradusios sielos tampa vienu, gyvu kūnu virsta tezė: ką Dievas suriš, to niekas nepajėgs atišti. „Tą begalinę akimirką, kai sielos susitiko / Pajuto ji, kaip jos esybė įtekėjo į jį, lyg bangomis kad / Upė įsilieja į galingą vandenyną.“ (*Savitri, Meilės knyga*) Viduje srūvanti upė – vienas iš daugelio universalių meilės kodų. Nutekėti, ištekėti ar įtekėti – tokia moters dalis, gyvenimo slapčiausias siekinys ir dovana krantams. Ir būtent čia, upės deltoje, prasideda įdomiausios ir netikėčiausios transformacijos.

2006

MEILĖS VIRSMAI II

Ir vėl Vilniaus katedra. Mišios už ką tik Amžinybėn išėjusius žymius meno žmones. Mirusiųjų artimieji pagerbti ypač: kunigas ilgai kalba apie kiekvieno jų nuveiktus darbus ir dorybes. Prietemoje skendi bažnyčios skliautai, ramus kalbėtojo balsas taip pat skęsta mikrofono gaudesyje. Tik staiga iš nesuprantamos žodžių masės išplaukia netikėta Šventojo Rašto nuotrupa: „Dėkoju Tau, Dieve, kad išgelbėjai mane nuo priešų...“ Ir vėl paskęsta aidžioje akustikoje, susilieja su dudenančiu kunigo balsu. Keista ištara minint mirusiuosius! Smogia kaip netikėtas vėjo šuoras, nevalingai įstringa galvon. Mėginu suvokti, kodėl pasirinkta ši ištrauka, tokia kovinga ir tarsi nederanti šiai progai. Kas jie, tie priešai?

Kapinėse siaučia krankliai. Vienas atsitupia ant šakos ir šiurpiai karksi. Bet jam to mažai: lydi tave, perskrenda nuo šakos ant šakos iš paskos, nepaliauja pranašauti.

O vidury žydinčio sodo – pats gyvybės prabudimas. Žydėjimas ir paukščių suokimas. Ramybę sudrumsčia garsus triukšmas ant stogo, lyg kas vaikščiotų, tryptų, nerimtų. „Gal kiaunė ant stogo?“ – pamanau ir išeinu į lauką. Nuo stogo nuskrenda varnas. Negi jiems, juodašvarkiams, mirčių dar negana?

Hortus consolationis – taip prieš dvidešimt metų pavadinau sodą, oazę supančioje sumaištyje, oazę, į kurią pasišalinu kiekvieną kart, kai būtina atlikti rekolekcijas. Oazė dykumoje niekada nenuvilia. Ką lietuvis darytų be sodo, be obels, be avilio? Be šitos savo rankomis sukurto šventvietės?

Ir ranka tiesiasi į visada šalia esantį Naująjį Testamentą. Atsiverčiu ir skaitau, į ką nukrypsta akys: „Aš sakau: gyvenkite Dvasia, ir jūs nepasiduosite kūno geismams. Mat kūno geismai priešingi dvasiai, o dvasios – kūnui; jie vienas kitam priešingi, todėl jūs nedarote, kaip norėtumėte.“ (Gal 5, 16–17) Kūnas – Dievo indas – tampa priešu, kai jame nebelieka

Dievo. Žinau, kad šie žodžiai sekuliariems žmonėms sukelia tik juoką. Jiems šventraščių išmintis – tuščio ąsočio skambesys. „Apie juos pranašavo septintasis nuo Adomo [žmogus] Henochas: „Štai atėjo Viešpats su miriadais savo šventųjų įvykdyti visiems teismo ir nubausti visų bedievių už visus bedieviškus darbus, už visus piktus žodžius, kuriuos prieš jį kalbėjo bedieviai nusidėjėliai.“ Jie visada niurzga, nepatenkinti savo dalia, gyvena geismais; jų lūpos kalba puikybės žodžius, jie pataikauja žmonėms dėl pelno.“ (*Jud 14–16*) Kodėl knyga atsiverčia šiose vietose? Todėl, kad varnas ant stogo. „Ir aš regėjau: štai pasirodė palšas žirgas, o jo raitelio vardas buvo Mirtis, ir paskui jį sekė mirusiųjų pasaulis.“ (*Apr 6, 8*)

Ką prikelia ankstyvą rytą skambantys Katedros varpai? Ir ką jie žadina, ir ar pažadina? Ar Biblija ir kiti šventieji raštai iš tiesų tėra moksliskai tyrinėtini senovės tekstai, kurie kalba apie praėjusių amžių kultūrą, kitaip sakant, tam tikros rūšies *literatūra*? Postmodernizmo epocha ir kultūrinis pliuralizmas sudaro sąlygas tokiam heterogeniškam diskursui. Pati literatūra išgyvena dekonstravimo procedūras. Siekiama pagaliau „sugriauti *metafizinio žinojimo* totalumą“, nes jis „šiandien tapo anachronizmu“, kadangi „šiandien būties esmę sudaro aporijos“. Jis tapo „ideologija“, „idealistiniu pasakojimu apie dvasios teleologiją“, todėl būtina „literatūros kanono revizija“, mat senasis kanonas trukdo „mąstymo *suinteresuotumui*“ (Mindaugas Grigaitis). Viktorijos Daujotytės metafizikai ir paslapčiai metama pirštinė, nes „kūno aplinkoje ši paslaptis ir rodosi tik ženklais, tik fenomenais, tik netiesioginėmis formomis“ (Audinga Peluritytė). Metafizikos apologetai priešinasi: „Dominuoja kūnas, perkėlęs visas savo negalias sąmonėn. Nebestovi už rašančiojo nugaros istorija, kalba, anapusybė...“ (Justinas Kubilius). O gal nereikia priešintis? Nemėginkime iš *kito* atimti jo *kitoniškumo*. Jo kitoniškumas savaime yra iškalbingas ženklas „kūno aplinkoje“. Kūno, kuris gyvena ne pagal Dievo, o pagal žmogaus įstatymus. Pasaulyje, kuriame Dievo teismas pakeičiamas žmonių teismais, vyrauja kūno *fenomenologija*. Todėl kunigo Maironio tekstus galima analizuoti pasitelkiant „falaslogizmo“ metodą (Artūras Tereškinas). Bet tai yra įmanoma *tik todėl*, kad taip reiškiasi *dieviškasis pliuralizmas*, paliekantis žmogui laisvę apsispręsti. Jis gali rinktis tekstus arba metodus, kuriuose dangaus nėra, yra tik žemė, nes Dievo žodis čia negalioja. Tuo tarpu metafizikai lengviau, nes šventraščiuose jis randa ir dangų, ir žemę, todėl gali aiškiai matyti dviejų pradų pusiausvyrą. Metafizikas yra laisvas, nes sąmoningai mato pasaulį tokį, koks jis yra, *i. e.* nesuskilusį. Pasaulis jam yra *visata*. Suinteresuotas pragmatikas

yra nelaisvas, nors mano, kad, patogiai atsijojęs tai, kas jam naudinga, nuo to, kas kelia sąžinės graužatį ir kliudo geismams, išsilaisvins nuo atsakomybės. Jam viskas galima, nes jis leidžia pasaulį nelyginant pyragą dalinti į tiek dalių, kiek panorės. *Kitas* privalo egzistuoti, kad pateisintų dalybas. Ir jam neegzistuojantis Dievas tatau leidžia, nes tokia žaidimo esmė, toks Jo dieviškasis postmodernizmo metodas. „Kas turi ausis, teklauso: jei kas skirtas nelaisvei, į nelaisvę ir eina. O kam lemta žūti nuo kalavijo, tas ir bus kalaviju nužudytas.“ (*Apr* 13, 9–10)

Visada buvo įdomu, kodėl protingi vyrai pasaulį mėgina racionalizuoti tokiu metodu, kad pateisintų savo veiklos, savo gyvenimo būdą. Paprasčiausia priežastis – kalbant tais pačiais psichologiniais terminais – išstumti į pasąmonę žemi polinkiai reikalauja būti natūralizuoti. Todėl, norint suvokti, kas juose slypi, reikia atlikti dvigubą dekonstrukciją arba antidekonstrukciją. Biblinę retoriką pritaikyti realioms faktams (literatūros kritika ir romanai – taip pat reali duotybė). Ten, kur kūnas, ten ir moteris. Vaizduojama (pasirinkta) herojė (moteris) atitinka rašytojui (vyre) slypinčią *anima* rūšį (Flaubert'as šį faktą atvirai pripažino, ar ne?). Tai poreikis, kuris žūtbut turi būti patenkintas (būtina suvokti savojo moteriškumo savybes ir pamatyti jo veidą). Postmodernizmas garbina kūniškąją moterį (arba žemiškąją moters aspektą) lyg Babelę, nes kitokia, dvasinga, *metafizinė* moteris (arba dvasinis jos aspektas) jiems nebeįdomi (neprieinama). Kas ištinka moterį ir vyrą, kuo virsta moteris (Babelė) jo kūryboje, planuose? „Ji pavirto demonų buveine, visų netyrųjų dvasių pastoge. Nuo jos ištvirtimo vyno buvo apgirtusios visos tautos; žemės karaliai su ja ištvirtkavo, o žemės pirkliai pralobo iš nežabotos jos prabangos.“ Skaitome toliau: „Todėl vieną dieną ją apniks negandos – mirtis, gedulas, badas, ir ji bus sudeginta ugnimi, nes galingas Viešpats Dievas, kuris pasmerkė ją. <...> Tavyje nebešvies žiburio spindulys, niekas nebegirdės jaunikio ir nuotakos balso...“ (*Apr* 18, 2–3, 8, 23)

Metafiziniu požiūriu jaunikis ir nuotaka įmanomi tik esant dangaus ir žemės harmonijai, kai tuokiasi du švarūs pradai. Jei iki teksto ir herojaus (moters) kūrybinė distancija neišlaikoma, ši sueitis virsta purvina klampyne. Tokią literatūrą (gyvenimo istoriją) skaityti esti sunku ir nemalonu, tuomet tradiciškai sakoma, kad „knyga naikina transcendentalumą“, sielą ne praturtina, o užteršia. Sunaikinęs savyje Babelę (piktąją *anima*) arba kūrinyje palikęs erdvės nepadalintam kosmosui (kai ir aprašinėjant nelemtus, nedorovingus įvykius išlieka aiški holistinė autoriaus pozicija), rašantysis

(vyras) atkuria nepažeistą dangaus ir žemės santykį. Šiame veiksmė svarbiausią vaidmenį vaidina mirtis. Miręs kūnui žmogus atgimsta dvasiai, kuri nustato teisingą kūno paskirtį. „Vienus, kurie abejoja, mėginkite įtikinti; kitus gelbėkite, traukdami iš ugnies, vėl kitų pasigailėkite su baime, bodėdamiesi net jų kūnu suteršto drabužio.“ (Jud 22–23) Šis kelias Dievop Judo laiške įvardijamas ne kaip rūstaus baudimo, o kaip *meilės* kelias. Literatūra gali eiti šiuo keliu, bent jau tol, kol esencialistinio postmodernizmo ideologija galutinai neužkariavo visos padangės.

Žinoma, nūdien biblinė retorika atrodo esanti anachroniška, žiauri ir kategoriška, bet man neką mažiau anachroniškas ir žiaurus atrodo postmodernus kūno diskursas, kuris eliminuoja metafizinę pasaulėjautą ir kartu meilę, kurią pakeičia brutalia kopuliacija. Šitaip atlikus dekonstrukcinį žaidimą, galima konstatuoti, jog postmodernizmo epocha baigiasi, ir mes įžengiame į transmodernumo epochą, kurioje atkuriamą vertybių hierarchija. Konstatuoti, jog šventraščiai nedega, tik kai kurie rankraščiai. Sąmonėje išsipaūdes naratyvas, teigiantis, jog „kaip danguje, taip ir žemėje“, suteikia nuojautą, kad pusiausvyra atkuriamą.

Apie mirtį pradėjau mąstyti jau seniai – dar nuo tada, kai pati žvelgiau į akis. Trumpą mirksnį, per kurį supratau, kad gyvename mitais ir nepagrįstomis baimėmis. Mirties baimės įveika suteikia *galimybę* gimti antrąkart. Antrasis gimimas yra dvasinis gimimas, bet jis ateina tik tada, kai pasaulio tuštybei miršti iki galo. Šiuo atžvilgiu jokių kompromisų su sąžine negali būti. Tada gali pasauly išgyventi, ir ne tik, o *gyventi* visai kitoje šviesoje. Kiekvienas yra laisvas rinktis, būti *kitu* ar savimi, tačiau galų gale paaiškėja, kad pasirinkimas yra tik vienas: tarp mirties ir gyvenimo. *Mirties kultūra* turėtų reikšti orų ir išmintingą santykį su papročiais, tačiau dabartiniu metu šia sąvoka įvardijama tai, kame nėra gyvybės. Mirusių, bet aistringai judančių kūnų „kultūra“, paskelbusi mirtį tikrajam gyvenimui.

Fizinė mirtis iš tiesų nėra kas nors nenormalaus, nors gyvo kūno atžvilgiu ji įvardijama kaip *patologinė* būklė. Tačiau dvasios požiūriu tai tik žmogaus perėjimas į kitą būklę arba, poeto žodžiais, „miego ekstazė“. Tikinčio žmogaus požiūris į mirtį esmiškai skiriasi nuo netikinčiojo, kuriam ši prilygsta didžiausiam įžeidimui. Jam griūva visas pasaulis, nes paaiškėja, kad ir jis yra marus. Kad viskas, ko buvo siekta ir dėl ko grumtasi, dinga „per vieną valandą“. Kokia neteisybė iš Dievo pusės! *Ergo* – jo nėra. Bet juk mirtis yra pats tikriausias Dievo buvimo įrodymas. Tai jo gailestingumo

aktas, „išvadavimas iš priešų“, iš žmogaus kryžiaus kelio. Siela išeina tada, kai ji to nori, net jei pats žmogus to ir nežino.

Tačiau mirtis turi daug veidų. Tai dievų ir demonų kova, kurios nei suvokti, nei juo labiau dalyvauti joje paprastas žmogelis nepajėgia. Šiais laikais jis ir sutinka artimą pagal apdarą ir palydi – pagal kišenę. Kur jau ten kokia nors metafizika! Tik netikėti sukrėtimai ir skaudžios nelaimės suskamba prote varpais, signalizuoja apie gelmines įvykių priežastis. Tuomet ir prabusti metas. Galbūt ateina atgaila.

Padėjau į šali Naująjį Testamentą ir aš. Atsakymai kuo taikliausiai atitiko viduje kirbančius *kodėl*, bet vienas pasažas neduoda ramybės, ir gana. „Bet jeigu, ištrūkę iš purvyno Viešpaties... pažinimu, jie ir vėl jame įklimpę pralaimi, tai jiems paskui darosi blogiau negu pirma. Jiems būtų buvę geriau iš viso nepažinti teisumo kelio...“ (2 Pt 2, 20–21) Ar ne todėl, kad, protui prašviesėjus, baisu suvokti padaryto ar tebedaromo kainą? Ta kaina esti pasitikėjimo išdavystė. Indų religinėje praktikoje tokie žmonės vadinami *bhraštomis*. Bet Dievas, išskyrus itin retus atvejus, suklupusiojo neapleidžia. Jis *vienintelis* danguje ir žemėje neišduos, nepasityčios, nepiktdžiugiaus, nenustums nuo skardžio, nesutryps vilties. „Ir nė vienas gundomas tene-sako: „Aš esu Dievo gundomas.“ Dievas negali būti gundomas į pikta ir pats nieko negundo. Kiekvienas yra gundomas, savo geismo pagrobtas ir suviliotas. Paskui išiliepsnojęs geismas pagimdo nuodėmę, o užbaigta nuodėmė gimdo mirtį.“ (Jok 1, 13–15) Įsivaizduoju, kaip kvatojasi šaunūs *kūno fenomenologai!* Pasijuntu esanti tarsi fanatikė beprotė, vaikščiojanti po gatves, metro ir skveruose garsiai skelbianči Dievo žodį. *Negalima* viešai jo skelbti, tik bažnyčiose. Dievas tetūno savo namuose ir tenebando kištis į žmonių reikalus. Bet jis ir *nebando*.

Raja Rao yra pasakęs: „Tik meilė išgelbės pasaulį.“ Ne primygtinai iš sakyklų skelbiamas Dievo žodis, o tai, ką mes darome dėl savo artimo kiekvieną akimirką, kiekvieną dieną, visą amžinybę. Kitos išeities paprasčiausiai nėra. Todėl „tasai, kuris mumyse myli, ateina apsisiautęs mirties šydu.“ (Savitri, IX knyga *Amžina tamsa*)

Post scriptum. Ryta po Joninių mane pažadino balandis, barbenantis snapu į stogą. Į galvą ūmai atėjo pasakų motyvai. Prisiminiau kadaise skaitytas sakmes apie dvyliką brolių, juodvarniais lakstančių, kurių sesuo pasmerkta tylai, pajuokai ir net mirčiai, kol nenumegs marškinių iš kabinėse prisirautų dilgėlių; apie kvailą kerais apžavėtą kareivį, paklusniai nešantį raganą ant kupros; apie raganos pamotės dukrą, aplietą degutu.

Tai, kas gyva liaudies sakmėse, genialūs rašytojai įvelka į intelektualų rūbą. Per amžius išlieka tik tos knygos, kuriose metafizinis pradas pakeltas į aukščiausią lygmenį. *Don Kichotas, Faustas, Dieviškoji komedija, Meistras ir Margarita*, Anderseno, Hoffmanno ar Oskaro Milašiaus pasakos suaugusiems. Apie tai reikėtų mąstyti, brėžiant lietuvių literatūros ir meno gaires. Išraiškos priemonės – kitas klausimas. Einšteinas yra pasakęs: „Vieni gyvena, lyg pasauly nieko nebūtų stebuklingo. Kiti – taip, lyg viskas būtų stebuklinga.“ Aš renkuosi antrąjį variantą. Tikiu, kad stebuklas gyvas.

2007

VELNIO RULETĖ

Kas atsitiko tautai, kurios vienintelės, kaip rašoma *Skandinavijos istorijoje*, karingieji vikingai nesugebėjo įveikti ir spruko nuo Baltijos pakrantės ir kuri absoliučios monarchijos Vakarų Europoje laikais sugebėjo sukurti pažangiausią konstituciją? Šiuolaikinis lietuvis kaip mokinukas yra „praradęs motyvaciją“ – ne tik atkurti savo šalį, bet ir padoriai gyventi. Nūnai vieni gyvybines galias nukreipę saviDestrukcijos linkme, kiti milžiniškus kūrybinius išteklius atiduoda svetimų valstybių gerovei puoselėti. Tačiau „kolektyvinė kaltė“ yra fikcija, kuri užgožia tikrąsias reiškinių priežastis. Niekas kitas, tik blogai valdantieji nusmukdo naciją iki baudžiauninkų ir vergų lygmens. Pastarųjų šimtmečių patirtis rodo, jog didžiausia Lietuvos problema yra silpni, iš užsienio manipuluojami valdovai. Kas įsikurs naujuosiuose valdovų rūmuose? Vis dar lietuviškai kalbantys ES vietininkai?

Senovinė (pamatinė) baltų pasaulėžiūra, gyvenimo būdas ir sambūvio principai visuomet rėmėsi sandraugos ir bičiulystės principu. Tatai neklystamai liudija kalba, žodynas, papročiai – ypač dainuojamasis tautosakos paveldas. Jame – šimtmečiais šlifuotas etinis ir estetinis mūsų savasties genofondas. Gyvai skambanti liaudies daina, dar nesudarkyta baimės pasirodyti prieštvanine iškasena, pramuša užmaršties luobą ir išstrykšta gaivinančiu šaltiniu, kurį nuodija iš nežinia kur kylantys nesuvokiamos bjaurasties srautai. Ji tampa iššūkiu iškreiptai (rafinuotai) civilizacijai, kurios genofondo išlikimą laiduoja trupiniai, surinkti nuo alkoholio, tabako, azartinių lošimų ir pornografinio meno puotos stalo. Prie to stalo sėdi degtine ir „matais“ – ne midum ir daina – penėta lietuvių tautos išrinktąja atstove save laikanti valdžia. Būtent „valdžia“ kaip beformė masė, skleidžianti anarchijos užkratą po šalį, kurios esminė motyvacija – pasipinigi gauti. Akivaizdu, jog tokia ne tik pavienė valstybė, bet ir ištisa civilizacija,

kurios ateitis įstatymiškai susaistyta su moralinius pamatus išplaunančia mokesčių sistema, yra pasmerkta anksčiau ar vėliau žlugti.

Žmogus, kuris turi vardą, turi ir gimstant įgytą atsakomybę už savo būtį. Išrinktas valdyti, jis atsako ir už nacijos būtį. Šios tiesos nežinojimas neatleidžia nei nuo atsakomybės, nei nuo pasekmių. Tačiau silpnas valdytojas dar nereiškia, kad visuomenė nemoka savęs valdyti. Neįmanoma per porą šimtmečių sugriauti tūkstančius metų besiformavusio tautos mentaliteto, kuriam organiškai svetima valdovo ir pavaldinio, pono ir tarno, caro ir mužiko santykio paradigma. Lietuviai „kantrūs“ ne todėl, kad įpratę kęsti pono batą ant sprando. Jiems nepriimtina pati valdymo schema, kurios modelį piršo ir toliau perša kiti mentalitetai. Ši schema apima visą visuomenės gyvenimą nuo aukščiausių valstybinių institucijų iki mokyklų ir net šeimos. Ją sąlygiškai galima įvardinti kaip patriarchalinę ar patvaldinę. Hierarchizacijos ir muštro principu grįstas vyriškas mąstymo būdas visą aplinką ir supančią tikrovę sulipdo į piramidę, suskirsto žmones į kategorijas ir rūšis. Bet ar mylinti motina skirsto savo vaikus į mylimus ir nemylimus, geresnius ir blogesnius?

Prezidentas, Seimo pirmininkas, religinis hierarchas, direktorius, firmos valdytojas, kolektyvo vadovas ar šeimos galva įgyja kone nelygstamą teisę spręsti kitų žmonių likimą. Šios „teisės“ neatsveria nė silpna, dažniausiai atvira balsavimo sistema, palikdama spragas manipuliacijai gyvybiškai svarbiais žmonių interesais. Vienintelė alternatyva yra rotacijos būdu renkama valdyba, kurioje net natūraliai esantis „nerašytas autoritetas“ negalėtų įgyti fatališkos persvaros vien dėl to, kad jo veiksmų nesankcionuotų įstatymo raidė. Savivalda yra vienintelė demokratiją garantuojanti visuomenės valdymo sistema, kai nė vienam iš valdytojų nėra suteikiama galimybė piktnaudžiauti visuomenės pasitikėjimu.

Sveikos valstybės pagrindą sudaro ne tik protingi įstatymai, bet ir jų laikantis kuriama vertybių struktūra, igaunanti realų pavidalą, bent pakenčiamai koordinuojant įvairių gyvenimo sričių veiklą. Pagrindiniai tautos valdybos(ų) prioritetai turėtų būti intelektualinis kūrybinis darbas ir labdara labiausiai stokojantiems, du pusiausvyrą palaikantys poliai. Visuomenės narių pastangos ir kapitalinės investicijos, kreipiamos į mokslą ir meną, kaip į aukščiausią nacionalinės savasties išraiškos ir gerovės garantą, visada atspindi nacijos galią ir ištvermę, o rūpinimasis neįgaliaisiais (jais šiandien prievartiniu būdu paversta didžioji Lietuvos gyventojų dalis) indikuoja sąmoningumo, kultūringumo ir dvasinės brandos lygį. Tačiau šie prioritetai yra formuojami. Jie turi *tapti* tuo, ką ši sąvoka ir siūlo: labiausiai

gerbiamu ir siekiamu akstinu veikti. Kitaip sakant, kiekvienas verslininkas turi svajoti apie tai, kad, uždirbęs pakankamai pinigų, *galės* paremti lietuvišką knygą, dailės galeriją, nupirkti Stradivarijaus smuiką jaunam talentui ir pasistengti, kad Lietuvoje išnyktų vaikų namai. Mažų mažiausia – plėtoti savo paties kūrybingumą.

Šie prioritetai veikia tada, kai įžindžiami su motinos pienu, o ne prikišamai kyšo iš kiekvienos partijos programinio bukletu. Kai mokoma pavyzdžiu. Kokį pavyzdį rodo vakarykščiai sovietiniai konjunktūrininkai, gerai išmokę partines neapykantos „inteligentijai“ pamokas, dabar kalantys kapitalizmo abėcėlę? Kai kuriems neįkandami ir Gorkio gyvenimo universitetai. Pasiskaityti, jei ne Platono *Valstybę*, tai bent jau Markso *Kapitalą*, jiems būtų ne pro šalį. Mat sunkiausia išmokyti skirti šviesuomenę nuo turtuomenės. Todėl ir turime tai, ką turime – svaiginamai pralobusį neišsilavinusį vargšą, tikrą socialinės inžinerijos stebuklą. Jam iki visiškos laimės trūksta tik valdžios. Ir jis mus valdo.

Peršamas „žinių visuomenės“ modelis iš tiesų yra klaidinanti pelkių žaltvykslės liepsnelė. Informacinė visuomenė yra nemąstanti, pasyviai žinias kaupianti ir jomis vartotojiškai besinaudojanti visuomenė, todėl, nepaisant visų kompiuterijos pasaulio teikiamų lengvatų, ji negali tapti svarbiausiu ateities prioritetu. Informatika tėra patogus įrankis, bet ne savitiksliis gėris, lygiai kaip ir testai negali pakeisti gyvo bendravimo ar atsakinėjimo žodžiu. Švietimo tikslas yra kurti ne žinių visuomenę, o žinojimo visuomenę. Automatu paverstas mokinys, kuris, įmetus kelis centus, privalo reikiamu momentu išspjauti teisingą atsakymą, praranda motyvaciją, jei nėra mokomas laisvai mąstyti, diskutuoti, ginti savo nuomonę, dalyvauti ugdymo procese. Auklėjimą ir asmenybės formavimą, kūrybingą etinių tiesų perdavimą būsimoms kartoms apleidusi, žaidimo principą pažeidusi mokykla jau nūnai sėkmingai keičiama kompiuteriu, kuris ne tik tiesiogiai netraumuoja ir nebukina, bet siūlo žaidimą ir intriguoja.

Mokytojo autoritetas nėra konvertuojamas į naudą ir algos dydį. Mokykla, kurioje dėstantis mokytojas leidžia sau be pateisinamos priežasties ir neįspėjęs mokinių neateiti į pamoką, kai mokiniai jo laukia ir nesulaukia valandą ar dvi, ir vis dar yra laikomas mokytoju, nėra verta mokyklos vardo. Nesaugumo, nereikalingumo ir nevilties būseną vaikas kompensuoja žaisdamas kompiuterinius žaidimus, nes kompiuteris nevers jo tuščiai laukti, nežemins jo orumo, jis kaip tikras draugas visada šalia, o blogiausiu atveju jis tiesiog patylės arba pagros gerą muziką. Virtualus bendravimas tampa alternatyva normalaus bendravimo nebuvimui. Štai ir visa motyvacija.

Nenustebčiau, jei koks nors nuviltas mažametis genijus, paspaudęs kompiuterio mygtuką, kaip kortų namelį sugriautų visą bedvasę, kalėjimą primenančią informacinės visuomenės kūrimo laboratoriją. Prie savo išteklių žydrųjų ekranų susikūprinę mažieji deksteriai su savo sesutėmis, atsisakę paklusti nužmoginančioms valdymo formoms, gali būti vienintelė viltis kuriant savivaldos visuomenę. Nepraradę įgimto poreikio laisvai mąstyti, jie gali tapti žinojimo visuomenę grindžiančiu idėjų banku. Žinojimo visuomenė yra tokia visuomenė, kuri žino, kas nutinka, kai paminamos elementarios žmogiškumo ir padarumo formos, kai bet kokia natūralaus kūrybingumo apraška kaipmat sugniuždoma ir suniveliuojama „iš aukščiau“ nuleistų normų vykdytojų tik todėl, kad institucinės valdžios kėdę užsėdęs „autoritetas“ jaučia kone erotinį malonumą laužyti stuburą asmens ir nuomonės laisvei, kai valdantieji saugiai jaučiasi tik orientyrus praradusių, baimės ir įvairių priklausomybių kamuojamų aukų apsuptyje. Tik todėl vienu metu jų „palaiminimą“ paradoksaliai gauna ir lėkšti, beprasmiški, jokios vertės neturintys meno gaminiai, ir akiplėšiškos, saiko nežinančios, amorališkos antimeno materializacijos, regis, atsiradusios tik tam, kad susiurbtų auksinį eurų srautą. Tada į sostą sėdasi nuogi karaliai, su trumpikėmis ir moteriškais aukštakulniais operos scenoje maskatuojasi XXI amžiaus erodai, o dekadansinė Strausso muzika savo besaikiu ekspresyvumu tą vulgarių aliuzijų prisodrintos režisūros ir skurdžios scenografijos klaidą su normaliam žmogui iki gyvo kaulo įgriususia įžeidžia sovietine atributika (pamėginkite žydams nacionalinėje operoje pakabinti didžiulę nacių svastiką), į kurią, praėjus daugeliui metų, vėl ilgas valandas esame priversti spoksoti teatre, patrigubina. Kai kurios meno erdvės „įdirbtos“ tiek, kad, priverstų jose dirbti žmonių liudijimu, po eilinio projekto jie suserga fiziškai ir kelias dienas jaučiasi totaliai apsinuodiję. O jei garsiai nešauksi, koks gražus naujasis rūbas, lėks kaip vargšo Johanano nukirsta galva, ir neduodie, – to bijai labiausiai, – jeigu ją ir po mirties glamonės nekrofilija serganti Salomėja.

Kada ateina lemtingasis momentas, kai dieviškoji žaismė virsta šėtonišku kazino, kuriame visi, kaip anglosaksai, kartu su kolonijomis netekę savo garsiojo humoro jausmo (tarsi agentas 007, iš žavaus dendžio virtęs niūriu žiauriu kovotoju), lošia iš savo gyvenimų, iš ateities ir sąžinės, nors jaučia, jog blefuodami tik pralaimės? Žaidimas virsta velnio rulete, kai lošiama iš pinigų. Kiekvienas vaikas šitai žino.

APIE TV LAIDĄ *GERO ŪPO!*

Pakviesta įsitraukti į *Liaudies kultūroje* publikuotą diskusiją apie televizijos laidą *Gero ūpo!* (*Duokim garo!*) sutikau, nes asmeninis (vėliau – ir profesinis) mano gyvenimas nuo mažens tekėjo tarp vadinamųjų „liaudininkų“, įsiliedamas į kitas profesionalaus muzikinio gyvenimo sritis, ragaudamas ir folkloro, ir klasikinių Rytų kultūrų tradicijų. Viskam esu atvira, domina „viskas, kas skamba“, man taip pat rūpi Lietuvos muzikos ateitis visu spektru. Tačiau pašnekesys, kaip ir pati laida, paliko slogų įspūdį. „Nerūpėtų – neskaudėtų“, – pamaniau ir nusprendžiau pataupyti nervus. O šįryt, įsijungusi radiją, išgirdau diskusijoje minėtą šeštadieninę muzikos laidą apie Lietuvos ir pasaulio dūdmaišius, kurioje pasakojama taip gyvai ir įdomiai, jog tuoj pat sukilo ūpas rašyti.

Labai geri pokalbio tikslai atsimušė į problemą, iš kurios lietuviai išsivaduos, matyt, taip pat sunkiai kaip iš baudžiavos. Kiekvienas kalbėjo iš savo pozicijų, remdamasis sava patirtimi, nė nemėgindamas iš *esmės* išsiaiškinti, kas yra kas, todėl buvo tik spėliojama ir reiškiamas nepasitenkinimas. Laidos kūrėjai stengėsi tik išsaugoti savo nekaltybės prezumpciją, todėl „nesuprato“ teisingos kritikos. Šiame kontekste svariausias buvo nuoširdus diskusijos rengėjo pasisakymas straipsnio gale. Tačiau pokalbis simptomiškai atspindėjo bendrą kultūros situaciją: ir pačią laidą, ir problemos sprendimo būdus. Aš irgi pamėginsiu tiesiog išdėstyti savo nuomonę, nes sprendimo rasti nesitikiu. O gal nuomonė prie nuomonės, ir rasi koks obuolys, nors ir nedidukas, ant galvos nukris?

Laidą esu mačiusi tik priešokiais, nes maždaug nuo *paksogėito* supratau: arba turiu saugoti savo protą nuo taršos, arba nusinuodysiu, todėl nuo to meto lioviausi žiūrėti televizorių. Tyčia neturiu jo namuose ir nepasigendu. Retai įsijungiu radiją. Dar rečiau „patikrinu“ iš anksto nusižiūrėtas

laidas ir programas, dažniausiai LTV, Mezzo, History, BBC arba kitas aktualias užsienio stotis. Ir su siaubu pagalvoju, kaip turi jaustis Lietuvos žmonės, be atrankos, be nuovokos žiūrintys tą daiktą, kuris nuo ryto iki vakaro drebina namus ir rodo klaikius vaizdus. Laida *Gero ūpo!* nuo „žvaigždėtų“ *popmuzikos* renginių neatsilieka siekiu būti populiaria pramogine laida ir turėti kuo aukštesnį reitingą, tik jos objektas specifinis. Joje tiek pat nenatūralumo ir pigumo, kiek bet kokiame komerciniame TV šou arba sovietinių laikų parodomuosiuose „numeriuose“. Klausimas, kodėl tai, kas visuomenės kultūroje populiariausia, būtinai yra žemiausio lygmens, šiuo atveju yra kertinis, o atsakymas vertas Nobelio premijos.

Mano atsakymas toks. Pagal istorinio kultūrinio cikliškumo logiką, pasaulis išgyvena nuosmukio laikotarpį, kurio ryškiausius požymius įvairių šalių filosofai, religijotyrininkai, sociologai ir kiti rašto bei mokslo žmonės mėgina išsiaiškinti ir įvardyti sąvokomis, atitinkančiomis kultūros ar civilizacijos, kurioje jie gyvena, ypatumus. Tai esminių moralės, tvarkos, koegzistencijos principų nepaisymas, žanrų ir stilių mišrainė, paininga lyčių santykiuose, korupcija, vertelgiškumas ir panašūs bruožai, kurie ima viršų supuvusiose epochose, – „civilizacijų saulėlydyje“ arba „geležies amžiuje“, – kad ir kaip jas pavadintume. Jei pripažįstame, kad fiziniame kosmose viskas neišvengiamai sukasi ratu, kyla ir leidžiasi, o neišvengiamas, kaip ir metų laikų kaita, cikliškumo principas galioja visoms gamtos formoms, sykiu ir žmogui, tuomet dėsninga, jog šiuo metu „žiemojame“. Esame tarpsnyje, kai barbarų ordos ima siaubti aukščiausią technikos lygmenį ir dvasingumą pasiekusias kultūras ir neišvengiamai jas praryja. Kadangi absoliuti tiesė (taip pat klaidingas tiesinis istorijos suvokimas) realiai neegzistuoja, o saulės ratą apsukusios kultūros ir civilizacijos niekada negrįžta į tą patį tašką, negalime kaip mistiniai *uroborai* – *serpens qui caudam devoravit* – įkasti sau į uodegą ar pamatyti praeitimi virstančią ateitį, ir priešingai. Tik nenumaldoma plienine visatos raidos logika galima paaiškinti paradoksalų faktą, kad visuotinio informacijos prieinamumo ir žaibiško jos pasklidimo amžiuje nėra *masiškai* orientuojamasi į akivaizdžiai progresyvius ir naudingus dalykus, bet atsiduodama tolydžio vulgarėjančių madų diktatui. Tai nebūtinai reiškia, kad aukštoji kultūra pavargsta kartoti pati save ir brutaliuose formose mėgina ieškoti naujų paskatų. Veikia daug sudėtingesnės priežastys, tačiau apie jas nekalbėsime (ne toks straipsnio tikslas). Tiesiog melo ir neišmanymo formos tampa sveiką protą temdančia epidemija, neišvengiama gravitacijos jėga, kai visas žmogaus

kosmosas imamas formuoti pagal žemėjančius kriterijus ir įašinamas į kažkokią nematomą juodąją skylę. Jis išverčiamas į išvirkščią pusę, prisitaiko sau atitinkamą žodyną, yra įteisinamas ir „užantspauduojamas“. Todėl elementarus knygų pirkimas ar prusinimasis tampa virusu, madų demonstravimas – infekcija, šukuosenos imituoja susivėlusias nušėpusias švelniūras, o už specialiai apibrizgintus, nutrintus ir skylėtus rūbus kaip už gerus mokame didžiausią kainą. Vulgarėja žmonių santykiai, visa *homo sapiens* veikla. Šis reiškinys yra globalus ne tik geografinė, bet ir vertybių prasme, ir muzika nėra jokia išimtis.

Todėl man kelia įtarimą autentiškumo sąvokos vartoseną. Netikiu, kad nūdienos folklorininkai yra *autentiški* tradicijos tęsėjai, nes kartu su rankų darbu, gyvenimu darnoje su gamta ir neskubiais, natūraliais cikliniais gyvenimo įvykiais kaime beveik išnykęs ir juos atspindintis savaiminis liaudies menas, o po dvidešimt–trisdešimt metų neišsivaizduoju jo kaip nors kitaip kaip tik išlikusio uždaroje muziejinio arba sektinio pobūdžio institucijose. Kartu su gyva perdava neišvengiamai nyks ir žodynas, ir garsynas. Teigti priešingai reikštų tvirtinti, kad grįšime į balanų gadynę, atgal į gamtą *et cetera*. Beje, eksperimentas įmanomas (garsųjų *amišų* pavyzdys). Jei folkloro ansambliai brangintini dėl tam tikros, kad ir fragmentais išlikusios, autentiškos muzikinės tradicijos tęstinumo, reikėtų į pagalbą pasitelkti intuiciją ir pamėginti išsivaizduoti, kaip tos tradicijos perėmėjai atrodys po pusės amžiaus. Ar ją kurs sodybą kaimo turizmui paaukojęs statistinis žemės savininkas, ką tik grįžęs iš banko (kelionės Karibuose), iš automobilio persėdęs prie TV pulto mygtuko ir galintis matyti trisdešimt kanalų įvairiomis kalbomis tuo metu, kai jo kompiuterizuotoje „troboje“ vieši iš didmiesčio pabėgęs, žolės gyvenime nei dalgiu, nei delnu nelietęs nuobodžiaujantis vokiečių ar švedas? Kas gali garantuoti, kad darbą prie interneto jis derins su sveika protėvių mityba ir sodo veisimu? Ar, skiepydamas obelis, jis dainuos liaudies dainą *Vai žydėk, žydėk*, ar visu garsu bus įsijungęs populiariosios muzikos radijo stotį? Prieš penkiolika metų kažką panašaus mačiau savo akimis: staiga pralobusių turtuolių žmonas, vienoje rankoje laikančias alkoholio taurę, kitoje cigaretę ir nedarniais balsais traukiančias „tautines“ dainas (kažką panašaus į *Ant kalno mūrai*) tuo metu, kai jų išsipėrę partyje vyrai ant grotelių kepino dešras, pariebindami jas skolintais keiksmazodžiais ir nešvankiais juokeliais. Tie „naujieji kaimiečiai“ nupirko kone visą kaimą (ne vienkiemius!). Nežinau, kaip jiems dabar ten sekasi, nes nuo tokios „liaudies kultūros“ pašiurpus pabėgau kartą ir

visiems laikams. Žinau tik, kad vienas savininkas be šildomų „gryčios“ vonios grindų neapsiėjo.

Globalizacijos veikiami kūrėjai „autentišką“ tradiciją bando miksuoti, daryti visokius žanrinius, stilistinius, instrumentinius junginius. Darinių su šaknimi *folk* daugėja. Ne visi eksperimentai neįdomūs ar profaniški. Tačiau pati muzikos raidos logika reikalauja neapsimesti, kad nesupranti, jog natūraliai, laisvai, su variacijomis atliekamą liaudies dainą derinant su niveliuojančiu *bumčiko* tipo ritminiu piešiniu, kad ir labai smagu, pusė tos dainos vertės iškart prarandama. Sėkmingiausi atrodytų bandymai derinti įvairias improvizacines muzikines sistemas, bet – su išlygomis. (Idomiai skambėjo neseniai girdėta Stasio Daugirdo gitarai pritariant atliekama improvizuota lietuvių liaudies daina lėto bliuzo stiliumi. Tačiau šiuo atveju svarbi buvo ir ryški, originali kūrėjo asmenybė.) Nykstant kaimo poetikai ir tautosakai jos vietą užima kita *musica profana* rūšis – proletariato muzikinė kultūra, tapusi „miesto liaudies“ savastimi. Dėl šios priežasties urbanizuotose šalyse sparčiai išpopuliarėjo darbininkų saviraiškos stiliai ir žanrai bei instrumentai: tango, akordeono muzika, buitinis romansas, šlageriai, repas ir t. t., persikėlę ir į klasikinę sceną. Šis mūsų šalyje vėluojąs procesas įgauna pagreitį ir sparčiai plinta.

Muzika daro įtaką ir klesti tik tada, kai ją kuria ir atlieka žmonės, įkvėpimo besisemiantys iš aplinkos, kurioje gyvena. Ji turi būti gyva, o ne dirbtinai reprodukuojama. Suklasifikuota, įrašyta ir padėta į lentyną liaudies muzika, nebeskambanti viešose erdvėse, tėra mumija ir ateity bus įdomi tik mokslininkams. Iš tikrųjų ji gali išlikti tik modifikuotais pavida-lais, tarp jų – kompozitorių kūryboje, kurie savaip ją išgirsta ir įprasmina. Neturiu poreikio klausytis laidoje *Gero ūpo!* kaimo kapelų, nes paprastutė jų muzika negali nė lygintis su šimtmečiais šlifauta liaudies daina ar instrumentine muzika, vadinama folkloru; kapelos atlieka labai siaurą tam tikro sluoksnio žmonių linksminimo paskirtį, o pastaruoju metu laidoje plintanti „kapelijų“ (tai yra neaiškos kilmės ansamblių) moda liudija to siauro rato adresato praradimą *arba* virsmą. Ko mielai klausausi, kai pasiilgstu žmogaus balso? Kitąsyk Česlovo Sasnausko, Juozo Naujalio ir ypač Mikalojaus Konstantino Čiurlionio originalių bei harmonizuotų liaudies dainų chorams. Sekmadienį išklaudyti visas pastarojo dainas nuo *Oi giria giria* iki *Kelk, dukrele*, kurios yra *tobulybė*, man tolygu dalyvauti šventose mišiose. Ir apima iliuzija, kad tebesame dainų kraštas, kad mūsų vaikai vėl bus mokomi lietuviškos muzikos ir konkursuose bei šventėse

nereikės girdėti nuo vaikystės jiems brukamų svetimų intonacijų, kalbos, pseudo-kultūros...

Pokalbyje neatidarytas liko stalčius, skirtas vadinamajai stilizuotai liaudies muzikai. Ką reiškia terminas „stilizuota“? Gal gali būti ir „žanrizuota“, ir kitaip dozuota liaudies muzika? Piktintis jos unifikuotumu, tam tikrų unikalių savybių susiliejimu į visumą yra tas pat, kas piktintis tarmių, akcentuacijos (kirčiavimo pobūdžio) įvairovę panaikinusia bendrine lietuvių kalba. Deja, tai irgi neišvengiamas globalizacijos padarinys. Jis egzistuoja visur. Ar šis fenomenas gyvybingas? Mano nuomone, „stilizuota liaudies muzika“ yra atsidūrusi tarp dviejų ugnių, trypia kažkur pusiaukelėje tarp „grynųjų folkloristų“ ir „klasicistų“, ji trukdo ir vieniems, ir kitiems. Tai, kas harmonizuota arba stilizuota, folkloristams yra tabu; europinės, akademinės (rimtosios) muzikos tradicijos tęsėjai (pakrikštijus politinę sąvoką – „konservatoriai“) mano, kad „liaudininkai“ išradinėja dviratį. Kaip jie drįsta, mano sau koks snobas, daryti tai, ką darė italai, vokiečiai, indai, liaudies instrumentą iš lėto vertę klasikiniu. Laimi „liberalai“, kurie drąsiai eksperimentuoja, nebijo panaudoti unikalių archainių instrumentų, ritmų, garsaeilių, įvairių chtoninių kultūrų tradicijų perkelti į ultrašiuolaikinę terpę.

Pokalbyje nuskambėjo labai teisinga mintis: muzika, kad ir kokiai rūšiai priklausytų, turi būti kokybiška. Vadinasi, jei tai folkloras, vokalinės ar instrumentinės liaudies muzikos judėjimas, atlikėjai turi remtis gyvai perimama tradicija iš mokytojo, atstovaujančio tam tikram regionui (ir jo pagrindu susiformavusiai liaudies muzikos mokyklai), kuris reikliai atsirenka mokinius, lygiai taip pat, kaip tatai daro profesionalūs muzikantai. Jokių pusfabrikačių, „mėsainių“ gaminti nevalia, ir jiems vietos Nacionalinėje televizijoje neturi būti, nes egzistuoja grįžtamasis ryšys, kai nesąmoningai mokomasi to, kas girdima tokiose laidose kaip *Gero ūpo!* Dainuojamam, rimuotam žodžiui ypač imlūs vaikai. Reitingai ir negailestingų rinkos ekonomikos dėsnių skatinamas pataikavimas beformiam muzikos supratimui laidos neišgelbės, ji išnyks savaime arba gyvuos pažemėse kaip kitos, nuėjusios populiarumo keliu. Svarbiausia daiktus ir reiškinius vadinti tikraisiais vardais. Jei laidoje vyraus kičas, nesitikėkime, kad supratimą turinti, bet jį slepianti laidos vedėja šypsosis ir kalbės taip natūraliai, kaip ką tik iš laukų su lauknešėliu sugrįžusi devyniolikto amžiaus linų rovēja.

Mus gali išgelbėti tik drąsa kurti aiškiais kriterijais matuojamą liaudies meną, kuriame turi veikti pagrindiniai veiksniai – iš aplinkos gyvai kylantis

poreikis kurti ir talentas, būtinas tam tikslui įgyvendinti. Pelno ir išorinio masinio populiarumo siekimas šiuo požiūriu veikia kaip lakmuso popierėlis: jei nors krislelis jo yra įmaišytas į motyvaciją muzikuoti, jei tai nėra nuoširdus piemens noras pasipuikuoti prieš kitą piemenį kuo gražesne, kuo įmantresne birbyne ir kuo dailesne melodija, ilgainiui ir atsivers visa virtuvė – greito muzikinio maisto ruošimo restoranai, nieko bendra neturintys su autentiška pasaulėjauta. Būdinga, kad greito populiarumo siekia tuo tikslu susimėtę atsitiktiniai „muzikantai“, ir dar klausimas, ar jiems toks „muzikavimas“ iš viso teikia džiaugsmą – esminį liaudies muzikos akstiną ir šaltinį.

Leiskime mūsų liaudies talentams išradinėti dviračių. Tegu įsiklauso, kuria, eksperimentuoja, derina, apibendrina. Dažnai ryškaus talento atlikėjas išgarsina iki tol prastu laikytą instrumentą, jį patobulina. (O ar apskritai esti kitaip?) Kaip visuomenė progresuoja, ar jai gali pavykti įbristi į tą pačią upę? Galbūt kur nors Lietuvos širdy jau gimė būsimasis Čiurlionis, genialiai išsprendęs tautinės savasties ir kosminio universalumo vienovės klausimą. Tokie genijai tampa *uroborais*, savo kūryba apjuosdami visą kosmosą, harmonizuodami aplinką ir įmindami artimą kankinančias mįsles. Jie ateina gelbėti tautos, kuri to tebėra verta. O ar pasinaudojome Mikalojaus Konstantino palikimu ir įgyvendinome jo vizijas, ar tęsėme jo kūrybinę tradiciją? Ar ant Tauro kalno stovi Tautos namai? Ar nukrapštėme nuo sakralinės ir integralios lietuvių pasaulėjautos vėlesnių laikų apnašas, kurios nelyginant falsifikatas dengia originalią drobę? Kai atsakysime į šį klausimą teigiamai, galėsime viltis turį liaudies muzikos ateitį. O mąstyti, kaip viskas atrodys po pusšimčio metų, turime. Nekurianti ateities vizijų tauta yra mirštanti gentis. Mes svajonių ir regėjimų turime apščiai. Dar turime tapti Šiaurės Atėnais, kuriuose bus ostrakuojamas kiekvienas prašalaitis, paminantis O. Milašiaus, Vydūno, M. K. Čiurlionio, S. Šalkauskio tautos reikalus. Pirmiausia išrūkykim iš savęs servilizmą ir duokim garo *kvislingams*, išlaisvinkim vietą forumui.

Pamenu savo močiutę iš tėvo pusės Oną Tamošaitienę, kuri prižiūrėdama *mergučes* (t. y. mane ir seserį) visą laiką niūniuodavo liaudies dainas. Be paliovos. Stabtelė – ir vėl ima linguoti, dūgžti. Tai veikė kaip *mantros*, kaip jūros ošimas. Iš gelmių, iš tolybių ateina dieviškasis garsas, įsismelkia po oda, į atmintį, į ateitį. Paviršius juk visada liks paviršius, blizgantis ir nykus kaip televizoriaus ekranas.

2007

KAS ŠIANDIEN VYKSTA MŪSŲ LIAUDIES KULTŪROS BARUOSE?

Jeigu šiandien manęs kas nors paklaustų, kas yra liaudies kultūra, turėčiau gerokai pasukti galvą, idant sukurpčiau išsamų atsakymą. Vis dėlto jis būtų nevienareikšmis. Tai ne vien tradicinė kultūra, kurios gajumą ir autentišką grožį tebesaugo, manding, sąmoningiausia kurianti lietuvių tautos dalis, o praėjusi Dainų šventė tatau tik patvirtina. Apokalipsiniai mūsų amžiaus procesai verčia viską vertinti pagal neeilinius kriterijus, ir pamažu nebelieka nė vienos gyvenimo srities, į kurią nereikėtų pažvelgti ir ją įvertinti iš naujo. Šis žvilgsnis, jei apskritai norime susigaudyti, ne vien teisingai suvokti visuotinį chaosą, pasikeitimų greitį, įvairiausių jėgų sąveiką bei sustiprėjusius nuožmius konfliktus, vykstančius kone kiekviename Žemės lopinėlyje, neišvengiamai turi būti žvilgsnis stebėtojo, pajėgiančio atsiplėšti nuo kunkuliuojančių šios praradimų ir atradimų epochos verpetų ir pakilti aukštai virš drumstų vandenų, kad jie nepaskandintų paskutinio sveiko proto krislelio. Nebūtini ekskursai į užjūrius, pakanka ir Lietuvos, kurioje veikia tie patys pasaulį krečiančios karštinės dėsningumai. Be abejo, mes turime tam tikros patirties, kuri mus daro labiau patyrusius ir stipresnius – nors planingai vykstantieji mūsų valstybės pamatų ardymo darbą daro viską, kad tai pamirštume, kad kaip galima greičiau degraduotų Lietuvos piliečio asmenybę, išnyktų tautiniai herojai ir visi apčiuopiami simboliai, susiję su nacionaline savigarba¹. Trylika metų stebėti, kaip kryptingai (o ar sąmoningai – jau kitas klausimas) griaujami žmogiškumo pamatai – užsiėmimas ne iš maloniųjų. Pagaliau

¹ Politinius 2003 metų spalio–lapkričio įvykius Lietuvoje galime laikyti faktais, tiesiogiai patvirtinančiais šią iš pažiūros perdėtą išvadą, bet tai, žinoma, tėra ledkalnio viršūnė ir politologinės studijos objektas.

sulaukėme akivaizdžių kultūros stokos, jos neugdymo padarinių, kai ne-suvokimas, kas skiria teisinę valstybę nuo neteisinės (totalitarinės, autori-tarinės *etc.*), dėl ko blogai imti ar duoti kyši ir kiti dorinės sąmonės nuny-kimo reiškiniai mūsų laivo nebe žemiausios, o aukščiausios klasės denyje pramušė skylę, pro kurią vidun ėmė veržtis to tik ir laukiančios krimina-linės ir fatališkos pasaulio jėgos. Akivaizdus atbulinės švietimo reformos rezultatas ir ypač humanitarinių mokslų nustūmimo į šalį neišvengiama atoveika, o kalbant plačiau, humanistinių vertybių *fiasco* – štai toks šiurpus vaizdas, atskleidžias antihumanistinės, kitos (ar tikrai?) liaudies kultūros, apie kurią nekalbėti jau nebevalia, akivarą. Viskas, ką daro eilinis statistinis Lietuvos pilietis, nelyginant kadaise etnografinio kaimo valstietis, įeina į liaudies kultūros lauką, nes jau nebegalima neperžengiamais riboženkliais atidalinti profaniškosios ir sakralinės, etnografinės ir moderniosios bei kitų žmogaus veiklos dichotomiškai išdėstomų sričių, nes toks skirstymas jau pasenęs, o žmogus vienu metu koegzistuoja visuose arba daugelyje anksčiau atskirtų socialinės realybės laukų.

Praėjusi Dainų šventė virto dideliu akstinu apie visa tai pamąstyti, ir ne tik pamąstyti, bet galų gale pasakyti tai, kas yra nutylima, nes per-dėm skausminga. Man ji simbolizuoja kartinį mūsų liaudies kultūros „su-klupimo akmenį“, todėl bus šio rašinio centras. Taigi skaitytojui pateikiu diskusijos objekto teiginius: 1) Tai iš tikrųjų valstybinės svarbos renginys, padedąs išsaugoti pačias tautos kultūros šaknis; 2) Jis tebėra aktualus ir laukiamas; 3) Dainų šventė turi perspektyvą. Pirmojo klausimo dėstymą pradėsiu kritika požiūrio, po trumpo laikotarpio išgyvenančio „antrą jau-nystę“. Po šios Dainų šventės sustiprėjęs nepalaujamas jos menkinimas kai kurių elitinių, pirmiausia katalikiškos pakraipos, žurnalų puslapiuose, radijo laidose, įvairiose diskusijose kelia nuostabą. Tebeperšamas požiūris, esą tai sovietinis produktas, išskyrus folklorinių ansamblių pasirodymus, visiškai nutylint tai, kad Dainų šventės vyko iki sovietmečio, o kameri-nių liaudies muzikos ansamblių puoselėjimas buvo natūrali tautinės sa-vimonės tąsa. Faktas, kad sovietų ideologai vardan „tautų draugystės“ panaudojo šį ansamblių judėjimą savai ideologijai pridengti, vis dėlto pripažįstamas. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pagrindinis stalinizmo, kaip antihumaniškos, visas esmines vertybes numačiusios sunaikinti me-todologijos, ginklas buvo gyvybiškai svarbiausias kultūros sritis užnuodyti taip, kad jos nebegalėtų nusiplauti gudriai suplanuoto „susikompromitavi-mo“ purvo. Reikėjo rinktis – arba nežmoniškomis sąlygomis tęsti protėvių

pradėtą darbą, arba „išeiti į miškus“. Ansambliai ir Dainų šventė išliko, nors niekas neabejoja, kad to sovietinio šleifo atsikratyti, atsinaujinti dvasia tiesiog būtina. Tačiau sąmoningai ar nesąmoningai jos kritikai nenoromis atsistoja stalinistinės strategijos šalininkų pusėn: jei teigiama, kad liaudies instrumentų ansambliai tėra sovietinis produktas, kad Dainų šventė įgavusi abejotinos vertės pavidalą (?) ir net virstanti valstybiniu *New age* lietuviškuoju religingumu², tai labai tiksliai, tik iš kito galo, išbaigiama „tautų tėvo“ sumanytoji programa – sunaikinti tą lietuviškosios tapatybės dalį, kuri turi ateitį, evoliucionuoja, gali būti perkelta į miestą, į sceną, tapti moderni, rafinuota, tobulinama ir išlikti liaudies kultūra jau nebe tik kaip muziejinis eksponatas. Kodėl nepasiūlius konstruktyvių būdų kurti šiuolaikiniam ansamblių judėjimui? Konstatuojama, kad „Dainų šventė buvo pateikta kaip mūsų valstybės istorinio bei erdvinio vieningumo simbolis. Ji buvo reklamuojama kaip tas laikas ir vieta, kuri mus turėtų susieti su Mindaugo laikų lietuviais bei su šiuo metu po visą pasaulį išsibarsčiusiais tautiečiais. Šia prasme dainų šventė buvo... sakralinis visos tautos susivienijimas, lydėtas tam tikrų ritualų“³. Tik neaišku, kodėl toks taurus tikslas kelia nepasitenkinimą. Lietuva nuo Mindaugo laikų įėmė krikščionybę, ši tapo pačios liaudies kultūros dalimi. Užtat bent jau moderniaisiais laikais norėtusi sulaukti tolerantiško dialogo, polilogo ir santarvės, nes prie demokratijos laisvių ir žmogaus teisių tebesipratinančiai atgimstančiai šalies kultūrai toks dirbtinis dvasios skaldymas, poliariškumo eskalavimas tikrai negali išeiti į naudą. Beje, šiame kontekste derėtų pasakyti, jog sekuliarių pasauliečių ir kitą tikėjimą išpažįstančių piliečių, o ypač su lietuvių tradicine kultūra ir pasaulėjauta tapatinamų judėjimų atžvilgiu naudoti tokią sukompromituotą ir pejoratyvinę prasmę turinčią sąvoką kaip „pagonis“ ar – dar geriau – „neopagonis“ yra ne tik neetiška, bet ES kontekste net ir politiškai nekorektiška. Taip pat norėtusi matyti Lietuvos krikščionis ginant nacionalinę identitetą ugdančias vertybes, kurios mums yra svarbios. Negali būti, kad geidžiamiausia alternatyva jie laiko tokių ansamblių judėjimą, kokį neseniai mačiau per vieną TV laidą, skirtą žiniasklaidos ir bažnyčios diskusijai moralės bei autoriteto klausimais: elektroniniams instrumentams pritariant, koncertavo lietuvių katalikių vokalinis duetas, kurio pavadinimas ir dainų žodžiai buvo angliški, apranga priminė skautų ir pionierių uniformos hibridą, o lygis – saviveiklinių agitbrigadų konkurso.

² T. Daugirdas. *Sparnuoto arklio dantys // Naujasis Židinys-Aidai*, 2003, Nr. 7–8, p. 388.

³ Ten pat.

Deja, jokių tautinių ar muzikinių vertybių šiame nuoširdžiam pasirody-
me išvelgti nesugebėjau, nors, aišku, tarptautinėse krikščionių stovyklose
tokie ansambliai gal ir padeda neišsiskirti, bent jau į gerąją pusę.

Antrąjį teiginį pagrindžia publikos gausa ir reakcija: niekur ir niekada
nesusirenka tokia nuoširdi ir gausi publika, kaip į tokius renginius, ku-
riuose tvyro vienybės, džiaugsmo ir giedrės nuotaikos. Tačiau ar gali tokia
vienybė patikti tiems, kurių tikslas – sėti neviltį, nesantaiką ir baimę ir taip
formuoti saviems merkantiliams interesams paklusnią auditoriją?

Trečiąjį teiginį grindžiu mūsų istorija ir asmenine savo vizija. Ne kartą
esame pačiomis nepalankiausiomis aplinkybėmis įrodę ištikimybę savo
tradicinėms vertybėms ir gebėjimą jas modifikuoti. Pajėgiame asimiliuoti
perimamas svetimas vertybes ir kitoms kaimyninėms kultūroms suteikti
tolerantišką erdvę. Ne veltui Lietuva pasauliui davė tokius žmones kaip
M. K. Čiurlionis, kurio pradėtą darbą daug kas, regis, norėtų užmiršti.
Kažin ar arogantiška kai kurių snobiškų leidinių pozicija kalbamo dalyko
atžvilgiu būtų tokia drąsi, jei pats Čiurlionis ar kokia kita jam prilygstanti
kultūros figūra šiandien gyventų Vilniuje. Ar drįstų jie eskaluoti panašaus
pobūdžio „antisovietinę“ isteriją tarp profesionalių muzikų priešais kole-
gą, kuris pats aranžuoja liaudies dainas, puoselėja Tautos namų idėją ar
panašius projektus? Ir tokie projektai anaip tol nėra pasenę, nes taip saky-
ti – reikštų nepripažinti universalaus, laiką mintimis pranokusio genijaus
darbo ir į ateitį sudėtų vilčių. Čiurlionio sesuo Jadvyga Čiurlionytė tiesio-
giai dalyvavo brandinant liaudies instrumentinių ansamblių „ideologiją“,
palaikant jų veiklą ir kūrybą. O šiandien abejotino vardo snobiški leidiniai,
apsiskelbę nepriklausomais dienraščiais, vėl savo nuožiūra skirsto lietuvių
tautos meną į pirmarūšį ir antrarūšį ir dargi leidžia sau cenzūruoti kritiko
pateiktą tekstą. Antai pro *Mūzų malūno* filtrą prasisunkia tik tie renginiai,
kurių svarbą nulemia tūkstantinės lėšos ir rėkšmingos recenzijos užsienio
spaudoje, o tautiškumą puoselėjantiems, tačiau „nepostmodernistiniams“
projektams afišuotis, regis, vilčių nebėra. Mano kritinė recenzija apie *Lie-
tuvos* ansamblio premjerą, kurioje pateikiau konstruktyvią analizę bei
pasiūlymų, buvo beviltiškai apipjaustyta, o šalia išspausdinta publikacija
pateikė „kitą nuomonę“, kurioje buvo ir paviršutiniškų, tačiau pikty ko-
mentarų, tokių meną susiejusių su... alkoholizmu (korespondentai privalo
pateikti viešąją nuomonę, kad ir kokia ji būtų)⁴. Tačiau iš konteksto atrodo,

⁴ D. Tamošaitytė. „Lietuvos“ premjera sieta su atgimimo viltimis; A. Andrikonytė. Atgijęs žanras
priminė Grūto parko poeziją // Lietuvos rytas, 2000, Nr. 297.

kad asmeninė nuomonė žmogaus, kuriam labai nepatinka ne tik „birbynizmas“, bet ir natūralus violončelės garsas, pateikiama kaip neginčijamas visų profesionalų argumentas. O iš maniškio rašinio išmestas, pavyzdžiui, kad ir toks sakiny: „Muzika yra aukščiau visų valdžių, kaip tie Romualdo Granausko Valantiejaus muzikantai, groję ir stribams, ir prie partizanų duobės. Ir dar kaip groję! Ir „Lietuva“ – ne jo žemaitukas Dūlis, padėjęs galvą po atėjūno dalgiu. O kad tautinis žirgas, atsigėręs iš protėvių šaltinio ir jau pasiruošęs šuoliui, imtų ir nuskrietų šalies lygumomis, ansambliui belieka palinkėti nebijoti radikalių permainų.“ Paskutinėje Dainų šventėje, ansamblių vakare, girdėtos šiuolaikiškos Vytauto Klovos kompozicijos patvirtina prielaidą, jog tokios permainos galimos. Taip rašiau ne dėl to, kad man labai patiktų tos garsiosios pakulinės kasos⁵, o todėl, kad esu įsitikinusi, jog tokiais atvejais labiau nei bet kada dera pakilti virš finansinio atskirų profesinių klanų suinteresuotumo ir piktavalių, separatistinių ar paprasčiausiai smulkmeniškų ambicijų, kai sprendžiami gyvybiški tautos, o dabar ir liaudies kultūros plačiąja prasme klausimai. Geranoriškumas, savikritiškas nuosaikumas ir ypač atsargumas čia tiesiog būtini. Taigi ar reikia tokių liaudies ansamblių, tokių dainų švenčių? Atsakymas: žinoma, reikia. Iš užsienin emigravusių kelių šimtų tūkstančių lietuvių labiausiai sutelkta ir sąmoninga dalis savo gyvenimo svetimoje tikrovėje ir dabar neįsivaizduoja be dalyvavimo įvairaus pobūdžio kamerinių liaudies ansamblių veikloje. Po alinančio darbo jie skuba apsilvkti tautinį rūbą, ima į rankas kankles ir dainuoja. Kitaip, sako, išeitų iš proto, nebežinotų, kaip išgyventi kultūrinės tapatybės krizę⁶... Štai dar vienas svarus, dar „šiltas“ argumentas. Beata Leščinska apie tarptautines Baltijos šalių muzikologų konferencijas rašo: „Beje, ilgametis šių konferencijų dalyvis, profesorius Folke Bohlinas iš Švedijos, skaitęs pranešimą *Tautiniai ir tarptautiniai idealai choriniame dainavime*, užsiminė apie Dainų šventes Baltijos šalyse ir teigė, kad tai iš tiesų yra unikalus reiškinys, kurį verta saugoti ir puoselėti.“⁷

Tarptautinės, kosmopolitinės kultūros formos yra labai galingos „virštautinės struktūros“, valdžia ir milžiniškais piniginiiais resursais

⁵ Suprantama, šiandien *teatro* scenoje statomose *klasikinėse* pjesėse galimi įvairiausi postmodernistiniai variantai, nuo ryškiomis spalvomis dažytų plaukų, siaubingų šukuosenų ir auskarų visose įmanomose vietose iki fantasmagoriškų perukų. Tačiau *Quod licet jovi...*

⁶ Iš pokalbio su Laisvida Skripkauskiene, gyvenančia JAV.

⁷ B. Leščinska. *Baltijos muzikologų konferencija „Tautinė kultūra ir globalizacija“ // 7 meno dienos, 2003, lapkričio 21.*

disponuojančios jėgos, kurioms „tautinės pretenzijos“ visuomet nepa-
rankios, nes jos paprasčiausiai nepelningos. Nebūtinai jos išreiškia ir
bendražmogiškas vertybes arba jų giliausiuosius, sakraliuosius, savai-
minguosius kodus. Jei norime išsaugoti savo kultūrinę savastį, turime
neleisti atkirsti jos raiškos priemonių, kurios laiduoja laisvą liaudies kul-
tūros raišką visomis įmanomomis lytimis. Turime gerbti mūsų kultūros
šviesulių pradėtą darbą ir puoselėti tęstinumą – identiteto pamatą. Juk
net Japonija, išpažįstanti vakarietiškas vertybes ir puoselėjanti visą Eu-
ropos muzikinės kultūros spektrą kaip integralią savo kultūros dalį, yra
sudariusi nacionalinių kultūros vertybių sistemą, pagal kurią tam tikros
liaudies muzikos tradicijos yra apibrėžiamos kaip „svarbus ir nelygstamas
kultūros turtas“ (*jūyo mukei bunkazai*), o žymiausiems liaudies muzikos
atlikėjams suteikia „gyvo Nacionalinio Turto“ (*ningen kokuho*) statusą bei
finansinę paramą⁸. Kas turėtų sukrėsti Lietuvą, kad imtume elgtis kaip
japonai? Kodėl dar reikia įrodinėti, ko verta birbynė ir lietuvių liaudies
daina po to, kai tai dar 1957 metais įrodė birbynininkas Pranas Tamo-
šaitis ir solistas Virgilijus Noreika tarptautiniame liaudies ansamblių ir
vokalistų konkurse, kuriame iš kone šimto dalyvių iš viso pasaulio buvo
vienbalsiai įvertinti aukščiausiu balu (tik pats Jonas Švedas savo auginti-
niams parašė vienu balu žemesnį skaičių – 24, kad, jo žodžiais, augintiniai
neišpuiktų) ir apdovanoti aukso medaliais? Tuo metu *Sutartinės* atlikėjai,
„pagonys“ tarp „kriščiūnių“ (suprask, „liaudininkai“ tarp „klasikų“ arba
tiesiog kiauliaganiai tarp ponų) čiurlioniško lygio viziją apgynė tarptauti-
nėje scenoje. Tuo metu niekas nedrįso kalbėti apie „birbyнизмą“. Manau,
tiesiog būtina pabrėžti, kad jie buvo pirmieji profesionalaus kamerinio
ansamblio *per se* kūrėjai Lietuvoje ir pirmieji, pelnę tarptautinį pripažini-
mą. Kiti kameriniai ansambliai (styginių kvartetai ir pan.) ėmė kurtis ir
garsėti vėliau. Dabar kažkaip lyg netyčia visai į savo vietas nesustatomi
svarbiausi istorinę kultūrinę vertę turį akcentai, nutylimi „konkurentai“,
nors gyvenamasis metas to reikalauja. O kiek šiandien mūsų *ningen ko-
kuho* yra apdovanoti valstybinio lygio premijomis arba medaliais? Kas
reprezentuoja mūsų liaudies kultūrą aukščiausiu lygiu? Ar buvo viešai
pagerbti dar gyvi ilgamečiai Dainų švenčių dirigentai? Auganti karta apie
juos beveik nieko neišgirsta net jubiliejų progomis. Tokia padėtis iš tikrųjų
taisyтина. Kaltinsime sovietizmą ar pagaliau pamėginsime atsikratyti mus

⁸ GROVE, *The Encyclopedia of the Music and Musicians*. – London, 2001. – Žr. *Japan*, p. 817.

gniuždančių kompleksų? Neapykanta sau negali būti pateisinama jokiais argumentais.

TV ir žiniasklaidoje klesti kvazivertybių fiesta. Gal kas nors ir siekia matyti šitokią ateities liaudies kultūrą: darkyta lietuvių kalba čigoniškus šlagerius arba rusiškus romansus plėšiančius kaubojus, pritariančius sau Viduržemio jūros regiono styginiais instrumentais. Kita vertus, šioje globalizacijos ir eksperimentų epochoje ribos tarp įvairių žanrų, stilių ir „kastinės“ priklausomybės darosi vis sąlygiškesnės. Neretai vadinamąjį liaudies instrumentą profesionalūs, pasaulinę šlovę pelnę atlikėjai panaudoja kartu su klasikiniiais instrumentais, ir jam rašomi modernūs kūriniai. Lietuva čia ne išimtis. Norėtusi tikėti, kad su globaliu lobizmu susijusio elitinės muzikos luomo, kuriam visai nėra motais kažkokios neišskios „liaudiškos“ vertybės, pretenzijos ilgainiui subliūkš. Veikiausiai ateityje keisis ir pati liaudies kultūros samprata, ir liaudies muzikos samprata, nes muzikos pasaulis drauge su visu pasauliu taip pat kinta, vystosi. Šiandien galima konstatuoti faktą, kad ji ir dabar jau pranoksta siauro etnografinio modelio ribas ir darosi vis įvairesnė, margesnė, sudėtingesnė. Kokiais kriterijais reikės vertinti liaudies kultūros vertę? Man rodos, svarbiausia iš akių neišleisti to, kas nesikeičia niekada: pačios jos savasties, švenčiausios, glūdinčios giliausiose liaudies meno apraiškose, atpažįstamos net labiausiai modifikuotomis ir rafinuotomis lytimis. Pati sąvoka „liaudies kultūra“ suponuoja tokios potencijos galimybę, liudija tai, kad žmonėms (liaudžiai ar tautai) priklausančios vertybės gali ir turi būti rafinuotos bei išstobulintos.

SANKIRTOS.
PATIRTYS.
ATRADIMAI

AR REIKALINGOS LIETUVAI INDIJOS MUZIKINĖS KULTŪROS STUDIJOS?

Rodos, Lietuvos mažumas nėra vien geografinis dydis. Kartais tasai smulkumas, mažumas, nedidumas atsispindi žmonių pažiūrose. Rasi tie mikroskopinio dydžio žvilgiai ir paskatino sėsti prie šio rašinio. Dar smagiau stebėti vadinamąjį lietuviškos specifikos fenomeną: kaip nuostabu būti, tūnoti savo vietoje, reikia tik įsivaizduoti, jog tas lopinėlis, ant kurio stovi, yra daug didesnis, nei įprasta manyti, netgi milžiniškas, nusidriekęs iki neužmatomų horizontų, todėl ir svarbus, ir be galo reikšmingas, ir apskritai visa tai, ir tik tai, kas jame vyksta, yra įgavę neprilygstamos svarbos. Ir nieko čia nepadarysi – visais laikais žmonės, mėginę pažvelgti į save ir savo kultūrą iš šalies, iš kito krašto, kito žemyno ar net visatos mastu bandę patyrinėti tokią mielą ir įprastą būtį, kaipmat būdavo apšaukiami keistuoliais, paklydėliais, o kad kokios – ir tėvynės išdavikais. Bet pikta ir skaudu ne dėl to – o tik dėl visiško nenorėjimo kitą kultūrą suprasti ir atvirai pašaipaus, nepagarbaus požiūrio į ją. Ir tai dar būtų pusė bėdos, jei – šiuo atveju indų muzikos atžvilgiu – pasibjaurėjimą ar abejingumą demonstruotų koks šimtametis kaimo smuikininkas (ar čia keista būtų, kad jis indų klasikinę vokalinę muziką pavadintų, tarkim, gargaliavimu), bet Lietuvos muzikinės kultūros ugdytojų, jos puoselėtojų ir apskritai mokslingųjų kantai priklausančių ar save priskiriančių jai atstovas. Ir ne vienas. Todėl ir pradedi mąstyti, kodėl taip yra. O gal tai oficiali „kultūros darbuotojų“ pozicija? Tačiau gal įmanoma į tą „svetimą“ kultūrą pažvelgti ir kitu kampu, taip, kaip į ją visais laikais gebėjo žvelgti tokie rafinuoti Vakarų pasaulio protai kaip Romainas Rolland'as, Richardas Wagneris, Arthuras Schopenhaueris ar vienas žymiausių šio šimtmečio ne

tik Prancūzijos, bet ir pasaulinio masto muzikų intelektualų Alainas Daniélou? Žinoma, taip. Tik reikia būti atviro proto ir geros valios žmogumi. Pažvelgus į problemą iš arčiau, aiškėja, jog kultūrinį akiratį nepakantumo ledais kausto istorinės perspektyvos ignoravimas, pasitenkinant pastarųjų poros trijų šimtmečių Vakarų kultūros tyrinėjimais, be to, dažnai remiantis tik XX a. aktualijomis ir viską spraudžiant į būdingas sovietinio mokslo sistemos specifiškai suformuoto mentaliteto schemas. Iki graikų, kuriems mūsų dviejų tūkstančių metų Vakarų kultūra ir civilizacija turėtų būti labiausiai dėkinga, neretai ir nebeprieinama, arba bendrame kultūriniame horizonte jiems skiriama nepelnytai mažai vietos, išskyrus klasikinės filologijos specialistų, menotyrininkų ar istorikų pastangas nepamiršti Europos kultūros ištakų. Tačiau muzikos mokslo vyrai ir moterys, atrodo, pristigo jėgų. Geriausiu atveju pakanka padūsauti, girdi, Pitagoro laikais muzika buvo taip pat gerbiama kaip ir tikslieji mokslai, o ir pati buvo viena jų – ne taip kaip šiandien, kai muzikantui, kad ir kokio aukšto rango jis būtų, tenka atlikti turčių linksminotojo vaidmenį, apsvilkus liokajaus drabužį. Kita vertus, kultūrinį uždarumą sąlygoja, net ir nesąmoningai, religinio pobūdžio idiosinkrazijos, todėl šiuo metu Lietuvoje beveik išimtinai akceptuojamas tik krikščioniškosios pasaulėvokos inspiruotas menas ir kultūra, nepaisant to, jog šioji atkeliavo į mūsų kraštą ne iš kur kitur, kaip tik iš Rytų, ir, kol nebuvo apsisėlusį iškreipto idealistinio romantizmo, vėliau ir pozityvizmo mitais, legitimuojančiais tariamą „savumą“, nuolat sėmėsi įkvėpimo iš gyvo Vakarų–Rytų kultūrų polilogo. Deja, tai truko maždaug iki XVI a. Šiaip ar taip, smalsus protas, nesvarbu, ar didesniu, ar mažesniu talentu apdovanotas, nesustoja ties oficialiosios kultūros formuotojų iškelta karte, bet per sekuliarizuoto pasaulio atvašynus, vartotojiškos povyzos brūzgynus bei užmaršties pelkes veržiasi į tas sritis, kurios tęso ir anapus mūsų eros pradžios, pradingdamos ūkanotuose istorijos toliuose. Užmetęs akį į Persijos (dabartinio Irano), Kinijos, Indijos ar Egipto muzikos pasaulio valdas, mūsų vienišasis keliautojas netrunka pastebėti, jog jo gimtosios kultūros ištakos nesibaigia antikiniais graikų laikais. Sulyginęs, tarkim, arabų ir vediškuosius tonus, senąsias indų ir graikų muzikines sistemas, jis logiškai prieina išvadą, jog senosios Azijos kultūros pirklių ir keliautojų pastangomis jos ne tik nuolat turtino viena kitą, bet ir darė didelę įtaką senovės Romos, Mesopotamijos, Asirijos, Japonijos, Vokietijos ir kitų šalių kultūrai. Antai septynių tonų garsaeilio ir trijų oktavų sistema senovės Indijoje buvo žinoma šimtmečių šimtmečiais anksčiau nei

Graikijoje. Kruopštūs moksliniai tyrinėjimai Alainui Danielou leido paskelbti išvadą, jog graikai adaptavo muzikinę sistemą, atėjusią iš Rytų, kad heleniškosios tonalinės sistemos ištakos glūdi Indijoje, o galbūt ir Kinijoje, o graikų instrumentai, visi be išimties, buvę azijinės kilmės (graikų lyra ir fleita – indų *vīṇā* ir *bāṇsari*); kad kai kurios koncepcijos, sudarančios indų muzikos teorijos pagrindą, buvo žinomos ir vėlyvųjų viduramžių Europoje, tačiau perimtos veikiausiai ne tiesiogiai, o atkeliavusios su europietiška ir pitagorietiška tradicijomis iš Arabijos ir Bizantijos. Ernestas G. McClainas teigia, kad babiloniečiai ir egiptiečiai ne mažiau kaip du šimtus metų iki graikų žinojo apie tono ir skaičiaus santykį ir buvo išvystę derinimo sistemos simbolizmą, todėl Pitagoras, nuolat keliaęs po šias sritis, ne išrado, o importavo senųjų Azijos šalių muzikinį žinojimą į Graikiją. Rimti muzikologai – Johnas Malcolmas, Lecy O’Leary ir kiti – istorinės perdavos klausimais laikosi panašios nuomonės. Ir tai – tik mokslinių tyrimų pradžia, prasidėjusi iš esmės šiame šimtmetyje; į daugelį klausimų atsakyti teks jau XXI a. mokslininkams, nes senųjų Rytuose tebegyvuojančių klasikinių muzikinių tradicijų tyrinėjimai oksidentų kultūroje išgyvena kūdikystės amžių. Muzikologė Peggy Holroyde visai pagrįstai kelia klausimą, kodėl naujoje *Pasaulio muzikos istorijoje* Graikijos, Kinijos, Egipto ir Indijos muzikai skirta tik 10 puslapių iš 400, o kituose aprašoma vien Rusijos, Europos ir Amerikos muzika. Nesuprantama, kodėl tai vadinama „pasaulio“ muzikos istorija. Ar tik todėl, kad leidėjams visas pasaulis telpa į Rusiją, Europą ir Ameriką? Akivaizdu, kad konvencionalizuotas ir industrializuotas muzikos „gerumo“, „svarbumo“ ir „žinomumo“ suvokimas meta iškreiptą atspindį ir enciklopedinio pobūdžio leidiniams. Čia galima būtų paklausti: na ir kas, ką gi tai turi bendro su Lietuvos muzikine kultūra? Visa tai taip tolima! Nieko panašaus. Kol konservatyvioji Vakarų muzikinio pasaulio dalis gyvena kelių dešimtmečių (pasirinktinai) pasiekimais (kas uždraus kur nors Amerikoje melomanams devyniuose koncertuose iš dešimties klausytis taip pamėgto P. Čaikovskio koncerto fortepijonui su orkestru Nr. 1, b-moll, sumušusio visus klausymo rekordus, o atlikėjams jį skambinti ir daryti kol kas pelningus įrašus), progresyvioji analizuoja, stebi, prognozuoja, ir ne tiek patį muzikinio gyvenimo vyksmą, kiek jį sąlygojančius vidinius procesus ir dėsningumus, aktyviai remia atviros visuomenės modelį, pagaliau skatina fundamentaliąsias muzikos mokslo sritis, naujas mokslines idėjas ir alternatyvius projektus. Ir tai svarbu ne tik todėl, kad išsiaiškintume sąsajas, mus siejančias su tolimomis

kultūromis, o ypač dėl to, kad suvoktume pamatinį pasaulinės kultūros bendrumą ir, nepaisant esamų skirtumų, išmoktume branginti tai, kas jose skatina draugystę, o ne priešišumą. Manau, kad „provincija“ visų pirma yra kone metafizinė sąvoka, sutampanti ne su geografiniais vietovės kontūrais, o su tam tikra vyraujančia joje gyvenančių žmonių dvasine būseną, galvosena ir atmosfera. Provincialus mąstymas atmeta bet kokią atvirumą, smalsumą, kitoniškumą, apskritai bet kokią gyvybę ir toleruoja esamo kultūrinio diktatoriaus plačiąją prasme skonį bei veiklą. Tai provincija, kurioje pakrikusi pagrindinių geriausiųjų žmogaus dalių apibrėžiančių etinių, estetinių ir dvasinių pradų hierarchija. Kritis iki pliko pragmatizmo, korumpuotos sąmonės, abejingumo ir neapdengto prekyavimo nuosavu ir svetimu „profesionalumu“ yra, ko gero, jau ne provincijos turgavietė, o inferno prieangiai. Ir toli gražu ne viskas remiasi pinigais arba teisingiau – jų stoka, nes, deja, kiekvienas turi laisvą valią ne tik pats apsispręsti, bet – jei tai žmogus, kurio užimamos pareigos pačios savaime turi didelį svorį ir reikšmę kultūriniame šalies gyvenime – nulemti ir kito žmogaus, galbūt kūrėjo, iniciatoriaus, entuziasto likimą. Ar galima apibūdinti, tarkim, Vilniaus kultūrinę ar muzikinę situaciją kaip provincialią, nepaisant puošnios ir turtingos fasadinės kultūros demonstravimo? Tam tikra prasme – deja, taip. Ir ne dėl to, kad čia – ne Niujorkas. Dėl vyraujančio agnosticizmo, paremto klanų ideologija, kuris iš esmės užkerta kelią kultūrinės sąmonės plėtrai. Todėl skausmingas demagogo agnostiko šūkis „to Lietuvai (t. y. jam) nereikia!“ indikuoja ne faktą, kad Lietuvai nereikia, sakykime, mokslinio Rytų kultūrų pažinimo, o paties teigėjo kultūrologinę trumparegystę.

Bet grįžkime prie temos. Lietuva taip pat turi asmenybių, pažiūrų platumu pranokusių savo gyvenamąjį metą ir provincialaus kultūrinio gyvenimo kanonus. Tai ir Vydūnas, ir Krėvė, ir Šalkauskis; tai Kavolis, Greimas, Gimbutienė ir daugelis kitų. Svarbiausia yra suvokti, kad kitų kultūrų pažinimas ne tik neprieštarauja giliai įdiegtam tautinės savimonės jausmui, bet leidžia jam plėtoti universalius, naujus metodus, t. y. kurti ateities nacionalinę kultūrą, neapsiribojančią vien tiesmukomis tautinės meninės raiškos citatomis. Muzika nėra jokia išimtis. Priešingai, plačiąją prasme būdama neverbalinė ir itin lanksti susikalbėjimo priemonė, ji natūraliai peržengia valstybių sienas. Neretai kultūrinę sąveiką skatina kurios nors valstybės okupacija, tremtis, cenzūra, represinės nuostatos laisvos kultūrinės sąžinės atžvilgiu. Kai Platono įkurta Atėnų mokykla 529 metais imperatoriaus Justiniano potvarkiu buvo uždaryta, Damaskijus su savo

mokiniais buvo svetingai priimtas Persijos karaliaus Chosrovo rūmuose, kur sugebėta tinkamai įvertinti jų puoselėjamus neoplatonizmo ir neopitagorizmo idealus. Egzilyje vykę kultūriniai mainai paliko pėdsaką ir Viduramžių, ir Renesanso epochose. Šis fenomenas, be abejo, egzistavo visais laikais, todėl sąmoningai atsekti iš pažiūros nepastebimas įtakas kultūrologiniu požiūriu labai verta jau vien dėl to, kad tai leidžia išvelgti nors ir menkutes, nors ir transformuotas kultūrinio tęstinumo žymes – kaip pažadą naujajam tūkstantmečiui. Šia prasme pažintis su klasikine Indijos muzika yra ir be galo įdomi, ir aprėpianti gerokai didesnę požiūrių lauką, ir suteikianti neįsivaizduojamai gausų galimybių spektrą ir kūrybinės, ir mokslinės veiklos sferose. Lietuviškoji kultūra, pati savaime būdama autentiška senosios indoeuropietiškosios kultūros dalis, turi milžinišką potencialą plėtotis, be kitų, ir šia linkme.

2000

KELI KLASIKINĖS INDŲ MUZIKOS BRUOŽAI

Pietų Indijos Pondičerio miesto Meno ir kultūros departamentas 1998 metų sausio 23–vasario 1 dienomis surengė šokio ir muzikos festivalį Kamban Kalai Arangame, miesto teatre, kuris tapo gruodžio mėnesį Čenajuje, Tamilnado sostinėje, vykusio festivalio tęsiniu. Tai buvo puiki proga iš arti išvysti ir išgirsti kai kuriuos garsiausius Pietų Indijos klasikinės muzikos (*kārnāṭākos*) ir klasikinio šokio (*bhārata-nāṭyam*) atlikėjus, o tarp jų – ir tokias muzikos ir šokio pasaulio garsenybes kaip šokėja Malavika Sarukkai, saksofonininkas Kadrigopalas Nathas ir dainininkas Neyveli Santanagopalanas. Tačiau apie juos kiek vėliau; pirmiausia keletą žodžių norėtusi tarti apie pačią klasikinę indų muziką, pagrindinius jos bruožus ir ypatybes, filosofines ištakas bei vietą pasaulio muzikos raidoje.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog Lietuvoje, besiruošiančioje integruotis į Europos Sąjungą, iki šiol nėra nė vieno rimto orientalistikos centro ar instituto, akademinio lygiu sistemingai remiančio Indijos bei kitų Azijos šalių klasikinės muzikos studijas. Kitaip negu daugelyje pasaulio šalių, kurių muzikos akademijose dėstomi specialūs Azijos šalių muzikos kultūros, estetikos, teorijos ir istorijos kursai, praktikuojamos skambinimo įvairiais Rytų šalių klasikiais instrumentais bei dainavimo disciplinos, Lietuvos muzikos akademijoje ši studijų sritis atiduota etnomuzikologijos katedros dispozicijon, kuri dėl visiškai objektyvių priežasčių negali nei ideologiškai, nei materialiai suteikti, tarkim, didžiuliame Indijos klasikinės muzikos korpusui deramos vietos bei statuso.

Be abejo, sąjūdis (prisiminkime kad ir Bėllos Bartoko inicijuotą etnomuzikologinį sąjūdį Europoje), paskatinęs Vakarų mokslininkus skverbtis į iki tol menkai pažįstamą Rytų kultūrą, prasidėjo ne taip jau seniai, faktiškai po Antrojo pasaulinio karo, tačiau jo intelektualinis poveikis Vakarų

kultūrai buvo toks didelis, kad šiandien pagrįstai galima teigti, jog klasikinė Indijos muzika, ilgą laiką buvusi vienas novatoriškos kūrybinės teosofų, kultūros marginalų ar kontrakultūros atstovų veiklos šaltinių bei garbinimo objektų, o akademinio pasaulio laikoma veikiau egzotiška elitinės kultūros akcidenacija, nūdienos pasaulinės muzikos kontekste pagrįstai išsikovojo garbingą ir deramą vietą. Viena vertus, išsamios ilgametės žinomų Vakarų muzikologų – tokių kaip Alainas Danielou ar Foxas Strangwaysas, nekalbant jau apie pačius Indijos muzikos pasaulio panditus, kaip antai Raghava Menonas ar Svami Prajnanananda – studijos ir mokslinių tyrimų darbai, paskatinę atmesti paviršutinišką ir romantinę XIX amžiaus Indijos klasikinės muzikos sampratą, kita vertus, žymių Indijos muzikantų koncertai Vakarų Europos ir JAV koncertų salėse, daugeliui muzikos žinovų bei mėgėjų atskleidę iki tol gyvai nepatirtą šios muzikos grožį, savitumą ir kompozicinę sandarą, atitinkančią aukščiausius Vakarų estetinės sampratos kriterijus, sukūrė puikias sąlygas pažinti ir lyginti išoriškai „priešingas“ kultūras, ieškoti jų sąlyčio taškų ir bendradarbiauti įvairiose srityse. Šiandien nuo *The Beatles* iki Johno Cage'o nerasime beveik nė vieno žymaus moderniosios muzikos kompozitoriaus ar atlikėjo, kuris nebūtų studijavęs ar bent susipažinęs su klasikine indų muzika. Subtili budizmo estetika, įvairių filosofinių vedantos mokyklų spiritualinės įžvalgos, mitai ir religiniai papročiai, atsispindintys tapyboje, skulptūroje ir architektūroje, *rāgos* komponavimo principai, laiduojantys tam tikrą improvizacijos laisvę, muzikos intuityvumą ir sugestyvumą, pagaliau unikalūs iki tol mažai žinomų muzikos instrumentų tembrai praturtino ne vieno kūrėjo vaizduotę ir išraiškos priemonių arsenalą. Daugeliui modernistų rimtos Rytų kultūrų, o ypač Indijos bei Kinijos, studijos padarė labai akivaizdžią tiesioginę ir netiesioginę įtaką, padėjo rasti minimalizmui ir įvairiems avangardiniam projektams.

Beveik visos didžiosios Indijos klasikinės muzikos mokyklos, arba *ghāranas*, turi savo padalinius ir studijų centrus visame pasaulyje; šis judėjimas bei muzikos įrašų ir interneto eros teikiami pranašai, kitos komunikacinės priemonės lemia tolydžio augantį žmonių susidomėjimą klasikine indų muzika ir namuose, ir pilnėjančiose koncertų salėse. Pakankamai išprususi Vakarų publika jau pajėgi ne tik atitinkamai įvertinti Ravi Shankaro ar Ali Akbaro Khano genialumą, bet ir pačią XX a. Vakarų muzikos plėtrą suvokti gerokai platesniame, kultūrinių istorinių analogijų bei abipusės sąveikos apraiškų prisodrintame pastarojo laikotarpio

kontekste. Juk jau Rabindranathas Tagore (1841–1941) į savo kompozicijas įtraukė kai kuriuos vakarietiško harmonizavimo principus. Ypač daug šioje srityje nuveikė R. Shankaras. Galima būtų rasti išties nemažai tokio pobūdžio eksperimentavimo pavyzdžių – tikrų kūrybinių ieškojimų ir atradimų, padiktuotų vidinės paskatos pranokti ribotas išraiškos formas, meistro pastangų pačias subtiliausias būties tiesas, bendras visoms tautoms ir kultūroms, išreikšti estetiniais grožio pavidalais. Todėl negalima nesutikti su Niranjanu Jhaveri, teigiančiu, kad muzikoje, kaip jokiam kitame mene, nėra taip svarbu, iš kur į ją patenka naujovės, nes tai „praturtinantis, plėtojantis ir pajvairinantis gyvuojančias tradicijas pozityvus atsinaujinimo veiksnys“¹.

Akivaizdu ir tai, kad klasikinė Indijos ir Kinijos muzika joku būdu negali būti gretinama su, tarkim, Indonezijos gamelanu, Afrikos būgnų ritmais ar Australijos aborigenų muzikos etnosu, nes pastarieji pagrįstai priskiriami vadinamajai oralinei primityviosios muzikos tradicijai. Nors jų dėmesio centre įsitvirtinę panašūs mitai, pasak kurių pagrindinė muzikos funkcija yra maginė, simbolinė ir, be estetinės, atlieka aukščiausią dvasinės manifestacijos paskirtį, būtų didelė klaida nepastebėti, jog Indija bei Kinija yra šalys, sukūrusios be galo turtingas civilizacijas, jau ne pirmą tūkstantmetį iki šių dienų tęsiančias tas pačias klasikinės muzikos tradicijas. Išskirtinis muzikos vaidmuo senovės Kinijos valstybės sistemoje, kaip ir senovės Indijoje Vedų laikais, iš esmės atitinka jos reikšmę antikinėje Graikijoje, kurią puoselėjo pusiau mistinė Pitagoro filosofijos mokykla. Faktas, jog Europoje ne tik nyksta etnomuzikinės kultūros, bet ir vyksta skaudus klasikinės muzikos desakralizavimo procesas, kuris Europos rimtosios muzikos elito atstovus verčia su nostalgija žvelgti „atgal į Antiką“ ir kalbėti apie dekadansą, eklektiką, postklasicizmą ir taip toliau. Tačiau mažai kas teikiasi pripažinti, jog po saule driekiasi ir kiti milžiniški „klasikinės muzikos kontinentai“, menantys ne tik klasikinės Europos muzikos šlovę, bet ir jos saulėlydį. Žinoma, kalbėti apie tikras dievų sutemas klasikinės Europos muzikos padangėje būtų ne tik arogantiška, bet ir faktai neatitiktų tikrovės (jeigu klasikinė muzika laikysime ne tik Bacho bei ankstyvąjį Beethoveno kūrybos laikotarpį, bet apskritai visą gyvai skambančią muziką, iki šių dienų tapusią „klasika“). Tačiau pripažinti tai, jog, be gerokai pakitusios Vakarų, pačiu gyviausiu, autentiškiausiu pavidalu egzistuoja ne viena ir ne

¹ Sri Suresh Chandra Dey. *The quest for music Divine*. – New Delhi, 1998, p. 144.

dvi pasaulinės klasikinės muzikos tradicijos, vadinasi, pripažinti ir realią pasaulinės muzikinės kultūros situaciją, ir visiškai kitokią jos rutuliojimosi perspektyvą XXI a. priešaušryje. Taip yra todėl, kad, tai situacijai pakitus, jokia pasaulinė kultūra nebegali tarpti izoliuota nuo kitų, o neišvengiamas globalinis požiūris kaip tik ir turėtų išryškinti esmines kiekvienos kultūros savybes ir padėti joms išlikti. Taigi vyksta tam tikras proporcijų kitimas. Pažinęs kitą, geriau pažinsi save.

Grįžtant prie aktualijų, logiškai prieiname prie neišsenkančios, galingos versmės, daugelį šimtmečių gaivinusios indų muzikos dirvą ir išskiriančios ją iš kitų. Tai ne kas kita kaip absoliuti dvasinio (ne religinio) prado viršenybė, aptinkama ir pabrėžiama visuose rašytiniuose šaltiniuose nuo ankstyviausių traktatų iki šiuolaikinių recenzijų. Juk *Višnu purānoje* pasakytą: „Kiekvienas garsas yra dalelė to, kuris Pats turi garso pavidalą.“ Tyāgaraja, Dikṣitāras ir Śyama Śāstry yra vadinamoji didžioji trijulė, kurių *kṛiti* – Pietų Indijos klasikinės muzikos pamatas. Indų muzikologai jauniems atlikėjams nuolat primena, jog anie buvo ne šiaip sau kompozitoriai, bet išminčiai, šventieji, realizavę Dievą savyje ir dainavę ne dėl šlovės, titulo ar turto, o stengdamiesi susitapatinti su Aukščiausiuoju, kurio buvimu nė akimirką nėra suabejoję. Jų kompozicijos – tai spontaniška dvasinė ir emocionali pamaldumo, arba *bhakti*, išraiška, ir netgi daugiau. Tokie meistrai kaip legendinis poetas Haridasa mieliau rinkosi ne karalių malonę, o laisvę, piligrimystę ir dainavimą paprastiems žmonėms, gal dėl to jų poezija ir muzika sušvytėdavo transcendentine šviesa, pakylėdama klausytoją į didingiausias meno viršūnes. „Kai per koncertą skamba *nama sankirtanam*, veiksmingai pabrėžiantis rečituojamus Dievo vardus, visa atmosfera būna taip persmelkta emocijų ir pamaldumo, jog beveik neįmanoma nepasinerinti į tą maldingumo ir pagarbos vandenyną“, – sako muzikos kritikas Sulochana Pattabni Ramanas. *Kārnāṭākos* muzika šimtais tūkstančių kompozicijų garbina ištisą indų dievų Panteoną. Tos dainos – tai ne paprastos dainos, o maldos ir himnai, šlovinantys Visatos pilnatvę ir gėrį. Tyāgaraja krityje „Sangīta Gnybamu“ kalba apie tai, kad muzika, stokojanti pamaldumo, yra tuščia ir niekur neveda. Prisiminus Svamį Vivekānandą, kuris sakė, jog muzika yra aukščiausias menas, o tiems, kas tai supranta, ir aukščiausia Dievo garbinimo forma, indų muzikos sistemą iš tiesų galima vaizdingai palyginti su tiltu tarp *jīvātmos* ir *paramātmos*, individualios sielos ir Dieviškojo Absoliuto. Tai tiek apie holistinę filosofinę prieigą, kurios reikšmę ugdant jaunąją kartą akcentuoja klasikinės

muzikos specialistai, kartu iškeldami tradicinio muzikinio lavinimo pagrindų – *paramparos* (perdavos) – būtinumą.

Fizikos ir matematikos principus pritaikius muzikai, ilgainiui buvo sukurta tvari sistema, o kiekviena muzikos koncepcija ir įvairūs jos elementai buvo metodiškai išanalizuoti ir moksliškai apibrėžti. *Kārnātāka sangītam*, Pietų Indijos muzika, nepatyrusi Mogolų imperijos įtakos, ir šiandien reprezentuoja tikrąją senovės Indijos muzikos tradiciją, vadina-
mą *kārnāparampara*. Muzikos terminai, vartojami apibūdinti kiekvienam jos aspektų, yra išriedėję iš pačių seniausių tekstų, kaip antai *Nātyaśāstra* (apie 400 m. pr. Kr.) ir viduramžių traktatų. Kalbant apie klasikinės indų muzikos koncertą, neišvengiamai tenka vartoti tokius žodžius kaip *svara*, *tāla*, *śruti* ir daugybę kitų, kuriems ne taip paprasta rasti atitikmenis Vakarų klasikinės muzikos žodyne, nes toli gražu ne visuomet jų prasmės atitinka viena kitą ir išreiškia žodžio esmę. Todėl ir būtina telktis į pagalbą sanskrito terminologiją.

Kiekvienas vokalinės ar instrumentinės muzikos atlikimas vertinamas pagal griežtus klasikinius kanonus. Sakoma, kad muzikos pavertimas vidine savastimi, jos „internalizavimas“ leidžia jauniems muzikantams lengvai įvaldyti bet koki stilių, išstudijuoti bet kokią mokyklą; tačiau tik fundamentalus tradicinis išsilavinimas suteikia galimybę pateikti inovacijų, kurios tas tradicijas praturtintų. Sausas, neišradingas muzikavimas lygiai taip pat nepageidaujamas kaip ir pernelyg laisvas, netikslus, neharmoningas vienos ar kitos *rāgos* plėtojimas. Todėl atlikėjai ypatingą dėmesį skiria formos ir turinio vienovei, idant atliekamos kompozicijos interpretacija atitiktų muzikos standartus (t. y. formalųjį jos aspektą) ir kartu pakankamai įtikintų, sujaudintų klausytoją, neliktų vien blanki kūrybos imitacija.

Neyveli Santanagopalanas yra vienas tų atlikėjų, kurio originalumu trykštanti individualybė atmeta bet kokią „muzikinio produkto gamybos“ galimybę *in toto*. Atstovaudamas puikiai klasikinei mokyklai, jis kiekvieną koncerto akimirką yra nenuspėjamas. Kamban Kalai Arangame (sausio 31 d.) jis atliko keletą *kriti* ir *rāgų*. Įspūdingas Neyveli balsas, puikiai išlavintas ilgai išlaikyti inspiruotas frazes, suteikė didelį estetinį pasitenkinimą ir subtiliomis *gamakomis*, ir žaibiškomis *brigomis* (papuošimais), ir gilios ramybės kupinomis lyrinių *rāgos* dalių *nyāsa svaromis* (tęsiamomis natomis). Šis koncertas atskleidė įsidėmėtiną Neyveli intuiciją *rāga-bhava*i (nuotaikai). Išraiškinga atlikėjo gestikuliacija ir emocionalūs akompanuojančių muzikantų pertarimai per solines improvizacijas liudijo

visišką Neyveli įsijautimą, meilę ir atsidavimą. Nenuostabu, kad jo koncertai niekuomet nepalieka abejingų klausytojų – Neyvelį Santanagopalaną, nepaisant jo jauno amžiaus, galima laikyti tikru *kārnātākos* vokalinės muzikos meistru.

Kadrigopalas Nathas (Kadri Gopalnathas), tarptautinio lygio saksofonininkas, tapo festivalio artistiško spindesio paradigma (sausio 27 d.). Saksofonas iš pirmo žvilgsnio, rodos, yra toks instrumentas, kuris visai netinka išreikšti vienos didžiausių muzikos sistemų aspektų visumai. Tačiau jeigu muzikoje iš tiesų egzistuoja enigma, jei yra šventovė, į kurią įžengti gali tik nedaugelis, tai Kadri Gopalnathas yra tas išrinktasis, kuris ne tik geba į ją įžengti, bet ir įvesdina klausytoją. Stebėtina Kadri Gopalnatho kompetencija ir meistriškumas atvėrė jo interpretuojamos klasikinės muzikos subtilybes spindinčiomis *sancaromis*, ryškiais greitais *svaru* pasažais. Neabejotina ir tai, kad originali asmenybė pranoko įprastas tradicinės muzikos išraiškos formas. Įspūdingai eksponuodamas pagrindinius *kalpanos* (improvizacinės muzikos) bruožus, ypač – *layakari* dalyse, neturinčiose griežto ritmo modelio – Kadri Gopalnathas atsiskleidė kaip tikras *alankarikas* (ornamentikos meistras), grakščias puošmenas įpindamas į didingą kūrinio architektoniką. Koncerte išgirdau labai ilgus *tani avartanam* epizodus, pagal kuriuos ne tik *mridanga*, bet ir *kanjira* (mušamieji) Kadri Gopalnathui akompanuojantys perkusininkai pateikė solines *tālos* traktuotes, nenusileidžiančias Maestro nei išradingumu, nei virtuozine technika. Tobuliausias muzikavimas plius trykštantis humoro jausmas – štai kas įelektrino *rasikas* ir sukūrė nepakartojamą *melaprapti* (koncerto atmosferą). Ko gero, niekam kitam, kaip K. Gopalnathui, tinka George'o Steinerio žodžiai: „Genialumo ir džiaugsmo derinys, jei jį pavyksta aptikti, prilygsta skandalui.“

Dar keletas žodžių apie klasikinį šokį, beveik kas vakarą matytą per festivalį. Iš daugelio studentų pasirodymų mane sudomino pasirodymas (sausio 30 d.) *kuchipudi* stiliaus kūrėjo Dr. Vempati Chinna Sathyamo mokyklos šokėjų trupės iš Čenajaus, kurioje šoko ir jo sūnus su savo žmona. Jie parodė labai meistrišką Andra Pradešo suklasinto tradicinio dramos šokio choreografiją. Taip pat efektingas buvo Chitros Visweswaran vakaras (sausio 26 d.). Tačiau labiausiai išsiskyrė jauna šokėja Malavika Sarukkai (vasario 2 d.), kuriai, matyt, yra artimas *apoloniškasis* klasikinis stilius; čia individualus spontaniškumas nėra skatinamas, idant šokis neprarastų aukščiausios meninės vertės; *dionisiškasis*, priešingai, leistų atlikti daugiau pasikliauti savo pačios vaizduote ir individualybe, tačiau tai

prieštarautų pagrindinėms *bhārata-nāṭyam* tiesoms. Juk, pasak Lilos Venkataraman, tobulo šokio geometrijos piešinio reikalaujama ne todėl, kad to reikia puristams, bet dėl to, kad bet koks nutolimas nuo esamų normų tik sumenkina estetinį šokio poveikį. Griežtas klasicizmas regimai atitinka Malavikos idealą.

Taigi šis festivalis suteikė ne tik minčių, iš kurių išsirutuliojo šis straipsnis, bet ir viltį, kad kada nors Lietuvos teatrų scenose pražys klasikinės Indijos šokis, kad įstabiai klasikinė indų muzika Lietuvos koncertų salėse skambės ir mūsų mieliems klausytojams.

1998

APIE MUZIKOS PSICHOLOGIJĄ

Tarp pirmapradžio garso ir „sferų harmonijos“ plyti *musica instrumentalis*, žmogaus kuriamos muzikos kosmosas. Fundamentaliu požiūriu visa ji, be kitų, turi ir simbolinę, alegorinę reikšmę. Kiekvienas istoriškai egzistuojantis žanras, stilius, komponavimo principai ir derminės struktūros, formos ir turinio ieškojimai bei atradimai giliausia prasme išreiškia įvairių civilizacijų visuomenės gyvenimo būdą, tvarką, dominuojančias idėjas bei jų raiškos principus, galiausiai – atstovauja tam tikroms atskiro individo bei kolektyvinės sąmonės plėtros pakopoms. Mūsų amžiuje kaip galbūt niekad iki šiol juntamas kintantis minėtų muzikos manifestacijos priemonių santykis. Susidaro iš pažiūros bauginantis garsinis chaosas, kryptų ir srovių mišinys, išnyksta muzikos kūrimo principų diferenciacija ir jos paskirtis; iš šios besimainančios, keisčiausiais būdais besijungiančios garsų sumaišties, primenančios alchemiko retortoje vykstančios *prima materia* transformacijos darbą, išnyra neką mažiau evoliucionavęs individas, kuriam vis dėlto nėra lengva susigaudyti besiplečiančioje ir paradoksų kupinoje muzikos erdvėje. Įtampos kupinas amžius verčia jį ieškoti naujų konstantų šioje iki kraštutinumo prieštaravimų pripildytoje būtyje ir, rodos, nelieka nė akimirkos atsikvėpti ir stabtelėti, prieš šokant į tamsią ateities meno gelmę. Mažorinis trigarsis (C-E-G), viduramžių scholastų iššifruotas kaip Švenčiausiosios Trejybės simbolis ir atvaizdas, ir inversinė jo refleksija tritonis (H-F), *diabolus in musica*, dabartinių laikų kūrėjui, kaip tai mistinių inspiracijų pribuvėjai, arba *soror mystica*, nebėra vienintelė paskata amžinai gėrio ir blogio kovai, išreikštai garsinėmis lytimis, kuri baigiasi kokios nors inovacijos vainiku papuošta pergale. Plėsdamas kūrybinių reikšmių, simbolių ir priemonių lauką, jis neišvengiamai susiduria su augančia nežinomybe, kuri jo atžvilgiu nėra kažin kokia neapčiuopiama nebyli erdvė arba tušti kryžiažodžio langeliai. Priešingai, toji nežinomybė yra gyva, provokuojanti

ir gąsdinanti (kadangi dar nepažinta) tikrovė, į kurią įžengiama taip, kaip Dante įžengė į girios tankmę. Šiame visiškos individuacijos amžiuje jis turi vienas pats įvykdyti jam patikėtą misiją, eidamas ne kokio nors genijaus pramintu taku, bet vedamas savo paties kūrybinio genijaus. Dabar jis pats yra naujų dimensijų atradėjas ir psichopompas. Net jei toji misija yra tokia maža, kad bendrame vertybių hierarchijos fone beveik išnyksta, ji paklūsta niekuomet nepailstančiai laiko dvasiai, ją užčiuopusiam vidiniam imperatyvui, kurio veikimas savaime yra svarbus. Ir jeigu išdrįsime daryti prielaidą, jog individo sąmonė išgyvena naują plėtros pakopą, iki šiol nepatirtą virsmą, sąlygotą ne tiek besiplečiančio fenomenų rato, kiek joje pačioje glūdinčios transcendencijos būtinybės, net ir mažiausias jos judesys savirealizacijos link visai mūsų išreikščiai turi milžiniškos reikšmės. Tačiau pasaulyje pastebimas visuotinis integracijos ir intelektualinės patirties demokratizavimo procesas siūlo naujas kūrybinės saviraiškos galimybes, jų įgyvendinimo būdus palikdamas menininkui atrasti pačiam. Tai išorinis veiksnys, talkinantis tam pačiam tikslui.

Pažvelgę į problemą iš vidaus, matome tendenciją ieškoti dar neištirtų kūrybinio įkvėpimo impulsų, slypinčių anapus įprastinės protinės ir jausminės veiklos. Dažnai netikėtos pasekmės smalsiam protui sužadina norą ištirti inspiracijos šaltinį ir pobūdį, suvokti visus „kaip“, „kam“ ir „kodėl“. Iš šio „kodėl“ ir radosi muzikos psichologija, kuri mėgina išvelgti, suklasifikuoti ir susieti įvairiausius veiksnius, lemiančius jos reikšmę ir paskirtį visuomenės ir individo gyvenime. Plačiausia prasme muzika pati yra psichologijos, t. y. mokslo apie sielą, arba *psyche*, rūšis. Kompozitorius, atlikėjas (ir, be abejo, klausytojas) neišvengiamai dalyvauja šios *scientia* plėtotėje. Tačiau veikia ir kuria žmogus, kurio santykis su pasauliu ir pačiu savimi yra gana problemiškas ir painus, o nemokėjimas atsakyti į klausimus apmokamas neurozėmis, būdingomis ne vien išrinktiesiems. S. Freudas (o po jo ir C. G. Jungas), savo paties kompleksus pavertęs psichologinių tyrimų objektu ir postmodernistiniame Vakarų pasaulyje padaręs tikrą perversmą, iš esmės įrodė, jog vienintelis kelias šiuolaikiniam žmogui įveikti bet kokią, šiuo atveju kūrybinę, krizę ir, žinoma, turėti *sveiką sielą* bei praturtintą naujais patyrimais gyvenimo pilnatvę reiškia pirmiausia išdrįsti pažvelgti tiesai į akis – tiesai, kuri glūdi mumyse pačiuose.

Neabejoju, jog šiandien ši pozicija kaip niekad aktuali.

2000

NAUJI „SFERŲ MUZIKOS“ ĮRODYMAI?

Zinomas graikų filosofas Pitagoras gyveno Polikrato valdymo laikais (576–496 m. pr. m. e.). Jis garsėjo ne tik fiziniu grožiu, neįprasta Romos imperijos madai ilga barzda, nešiojama auksine diadema ir egzotiškais rytietiškais apdais. Istorijoje jis paliko neišdildomą pėdsaką kaip vienas ryškiausių hermetinės tradicijos atstovų, sukūręs unikalią muzikos sistemą. Deja, jo mistinės metafizinės pažiūros, perimtos iš Rytų, mokymas apie sferų harmoniją ir sielų persikūnijimą pragmatiškiems amžininkams buvo svetimos, todėl senatvėje jam teko pasitraukti į Metapontą – ten jis ir mirė. Kosmogoninę senovės graikų visatos ir žmogaus sandaros teoriją Pitagoras praturtino tuo metu Egipte labai išplėtoto numerologijos mokslo žiniomis. Jis teigė, jog muzika ir siela turi tą patį matematinį pagrindą, kad muzika, kaip ir siela, yra sudaryta iš skaičių, ir tai mėgino įrodyti eksperimentais su monochordu. Savo ruožtu sielos, susidarancios iš skaičių ir taip atspindinčios visatos Sielą, matematinę struktūrą mėgino pagrįsti ir pitagoriečių filosofas Timajas, kaip matyti iš to paties pavadinimo Platono dialogo. Pitagorietiškoji tradicija, susisluoksniavusi su neoplatonizmu, padarė didelę įtaką ne tik vienam didžiausių to meto krikščionių filosofui, Romos konsului Boetijui (480–525); jo veikalai, pavyzdžiui, traktatai *Institutio musica* (*Muzikos mokymas*) ir *Institutio arithmetica* (*Aritmetikos mokymas*), nelyginant senovės kultūros santrauka, kurioje buvo glaustai išdėstyta brandžiausia antikinė mintis iki V a., tapo vadovėliais ir apskritai švietimo pagrindais Viduramžių bei Renesanso epochomis. Literatas ir vienuolis Kasiodoras (487–578) savo studijomis taip pat grindė vėlesnių laikų mokslą bei teologiją, antroje traktato *Institutiones divinarum et saecularium litterarum* dalyje laisvuosius menus (*artes liberales*) Boetijaus pavyzdžiu suskirstęs į dvi dalis: gramatiką, retoriką ir dialektiką (*trivium*)

bei aritmetiką, muziką, geometriją ir astronomiją (*quadrivium*). Taigi muzika, tas muzikos „kosmosas“, arba savos rūšies „muzikinės kalbos geometrija“, ilgą laiką buvo nuo tikslųjų mokslų neatsiejama išsilavinimo sritis, priklausanti antjutiminės tikrovės grynajam pažinimui, atskleidimui ir stebėjimui, *contemplatio*; ji pati buvo tikslusis mokslas mūsų šiandienos supratimu, paprastai ir idealiai atspindįs Visatos sąrangą. Pitagorietiškos heliocentrinės visatos sistemos teorija, kurios esmė yra ta, kad dangaus kūnai nutolę nuo centro muzikiniais intervalais, turinčiais skaitmeninę išraišką, o jų judėjimas sukelia harmoningą muziką, tiesiogiai veikiančią žmogaus sielą, turėjo įtakos daugeliui iškiliausių vėlesnių epochų mąstytojų ir filosofų, poetų ir literatų, istorikų ir teologų, astrologų ir alchemikų, mokslininkų, menininkų ir muzikų bei jų mecenatų. Robertas Fluddas, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola, Johnas Scotas Eriugena, Johannesas Kepleris ir Rudolfas Steineris – tai tik keletas ryškiausių kosmologinio, matematinio ir simbolinio muzikos aspektų tyrinėtojų, kurie, kaip kadaise jų pirmtakai Plinijus, Plutarchas, Ptolemajus ar Censorinas, yra pateikę išsamias muzikos, kaip tikrovės atspindžio (*musica speculativa*), studijas, išreikštas, be kita ko, schemomis bei diagramomis. Jamblichio veikale Albertas iš Timo atrado graikų seniai sudarytą virštonių ir potonių (!) diagramą, kurią pavadino *Lambda*, ir jos pamatu sukūrė savąją Pitagoro lentelę, atspindinčią visatos sandarą... skaičiais nuo nulio iki begalybės. Rytuose panašiais ezoteriniais mokslais užsiėmė indų scholastas Šāṇḍakeva, islamo tradicijoje Ikhvān al-Šafā, judaizme – kabalos adeptai ir pan.

Taigi legendos teigia, kad Pitagoras girdėjo sferų muziką, arba *harmonia mundi*. Panašiai ją turėję girdėti dangiškieji vedų eros muzikantai, arba *gandharvos*, tokie kaip Citrasena. Mat senovės indų kosmogonijos sampratoje egzistuoja panaši sfera – *akaśa*, erdvė, kuri yra negirdima kaip ir *śabda*, *nāda* arba *vāk* (žodžiai, įvairiose doktrinosose *skr.* reiškiantys *garsą*). Tas mistinis paprasta ausimi negirdimas Garsas, priežastinis ir pirmapradis, yra kartu ir pamatinis virpesys, iš kurio prasideda ir transcendentinė harmonijos Visata, ir materialioji Visata. Reikia pasakyti, kad visos didžiosios religinės tradicijos turi ne tik šviesiąją, bet ir „tamsiąją“, t. y. paslėptą „ezoterinę“, pusę (o iš tiesų tai reiškia paslapčių saugojimą nuo nepašvęstųjų ir neišmanėlių akių). Tai žydų chasidai, musulmonų sufijai, induistų baūlai Rytuose, atstovaujantys mistinės pakraipos mokykloms, su kuriomis nori nenori tenka susidurti ir jų šalininkams, ir aršioms kritikams. Misticismas reiškėsi ir krikščioniškoje tradicijoje. Nenuostabu, jog muzika, poezija

ir – ypač islame – architektūra, kaip *harmonia mundi*, perteikėjai, čia užima išskirtinę vietą. Kad ir kaip ten būtų, žymusis XVIII a. vokiečių teoretikas Johannas Matthesonas – kas galėtų pamanyti? – dar 1747 m. mėgino įrodyti, kad Dangaus muzika egzistuoja iš tikrųjų. Jis smerkė savo gyvenamojo meto pažiūras ir skundėsi, kad esą pozityvizmas (*Demonstrier-Sucht*) ir apskritai mokslas pernelyg drąsiai leidžiasi į aukštesniasias pasaulio sritis, su kuriomis neturi nieko bendro. Galbūt prie tokios išvados jam padėjo prieiti... kurtumas. Vadinasi, apkurtęs jis, kaip ir Beethovenas, girdėjo ne jutiminę, o inteligibilią muziką?.. Net ir Isaacas Newtonas Pitagoro „sferų muziką“ laikė gravitacijos dėsnio metafora. Pagaliau Saulės skleidžiami garsai aprašyti įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose – nuo Peru indėnų mitų iki Talmudo ir Goethe's *Fausto*...

Ką gi sekuliarizuotam XXI amžiaus žmogui gali reikšti šios, jo požiūriu, abejotinos ar bent jau neįrodomos tiesos?

Galbūt užmaršties dulkes nubrauks sensacingas naujienų agentūros *Reuters* pranešimas? Jame sakoma, kad „užfiksavę kosminę „muziką“ ir sukeldami aukso atomų dalelių susidūrimus, mokslininkai rado naują infliacinės Visatos modelio, kuris nusako Visatos būklę itin ankstyvu jos periodu, įrodymų“. JAV Brukheiveno nacionalinės laboratorijos mokslininkai pamėgino atkurti ankstyvąją Visatos vystymosi stadiją. Jos metu, milijoninę sekundės dalį po pirmų ščio sprogo, įvykusio prieš 15 mlrd. metų, Visata iš beveik neįsivaizduojamai tankaus beisbolo kamuoliuko dydžio objekto virto žaibiškai besiplečiančia subatominių dalelių maišalyne. Laboratorijoje mokslininkams pavyko atkurti tą kunkuliuojančią elementariųjų dalelių – kvarkų ir gliuonų – plazmos „sultinį“, sukeliant beveik šviesos greičiu skriejančių aukso atomų branduolių, vadinamų aukso jonais, susidūrimus. Tačiau dar įdomesnius duomenis, paremiančius infliacinės Visatos modelį, gavo fizikai, užfiksavę „kūrimo muziką“ – bangas, pasklidusias Visatoje pirmosiomis jos egzistavimo akimirkomis. Pranešimą apie šią kosminių mikrobangų „muziką“ verta pacituoti visą: „Tai nėra girdimi garsai, tačiau šias mikrobangas Antarktyje, kur tyrimams mažiau trukdo ryšio signalų ir mikrobangų krosnelių bangos, užfiksavo jautrūs prietaisai. Tais „prietaisais“ galima „pažvelgti“ į tuos laikus, kai po Didžiojo Sprogimo buvo praėję maždaug 400 tūkst. metų; jais užfiksuotos nedidelės kosminio foninio spinduliavimo, kuris yra Didžiojo Sprogimo reliktas, variacijos. Tai patvirtintų teorijas apie pirmuosius momentus po Didžiojo Sprogimo, kai vyko žaibiška Visatos plėtra, vadinama infliacija.

Teoretikai spėja, kad kosminiame foniniame spinduliavime pikų „harmoninėmis serijomis“ turi atsispindėti ankstyvosios Visatos struktūrų dydis, sakė Čikagos universiteto kosmologas Michaelas Turneris. Praėjusiais metais mokslininkai išanalizavo duomenis, gautus prietaisu *Boomerang*, kuris buvo prikabinęs prie baliono, 1998 metais paleisto virš Antarkties. Jis aptiko vieną tų „harmoninių serijų“ „toną“, ir tai yra svarus įrodymas, kad kosminiame foniniame spinduliavime liko infliacijos pėdsakų. Infliacinės Visatos modelį dar labiau paremia nauja *Boomerang* ir kito prietaiso – DASI – duomenų analizė, kurios metu rasta „obertonų“ – dar dviejų pikų – įrodymų.“ (Vašingtonas, 2001 05 02, *Reuter-BNS*)

Negirdimi garsai, harmoninės serijos, natos, obertonai... Ar tai tie patys, kuriuos girdėjo Pitagoras, ir ne tik jis? Griežta kosmogoninių teorijų analizė liudija, kad kalbama apie vieną ir tą pačią Visatą – mūsų Saulės sistemą. Jeigu taip, tai kokiais „prietaisais“ naudojosi Pitagoras? Simplicijus teigia, kad žmonės, kurie, kaip Pitagoras, nori „nuskrieti“ į šias sferas ir išgirsti jų harmoniją, turi turėti „švytintį, dangišką vežimą, atskirą nuo žemiškojo kūno, kuriame kupa išgryninti jausmai, pasiekiami tinkamu paveldu, tyru gyvenimu arba slapta veikla; toks žmogus matys dalykus, nematomus kitiems, ir girdės tai, ko kiti negirdi...“ (cituota iš Joscelyno Godwino, žymaus anglų muzikologo, kompozitoriaus, atlikėjo ir dirigento bei veikalo apie muziką autoriaus, knygos *Danguis ir žemės harmonijos* (*Harmonies of Heaven and Earth*). Išvertus šią sudėtingą retorinę figūrą, ji reiškia tris sąlygas: pirma, „gerą paveldą“, arba malonę ir genialumą, kuriais nuo gimimo yra apdovanoti neeiliniai žmonės, pasižymintys ypatingomis galiomis; antra, „gyvenimo tyrumą“, t. y. tai, ką galima pasiekti asketizmu ir ydų įveikimu; ir trečia, „slaptus darbus“, arba teurginę praktiką ir sakramentus, suteikiančius malonę išgirsti muziką, kurios grožis ir transcenduojantis poveikis žemėje negali būti suliginamas su niekuo.

Įsivaizduoju skaitytoją, sušunkantį: „Nesąmonė, tai neįmanoma!“, metantį knygą į šoną ir einantį pasiklaudyti, pavyzdžiui, *Spice Girls*. Juk ne *Space Girls*... Man taip pat nekyla noras pasekti pirmojo pasaulyje kosminio turistą, amerikiečio Denniso Tito pėdomis ir artimiausiu reisų keliauti į kosmosą. Tačiau kas žino, kas mūsų laukia dar po 15 mlrd. metų...

2001

JOGA KAIP PRAKTINĖ PSICHOLOGIJA: VAKARIETIŠKŲ TRADICIJŲ KRITIKA

Šiame straipsnyje ne tiek nagrinėsiu Europos ar Amerikos psichologijos kryptis bei mokyklas, nes jos yra gana gerai žinomos, kiek mėginsiu jas vertinti indiškiosios psichologinės tradicijos požiūriu. Svarbiausi klausimai, į kuriuos mėginsiu atsakyti, yra šie: ar psichologija yra savarankiškas mokslas, kuriam tinka tikslųjų mokslų metodologija? Ar galima psichologiją plėtoti atsietai nuo filosofijos, teologijos ir socialinių mokslų? Kas yra tikrasis psichologijos objektas?

Po Jungo ir Freudo Vakarų psichologija pasistūmėjo į priekį; ypač daug žada vadinamoji *transpersonalinė* psichologija ir jos kryptys, kurios svarbią vietą suteikia žmogaus sąmonės bei vadinamųjų pakitusių jos būklių tyrimams. Tačiau pozityvistinės tendencijos ir konservatyvumas tebėra būdingas psichologų praktiniame darbe, nėra nusistovėjusi terminija. Dažnai diametraliai priešingos psichologijos mokyklos remiasi skirtingomis metodologijomis bei tyrimo objektu. Nors *biheviorizmas*, *introspekcijos* ar *gestalto* teorijos yra iš esmės nepajėgios išspręsti esminių klausimų, materialistinės tendencijos ir mėginimas šį mokslą prilyginti fizikai arba chemijai, tai yra psichologinių fenomenų bei elgesio stebėjimo rezultatus, kaip psichoanalizėje, mėginti susisteminti, suklasifikuoti ir pakartoti eksperimentą, tebėra paklausios. Panašių metodų šalininkai, matyt, laukia, kol bus išrastas aparatas, ne tik fiksuojantis, kaip smegenyse juda neutronai, bet ir galintis tiksliai išmatuoti minties svorį arba potencialią impulso energiją. Tačiau ar tai iš tiesų yra psichologijos mokslo objektas? Kaip į šį klausimą žiūrima Indijoje?

Indų filosofija bei teologija, priešingai nei Vakaruose, kur šios sritys atsiškyrė viena nuo kitos, savo minties sklaidą visuomet grindė psichologiniais

potyriais; iš poreikio suvokti savo vietą kūrinijoje ir išlaikyti išorinio bei vidinio gyvenimo vienovę Indijoje išsirutuliojo įvairiašakės jogos sistemos, kurios suprantamos kaip praktinė psichologija, arba sąmoningas savęs pažinimo mokslas (*hatha, rāja, trimārga, adhyātma, Patañjali* bei kitos). Svarbu yra tai, kad pradėdamos nuo skirtingų atskaitos taškų, arba metodų (vieni praktikuoja *asanas* bei *prāṇāyāmā*, kiti siekia sužadinti *kuṇḍalinī* energiją, atlieka *japā* ir pan.), visos jogos sistemos siekia tikslo, kurį sau kelia ir religinės bei filosofinės indų doktrinos – pažinti savo patybę, pasiekti aukščiausiąją sąmonės lygmenį, realizuoti Dievą savyje ir aplink save, tik daro tai ne teoriškai, o praktiškai. Reikia pasakyti, jog indų psichologai Vakarų psichologiją laiko tebesančią vystykluose, mat rimtam jogui atrodo juokinga, kad vakariečiai svarbiausius gyvenimo klausimus visiškai rimtai mėgina išspręsti atmesdami patį egzistencijos pamatą – sielą, arba *psyche*, kuri yra Dievo duotas įrankis jam pačiam pažinti. Vietoj to psichologai išranda sąvokas, kurios, net jeigu skamba taip pat (pvz., *Self*), iš tiesų ima reikšti ką kita: „interesų centrą“, „personą“, „individualybę“, „subjektą“ ir ką tik nori, nors etimologiškai psichologija reiškia ne ką kita, kaip *sielos mokslą*. Jogos požiūriu tai ir yra svarbiausias tyrimo objektas, o empiriniai suvokimo, atminties, vaizduotės, mąstymo, valios, paskatų, refleksų ir kompleksų tyrimai tėra šalutiniai ar geriausiu atveju – pagalbiniai metodai. Kad psichologija tebėra jaunas mokslas, pripažįsta ir Vakarų mokslininkai. Antai prof. Williamas Jamesas dar prieš 40 metų teigė, jog „tai dar ne mokslas, o tik jo viltis“, kad „šiuolaikinė psichologija yra toje pačioje stadijoje, kaip fizika iki Galilėjaus ar chemija iki Lavoisier“, nes „egzistuoja tik pavienių faktų virtinė, menka klasifikacija, aprašomojo lygmens apibendrinimai, įsišaknijusi nuostata, jog patiriame proto būklės, kurias nulemia smegenų veikla; tačiau nėra nė vieno dėsnio ta prasme, kuria fizika demonstruoja savus dėsnius, nė vieno teiginio, iš kurio būtų galima paprastu būdu padaryti kokią nors išvadą. Mes net nežinome sąlygų, kuriomis elementarūs dėsniai veiktų, jei tik juos turėtume“. Suprantama, sekuliarūs mokslininkai pozityvistai kolegoms iš Rytų atsilygina nepatiklumu bei labai keista išvada, jog joga vakariečiams visiškai netinka. Į šią nuostatą žiūriu taip, kaip į tas, kurios mėgina argumentuoti neva egzistuojančią prarają tarp Rytų ir Vakarų visose kitose gyvenimo srityse. Jeigu galima teigti, kad kultūriniai ar mentalitetų skirtumai iš tikrųjų egzistuoja, nes pasaulis įdomus būtent savo įvairove, tai naivus įsitikinimas, kad žmonių psichologija, jausmai, troškimai ar tikslai skiriasi iš esmės, matuojant pagal odos spalvą

ar geografinę zoną, vertintinas arba kaip kultūrinė frustracija, arba, vaizdingai tariant, „psichologinis rasizmas“, nes teigti, kad žmogus žmogui nelygu yra mažų mažiausiai neetiška. Išankstines nuostatas, nepaisant ideologinio pasipriešinimo ir idiosinkrazijų, pamažu ir Lietuvoje griau-na sparčiai populiarėjančios jogos studijos, net jeigu jos siekia tik sveiko gyvenimo būdo – ir to pakanka. Į šį procesą reikėtų žvelgti pakančiai, neišradinėti dirbtinių kliūčių, juo labiau – jogos disciplinas *a priori* kaltinti šarlatanizmu, ypač visiškai nesusipažinus su jogos metodais: jo ir mūsų psichiatrų bei psichologų kabinetuose yra apsčiai (šiuo metu, pasak psichologo Raimundo Aleknos, privatūs kabinetai vidutiniam piliečiui yra per brangūs, o poliklinikoje suteikiamos paslaugos – bevertės).

Nesusikalbėjimo šaknys – keli kertiniai psichologijos mokslo aspektai, keletą kurių išnagrinėsiu: tai požiūris į *ego*, į sąmonę ir, kaip jau minėta, į sielą, su kuria susijusios žmogų pranokstančios galios. Indų psichologijos, ypač – integralinės jogos – tikslas yra ribotų žmogiškųjų galių perkeitimas bei jų pranokimas. Transcendencija čia suvokiama kaip galutinė sielos ir dvasios realizacija kūne. Pasak Jungo, „transcendencijos funkcija yra svarbi individo vystymosi sąlyga, nes būtent ji leidžia atsiverti naujai patirčiai, sintezuoja naują ir seną ir sudaro sąlygas naujai integracijai bei keitimosi procesui“. Tačiau akivaizdu, kad sąvokos „sintezė“, „integracija“, „transcendencija“, „kaita“ abiem atvejais turi skirtingą kontekstą bei prasmę. Psichoanalitikė Gražina Gudaitė knygoje *Asmenybės transformacija sapnuose, pasakose, mituose* surinko ir apibendrina praktinės bei teorinės įvairių psichologijos mokyklų veiklos rezultatus. Ji rašo: „Psichologinėje praktikoje skyrimas ir naujos sintezės galimybė – svarbi sąlyga rasti naujam sąmo-ningumui.“ Tačiau kitoje vietoje, remdamasi, pasak jos, daugeliu autorių, Gudaitė teigia, jog „nors pirmas [simbolio] transcendentinės funkcijos as-pektas susijęs su viršasmeniškos galios pripažinimu, negalima tiesiogiai prisiliesti prie viršasmeninės galios“, nes „tiesioginis archetipų poveikis energiška labai galingas ir gali sukelti *ego* infliacijos būseną. Psichologiškai tai reiškia *ego* tapatumo ir situacijos kontrolės praradimą. Tai yra savo pri-gimties paneigimas ir savo ribų peržengimas“. Atrodo, išvada teisinga, tik ar reikia to bijoti? Ar teisingai subalansuotas *ego* yra psichologijos tikslas, kuris žmogų padaro laimingą ir sveiką? Psichoanalitikė pritaria nuomonei, kad „pavoingas yra ir tapatinimasis su savasties¹ (patybės) archetipu“.

¹ Sąvoka *patybė*, *patis* tiksliai išreiškia tai, kas indų psichologijoje vadinama *ātmanu*; *savastis* atitiktų *svabhāva*, arba žmogui, reiškiniui būdingas savitas savybės bei bruožus.

Pasak jos, Jungas tai aprašo „kaip panašumo į Dievą išgyvenimą, kaip visa žinojimo, visagalybės fenomeną, turintį neapsakomai patrauklią pagundą – būti išskirtiniam“. Esą „toks tapatinimasis baigiasi sutrikusia adaptacija ar net rimtesnėmis psichikos sveikatos problemomis“. Ši išvada yra teisinga tik tuo atveju, jei *ego* yra išplečiamas iki begalybės (megalomanijos forma); tačiau tapatinimasis gali būti *nesąmoningas* (jei tapatinamasi su *ego*) ir *sąmoningas*, kai tapatinamasi su savo patybe. Tai yra vadinamasis joga pažinimas per tapatybę, arba „žinojimas sąmoningai susitapatinus su savo esme, ir tai yra vienintelis tikras žinojimas. Tai egzistencija, suvokianti save pačią“ (Sri Aurobindo). Akivaizdu, jog „nauja integracija“, „naujas sąmoningumas“ psichologijoje leidžiamas tiek, kiek skaitomasi su *ego*. Psichologijos mokslų daktaras Abdulas S. Dalalas (JAV) rašo: „Jungas, kuris supratimo apie jogą sėmėsi daugiausia iš Patañjali jogos sutrų ir parašė joms išsamius komentarus, ją nepagrįstai apibendrino ir pritaikė visoms kitoms Rytų dvasinės disciplinos sistemoms. Kai kurias nuostatas dėl jogos netinkamumo Vakarams Jungas grindžia savo bendromis teorijomis. [Toku būdu] jo įsitikinimas, jog Vakarų bei Rytų žmonės yra skirtingos sandaros dėl to, kad šių kraštų religijos plėtojosi istoriškai skirtingomis kryptimis, yra pagrįstos jo abejotina teorija apie būdus, kuriais natūraliai vykstančią religijų plėtrą įpavidalina archetipai.“² Kyla pagrįstas klausimas, ar tikrai Jungo išskirti esminiai archetipai – *motina, tėvas, vaikas, moteris, vyras, didžioji motina, motina žemė, motina gamta, dievas, velnias, senas išminčius, gimimas, mirtis, atgimimas, stebuklas, vienybė, patybė ir ratas* – neturi visiems žmonėms būdingo pamato? Be abejo, turi. Ar galime teigti, kad, pavyzdžiui, indui motina arba rato simbolis yra kas kita nei lietuviui? Manychiau, kad tai būtų ekstravagantiškas teiginys. Todėl reikėtų atsargiau vertinti išoriniais stebėjimais daromas prielaidas. Motina vis vien yra motina su visais jai būdingais požymiais, nepaisant to, ar ji vilki sarį, ar sijoną, o ratas vis vien yra apskritimo formos, nors gali būti pagamintas iš skirtingos medžiagos.

Jogos požiūriu, tapatinimasis su *ego* reiškia savo tikrosios esybės neišmanymą, kuris neišvengiamai tampa ribotumo, priklausomybės bei kančių, taip pat ligų priežastimi. Iš tikrųjų „*ego* neturi atskiros būties, o tik tūno mūsų esybės paviršiuje“ (Sri Aurobindo). Jis esąs reikalingas tik tol, kol jo vietą užima tikrasis žmogaus gyvenimo tvarkytojas – jo patybė. Jungo

² Žr. D. Tamošaitytė. *Joga ir Vakarų psichologija*; A. S. Dalal. *Jungas apie jogos tinkamumą Vakarams* // *Naujoji Romuva*, 2004, Nr. 4, p. 47–52.

kolektyvinės sąmonės atradimas buvo didelis įvykis, tačiau, gydymas neurotikus ir sunkesnius psichikos ligonius, jis daugiausia susidurdavo su destruktiviu sąmonės turiniu, todėl pagal šią koncepciją kolektyvinė sąmonė yra nesąmoninga būklė, nes „sąryšis su *ego* yra esminė sąmonės sąlyga“ (Gudaitė). Kitaip sakant, iš esmės tyrinėjamas tik žemiau sąmonės esančių lygmenų turinys, o visa, kas yra už arba aukščiau jos, tiesiog eliminuojama kaip netikimybė. *Nirvāṇa* ir *samādhi* Jungui taip pat – nesąmoninga būklė. Tačiau indų psichologijoje ir šastrose, be sąmonės, aiškiai kalbama apie septynis sąmonės lygmenis, kurių aukščiausiasis išsiskleidžia kaip *beasmenė psichologinė dieviškosios sąmonės tiesa*, arba *antsąmonė*, o ją simbolizuoja *sahasrāra*, tūkstančio žiedlapių lotosas. Integralinės (pilnutinės) jėgos tikslas – apjungiant *karma*, *bhakti* ir *jñāna* metodus, įsąmoninti pasaulį kaip *sat-cit-ānandas* sklaidą, kur sandas *cit* reiškia sąmoningą veikiančiąją galią, *cit-tapas*, valią, būtiną šiam tikslui pasiekti. Todėl *ego* praradęs, bet patybę realizavęs žmogus susitapatina su dieviškąja prigimtimi ta prasme, jog save pasaulyje ir pasaulį savyje suvokia kaip vieną dvasinės sąmonės srautą, kurio ištakos ir raiška yra absoliuti Tiesa, Šviesa, Meilė, Palaima, Gėris. Tad baimė, jog toks tikslas yra nekuklus ir žalingas noras prilygti Dievui, kyla iš metodologinio nesuvokimo, jog kalbama ne apie ribotą ir perdėm asmeninį dieviškumo aspektą, kažkokį supernatūralų, milijoną kartų padidintomis esamomis savybėmis Žmogų ar antžmogį: būtent taip šią problemą suvokia normalaus žmogaus protas, iškėlęs pernelyg sužmogintą *eidolon* koncepciją, kuri nustato tam tikrus kūrybinės *antsąmonės* bei *ego* santykius. Galima būtų pasakyti ir drastiškiau: panašus pažįstamas per panašų; tad ką gali egoistas pasakyti apie *siddhā*, rišį, dievišką sąmonę realizavusįjį, apie jo sąmonės būklę? Panašiai mąsto ir Kenas Wilberis, sąmonės spektro modelio kūrėjas, kuris teigia, kad „šis modelis, apibrėžiantis kitokias nei *ego* sąmonės būsenas, yra kertinė „amžinosios psichologijos“ koncepcija. Tai universali doktrina, kuri savo požiūriu į žmogaus prigimtį prilygsta visoms didžiosioms metapsichologinėms pasaulio tradicijoms, tačiau tuo pat metu skiria didelį dėmesį tipiškų vakarietiško disciplinų – *ego* psichologijos, psichoanalizės, humanistinės psichologijos, Jungo analizės, interpersonalinės psichologijos – ir kitų kryptų išvalgoms“. Vadinas, tapatinimasis su viršasmeninėmis galiomis, patybės archetipu yra ne tik įmanomas, bet ir būtinas žingsnis sąmonėjimo kelyje.

Taigi tikrasis *aš* yra ne *ahaṅkāra*, *ego*, bet *ātmanas*, kuriamoji sąmonė, netapati (*turīya*) instrumentiniam protui (*manas*), kurio uždavinys yra

analizuoti bei sintezuoti žinias ir ištreniruoti žmogų aukštesniajai sąmonės pakopai: jo funkcija yra ne esminio žinojimo, o pereinamoji. Suvokimas, jog nagrinėti ir juo labiau – mėgautis tamsiąja prigimties puse yra žalinga, todėl svarbu nuo jos atsisieti, yra pirmas žingsnis praktinėje, arba, pasak daktaro C. P. Ramaswamy Aiyaro, *eksperimentinėje* jegos psichologijoje. Daug aukštesnis lygmuo, kai įsisąmoninama, kad *ahaṅkāra* yra dualumo (*dvandva*), o kartu ir pagrindinis bet kokio susipriešinimo, kovos bei blogio šaltinis. Egzistuoja *dorinis egoizmas*, kurį, tvirtai įsitikinusių savuoju ribotu teisumu, įveikti sunkiausia, o altruisto aistra – pati baisiausia. Priešybių poros – prisirišimas ir pasibjaurėjimas, meilė ir neapykanta, pavydas ir altruizmas, viltis ir neviltis, sielvartas ir džiaugsmas, klaida ir naivus pasitikėjimas – žmogų supančioja ir padaro savo bei kito *ego* žaidimų vergu³. Pažengus jegos keliu, tampa aišku, jog pasaulis yra ne logiškai išmąstyta būtis, o nuolat kintanti ir netikėtumų kupina kelionė į neapibūdinamą, bet įmanomą patirti galutinę Tikrovę, kurios pagrindinė savybė yra Tiesa. Todėl esminė psichologinė sąlyga, laiduojanti saugią kelionę, yra stojiška, net ironiška akistata su pasauliu ir savimi, kaip tos vienovės dalimi. Tuomet gali atsietai stebėti įvykių ir savo paties transformacijos procesą. Tai liudininko pozicija.

Pabaigoje grįžtame prie pagrindinio psichologijos objekto – *psyche*. Integralinėje jogoje siela pripažįstama kaip dieviškoji kibirkštis, *aṁśa*, Dievo dalelė, taip pat įvedama evoliucionuojančios psichinės esybės sąvoka. Psichinė esybė yra tokia pat tikra kaip protinė, gyvybinė ir kūniškoji. Ji yra individo *tapsmo centras*, kuris nematomomis gijomis susijęs, viena vertus, su išorinėmis žmogaus lytimis, kita vertus, su vidiniais subtiliaisiais mechanizmais. Jei siela atstovauja asmeniniam Dievo aspektui ir Jo potyrį daro įmanomą, psichinė esybė yra vedlys, kuris neleidžia nukrypti nuo kurso, ir yra tarpininkas, per kurį vyksta transformacija.

Taigi, vienintelis tikrai egzistuojantis skirtumas yra vidinis: *ne tarp išorinių žmogaus elgesio apraiškų, bet tarp rudimentinės ir išplėtos psichinės esybės*; jis priklauso nuo pasiekto sąmoningumo lygmens ir apsivalymo

³ Indų psichologai teigia, jog troškimas savaime yra bėdų ir ligų priežastis, o malonūs pojūčiai, pasiekti norimi tikslai ir vadinamosios teigiamos emocijos yra ne tik trumpalaikės, bet gali turėti tokį pat griaujamąjį poveikį, nes šoko šaltinis gali būti ir laimė, ir nelaimė, ir vestuvės, ir laidotuvės, ir mirtis, ir vaiko gimimas, o veikianti energija yra ta pati, tik kaitaliojasi jos vibracijų pobūdis. Gyvendamas nuolatiname galių kaitos sūkurioje, žmogus blaškosi iš vieno kraštutinumo į kitą, o ego tėra šių sūpuoklių ašis.

laipsnio. Paprasto žmogaus, kuriam rūpi homeostazės būklė ir ramus *ego* bei jogo *elgesio motyvacija*, *padariniai* bei *savivaldos metodai* skiriasi. Išoriškai žmonės atrodo apgaulingai panašūs: turi dvi kojas, dvi rankas, jausmus, protą; tačiau užtenka vien iškelti klausimą, kodėl taip nepaaiškinamai skiriasi žmonių gyvenimo kokybė, kad pripažintum, jog vien *išorinių* priežasčių fiksavimo, norint į jį atsakyti, nepakanka. Indų psichologijos požiūriu, pagrindinė Vakarų psichologijos klaida yra ta, kad religinės ir dvasinės sublimacijos aspiracijos vienareikšmiai kildinamos iš to paties šaltinio, kuris Freudui buvo seksualinis impulsas, o Jungui – kolektyvinė sąmonė ir archetipai. Skirtingų motyvacijų galima išrasti ir yra išrandama daugiau (šiuo metu populiariausias turėtų būti turto troškimas ir noras valdyti), tačiau, atmetus *psyche* fenomeną ir galimybę dvasiškai tobulėti, vargu ar bus pasiektas pozityvus rezultatas.

2004

TRYS DIENOS DARDŽILINGE

Užsimerkiu, ir kelionės po Indiją vaizdai išplėšia mane iš lietingos dabarties, grąžina į saulės nutviektas erdves. Štai aš vėl kelyje Sikimas–Dardžilingas. Sėdime su Kazimieru įnirtingai riaumojančiame galingame džipe, kylančiame vingiuotu kalnų serpantinu. Posūkis po posūkio kylame aukštyn, ir kiekvienas metras atveria kintančią Himalajų priekalnių panoramą. Ant prieky važiuojančio džipo atsarginio rato užsikoręs jaunas kalnietis juoda odine striuke draugiškai moja ranka: „Pasivykite!“ Širdį gniaužia svaigios bedugnės, apaugusios skurdžia augmenija, tik kiek atitoksti, įsukęs į pakeleis kaimus – žvilgsnis atsiremia į nedideles trobeles, išsibarsčiusias abipus praplatėjusio kelio. Staiga suūkia garvežys, ir iš už posūkio siauručiais bėgiais išnyra žaislinis traukinys: mažas garvežiukas ir trys vagonėliai. Geležinkeliu, anglų nutiestu palei vingiuotą kelią ir kadaise tarnavusiu kaip patikima susisieikimo priemonė, dabar traukinukas kursuoja dukart per dieną ir aukštyn žemyn vežioja smalsius turistus. Nepraeina nė keturios valandos, ir įvažiuojame į Dardžilingą. Jau vėlyva popietė. Nedaug laiko lieka susirasti pastogei. Kiek paieškoję apsisistojame viešbutyje *Tara*, kuriame mus priglobia, pasak kelionės vadovo, „draugiška tibetiečių šeima“. Nekalbus šeimininko sūnus atneša šalto vandens ąsotį. Niekuomet nešildomame akmeniniame pastate vėsu ir drėgnoka, tačiau noras nusiplauti keliones dulkes nugali šalčio baimę. Apačioje dusome nuo karščio, prakaitas žliaugte žliaugė kūnais, o čia, 1800 m aukštyje, jau nebe +30 °C, o +16 °C. Miestas skendi debesyje. Tačiau Dardžilingo klimatas labai pastovus ir švelnus, čia nėra jokio vėjo, o temperatūra niekuomet nenukrinta žemiau nei nulis ir nepakyla aukščiau nei 22 laipsniai šilumos. Mums, atvykėliams iš sąlygiškai šaltų kraštų, ilgai adaptuotis nereikia. Ledinis dušas kaip ranka nuima nuovargį, ir išeiname į vakarėjančio miesto gatves pasižvalgyti.

Dardžilingą pamilau iškart. Kalnų miestas, anglų įkurtas XIX šimtme-tyje kaip kurortas, ir dabar sutraukia iš Vakarų daugybę poilsiautojų, kurie renkasi garsiajame *Glenerio* restorane. Keliautojai, smalsuoliai, rašytojai ir studentai mėgsta patogiai įsitaisę pasėdėti antrame restorano aukšte, iš kurio atsiveria nuostabi miesto ir kalnų panorama; čia jie skaito ir rašo, užkandžiauja ir šnekučiuojasi su taure vyno ar bokalu alaus. Pavakarieniavę *Gleneryje*, kurio reto skoningumo interjerą puošia istorinės nuotraukos ir užrašas „Since 1937“, valandą kitą iki sutems- tant klaidžiojame akmeninėmis gatvelėmis, gėrėdamiesi sena miesto architektūra, iki ausų pasinėrę į jaukią, demokratišką ir laisvą, kiek hipišką atmosferą. Čia pirmąkart Indijoje išvystu paprastą, neelitinį jaunimą, mūvintį džinsus ir avintį sportinius batelius, besiklausantį vakarietiško 7–8 dešimtmečio rokenrolo; tiesa, tai daugiau kalniečiai, geltonoji rasė. Indai, atkilėliai iš žemumų, yra gerokai konservatyves- ni ir labiausiai mėgsta klausytis tradicinių populiarių savo melodijų, vakarais garsiai skambančių pro atvertas namų duris. Sutemus grįž- tame namo, nusiteikę kitą dieną kuo išsamiau susipažinti su miesto gyvenimu, krintame miegoti kaip pakirsti ir net neįtariame, kokių siur- prizą mums ruošia rytojus. Ankstų kitos dienos rytą mus pasitinka paniuręs šeimininkas ir neįprasta tylą. Papusryčiaavę išeiname į gatvę ir nustėrstate – mieste tyro mirtina rimtis. Dar vakar judrios gatvės stingso apytuštės, parduotuvių durys užrakintos ir spalvingos vitri- nos užsklėstos. Po kiek laiko paaiškėja, jog mieste dvi tris dienas vyks streikas. Tris dienas! Kaip tik tris dienas skyrėme Dardžilingui!

Nusivylę sužinome, jog gurkhai, atkilėliai iš Nepalo, sudarantys mieste daugumą (prieš šimtmetį juos čia kolonizavo anglai, vežę dar- bams arbatos plantacijose), vėl organizuoja streiką, reikalaudami sau daugiau autonomijos ir teisių. Kaip tik šiomis dienomis Nepalo vals- tybės vadovas vieši Vakarų Bengalijoje, todėl jo susitikimo su Vakarų Bengalijos ministru pirmininku metu gurkhai siekia išsireikalausti iš Delio tiesioginį Dardžilingo valdymą. Aiman! Buvo įsakyta nepre- kiauti, uždaryti viešąsias maitinimo įstaigas, uždrausta įvažiuoti ir išvažiuoti iš miesto. Netikėtai pasijutę kone įkaitais, šnekučiuojamės apie egzotiškus šalies papročius, tačiau linksmi mūsų juokai kiek aprimsta, kai, priėję pagrindinę Nehru gatvę, prie įvažiavimo į mies- tą, išvystame budinčius policininkus chaki spalvos uniformomis, su šalmais, didžiuliais pintais skydais ir šautuvais bei įbaugintus

senbuvius kalniečius, vilnoniais šaliais apsigobusius liesus pečius, be darbo vaikštinėjančius šen bei ten. Čiaurastos aikštėje be darbo ganosi poniai. Suprantame, jog nepavyks nusisamdyti nei vadovo, nei ponio kelionei į Tigro kalną, pasitikti saulėtekio kalnuose. Nelieka nieko kita, tik susiveržti diržus ir leistis į išvyką po miestą.

Pirmiausia kelias mus atveda į *Bhutia Busty* budistų vienuolyną, įkurtą 1878 metais. Tai Phodango vienuolyno Sikime atšaka. Praėję plazdančias baltas vėliavas, svetingai pakviečiami į vidų. Netrukus prasideda pamaldos, kurias man leidžiama filmuoti – išskirtinis atvejis šiame vieninteliame Dardžilingo vienuolyne. Atsirėmę į sieną, stebime apeigas. Skustagalviai vaikai oranžiniais rūbais muša būgnus, pučia ragus, per pertraukas šypsosi mums ir kumščioja vienas kitą. Įspūdingai ceremonijai baigiantis tarpdury pasirodo trys moterys, ištiestose ir iškeltose rankose laikančios apeigines lėkšteles su degančiomis žvakelėmis; užsimerkusios ir susikaupusios, jos klausosi giedojimo; paskui žvakeles nuneša prie altoriaus. Po pamaldų, kurių metu mes skendėjome įstabiaame, dar nepatirtame pasaulyje, vienuoliai mums įteikia pudžos – pašventinto maisto. Lėkštelėje yra bananų, apelsinų ir kitokių gėrybių, kurios mūsų bado sąlygomis yra tikrove virtusi dangaus siūsta mana. Išiname kaip naujai atgimę. Keisčiausia, kad nuo to momento mane kelintą dieną varginęs peršalimas bei stipri sloga dingo kaip dūmas ir nebeatsinaujino.

Vėliau apsilankome Tibeto pabėgėlių centre. Didžiuliame plote, primenančiame fortą, glaudžiasi pabėgėliai iš Tibeto. Didelėje aikštėje vaikai žaidžia krepšinį, o ją rėmina keturkampiu išdėstyti pastatai, kuriuose vejami siūlai, audžiami kilimai, gaminami ir pardavinėjami nacionaliniai dirbiniai.

Apėję miesto centrą ir aplankę rotušę, patraukiame link observatorijos kalno, ant kurio įsikūręs botanikos sodas, o tame sode – ištisas šventyklų kompleksas. Kopiančius į kalną mus lydi įžūlios beždžionės, nuo kurių reikia saugoti fotoaparatus, – jeigu nušvilps, išsipirksi tik saldainiais ir bananais. Viršuje jos turi ir prabangią valgyklą po stogu su kolonomis. Čia jos nuolat puotauja, šlamšdamos turistų mėtomus skanėstus; atrodo, svarbiausią jų raciono dalį sudaro kukurūzų traškučiai.

Ant kalno nuolat skamba varpai varpeliai, virš galvų plazda šimtai vėliavėlių. Štai *Durga*, *Ganeša* ir *Sarasvati* su *vīna*, o štai tiesiai

ant gruoblėto uolos paviršiaus balta ir raudona kreida užrašyta: *Sri Bhagavan Devi*. Tai *Sri Mahavira Mandiras*. Netoliese oloje atliekamos pudžos apeigos – į olą patekti galima tik susilenkus. Šis veiksmas sukelia pirmąsčio žmogaus jaudulį ir šiuropina vaizduotę... Šventyklos centre įrengta *Kālī* šventyklėlė. Retai kada tenka pamatyti tokį tobulą meno kūrinį. Juodoji *Kālī* su keturiomis rankomis ir raudonu iškištu liežuviu atrodo tokia bauginamai gyva, jog greitai supranti, kad ilgai į ją žiūrėti nereikia. O štai ir hindu Viešpaties Šivos buveinė. Čia minima legenda, pasak kurios, šis kalnas buvo pavadintas Dardžilingu tada, kai į jį smogęs žaibas. Priename. Nieko nelaukęs, nenustodamas greitai berti mantros žodžių, ten sėdintis vienuolis paima mano ranką, apriša violetiniu siūlu, raudona sulenkta medžiagine pagalvėle paliečia mano kaktą, paskui įdeda į delną kelis grūdėlius. Taip gavę palaiminimą, toliau išvystame ir tibetietį šventiką dešinėje šventyklos pusėje, indų šventiką kairėje, ramiai sėdinčius vienas priešais kitą ir gaminančius dagtis apeiginiams rykams. Esame tiesiog sužavėti šio harmoningo vaizdo, įkūnijančio Dardžilinge vyraujančią taikią ekumenizmo dvasią. Tiesa, matomumas nuo kalno yra niekinis: negana to, kad kalnas tankiai apsodintas retais spygliuočiais, viskas skendi rūke, tai yra debesyje. O vakare ryžtamės nusileisti į žemiau stovinčią mečetę.

Tirpstu iš smalsumo pasidairyti po vyrų musulmonų šventovę. Nedrįstu įeiti ir kurį laiką tik nuo kalvos stebiu apšviestą mečetės priangį ir gotikinius langus. Tačiau skaidrus, stiprus imamo balsas, kviečias maldininkus vakariniam namazui, viliote vilioja priartėti. Kukli šventykla išklota margais kilimėliais. Sienoje – niša su pintais galvos apdangalais, be kurių šiukštu negalima melstis. Du senoviniai laikrodžiai, kabą abipus altoriaus (tai pusapvalė niša), nukreipto į Mekos pusę, yra vienintelė sienų puošmena. Į mane niekas nekreipia dėmesio, nors stoviu eile išsirikiavusiems vyrams už nugarų, tiesa, prie pat įėjimo, pasiruošusi, jeigu kas, sprukti lauk. Imamo giedojimas vos jį prisiminus iki šiol virpina širdį – tiek jame ilgesio ir intensyvaus veržimosi dievop. Iš tiesų tokio ugningo meldimosi nesu girdėjusi jokiuose kituose Dievo namuose. Po pamaldų susipažįstame su tibetiečiu, kadaise pabėgusiu iš pavergtos giminės ir išpažįstančiu ne budizmą, o islamą. Jis pasikviečia mus į svečius ir pavaišina arbata. Viešbučio savininkas, labai malonus žmogus, mielai atsakinėja į mus dominančius klausimus. Iš jo sužinome, jog gurkhai anaip tol nejuokauja. Štai

maždaug prieš 25 metus jie staiga paskelbė 40 dienų streiką. Nepaklusę šiam įsakymui žmonės buvo šaudomi vietoje. Lavonai ir nukirstos galvos voliojosi gatvėse, pasakojo tibetietis, o kalniečiai mirė iš bado ir troškulio, nes negalėjo nusileisti nuo kalnų žemyn ir papildyti maisto atsargų, kuriomis paprastai apsirūpina savaitei. Neramumai kilo netikėtai. Po tų įvykių Dardžilingas buvo paskelbtas pavojinga turistams zona, mat gurkhai užsieniečiams neteikia jokių privilegijų ar neliečiamumo statuso. Turizmas atsinaujino tik prieš kokią dešimtmetį.

Kitą dieną, pasiėmę vien mūsų viešbučio šeimininko įduotų sausų paplotėlių, išeiname ilgon kelionėn aplink Dardžilingą. Kelyje mūsų laukia kaimai ir kaimeliai bei keturi budistų vienuolynai.

Visuomet mėgau kalnus. Slidinėjau Karpatuose, Kaukaze, mažiau Alpes, Uolinius kalnus, todėl traukte traukė nors trumpai išvysti Himalajus. Ir štai mes kelyje į Tigro kalną. Aplinkui matome ramiai savo vaga tekančią gyvenimą. Moterys į kalną tempia sunkius vandens nešulius, tupi ant kelio ir plaktukais skaldo akmenis. Vyrų nematyti, tik berniūkščiai, pasidarę taikini, šaudo į jį iš lankų. Pamatę mus, jie sužiūra, nusitaiko į mus, ploja, žodžiu, pozuoja. Pamojuojame jiems ir pro baltų ožkų būrį traukiame tolyn. Prieiname Niingmos pakraipos šventyklą, kurios užrašas virš įėjimo skelbia: *Mak. Dhog Alobari*. Mus pasitinka malonus berniukas vienuolis, kurio tėvas yra šventyklos galva. Berniukas, kaip paprastas paauglys, mūvi džinsus. Apžiūrime šventyklos vidų, Congkhapos, dviejų *Tarų* skulptūras, *Amitabha Buddha*, centre – Avalokitešvarą su tūkstančiu rankų ir sėdintį *Padma Sambhavą*. Tačiau įstabiausia yra biblioteka. Mūsų palydovas išvynioja ir rodo vabzdžių išėstus šventraščio lapus, aiškina, kad šis popierius pagamintas rankomis ir tarp tų lapų dedama vaistų, kad ne taip dūlėtų. Paprašytas jis senovės Tibeto kalba paskaito vieną šventraščio skirsnį. Lydimi magiško senosios kalbos skambesio, toliau žygiuojame kalnų keliu. Aplink tik kalnai. Pagaliau prieiname mažytę pakelės kavinukę ir prisėdame prie vienintelio stalo. Slapčia pamerkę uždegtą savininkui, gauname pagrindinės kavos, kuri atrodo skani kaip nektaras. Pro apmusijusį langą akys ganosi gauruota kalno ketera, ant stalo garuoja kava. Iš radijo imtuvo pasigirsta Johno Lennono balsas, ir ilgesinga *Yesterday* melodija nustelbia viską aplinkui. Man pasivaidena, kad į muzikos taktą siūruoja ir aukšta šiurkšti žolė. Širdyje gera gera. Nuvargusios kojos ilsisi. Tačiau netrukus palaiminga atokvėpio valandėlė baigiasi, ir vėl leidžiamės į kelią, užleisdami vietą kitiems

keliauninkams, kaip ir mes nusivariusiems nuo kojų. Tuos pačius turistus sutinkame tame pačiame kelyje, jau pažįstame juos, šypsomės vieni kitiems. Jie taip pat – atsitiktiniai Dardžilingo „belaisviai“.

Jau pasiekėme 2300 m aukštį. Stabtelime prie *Gu* vienuolyno, *Dharma Dvipa Viharu*, kurį įkūrė mongolų lama Šerpa. Didžiulis vienuolynas pašvęstas Buddhai Maitreyai, vienintelei sėdinčiai dievybei. Bet vienuolynas tuščias. Mums belieka tik pasukti maldos būgnus ir išeiti. Po kurio laiko kertame Gumemės miestuką, kuriame yra geležinkelio stotis. Esame 8 km nuo Dardžilingo. Akį patraukia kalniečių vaikai, visai kaip lietuviai gatvės vidury triukšmingai žaidžiantys ratelį aplink užsidengusią akis delnais mama. Žaidimas primena „aklą vištą“.

Namo nutariame grįžti kita kalno puse. Prieiname trečiąjį, *Santen Cheli* vienuolyną, kuriame išvystame Ringpočės, naujojo *tulku*, atgimėlio, nuotrauką. Tačiau sutiktas prakaulus vienuolis neprataria mums nė žodžio, tik dairosi į šalį. Nusprendžiame, kad juo vienuolynas didesnis, juo svetingumas jame mažėja. Tačiau apie ketvirtą valandą vakaro prieiname patį didžiausią, itin išpūdingai iškilusį aukštai ant kalno. Jį išvydome pirmą, džipu važiuodami į Dardžilingą, o dabar priėjome pėsti. Šis vienuolynas, kuriame gyvena apie 150 vienuolių, atrodo, priklauso Kardžiupos mokyklai, – didžiulis, naujas, spindintis ryškiomis spalvomis. Laukdami pamaldų, stebime anglą daktarą, išėjusį iš čia pat esančios vienuolyno *Gampopos* klinikos su vaiku ant pečių. Jis visą valandą žaidžia su vaikais ir čiūčiuoja juos ant rankų – baltais drabužiais aptemta aukšta liesa jo figūra juokingai stypčioja po terasą. Linksmi nusiteikę, išklausome antrąsias budistų apeigas ir gauname arbatos su pienu. Jau visai sutemus, vos bepavilkdami kojas, sugrįžtame į Dardžilingą, kuris iš tolo atrodo it lietuviškų kapinių kalnelis per Vėlines.

Išaušta trečioji mūsų „kalėjimo“ diena. Tarsi pasikeitus dekoracijoms, atidarytos visos parduotuvės, ir viskas grįžta į savo vėžes. Streikas baigėsi. Tačiau ne marga minia, ne gausiai nukrauti prekystaliai traukia akį. Kaip įbesti stovime ir spoksome į didingą amžiniais sniegynais apklotą viršukalnę, kuri visą mūsų viešnagės laiką slėpėsi už neperžvelgiamos debesų skraistės, o mes net neįtarėme, kad ji taip arti. Mūsų išvykimo dieną ji teikėsi išblaškyti debesis ir, nutvieksa saulės, karūnuota mažyčiais pūkiniais debesėliais, pasirodė visu grožiu. Tai Kančendžanga, trečioji pagal aukštį pasaulio viršukalnė. Kvapą gniaužia jos svaigus artumas. Užlekiamė į aukščiausią Dardžilingo vietą, kad geriau ją matytume. Ir visas miestas plyti po kojomis kaip ant delno. Balta kaip pienas ledinio rūko srovė tarsi legendinis žaltys vyniojasi apie Kančendžangos stuomenį, tačiau gražuolė

nepasiduoda jo kerams. Kas žino, kada paskutinį kartą ji, pagauta aistros, iš galingų savo įsčių išsviedė ugninę lavą?

Po kelių valandų, paskubomis nusipirkę vieną kitą suvenyrą, lekiamė į džipą. Laiminga, kad išvydau didingą kalnyno keterą (o juk šiuo metų laiku, pavasarį, ji būna neregima ištisas savaites), sėdime džipe, kuris svaiginančiu greičiu leidžiasi Siligurio link. Kiek neramu, kad spėtume į paskutinį autobusą, važiuojantį į Kalkutą. Supratęs mūsų jaudulį, tibetietis vairuotojas padaro neįtikimą dalyką: pusiaukelėje, užuot važiuojant įprastu plačiu serpantinu, jis pasuka senuoju keliu tiesiog stačiai žemyn kalno ketera. Kvapą gniaužia statumas ir siauri posūkiai – rodos, du automobiliai čia neprasilenktų. Ir staiga prieš akis išnyra kliūtis. Dešinėje – stati siena ir prie jos prisišliejęs džipas, kuriam kažkas sugedo, o kairėje – bedugnė. Ir jokios tvorelės. Vairuotojas sustoja, trumpai pasitaria su savo kolega ir pamažu pajuda į priekį – lenks. Nežinau, kurioj vietoj tvaksi mano širdis, kai dirsteliu į kairę ir po pat koja (džipas be durų) pamatau maždaug per pėdą nutolusį kraštą, nuo kurio, regis, vos vos nenusiritome. Griebiu vaizdo kamerą. Kelios sekundės prailgsta lyg šimtmetis. Atplėšiu nuo kameros akis tik tuomet, kai nelemtoji kliūtis lieka už nugaros. Vairuotojas atsisuka ir nusišypso. „Was it a short-cut?“ – išspaudžiu. „Yes“, – trumpai atsako jis. Staiga suprantu, ką fotoaparatas ar vaizdo kamera reiškia žurnalistams, dirbantiems karo apimtuose pasaulio kraštuose, karštosiose zonose. Su aparatu gali be baimės pereiti ugnį ir vandenį. Tai tavo ginklas ir darbo įrankis. Ir tau nebelieka nė akimirkos, kad galėtum pajusti baimę.

Toliau važiuojame be nuotykių. Šnekamės apie Tibeto ir Lietuvos okupaciją ir nepriklausomybę. Galų gale visu greičiu įvažiuojame į autobusų stotį. Vairuotojas iššoka iš džipo, nuskuba į kasas ir, mums nespėjus nė mirktelėti, grįžęs įteikia bilietus. Paskubomis atsisveikiname, ir mūsų nuostabūs pagalbininkas dingsta iš akių. Vėliau suprantu, kad tik jo sumanumo dėka mes ne tik suspėjome į paskutinį autobusą, bet ir per stebuklą gavome paskutinius bilietus į sausakimšą transporto priemonę. Ir negaila net puikaus porcelianinio servizo su žydrais drakonais, kurį skubėdami pamiršome džipo pasuolėje. Tegu jis bus dovana puikiam draugui, ištiesusiam mums pagalbos ranką – be jokio prašymo, nesitikėdamas jokio atlygio. Galbūt tik Himalajai gali išauginti tokį žmogų, kuris, jei tau lemta, supras tave be žodžių ir apsireikš kaip globojanti dievybė.

INDIJA: VIZIJA IR TIKROVĖ

Antroji mano kelionė į Indiją prasidėjo taip: sausio 13-ąją pasveikinau Rusiją iš paukščio skrydžio, o pusiaunaktį mano lėktuvas iš Maskvos pakėlė sparnus į Delį. Nulis laipsnių buvusioje imperijos sostinėje ir vienuolika šilumos sostinėje šalies, ne per seniausiai išsivadavusios iš kitos imperijos gniaužtų, atitiko ir vėsią vidinę mano būseną. Dar niekada gyvenime nesijaučiau tokia vieniša – mažulytis taškelis, judas Pietų pusrutulio link. Neišblaškė manęs nei kaimynas indas, paprastas prekeivis, prisistatęs kaip muzikos kūrinių prodiuseris, Indiją iškeitęs į Ameriką, o jos vidinę savastį – į beveidį, bevertį merkantilizmą, jam neteikiantį jokio džiaugsmo, nei lyg tyčia į rankas pakliuvęs paskutinis *Vyro ir moters* numeris su straipsniu apie „lietuvį, kepusį kosmonautams duoną“. „Šit kaip būna“, – galvojau sau, patogiai sėdėdama ant lėktuvo sparno ir žvelgdama į amžinąją šiaurinę žvaigždę, tobulai spindinčią gilioje nakties mėlynėje virš sidabrinės debesų dykumos.

Sausio keturioliktosios rytą nerimas ir jaudulys, kamavęs mane iki pat oro uosto durų, išsisklaidė kaip smilkalo dūmas. Delis, devynios valandos ryto. Mane pasitinka milžiniškas *Indiros Gandhi* oro uostas... Beethoveno muzika. Lėtai ir prasmingai iš radijo garsiakalbių liejasi vienos vėlyvųjų simfonijų antrosios dalies tema, atsimušdama į balto marmuro grindis, sienas bei lubas ir ištvindama ramybės bangomis aplinkui. Negaliu išeiti iš oro uosto. Klausausi. Prieš išvykstant manęs klausė: „Ar žino indai, kas tas Beethovenas?“

Šįkart manęs nebestebina niekas. Esu svečiuose ir jaučiuosi kaip namie. Nestebina chaotiškas visų įmanomų transporto priemonių eismas, apdriskę žmonės, keista namų architektūra, rudi nususe šunys ir pilki perkarė buivolai, tingiai išsipleikę vidury gatvės; įmantriai suraityti žodžiai ant plakatų ir namų sienų; melodinga greitakalbė ir juodbruvi veidai. Keli žingsniai rusva

puria dulkėta žeme, ir nepakartojamas, gerai pažįstamas svaigiai salsvas žemės kvapas, Indijos kvapas, pamažu ima skverbtis į visas kūno poras, sužadindamas kadaise jau patirtus pojūčius. Ir tuomet, prieš porą metų, dardėdama priešvaniniu taksi (automobilis – akivaizdus indo vairuotojo pasididžiavimas – rūpestingai išblizgintas) iš Madraso į Pondičerį, patyriau tą patį jausmą; viskas buvo nauja, bet kartu ir sava, nes neįmanoma emociškai ir intuityviai atsispirti kelių tūkstantmečių senumo kultūrai ir papročiams, kuriuos perteikia vienas vienintelis galvos linktelėjimas ar jaustukas „ačia“, reiškiantis ir pritarimą, ir abejonę; šimtmečiais nesikeičianti, it Kančendžangos viršukalnė Himalajuose, buitis; pagaliau tūkstantis ir vienas dalykas. Taip, Indija pažįstama, rodos, nuo neatmenamų laikų. Tai, ką matau, – čia pat prie kelio verdantį patį primityviausią gyvenimą ir tą, kuris kunkuliuoja turtinguose puošniuose kvartaluose ar už didingų nuostabaus grožio šventyklų ir vienuolynų sienų, – visa sudaro savotišką darnią, daugiapakopę „ekologinę gyvybės grandinę“, nuo pat susidarymo momento egzistuojančią visais įmanomais vis sudėtingesniais pavidalais, savo viršūnę pasiekiančiais aristokrato rūmuose ir dvasinės praktikos centruose, tarsi žydinčios tylos oazės išsibarsčiusiuose po visą Indiją.

Kiekvienam indui Indija yra Motina, gyva ir nekintanti idealybė. Ir kartu realybė, keturių pavidalų dievybė¹, maitinanti ir rengianti, auklėjanti ir globojanti savo vaikus. „Nacionalinės sąmonės atgimimas atgavino ir senovės šaktės² kulto idealizmą; *Durga, Kālī, Jagaddatri, Bhavānī* ir kitos didžiosios jos formos ir simboliai įgavo naują reikšmę <...> Mūsų istorija yra šventa Motinos biografija. Mūsų filosofija – tai Motinos proto sklaida. Mūsų menas – poezija ir tapyba, muzika ir drama, architektūra ir skulptūra – yra daugialypių Motinos jausmų, nuotaikų ir potyrių tėkmė. Mūsų religija yra organizuota Motinos sielos išraiška.“³ Ar ne todėl ir man leista bent trumpai pajusti tą archetipinį, beasmenį saugumo jausmą, kurį čia, rodos, išgyvena kiekvienas, pradedant brahmanu ir baigiant šudra ar čandalu?⁴ Motina Tėvynė – tai akivaizdi čionykštė realybė, teikianti buvimui ypatingą *bhava*⁵, pranokstančią siaurą patriotizmą. Be jokio patoso ar nenuoširdumo. Čia niekam negėda kasdien atvirai melstis savo Motinai.

¹ *Maheśvarī, Mahākālī, Mahālakṣmī* ir *Mahāsarasvatī*.

² *Śakti* – Dievo Motina, dieviškoji energija.

³ Cituojama iš leidinio *Next Futura*, p. 15.

⁴ Brahmanas, šudra, čandalas – įvairios kastos.

⁵ *Bhava* – pojūtis.

Ir štai aš vienoje tų ypatingų oazių. Už vartų lieka triukšmas, purvas, sansara. Čia aidėte aidėti ramybė. Milžiniškame plote – biblioteka, knygynas, viešbutis, mokykla su stadionu ir daugybė kitų, tebestatomų pastatų bei rūpestingai prižiūrimi sodai ir gėlynai. Ir visas šis stebuklas – Naujajame Delyje; jei pusvalandį keliautumėte iš oro uosto į rytus, netruktumėte įsukti į Sri Aurobindo prospektą, kuriame ir įsikūrusi Sri Aurobindo ašramo⁶ atšaka. Septintą valandą vakaro per meditaciją suskamba *bhadžanos*. Ir vėl tyla. Ji visai kitokia nei budistų vienuolyne kur nors Dardžilinge ar Ramano Maharšio vienuolyne Tiruvanamalajuje. Vivekānandos ir Ramakrišnos kambarių tyla kitokia. Vienur – rūsti, šalta ir skaidri it praretėjęs viršukalnių oras, retsykais skrodžiamas ilgesingo klyksmo povų, tupinčių žaliame sode, o štai netoliese stūksantis šventas Arunačalos kalnas dar labiau pabrėžia atšiaurų jos didingumą; kitur, kaip Vasanta Viharoje, tyla intymi, įtaigi, kiek ilgesinga ir liūdna, vieniša ir įkvepianti, rafinuota ir intelektualiai tarsi netikėtai iš širdies išplaukęs ir garsiai suskambęs ekspromtas ir kartu dvelkianti tobulu grožiu kaip ir pats Krišnamurtis, ne taip seniai dar vaikštinėjęs po sodą, lyg tas milžiniškas banjanas, po kurio vainiku skleidėsi jo žodinės improvizacijos. Arba kaip čia: tyla nelyginant skaidrus indas, sklindinas kuo švelniausio skonio nektaro, prieš šviesą kibirkščiuojąs tarsi grynas auksas; ji skverbiasi kiaurai per visą esybę, glotnesnė už glotniausią šilką, švelnesnė už švelniausią mylimojo prisilietimą ir kartu kietesnė už deimantą. Atrodo, kad viskas yra taip aišku ir apčiuopiama – lyg ta balto lotoso tyla juodame tvenkinio paviršiuje, žaliai varlei rūpestingai stumdant lapus iš vieno kampo į kitą.

Toliau traukiniu važiuoju į Madrasą, arba Čenajų. Įžymusis antros klasės placektinis vagonas visai ne toks jau baisus, kaip kužda į ausį iš praeities atklydę prisiminimai; galbūt taip yra dėl to, kad dabar žiema, ir lengvas švarkelis ar net striukė visai kaip tik. Tačiau, traukiniui neriant į tamsą pietų kryptimi, antrą dieną jau gali justti šiltėjančias oro sroves, plūstančias pro langą. Alinantis karštis ir šlapi dulkėti drabužiai, prilipę prie kūno, dar ateityje.

⁶ Ašramas – vieta, kurioje guru su mokiniais praktikuoja tam tikrą jogos sistemą.

Skubėdama į stotį, nekantravau, kada vėl išgirsiu balsingus prekių šūksnius „čai čai, kofi kofi“ arba „puriii, puriii“, „aaaangura-anguralej“ (sąskambiai, reiškia arbatą, kavą, vynuoges ir t. t.). Vienas jų, vienakojis, dabar prisėdo ant suolo, siūlydamas keleiviams kuklią vakarienę; dainuodamas ant laikraščio skiautės jis čia pat supjaustė pomidorą, daržoves ap-laistė vandeniu ir padavė dviem pirkėjams; negalėjau atitraukti akių nuo juodbruvo gražaus, bet išvargusio jo veido ir atsiklausyti skambaus balso, dainuojančio paprastą melodiją. Prekijai yra nelyginant pasiuntiniai iš rytietiško pasakų: skardūs balsai, tęsiantys vieną garsą arba kartojantys sudėtingesnę, iš kelių garsų susidedančią trumpą melodiją, susilieja į daugiabalsę įvairiaritmę polifoniją, kurios gali klausytis neatsiklausydamas. Keliaujantys traukiniais gali būti ramūs: visą parą peronuose ir traukinyje jiems yra siūloma įvairių vaisių, gėrimų ir tradicinių patiekalų. Antai iš vaikino neįtikėtinai ilgais violetiniu laku nudažytais nagais nusipirkau labai skanios arbatos; priešpiečiams buvo ryžiai su daržovėmis; saldus rūgęs pienas ir ploni aliejuje virti paplotėliai. Tradicinis indų maistas, ypač pietų, vertas atskiros odės; o *lasi*, arba pieno kokteili, būk pašlovintas! Ką jau kalbėti apie tokias rafinuotybės kaip lotoso gėrimas, *rasagola*, *masala-dosa*, *samosa* ar *čapatīs*.

Ramūs ir draugiški bendrakeiviai nevargina manęs perdėtu dėmesiu, kaip mažumėlę būgštavau. Mokantys bent po keletą būtinausių posakių anglų kalba ir kiek geriau ją suprantantys, jie greitai padėti ir mandagūs. Apsivilkę margais megztniais, su būtinu atributu – vandens buteliu – rankose indai oriai išeina pavaikštinėti po peroną; rūstus traukinio palydovas su medine lazda rūpestingai tikrina bagažą, ar prirakintas grandine, ir naktį apšviečia žibintuvėliu pasuoles, žiūrėdamas, ar nepažeista tvarka. Geros nuotaikos netrikdo netgi kaimynas, kurio prastos cigaretės švieselės spingsi net naktį, todėl beveik nėra kuo kvėpuoti; netgi vienas vienintelis jaunas ir stiprus, bet aklas elgeta, prie lazdos prisirišęs dviračio skambutį: jis dainuoja negirdėtą melodiją, ritmingai skambant bėgiams, santūriai ir neįkyriai laikydamas atkištą išmaldai delną. „Koks kontrastas“, – galvoju sau, prisiminusi atkaklius elgetas, vienas po kito traukiančius Niujorko požeminiiais traukiniais ir įkyriai kartojančius savo aimaną: „I am homeless...“ Elgetos daina, kuriai galbūt tūkstančiai metų, nejučia įsėlina širdin ir ją sugraudina. Keista, bet čia, apšiurusiame antros klasės vagone, nebesijaučiu vieniša.

Aš keliauju iš Čenajaus (Madraso) į Pondičerį. Labai smagu lėkti ryškiom spalvom dažytu autobusu dulkėtu vieškeliu, vairuotojui įnirtingai pypsint pasipainiojančioms kelyje mažesnėms transporto priemonėms. Ir vėl buitinė daina: ji suskamba, linksmi traukiama grupės jaunų tamilų; jie pritaria sau garsiai plodami ir žvangindami apyrankėmis. Linksmasis autobusiukas labai jau panašus į mūsų studentiškų vakaronių interliudijas senais laikais, kai, dainuodami „Šių naktį per naktį“, išvargę senučiukais LAZ'ais grįždavome iš bulviakasio. Antai ir pilki jaučiai mėlynai dažytais ilgėliausiais ragais, papuošti gėlių girliandomis. Staiga tolumoje sušvinta suspindi Matrimandiro kupolas, Aurovilio miesto simbolis, iškilęs viršum nuostabiai žydinčiu ir žaliuojančiu sodu paverstos kadaise brūzgynais apžėlusios plynės. Atrodo lyg oazė dykumoje, tas rūpestingai išdirbtas žemės plotas vidur surizgusių atvašynų. Ir vėl dingsta iš akių.

Kas, be verslo, politikos, profesinių mainų ir paprasčiausio smalsumo, skatina europiečius keliauti Indijon, kas juos ten traukia? Skrynia, kupina pasakiškų turtų, šilko, aliejų ir brangakmenių, rodos, užsivėrė jau 1947 metais. Egzotiškoji šalis, kurios gėrybes galima rieškučiomis sau semti it pajūrio smėlį, egzistuoja tik istorijoje. Dabar vyksta, sakyčiau, atvirkštinis procesas. Kas verčia pragmatiškuosius amerikiečius klajoti kepinant saulei, pamiršus komfortą, kęsti visus įmanomus nepatogumus? Akis iškart pagauna kur nors minioje kyšantį susivėlusį šauniausios pasaulio šalies atstovą, tokį juokingą ir sutrikusį, permirkusiu „tišertu“ ir nudegusiu nuo širdžiu veidu, besiderantį su rikša ar basomis kojomis minantį kokios nors šventyklos slenkstį... Viena yra visiškai tikra: piligrimystė – išlikusi nuo seniausių laikų būties forma – tampa vis populiaresnė. Viešbučių knygų grafoje „kelionės tikslas“ dažniau rasi įrašą „piligrimystė“ nei „turizmas“. O kas mes esame jiems, geriausiai nusako vaikų elgesys: iš toli pamatę užsieniečių, jie mojuoja, šypsosi ir sveikinasi, o jei atsiduri šalia, – išpūtę akis kaipmat stengiasi paliesti, pačiupinėti bent drabužio kraštą. O šventasis naivume! Kažin kam labiau pritinka šis aforizmas...

Štai aš ir Pondičeryje. Dvidešimt du laipsniai šilumos. Vienintelėje prancūzams priklausiusioje žemėje gatvės ir iškabos tebesipuikuoja tais pačiais užrašais prancūzų kalba, nuo kolonijinių laikų policininkai dėvi tą pačią uniformą, veikia tie patys licėjai ir restoranai. Indijos marselis, kaip taikliai Pondį pavadino šalį skersai ir išilgai išvažinėję mano draugai,

įsikūręs Bengalijos įlankos pakrantėje. Čia – apie 200 000 gyventojų. Jei nebijai chaotiško kelių eismo, už dvidešimt rupijų per parą gali išsinuomoti dviratį ir važinėti sau po miestą. Tai iš tiesų populiariausias susisiekimo būdas, nors iš pradžių jauti nemažą įtampą. Labiausiai paplitę automobiliai – kažkodėl baltos spalvos mažalitražiai *Suzuki* įkandami tik ypač turtingiems.

Per pastaruosius porą metų gyvenimas čia smarkiai pagyvėjo. Ypač daug ėmė lankytis užsieniečių. Pondičerio siela ir įžomybė yra Sri Aurobindo ašramas, esantis rytinėje miesto dalyje. Įkurtas 1926 metais nedidelės mokinių grupelės (daugiausia nacionalinio išsivadavimo bendražygių), jis išaugo iki 1500 narių *sādhakų*⁷. Guru ir jo artimiausia bendražygė, žinoma kaip Motina, jau iškeliavę iš šio pasaulio; jų palaikai palaidoti marmuriniame gėlėmis nuklotame kape po „tarnystės“ medžiu, kurį kasdien aplanko šimtai žmonių iš viso pasaulio. Tačiau šis ašramas nepanašus nei į muziejų, nei į vienuolyną ar kokį kitą ašramą. Jo teritorija nėra atitverta nuo pasaulio. Visi pastatai išsibarstę „baltojoje“ miesto dalyje ir iš pirmo žvilgsnio nekrinta į akis. Ne taip lengvai iš karto supaisysi, kad čia yra pagrindinis pastatas, ten – valgykla, biblioteka ar mokykla, vienur teniso kortai, stadionas ir žaidimų aikštė, o kitur – svečių namai. Yra net aštuoniolika ašramui pavaldžių viešbučių, kuriuose visuomet trūksta vietų. Visur, išskyrus viešbučius, reikalingas specialus leidimas. Jeigu akis užklius už kokio užrašo ant ašramui priklausančio pastato vartų arba sienos, tai bus pavieniai žodžiai, išrašyti arba iškalti kopijuojant Motinos rašyseną (tiksliau, jos užrašų faksimilės): „Sincerity“, „Faith“, „Gratitude“ ir panašiai.

Ašramo dvasinio tobulėjimo praktika remiasi darbu ir meditacija, integralios asmenybės ugdymu. Čia gyvena įvairiausių tautybių, profesijų ir religinių įsitikinimų (veikia įvairiose religinėse bendruomenėse išaugusių) žmonių; vedami savo idealų, jie dažnai netikėčiausiomis aplinkybėmis atsiduria būtent čia, kur vyksta įdomiausias eksperimentas; tai dvasinių nuotykių ieškotojai, išminties perlų žvejai... Išgirdę apie Sri Aurobindo joga ir jos tikslą, kurį trumpai galima būtų apibūdinti kaip siekimą transformuoti žmogaus prigimtį (ši vizija nieko bendra neturi su asketizmu ar kokio nors religinio eskapizmo pavidalais) ir pakeisti patį gyvenimą žemėje taip, kad jis visuotinai įgautų dieviškas lytis, jie lyg bitės į nektarą suskrenda ir... nebenori niekur grįžti. Girdėjau sakant: „Tai yra labai

⁷ *Sādhaka* (*sādhika*) *sādhanā*, arba dvasine praktika (kitaip – joga) užsiimantis žmogus.

gražu, bet taip nebūna.“ Ir štai čia matau rūpestingai sutvarkytą į nieką daugiau nepanašią instituciją, kuri jau septyniasdešimt dvejus metus klesti savivaldos principu. Čia nėra jokios privalomos praktikos, ritualų, specialių meditacijos formų ar jogos instrukcijų sistemos; kiekvienas gali laisvai rinktis tobulinimosi metodą, atitinkantį jo prigimtį. Nerašyta taisyklė yra vidinės ir išorinės tarnystės Dievui sintezė, kuri lemia viską. Tai joga ne tik meditacijų metu, bet ir kiekvieną minutę, dirbant ir ilsintis, dieną ir naktį, žodžiu, visuotinė joga. Todėl čia žmonės darbuojasi nuo pat šešių ryto iki vienuoliktos valandos vakaro. Išskyrus tai, kad ašramo nariams, samdiniams ir svečiams, apsistojusiems svečių namuose, yra draudžiama rūkyti, vartoti alkoholį, politikuoti ir turėti lytinių santykių, čia viskas atrodo „kaip normaliaame gyvenime“, ir, lyginant su tuo, ką regi aplinkui, tai tiesiog pavyzdinis gyvenimas. Ašramo gamybos padaliniuose gaminama įvairiausia produkcija, pradedant smilkalais, kvėpalais, rankų darbo popieriumi bei audiniais ir baigiant baldais, dirbiniais iš odos ir metalo. Ašramui priklauso didžiulis ūkis, kuriame plėtojama daržininkystė ir sodininkystė, taip pat ajurvedinės vaistinės, restoranai ir knygynai. SABDA, arba Sri Aurobindo knygų platinimo agentūroje, galima įsigyti nepriekaištingos leidybos knygų; veikia knygynas, kuriame yra daugiau nei 55 000 knygų dvidešimt penkiomis kalbomis, šimtai periodinių leidinių bei didelė Indijos ir Vakarų klasikinės muzikos įrašų kolekcija, taip pat ir meno galerija Studija. Didžiuliame ašramo teatre ir mažesnėse salėse vyksta kultūriniai renginiai, klasikinės indų muzikos koncertai ir dramos vaidinimai. Tačiau įspūdingiausi yra du Motinos inicijuoti projektai – Tarptautinis mokymo centras ir Aurovilis, arba Aušros miestas, įkurtas 1968 metais 10 km į Šiaurę nuo Pondičerio.

„Madam“, – sako malonus nedidelio Ramakrišnos bhavano valdytojas. Jis teiraujasi, ar viskas gerai. O taip, sakau. Čia iš tiesų man patinka labiau negu gerokai prabangesniame tarptautiniame viešbutyje, kuris, kaip ir kiti be išimties ašramo pastatai, blizgėte blizga švara; marmurines mozaikines grindis visą dieną valo tamilės, jau septintą ryto besibeldžiančios į duris ir galinčios išvesti iš kantrybės savo įkyriu paslaugumu ir besaikiu plepėjimu. Čia nėra tiek daug fantastiško dydžio palmių, kaktusų ir kitokių augalų, vešliai tarpstančių holuose ir skleidžiančių stiprų aromatą. Bet

fenas – viena svarbiausių karšto klimato gyvenimo detalių – veikia puikiai, blaškydamas moskitus, nuo kurių vargiai beapsaugo ir specialus tinklas virš lovos. Esu viena, nepaisant vikraus driežo, palaikančio man kompaniją; senukas sargas sėdi ant laiptelių prie mano kambario durų, prie molinių ąsočių su geriamu vandeniu. Nakčiai jis čia pat pasities kilimėlį.

Netrukus sėsiu ant dviračio ir, laviruodama siaura gatvele, kas akimirklą rizikuodama gyvybe, greitai būsiu miesto teatre, kuriame vyksta klasikinės muzikos ir šokio festivalis. Dar kartą pasižiūrėsiu *bhārata-nāṭyam*, klasikinį šokį, kurį atlieka įžymi Pietų Indijos šokėja Chitra Visweswaran.

Šiandien – sausio 26-oji, Respublikos diena. Centrinis miesto parkas ir vyriausybinių pastatų apšviesti tūkstančių spalvotų lempučių; girliandomis apvedžiotos net ir pasibaisėtinos akmeninės garbinamų politinių veikėjų statulos, prie kurių retsykiais galima pamatyti gyvų gėlių vainiką ar net tikrus saulės akinius. Ant sienų puikuoja didžiulės politinių lyderių galvos, svastikos, nupieštos pramaišiui su pjautuvu ir kūju; kartais gatvių eismą sutrikdo agituotojai su garsiakalbiais rankose, užsilipę ant lėtai judančių automobilių, ir jiems iš paskos traukianti margaspalvė skanduoju minia (artėja rinkimai). Kad ašrame įvesta vakarietiška tvarka ir švara, panaikinta kastinė ir lytinė nelygybė yra revoliucinis perversmas, jį liudija kontrastas, kurį pamatai, vos iškėlę koją už savo citadelės vartų. Kvapą gniaužia smarvė, nuolat tvyranti mieste ir kylanti iš atvirų kloakų; indas, atliekantis savo reikalą bet kuriuo paros metu čia pat gatvės pakraštyje, yra normalus reginys podraug su šiukšlynais, kuriais paversti visi įmanomi laisvi plotai ir kuriuose rausiasi valkatos kartu su ožkomis. Mat indai gyvena pagal principą, kurį yra suformulavęs Vivekananda (cituoju iš atminties): „Kiekvieną rytą atsikėlęs apvalyk savo sielą ir kūną, bet jei neturi laiko, geriau apsisvarink sielą.“ Beje, citata galbūt ir ne visai tiksli, nes kūno švara indai, nesvarbu, kokiam socialiniam sluoksniui priklausytų, tiesiog stebina. Jie prausiasi, keičia darbužius ir valosi dantis po keletą kartų per dieną, kadangi kūno švara, kaip ir maisto gaminimas, jiems yra sakralinis dalykas, bemaž apeiga. Tačiau aplinkos tarša yra tokia baisi, jog pradedi manyti, kad tai yra kokia ypatinga indų savimonės manifestacija. Buvau gerokai apstulbusi, kai traukinyje mano kultūringos išvaizdos bendrakeleivis papietavęs visą krūvą folijos su maisto likučiais ramiausiai

iššveitė pro važiuojančio traukinio langą; už jo tolydžio švysčiojo plasmasiniai kavos indeliai; mes neturime šiukšlių dėžių, paaiškino jis man, išvydęs suapvalėjusias iš nuostabos mano akis. Štai ta antroji „kultūrinio šoko“, kuri patiri Indijoje, pusė. Belieka guostis mintimi, jog ne taip seniai, prieš šimtą kitą metų, neką geriau atrodė ir Vilniaus ar Milano gatvės.

Tam tikra Indijos dalis sparčiai vakarėja. Didmiesčių centrai jau žėri daugiaaukščiais superbankais, prekybos centruose duris kasdien atveria „vakarietiško stiliaus“ prekių parduotuvės. Smarkiai keičiasi ir socialinis mentalitetas, nors prašalaitis ne taip jau lengvai tai pastebi. Kokia Indija bus po penkiasdešimties ar šimto metų – sudėtinga prognozuoti net patyrusiems politologams bei sociologams. Kandūs CNN žurnalistų komentarai Indijos nepriklausomybės atgavimo penkiasdešimtmečio proga, pliekiantys visuotinę korupciją ir, švelniai tariant, sunkią moters padėtį visuomenėje, liudija kolonijinio laikotarpio nostalgiją. Vis dėlto vienas ypatingas Indijos bruožas, jos išskirtinė savybė skatina išties pagarbiai žiūrėti į ją ir teikia neribotas galimybes jos ateičiai: tai kultūros perimamumas ir istoriškai besiplėtojantis politeizmas, gebąs sugerti kiekvieną kitą kultūrą, religiją, filosofijos sistemą, savitai visa tai transformuoti ir paversti vienu iš daugelio indų kultūros ar religijos sandų. Tačiau pagrindinis sandas vis vien išlieka tas, kuris, būdamas pirmapradis, egzistuoja jau kelis tūkstantmečius ir išreiškia Indijos esmę nuo pat jos atsiradimo iki šių dienų. Jo žodinis ekvivalentas – Vedos. „Indija absorbuoja visa, kas į ją ateina, viską pažymi indiškąja žyme, o prieštaringiausius elementus sulydo į fundamentalią vienovę“, – taip Indijos, kaip kultūrinio socialinio fenomeno, ypatybes, apibendrina Sri Aurobindo.

Indija, arba *Bhārata-varša*⁸, – tai šalis, turinti viską, kad galėtų save ekonomiškai išlaikyti. Išskirtinė geografinė padėtis – lyg siena stūksantys Himalajai, skiria Indiją nuo Azijos, ir didžiuliai vandenyno plotai, atidalinę ją nuo Afrikos bei Indonezijos archipelago salynų – sudarė kuo palankiausias sąlygas civilizacijos ir socialinės struktūros tęstinumui. Turbūt nėra pasaulyje kitos tokios šalies, kurioje dėl didžiulių klimato skirtumų tarptų tokia milžiniška faunos ir floros įvairovė, kurioje gyventų ne mažiau kaip vienas penktadalis žmonijos, septyni rasių tipai, savo kalbą ir literatūrą turinčios keturiolika nacijų; kurioje gyvuotų šimtas penkiasdešimt skirtingų kalbų ir, kaip jau minėjau, visos įmanomos religijos, kiekviena turinti ne

⁸ *Bhārata-varša* – senovinis Indijos pavadinimas, reiškiantis senovės karaliaus Bharatos karalystę.

mažiau kaip milijoną išpažinėjų. Negana to: čia gyvena žmonės, priklausančios visoms įmanomoms socialinės evoliucijos ir civilizacijos pakopoms su savo kalba, įpročiais ir papročiais, kultais ir kultūra. Todėl ne kur kitur, o tik čia ir įmanoma suvokti istorinę, kultūrinę ir galiausiai dvasinę žmonijos ir pasaulio plėtros prigimtį, fundamentaliuosius jos dėsnius ir principus; nes kurgi kitur, jei ne čia, tarsi kokiame milžiniškame gyvame muziejuje, yra sukauptos visos įmanomos pozityvios ir negatyvios vertybės, leidžiančios žmogui išvelgti pačią žmogiškumo, žmogaus būties esmę ir prasmę. Ir kokia jėga gaubia šią unikalią šalį, kurioje gali koegzistuoti kuo prieštaraujantys elementai, kas yra tas slapta visas ko taikintojas ir gausybės teikėjas, galėjęs sukurti tokią nepanašią į jokią kitą naciją, kurios prigimtyje yra tiek mažai agresijos ir tiek daug švelnumo, kantrybės bei tolerancijos? Jei paklaustumė šito benamių, miegantį ant šaligatvio, jis išraiškingai pakeltų rankas į dangų, jei paklaustumėte brahmaną, jis parodytų pirštu į šventąsias knygas. Skeptiškajam vakariečiui tenka rinktis: arba tuo patikėti, arba ne, o gal, pamynus visas racionalias dogmas bei preferencijas, visus nacionalinius savitumus, rasti atsakymą pačiam.

Sėdžiu pamėgtoje pajūrio kavinėje. Per metrą nuo manęs bangos dūžta į pakrantę sumestus akmenų luitus, o bangų mūša susilieja su skubria tamilų šnekte. Vėsu nuo gaivaus vandenyno alsavimo ir ledų, tirpstančių burnoje. Tolumoje supasi ilgos siauros žvejų valtys. Ganyk akis po visą nerimstantį vandenų plotą, gėrėkis amžinai balta purslų puta, kiek tik širdis geidžia. Nors trumpą amžinybės valandėlę... Iš kažin kur atvingiuoja tėvu balsu dainuojama melodija. Tai *rāga*. Kaip jūra banguojanti ir nepailstanti, patvinusi ir atslūgstanti, bepradė ir amžina, ji be paliovos traukia gelmėn.

Mintimis grįžtu į miesto teatrą, pilną žmonių. Kadrigopalas Nathas, gyvoji muzikos pasaulio legenda, saksofonu atlieka Thyāgarajos himną, šlovinantį dievą Ramą. Nardau tarp žiburiuojančių, verpetuojančių, kaskadomis krintančių garsų; apsidairau aplink ir matau žmones, gyvai reaguojančius į kiekvieną ritmo pasikeitimą, kiekvieną judesį, kur ten, visa siela ir kūnu išgyvenančius kiekvieną toną ir ketvirtatonį, o solo improvizacijas palydinčius susižavėjimo šūksniais, rankų pliaukštelėjimais ar plojimais. Vyksta aktyvus muzikinis disputas: klausytojų nusiteikimas man primena pažįstamą Manheteno džiazo klubo *Village Vanguard* atmosferą per džiazo improvizaciją, nors indų nusiteikimas aiškiai skiriasi nuo afrikiečio ar europiečio. Pirma, išgyvenimo intensyvumu, išoriškai iškylančiu tik subtiliu

pritarimu, antra, kita vidinės orientacijos kryptimi – jų dėmesio centras ir tapatinimosi objektas yra širdis bei iš jos besiliejančios emocijos.

Įtampa salėje auga. Rodos, visi dalyviai pasinėrę į transą, sutelkę dėmesį į muziką, skambančią esybės viduje. Pasiikiama tam tikra ekstazė; neįtikimas saksofonininko virtuoziškumas harmoningai dera su estetiškos būsenos pilnatvė; *gamakos*⁹ nebeatskiriamos nuo jos ir atliekamos nepaprastai lengvai. Muzika sklinda ne iš čia, ne iš muzikantų – visa tai sukelia jausmą, tarsi būtum pripildytas iki kraštų. Visiškai aišku, kad taip groti neįmanoma, jei muzika nevibruoja vienu ritmu su širdies pulsu. Muzikantai groja štai jau tris valandas, ir nematyti jokio nuovargio; akivaizdu ir tai, jog visa ko pagrindas yra bendras atlikėjo ir klausytojo muzikavimas. Laikas sustoja, lieka tik *sam*¹⁰ – kaip koks pirmapradis pratisas dūžis.

Dabar jau, rodos, galima improvizuoti visą amžinybę ir skendėti palaimoje. Ta muzika kyla pati iš savęs. Ji – gryna energija, išreikšta garsu: jos suteikiama tiek, kiek tik įmanoma pakelti gavėjui. Ir vėl mane apninka nuojauta, kad tikrą indų tradicinės dievoraškos sklaidą kuo grynesniu pavidalu, priklausomai nuo atlikėjo meistriškumo, be galo sunku išverti nepasiruošus. Tam reikia gero *ādhāro*¹¹. Dar kartą įsitikinu, jog patys *Kārṇātākos* muzikavimo principai atitinka žmogaus prigimtį, jos neiškraipo, neslopina, bet plėtoja ir ugdo.

Galų gale apima jausmas, kuris atitinka klasikinę beasmenę būseną, kai klausytojas, kaip ir atlikėjas, sukoncentruoja dėmesį į vertikalaus ir horizontalaus muzikos sandų plėtojimąsi ir jų sintezę, ir per *rāgos* kulminaciją, išnykus laiko pojūčiui, jis patiria transcenduotą palaimą – *sat-cit-ānanda*¹², nuspalvintą tai *rāgai* būdinga tam tikra estetinė emocija (*rasa*). Tarsi muzika įgytų visuotinį pobūdį, tarsi šią pat akimirką vertusi visos nesankalbos durys, ir tai, ką girdi, išties būtų kažin kokia visai nauja, vientisa, skambanti sferų harmonija, apimanti rytus ir vakarus, šiaurę ir pietus...

Šiaip ar taip, Ravi Shankaro ir Yehudi Menuhino projektas *West meets East* buvo svarbus įvykis muzikos istorijoje. Tačiau toks požiūris į muziką, peršokęs „už ir prieš“ kartelę, tebėra išskirtinis atvejis muzikos pasaulyje, ir vienoje, ir kitoje pusėje, nepaisant produktyvių moderniosios

⁹ *Gamaka* – pagražinimas; *Kārṇātākos* (Pietų Indijos) melodinės struktūros pagrindinis elementas.

¹⁰ *Sam* – pirmoji ir pagrindinė kirčiuotoji ritminio ciklo dalis.

¹¹ *Ādhāra* – psichofizinė žmogaus struktūra, apimanti protą, gyvybę ir kūną.

¹² *Sat-cit-ānanda* – pati save suvokianti palaiminga būtis.

kompozicijos eksperimentų, prasidėjusių jau šio šimtmečio viduryje. Vis dėlto galbūt įmanoma ir... integrali muzika?

Bėgte bėga dienos. Bilietas atgal jau kišenėj, tačiau, rodos, niekas nepasikeis ir po savaitės. Jaučiuosi taip, lyg mano buvimo laikas ir erdvė būtų beveik apčiuopiamas traukos laukas, gaubiantis mane mažne taip pat realiai kaip įkaitęs ežeras, kuris tylią vasaros popietę, tingiai praskyręs savo vandenį, priima benyrantį į jį įkaitusį kūną ir vėl užsiveria. Neįmanoma nei racionaliai apibūdinti, nei tiksliai apibrėžti pojūčio prigimties. Vadiname tai savotišku tikimybių horizontu, kuriame išnyksta visa, kas šioje vietoje darosi svetima ir nepriimtina vakarietiško agnosticizmo ir nihilizmo išvargintam protui, nepajėgiam įveikti kas žingsnis tykančių grynai indiškų paradoksų. O jie, nepaisant bejėgiškų logikos pastangų ką nors racionaliai paaiškinti, galų gale vis vien teigia, jog visa, kas palaiko ir į ką remiasi autentiškos indų prigimties esmė, yra toji taip iki galo ir nesuvalkiama, nei įrodama, nei pagaunama kasdieną pačių indų deklaruojama dvasios esamybė ir viršenybė. Juo daugiau mąstau, tuo labiau man ima atrodyti, kad vakarietiškas intelektas, jau suvokęs visokio nesantūrumo žalą, bet ir nematęs išeities iš šiandieninės situacijos, kurioje atsидūrė tradicinė visuomenė su visa savo morale bei socialinėmis reformomis, ko gero, yra artimiausias Thomo Manno suformuluotam tikėjimui kokiu nors abstrakčiu dieviškuoju buvimu. Vakarietiškas intelektas mėgina racionalizuoti, ginti ir pateisinti esamas visuomenės ydas kokios nors modernios ideologijos forma (mene – „įteisinto“ dekadanso forma) arba, būdamas ciniškai atviras, neslepia savo simpatijų ar priklausomybės (o kartu ir dvasinės rezignacijos) tai galingųjų sferai, kuri savo valią grindžia anaip tol ne šventomis priemonėmis, ir išpažįsta jų vertybes; arba išeities taško ieško *New age* prieangiuose. Tačiau labiausiai priimtina ir veiksminga „išsilavinimo iš melo“ forma tokio tipo intelektualui, matyt, yra budizmas, šiame šimtmečiuose pergalingai prasiskynęs kelią į Vakarus ir itin suklestėjęs Amerikoje, šalyje, kol kas vienintelėje, mano manymu, galinčioje realiai pasiūlyti pasauliui pažangios ir atviros, daugiatautės ir pragmatiškos visuomenės alternatyvą.

Bet grįžkime į Indiją, kurioje ypač populiarius Amerikos, kaip svajonių įgyvendinimo šalies, kultas. Net ir turtingiausieji, kilmingiausių šeimų atstovai neslepia savo polinkio į turtą ir požiūrio į Ameriką kaip į šalį, kurioje galima puikiai suderinti bei įkūnyti dvasinius ir materialinius interesus. Gražiausiai *bhārata-nāṭyam* šokėjai neregėtai pasiseka, jeigu ji

išteka ir emigruoja į JAV. Tačiau tokio dvasinio materializmo apraiškų gausu visur, o jis pats savaime, be abejo, neturi nieko bendra su tikrosios dvasinės saviraiškos manifestacija, kuri visuotinės veiklos ir troškimų kūryboje, Indijoje darančiame chaoso išpuolį, lyg kokia Pelenė turtingųjų kandidačių būti princo nuotaka būryje dažniausiai lieka nepastebėta ir neatpažinta. Todėl neverta akylajam piligrimui iš Vakarų tuoj pat šaukti „Karalius nuogas!“, kol jo tiesa remiasi arba apsišaukėliais pranašais, arba silpna ir ribota rega.

Tegul skaitytojas nemano, kad šio mano rašinio tikslas yra pigi proindiska apologetika; veikiau tai tėra beletristinės improvizacijos, paremtos „akimirkos“ potyriu. Tačiau man gerai pažįstama tipiška negatyvi gerbiamo tautiečio reakcija išgirdus žodžius „dvasingas“, „Indija“ arba jų derinį – šimtaprocentinis pasibjaurėjimas visa ku, kas yra „svetima“, ko negali sučiupti ar perkąsti, pamatuoti ir pasverti. Tai žadina linksmus prisiminimus apie A. A. Milne'o herojaus Mikės Pūkuotuko nuotykius. Puikioje šio neprilygstamo veikalo Walto Disney'aus animacijoje Paršelis, emocingai pabrėždamas žodį „nenatūralu“, rūpestingai perspėja savo draugą meškiuką: „Pavojinga, nenatūralu meškoms skraidyti!“ Šiame virpančiame balselyje gerai girdimas saugaus, įprasto gyvenimo pasibaisėjimas viskuo, kas tik gali jį sutrikdyti ir mėginti nors per plauką kilstelėti nuo tvirtos žemės. Tačiau kas būtų nutikę, jei Mikė Pūkuotukas būtų paklausęs Paršelio ir taip ir neišsikibęs į raudonojo balionėlio siūlą, nebūtų pakilęs iki medaus kupinos medžio drevės?

Aurovilis – tai tikras dvasios skrydis, kurio galingo užmojo negali nepastebėti net baisiausiai užkietėję skeptikai.

Šiame keistame pasaulyje, kuriame nors kiek drąsesnė mintis, aukštesnis idealas ar garsiau išreikštas natūralus gėrio troškimas yra tuoj pat palaikomas nesaikingu ir visiškai nepadoriu pretenzingumu, Aurovilis yra tikrų tikriausias iššūkis įsisenėjusiai pasaulio tvarkai. Sri Aurobindo ašramo Pondičeryje tikslas – sudaryti optimalias sąlygas Sri Aurobindo ir Motinos mokinių vidinei plėtrai; o Aurovilis buvo įkurtas kaip „vieta žemėje, kuri nepriklausytų jokiai nacijai, kurioje visi geros valios žmonės galėtų laisvai gyventi kaip pasaulio piliečiai“ (Motina). Miesto inauguracijos ceremonija įvyko 1968 metų vasario 28 dieną. Į urną, simbolizuojančią

tautų vienybę, buvo įberta žemių iš 124 šalių (ir iš Sovietų Sąjungos). Miestas, kurio architektūrinis planas primena spiralinę galaktiką, buvo skirtas penkiasdešimčiai tūkstančių gyventojų. Dabar jame gyvena apie 1000 auroviliečių.

Sakoma, kad pirmieji Aurovilyje apsigyveno hipiai iš Vakarų. Šiuo metu tai iš tiesų internacionalus miestas, kuriame gyventojai yra pasiskirstę komunomis. Ateityje numatoma statyti įvairių tautų paviljonus, sudarysiančius tarptautinę zoną. Jo šventenybė Dalai Lama, 1973 metais apsilankęs Aurovilyje, pabrėžė norįs, kad tibetiečiai pirmieji įkurtų paviljoną. Po dvidešimties metų, kai buvo padėtas kertinis akmuo Tibeto kultūros paviljonui, Dalai Lama pasakė: „Esu be galo laimingas, matydamas čia vykstančius didelius pokyčius... Jūs turite bendruomenės jausmą, nepriklausomą nuo jokios religijos, kultūros ar rasės. Čia iš tiesų yra tai, ko mums reikia.“ Ir Motina, ir Dalai Lama kalbėjo apie tą ypatingą tautų vienybę, iš kurios gali geriausiai skleistis kiekvienos kultūros ypatumai. Ar iš tiesų auroviliečiai yra tie pirmieji oreiviai, savo idealų sparnus nukreipę į tolimes, kol kas tokios neįtikimos ateities erdves? Apsilankęs Aurovilyje, imi manyti, kad taip ir yra. Šis suvokimas įsismelkia nejučia it smilkalai į plaukus, it įdegis – jis tvyro ore. Skurdžioje žemėje, tuščiame 1200 ha plote per dvidešimt metų auroviliečiai pasodino apie 20 mln. medžių ir vaismedžių. Dabar ši vieta nepanaši į nieką kitą aplinkui: ji atrodo kaip ūksmingas, žaliuojantis ir žydintis sodas. Auroviliečiai garsėja ir naujų pažangių ekologiškų technologijų taikymu ir žemės ūkyje, ir statybose. Pagrindinis miesto energijos šaltinis yra saulės energija. Apybraižose apie Aurovilį galima rasti išsamios informacijos, įdomiausių dalykų apie miesto struktūrą ir organizaciją, pradedant žemės ūkiu ir baigiant internetu, kompiuterių centru bei kultūros renginiais. Tačiau labiausiai stebina ne projekto originalumas ir pažangumas, o jo įgyvendinimas – tai, kas yra „akivaizdu, bet neįtikima“. Taigi Aurovilis šalia jį supančių skurdžių tamilų kaimų primena klestinčią salą. Auroviliečiai deda daug pastangų, kad pagerėtų tamilų švietimas, sveikatos apsauga ir aplinka. Šiuos pokyčius netruko teigiamai įvertinti Indijos vyriausybė, 1991 metais sudariusi Aurovilio fondo valdybą. Daugelyje užsienio šalių taip pat yra šį miestą remiančių tarptautinių ir valstybinių organizacijų.

Vis dėlto Aurovilis nėra koks futuristinis miestas. Jis gyvas, klestintis, visapusiškai plėtojantis savo veiklą. Normaliam žmogui nelengva įsivaizduoti, kad žmonės galėtų eikvoti tiek energijos, tiek triūsti ir investuoti

lėšų, kad sukurtų gražią, funkcionalią miesto infrastruktūrą, nesitikėdami jokio atlygio, pelno, šlovės ir gerovės sau. Čia neveikia jokie, rodos, amžini, žmogui mieli ir jo veiklą skatinantys bei įprasminantys dėsniai. Dėl pinigų, valdžios, jėgos ir viešpatavimo – taip, tai dar suprantama, o visos utopinės sistemos, neparemtos egoistiniais interesais, kaip moko mus istorija, yra pasmerktos anksčiau ar vėliau žlugti. Ar Aurovilis nėra dar viena graži, bet trumpalaikė utopija? Tačiau tokie įprasti samprotavimai žlunga, susidūrę su realiais faktais. Visa tai nepanašu į tiesą, tačiau tai – tiesa, nes viena iš sąlygų tapti Aurovilio piliečiu yra nuosavybės jausmo nebuvimas. Motina yra nubrėžusi pagrindines „įpilietinimo“ gaires. Ji sako: „Pirmiausia būtinas vidinis atsivėrimas, kuris padeda žmogui suvokti, kas jis iš tikrųjų esąs anapus socialinės, moralinės, kultūrinės, rasinės ir paveldėtosios išorės. Mūsų viduje slypi laisva esybė, didi ir kupina išminties, kuri laukia, kol mes ją atrasime, ir kuri yra verta tapti veiksmo centru ir mūsų, ir Aurovilio gyvenime.“ Šis sąmoningumo, vidinės perkaitos, dvasinio prioriteto, transcendentinio prado ir medžiagos vienovės akcentavimas, manding, ir sudaro Aurovilio fenomeną. Motinos apibrėžtos sielinio subrendimo sąlygos paprastam žmogui, rodos, yra tiesiog nerealios ir neįgyvendinamos. Pavyzdžiui, kaipgi bus galima apsieiti be... pinigų? Turėtų iš esmės pasikeisti visa pasaulėvoka. Reikia įtikėti ir ta alternatyva, kurią siūlo Aurovilis. Ne visiems norisi keistis ar prarasti savąsias vertybes. Todėl nenuostabu, kad Aurovilio svečiams ne visuomet pavyksta prakalbinti auroviliečius, kurie labai gerai žino, kaip lengva išoriškai matomą jų gyvenimą klaidingai interpretuoti, o vidinis gyvenimas yra apskritai nematomas, nenusakomas ir... akylai saugomas. Ne veltui senieji auroviliečiai įspėja, kad ne vienas smalsuolis, entuziastas ir naivuolis išvysta Aurovilį ne tokį, apie kokį svajojo: „Nerašykite apie Aurovilį... Kai kurie žmonės atvyksta čia, sudeginę visus tiltus, ir nusivilia; be šoko, jie patiria ir finansinę krizę, jaučiasi apgauti.“ Nes senasis pasaulis čia neprigyja, čia jam ne vieta, o naujasis dar tik kuriasi.

Aurovilio širdis ir siela yra Matrimandiras. Tai didžiulis rutulio formos statinys, kurio interjerą sudaro tik dvylika baltų kolonų, išdėstytų pasieniais, ir pačiame viduryje stiklo sferoje įtaisytas Motinos ir Sri Aurobindo simbolių derinys, į kurį pro lubų angą krinta saulės šviesos pluoštas. Visiškoje tyloje, apgaubti visa apimančio simboliško baltumo, žmonės gali medituoti ir nebūti susaistyti jokių religinių ritualų ar dogmų.

Ar iš tiesų Aurovilis kada nors taps ta vieta, kurioje, pasak Motinos, „priešybės susivienys“? Pasak vietinio ruso intelektualo A. Bukovo, kol

Motina buvo gyva, jos įtaka ir protekcija juntamai driekėsi per visą teritoriją iki pat ežero. Jai mirus daugelį ištiko krizė, nes auroviliečiai nuoširdžiai tikėjo, kad Motina yra nemirtinga... Tačiau Bukovas yra įsitikinęs, jog ši sumaištis yra laikina, nes sąlygota riboto žmogaus suvokimo, kad mokiniams būtinai reikia fizinio Mokytojo buvimo. O jis gali egzistuoti fiziniu pavidalu ir išėjęs iš kūno, tai yra po mirties, nors ir nebe žmogiška forma. Apie tai kalbėjo ir Motina, tai ir numatė, steigdamą Aurovilį.

Kol esi Aurovilyje, kvėpuoji svaigiu magnolijų aromatu, įtraukdamas virpančią pilnatvę, ir nesisinori nieko klausti. Tiki, kad ir stovi toje vietoje, esamoje ir būsimoje.

Nemigo naktis išveja mane iš namų dar neišaušus. Penkta valanda ryto. Pro ankstyvas tamiles, laistančias gatvelę priešais savo namų duris ir ant šlapios žemės braižančias mandalas, patraukiu vandenyno link. Gatvės dar tuščios, gaubiamos malonios vėsos ir džiugios aušros nuojautos; tik kur ne kur sujuda pakirdęs iš miego valkata, besitaisąs savo vargas drapanas po nakvynės lauke, ir baigia bemiegės nakties darbus visokio plauko naktibaldos paukšteliai. O krantinėje jau gausu šen bei ten vaikštinėjančių žmonių, pasitinkančių iš už vandenyno patekančią saulę. Ir aš sustoju prie didžiulės Gandhi skulptūros, jau kelis dešimtmečius ramiai žvelgiančios į saulėtekį, prie baliustrados, kone skalaujamos šiltų bangų. Bemintis laukimas greitai baigiasi, sutemos, patekėjus saulei, išsisklaido, ir aplink, rodos, nebelieka nė ženklo nerimo ar abejonių, tik paprastas, aiškus, džiugus ir kupinas vilčių bundas pasaulis.

Vaiskaus ryto aušra apsiaučia mane malonia spindulinga šviesa. Jaučiuosi kaip vaikas, kuris, susapnavęs pasakų pabaisą, verkdamas ūmai pabunda ir nudžiunga, išvydęs save sujauktoje lovelėje, gėlėtą užuolaidą ant lango ir pliušinį meškiuką ant kėdės – žodžiu, visus brangius daiktus įprastose vietose. Ir nebebijau nei pabaisų, nei slibinų, nei paprastų, bet gražių žodžių.

Nepaisant nieko, it *Titaniko* žūtis neišvengiamai priartėja ir ilgai lauktoji *daršana*¹³ diena – vasario 21-oji. Ašramas jau pasiruošė priimti vie nuolika tūkstančių svečių, kasmet atvykstančių dviem dienoms iš visų

¹³ *Daršana* – regėjimas (skr); ypatinga proga, kurią Indijoje žmonėms suteikia dvasinis asmuo, leidamas save pamatyti.

Indijos kampelių, idant gautų Sri Aurobindo ir Motinos palaiminimą. Nuo paskutiniųjų Jų daršanų čia niekas nepasikeitė; šventei ruošiamasi greitai ir pagal tiksliai numatytą planą; diena prasideda bendra meditacija prie *samādhis* ir Motinos kambario lankymu, kurį galima pamatyti tik kartą per metus. Ilgos eilės apjuosia didžiulį pastatą. Žmonės kantriai laukia po kelias valandas, kol galų gale, nualinti karščio, patenka į vidų ir lėtai, tačiau nesustodami pereina kambarius, kuriuose gyveno ir savo ypatingą darbą dirbo du nepaprasto likimo žmonės. Kambariai dvelkia ramybe ir spindėte spindi neapsakoma švara; ypatingo grožio akinamai balti ir aukso spalvos šilkiniai užtiesalai dengia lovas ir krėslus, kuriuose, rodos, tik ką sėdėjo Motina; rašomasis stalas, knygų lentynos, dailūs juvelyriniai dirbiniai – viskas yra be galo kuklu ir podraug itin rafinuota. Išėjęs į dulkiną gatvę, išsineši dalelę tos nepaprastos atmosferos, kurios nerasi niekur kitur. Vėliau atrodo, jog pabuvai tyrame dangaus kampelyje, kurio žemėje ir negali būti. Grožio ir šviesos persmelкта vizija išlieka visam gyvenimui.

Po pietų, ketvirtą valandą, vadinamąją *tiffin*, einu kasdieninio arbatos puodelio pas Nirodbaraną, vienintelį gyvą artimą Sri Aurobindo mokinį, dvylika metų buvusį Jo asmeniniu sekretoriumi. Devyniasdešimt šešerių metų Nirodas įeina guvia jaunuolio eiseną. Jo tamsiame, lyg iš juodmedžio išskaptuotame, rūsčiame veide žaidžia šelmiška šypsena. Pasisveikinęs jis sėdasi į žemą krėslą. Jo dukterėčia Dolly ant žibalinės viryklės, tikrų tikriausio „primuso“, verda anglišką arbatą su pienu, prie kurios tradiciškai patiekiami keli sausainiai ir sūrūs traškučiai. Nediduką kambarį, kurio visuomet atviros durys išeina tiesiai į vidinį kiemą ir *samadhę*, puošia keletas senų Guru ir Motinos fotografijų, o ant rašomojo stalo pūpsa pluoštas laiškų.

Tai vienintelė valanda, kai galima aplankyti Nirodbaraną ir apie šį bei tą pasišnekučiuoti, todėl šiuo metu čia galima sutikti svečių iš Amerikos, Vokietijos ar Italijos, kantriai laukiančių, kol senasis *siddhas*¹⁴ prabils. Kalbama apie kasdieniškų dalykų. Retkarčiais pokalbis nukrypsta į prisiminimus, o jo metu tvyro pakili nuotaika, kuriama neišsenkančio ir visuomet lakoniško Nirodbarano humoro.

Man jau metas ruoštis į kelionę. Nirodbarano žodžiai, skirti man, trumpi, griežti ir besąlygiški: „Tie, kuriems lemtas dvasinis gyvenimas, negali būti laimingi išorės pasaulyje“, – sako jis tyliu balsu, ir ši frazė lydi mane kaip atsisveikinimo leitmotyvas iki pat namų.

¹⁴ *Siddha(s)* – pasiekęs tobulumą, tobula siela.

Vasario 26-ąją „išorės pasaulis“ Lietuvoje švenčia Prezidento inauguraciją. Pasidedu lagaminus ir išbėgu į vakaro sutemų gaubiamą gatvę. Pora žingsnių, ir jau matyti minia šventiškai nusiteikusių žmonių, prie Arkikatedros stebinčių juodame danguje žaižaruojančius fejerverkus. Spalvingos ugnys puošniomis puokštėmis skleidžiasi danguje ir gėsta kaip akimirkos viltys, kaip gražios trumpalaikės iliuzijos, kaip sudėtingas ir paprastas, linksmas ir graudus žmogaus gyvenimas.

1998

SAVĖS LINK.
MEDITACIJOS

APIE TOBULUMĄ

Tobulumas yra esminis žmogaus gyvenimo siekinys, o tobulėjimas – nuolatinis siekimas.

Pagrindiniai tobulumo priešai yra netikėjimas ir vergiška sąmonė, atmetanti pačią Dievo ir laisvės galimybę; todėl galima teigti, jog tobulėjimas ir laisvėjimas yra dvi to paties reiškinio pusės.

Mūsų netobulumas rodo, jog stokojame valios ir kūrybinių galių tapti tobulais jau dabar, tačiau šių savybių ugdymas ir kryptingas kultivavimas yra tobulėjimo sąlyga; mūsų netobulumas taip pat implikuoja faktą, jog esame tam tikroje evoliucijos pakopoje, o tobula būtis tebėra priešaky.

Tačiau tikrasis tobulumas nereiškia jau esamų mums būdingų savybių sutvirtinimo, sustiprinimo ir padauginimo iki begalybės. Veikiau tai nereikalingų savybių atmetimas, o tinkamų pertvarkymas bei dieviškų savybių įgijimas ir įtvirtinimas.

Tikrasis tobulumas pareina nuo buvimo mumyse vidinės savasties, arba patybės, kuri yra nesukurta, pirminė, todėl ir visiškai tobula, amžina, nesusaistyta, gryna. Tai ji yra pagrindinis veiksnys, parodantis, kas atmes-tina, o kas įgytina. Mes žinome, jog ji egzistuoja; ją mums primena reiškiny, kurį įvardijame žodžiu „sąžinė“; ji neduoda ramybės ir kelia tam tikrą būties nerimą, kuris visuomet liudija skausmingą tobulėjimo procesą.

Žmogus nestovi vietoje: jis arba juda pirmyn, tai yra tobulėja, arba eina atgal, tai yra smunka, degradoja, nyksta. Kryčio požymis yra nuobodulys. Paklauskite savęs, ar jums nuobodu. Jei taip – vadinasi, sustojote ir nebetobulėjate.

Mūsų vedlys šiame kelyje yra siela, arba tos tobulos, dieviškos savasties laikytoja – lyg taurė, paslėpta giliai širdyje: joje raibuliuoja tyriausia

būtis, gyvenimo esencija, kvapniausias nektaras, kurį galima nusakyti dar viena kertine tobulybės fenomeną apibūdinančia sąvoka – „meilė“.

Siela neklystamai veda tobulėjimo, arba dievėjimo, link. Tačiau kaip ją atpažinti, o laikinų, sukurtų, žemesniosios išreikšties kokybių nepalaidyti tikrąja šviesa toje tamsoje, per kurią skinamės kelią? Visi žinome, kad nuolatinė žmogaus būseną yra abejonė, mėginimas pateisinti savo tingumą ir trūkumus, o tobulėjimas visuomet susijęs su savęs įveika. Galima net sakyti, kad tobulėjimas yra pastovi kančios ir skausmo būseną, kai jaučiame braškant besiplečiančias savo ribotumo sienas. Tačiau jei tokia būseną yra pastovi, o žmogaus lemtis – nuolat tobulėti, ar apskritai yra įmanoma tobula būseną, tobulas žmogus?

Dvasinė žmonijos patirtis teigia, jog taip, tobula būtis yra įmanoma. Tai pati save suvokianti sąmoninga būtis, kuri yra kupina savyje, nes jai nieko netrūksta, todėl esminė jos savybė yra palaima. Indų šventraščiuose, o ir Kristaus mokyme apie ateinančią Dievo karalystę žemėje kalbama būtent apie tai, jog tobula būtis yra pagrindinis žmogaus gyvenimo siekinys ir tikslas.

Sielai suteikiant mums iš esmės visiškai kitą, apvalančią gyvenimo kokybę, vyksta lėta, bet neišvengiama esybės, kurią sudaro kūnas, gyvybė ir protas, transformacija, arba kaita. Ši kaita plėtojasi pakopomis; ją visuomet lydi įveikos ir pergalės džiaugsmas. Indų filosofijoje yra žinomi septyni tobulėjimo tarpsniai, kurie yra tapatinami su sąmonės pakopomis.

Todėl tobulėjimas yra tas pat, kas sąmonėjimas, arba sąmonės plėtra, kilimas į vis aukštesnę ir daugiau žinojimo aprėpiantį lygmenį iki paties aukščiausiojo, kuriame įmanu pažinti Dievą; o kadangi Dievas yra tobulas, iš jo malonės susivienijęs su juo žmogus įgyja jam būdingų savybių. Ilgainiui dėl fizinių įpročių ir pasąmonės veikos atkakliai pasikartojantys žemesniosios išreikšties įpročiai pamažu netenka galios ir atkrinta savaime. Nesuinteresuotumas, dvasios giedra, dosnumas, širdies ramybė ir nepriežastinė užuojauta bei meilė kiekvienam, priartėjusiam prie mūsų – tai keletas iš dieviškojo patybės arba sielos šaltinio į mūsų esybės paviršių išnirusių savybių.

Jei žmogaus nebetenkina žemiškieji tikslai ir jis kuo aiškiausiai suvokia jų tuštybę, jis jau stovi prie laivo, nuplukdysiančio jį į plačius įstabios ateities ir nežinomybės vandenį. Tik ne anksčiau, nei yra pašauktas, nes tikslo didumas lemia ir pavojų, ir sunkumų mastą.

APIE DEKONSTRUKCIJĄ

Viena ateina iš Žinojimo, kita – sulig Neišmanymu; šį mokymą suteikė išminčiai, kurie Tai atvėrė mūsų supratimui.

(Īśa Upaniṣad, 10 ištara)

Jei magiškąjį barbarizmą, vartojamą kaip terminas, *i. e.* dekonstrukciją, išverstume į gimtąją kalbą, pamatytume, kad tai tėra išardymas, išnarpliojimas to, kas kadaise buvo sujungta, sudėta. Tai veiksmas, kurį kaip stebuklingą vaistą vartoja iliuzinę tikrovę aiškinantys ir podraug ją kuriantys virtuozai, pradedant filosofais, kultūrologais ir baigiant menininkais. Meno kūrinio arba jo kritika mėginama išardyti tikrovę, nes be šio akto neva jos suprasti neįmanoma. Naujasis burtažodis iš tiesų visai nenaujas reiškinys: dekonstrukciją, arba išardymą, *homo sapiens* savo veikloje vartoja nuo neatmenamų laikų: tai toks analitinis metodas, kuris mąstančiai būtybei įgimtas iš esmės; tatau rodo vaikų žaidimai. Mūsų suaugęs mąstytojas, kaip vaikas, mėgina išardyti laikrodį, tikėdamasis suvokti, kaip jis veikia. Vaiką ir suaugėlį skiria tik tai, jog pastarasis išardytą laikrodį pateikia kaip galutinę tikrovę, jo netaiso arba tyčia supainioja detales, nors laikrodis ne tik nebeprimena laikrodžio, o, savaime aišku, nebeina, ir todėl nepaaiškėja, kodėl jis neina ir kaip galėtų eiti, jei būtų vėl teisingai sukonstruotas, tai yra sudėtas. Taigi kyla klausimas: ar dekonstrukcionizmas dabar tapo vertingesnis už konstruktorių ir patį konstravimo veiksmą? Ar ardyti tapo prasmingiau negu lipdyti? Ar mėginimas leisti suvokėjui pačiam atlikti elementarų jungimo, kitaip sakant, patį svarbiausią kūrimo darbą nėra kūrybinio neįgalumo apraiška, o gal tai tiesiog akių dūmimas, nutylint, jog detalių kiekvienas ir taip gali prisirinkti – jų pilnos kultūros pakampės.

Ardymas iš tikrųjų yra vienas didžiųjų kosmoso sandaros procesų, tad jį reikia, matyt, ne peikti, o pasistengti išvysti savo vietoje. Michelangelas „dekonstravo“ lavonus, kad, pažinęs atskiras žmogaus dalis ir jų darnos mechanizmą, šį žinojimą pateiktų tobulesniu pavidalu; bet kuris muzikologas, nagrinėjęs muzikos kūrinio periodus, sakinius ir kitokius struktūros darinius, poetikas, įsigilinęs į eilėdarą, irgi atlieka natūralų pažinimo darbą, tačiau kūrinio poveikio paaiškinti vis vien negali, nes kūrinys, kaip visuma, yra ne analizės ar sintezės padarinys, o kažkas daugiau.

Žmogus, iš visų kūrimo veiksmų pajėgus atlikti tik ardymo veiksmą arba suteikiantis jam nederančią reikšmę, iš esmės teigia infantilios

regresijos stadiją (grįžimo į kūdikystę ar vaikystę būklę). Jis sako: man ši tikrovė atsibodo, aš ją išardysiu. Besimėtantys sraigteliai bus mano tikrovė. Kaprizingas vaikas! Paskui tokį veiksmą jis perforuoja, tai yra suteikia jam baigtinumo, išbaigtumo vardą ir taip mėgina suklaidinti tikrovės reginio ištroškčius nežinančiuosius. Tačiau juo daugiau skaidos, skyros, subyrėjimo, tuo daugiau tamsos, apgaulės, netikybės ir neaiškumo. Todėl dekonstruojama tikrovė, net jeigu ji yra pirmiausia proto tikrovė, tolydžio tampa netikrove, jos regimybe, iliuzija, tampa tuo, ką norėtų paneigti ar sutriuškinti, ir galop baigiasi visiška nesąmone, melu, tamsybių apoteoze, šviesos ir žinojimo priešybe. Išnarstomas (dekonstruojamas) mąstytojas, mąstymo objektas (laikrodis, arba realybė), pats laikas. Absoliučia prasme dekonstrukcija yra gražos veiksmas, tik tai grėžimasis į Neišmanymą (*Avi-dya*), galutiniame taške virstas pačia Žinojimo (*Vidya*) priešybe.

APIE EGO

Galbūt nusikaltimas ir šešėlinis pasaulis prasideda ten, kur žmogaus garbėtroška, godumas ir noras valdyti ima gerokai pranokti protą, inteligenciją ir tą vidinį „aš“, kuris yra brandžios asmenybės ašis ir puoselėtojas kitų neapčiuopiamų vertybių. Tos vertybės lemia sveiką, šešėlių neaptemdytą esybės centrą, iš kurio išauga daugiau ar mažiau harmoninga veikla ir pozityvus santykis su pasauliu. Bet ką daryti tam, kurio vidinis asmenybės pasaulis sulig grūdėliu, o norai ir troškimai išaugę iki Himalajų?

Ego yra amžinasis paprasto žmogaus variklis. Vienintelis jo tikslas yra plėstis. Neperkeičiamos, nesublimuojamos žmogaus savybės yra pasmerktos daugintis. Materialistų taip pamėgta „kova už būvį“ vadovaujantis principu „dantis už dantį, akis už akį“ arba „kas ne su manim, tas prieš mane“ ir panašia išmintimi iš esmės tėra primityvus nesudėtingų išorinio gyvenimo apraiškų dauginimasis: žmogus dauginasi fiziškai, materialiai, psichologiškai. Jam rūpi užimti kuo daugiau vietos po saule – tam reikalingos jo paties ir išplėstinės šeimos medžio atžalos, draugai ir visi tie, kurie subordinuoti jo *ego* „saulei“ ir kaip planetos apie ją sukasi, saugo „teritoriją“, sudaro psichologinį komfortą. Toks *ego* paprastai būna pridengtas sutartiniais „kultūringo elgesio“ atributais, iš tiesų slepiančiais tik primityviausius žmogaus poreikius, kurių amžinai alkana jėga gali

būti palyginta su aklomis gamtos stichijomis (jų prigimtimi, bet ne galia). Štai tas vidutinis, vadinamasis paprastas žmogus, stovintis visatos centre, kurios branduolys yra *ego* – jis yra tasai „visuomeninis gyvulys“, apie kurį kalbėjo Aristotelis. Bet vos tik jo *ego* susiduria su kitu *ego*¹, jis iš gyvulio virsta žvėrimi. Neįvyksta joks žemės drebėjimas, jokia dangaus kūnų kolizija. Iš tiesų jo *ego* per menkas, kad pranoktų traukos jėgą arba kad jo nenuneštų audringa potvynio srovė. Ne tas atramos taškas, iš kurio išjudinama visata...

Taigi anoks čia pasiekimas iš aukščiausio pasaulyje bokšto žiūrėti į apačioje šurmuliuojančią minią? Užtektų miniai nosisukti, ir jis kaipmat sugriūtų.

Andai supratau, kad visos žmonijos negalios prasidėjo išradus veidrodį. Visai negalvodama apie Narcizo mitą, negalėjau atsikratyti minties, jog žmogus susirgo savo atvaizdo manija, kad naujaisi technikos išradimai naudojami šiai keistai tuštybei tenkinti. Fotografuodamasis, filmuodamasis ir kitaip įamžindamas² savo dūlų kūną, žmogus ne tik mėgaujasi šiuo keistu žaidimu, bet ir ima isteriškai garbinti tuos, kurie dėl hipertrofuoto *ego* savo atvaizdą padaro visuotiniu fetišu. Negana to, žmonės savo noru už tai moka milijonus! Kopijuodami savo ir panašių į save žmogystų atspindžius, žmonės žaidžia keistą žaidimą: užuot gėręjęsi originalu, pasiduoda jau nebeegzistuojančių šešėlių apžavams ir praranda tikrovės nuovoką; stebėdami svetimo gyvenimo atšvaitus, veltui švaisto laiką ir jėgas. Valandų valandas žmogus gali spoksoti į mirusius šešėlius, savo dabartį paversdamas nieku ir mintimis klajodamas po praeitį, kurios nebeatgaivinsi, kurios gal niekada ir nebuvo, užuot ėjęs sodan stebėti, kaip auga ir žiedą skleidžia jo paties sodinta vienintelė gėlė! Gal šis žaidimas ir patrauklus, bet dažniausiai jis beprasmis. Net ir talentingiausias režisierius, atvaizdu perteikęs svarbiausių gyvenimo įvykių koncentratą, iš tiesų atlieka meškos paslaugą, nes žiūrovui perša savo pasaulėžiūrą, užuot leidęs jo vaizduotei dirbti pačiai. Kita vertus, žiūrovo vaizduotė kompensuoja režisieriaus darbo trūkumus.

Ego – tai suketėjimai, atsirandantys vaikui augant ir kovojant su iškreipta aplinka. Iki pirmųjų sąmoningumo blyksnių ir dar ilgai vėliau jame budi ir atvirai su pasauliu mezga ryšį jo Patybė, vėliau nustumiami į gelmes.

¹ Vienio požiūriu, nėra jokio filosofų taip pamėgto Kito, nes tai – *ego* padarinys.

² Šioje kalbos klišėje regėti itin juokingas amžinumo suvokimas.

Tik juoduliai iš praėjusių gyvenimų, *klešos* arba labai stiprios sąmonės akumuliacijos ima reikštis iš karto. Tada sakoma, kad Dievas, savimylai priešingi idealai, aukštesnės sąmonės pakopos neegzistuoja.

Kartais aplanko „eretiška“ mintis, jog visa kūryba Vakaruose yra nepaliaujamas *ego* auginimas ir puoselėjimas. Bet kaip komiškai ir kartais visai patologiškai atrodo koks nors užrietas nosį genijus, kokia nors prie pulto ar instrumento įsikūnijusi mūza! Tada supranti, kad juos reikia tiesiog gydyti, kaip ir tuos žodžių ekvilibristikos meistrus, kurie iš dešimties žodžių sakinyje vartoja tik vieną lietuvišką.

Vadinamasis žmonių patyrimas, rimtumas ir suaugimas yra ne kas kita, kaip su amžiumi didėjanti tamsybės ir neišmanymo, laikinumo ir mirties dvelksmo našta, prarasta nekaltybė ir tyrumas, dingęs dieviškas džiugesys, kurio dar nebūna praradusi vaikystė. Suaugusio, veikiau jau *sumitusio*, žmogaus susireikšminimas auga proporcingai nuveiktų darbų, įgytų daiktų gausai ir skystėjančiam prarastų dvasinių vertybių sluoksniui. O Dievo vaikas ir lieka vaiku arba galop grįžta į tą palaimingą būklę. „Suaugti“ žmonių kalba reiškia pamiršti Dievą, nes rimtai suvokiami „nepakeliami“ rūpesčiai liudija tik aklą ašybę, arba egoizmą, kuris viską nori sutvarkyti pats, užuot perdavęs vadžias tikrajam važnyčiotojui. Mat juo sunkesnis gyvenimas, tuo aiškiau, jog atstumiama Dievo pagalba, kuris tik vienas gali tą našlą pakelti ir apskritai nuimti nuo žmogaus pečių. O ir užkraunama ji tam, kad žmogus įsitikintų bejėgis esąs, tik sunkumas tas kitoks nei rezignavusio Visagalio akivaizdoje. Jie skiriasi kaip šviežių ir džiovintų prieskonių aromatas.

Kaltės jausmas yra destruktiviai save pasaulyje matančio *ego* padarinys. *Mea culpa* ir mušimasis į krūtinę yra vinys, šimtus metų kalamos žmogiškojo orumo karstan. Psichologine kalba tai reiškia kompleksų sutvirtinimo veiksmus. Jei Chögyam Trungpa'os mėginamas rekonstruoti žmogaus „bazinis gerumas“ išlieka užtemdytas ir net nemėginama nuo jo nuvalyti civilizacijos dulkių, o priešingai – žeminančiomis „mantromis“ jis nustumiamas kuo giliau vidun, tuomet šio ritualo jokių būdų negalima laikyti savanoriška ir – juo labiau – sąmoninga atgaila, kuri visuomet vyksta vienumoje ir kitais būdais. Dievo akivaizdoje rezignuojantis žmogus nebėra atsakingas ar kaltas dėl to, kas tėra neišmanymas, silpnumas ir tamsa.

APIE MINTĮ IR ŽINOJIMĄ

Kiekvienas žmogus yra žmogus tiek, kiek mintimi, tolygia veiksmui, išreiškia savo santykį su esminėmis būties tiesomis.

Žmonija, be abejo, gromuliuoja mintis, kažkada jau nužengusias jos protan. O kaipgi kitaip? Juk visiškai naujos minties radimasis žemėje prilygsta kometos sprogimui, o jos nešėjas turi atitikti reikalavimus, keliamus Prometėjui, ir pasižymėti titaniška jėga, idant pajėgtų atlaikyti šio sprogimo sukeltą chaosą ir Dievo jam patikėtą uždavinį atlikti iki galo.

Visuomet nauja yra ne mintis, o minčių konfiguracija. Turi praeiti daug laiko, kol tikrai naujai minčiai suteikiama žodinė išraiška.

Mintis pati viena skendi prasmių migloje. Tik ją supantis kontekstas ir dienos šviesa nušviečia kiekvieną mintį (daiktą) savo vietoje. Juo aiškesnis jos santykis su aplinkos daiktais (mintimis), tuo skaidresnė jos prasmė ir teisingesnis supratimas.

Sunku mylėti savo artimą iš arti: kiekvienąsyk jis nuvilia savo ribotumu ir ydomis, kurios širdy sukelia didelį sielvartą, ir tą akimirką jau nebegali mąstyti apie jį kaip apie Dievo atvaizdą ir esybę, iš prigimties pašauktą tobulėti. Tuomet geriau svajoti atsietas ir suvisuotintas žmogiškąsias vertybes, nes ši kontempliacija suteikia nusiraminimą, giedrumą ir net džiaugsmą. Tačiau jei sutinki rečiausią žmogų, darbais prilygstantį mintims, tai gali būti tikras, kad jo kančios šimteriopai didesnės nei tavo ir suklupimo akmuo sunkesnis už kartinį Jeruzalės šventyklos akmenį.

Apie žmogų sprendžiu ne iš jo darbų, labiau iš kalbų, o daugiausia – iš slapčiausių minčių.

Žmogus niekada nėra tas, kas atrodo; nebent būtum apdovanotas dievišku išvalgumu, skrodžiančiu žmogų kaip duonriekis peilis.

Jeigu jis drįsta man atkišti savo niekingą godulio iškreiptą fizionomiją ir melo pilną burną, aš nesigėdiju nė savo neslepiamai niūraus veido ir karčių tiesos žodžių.

Nepasitikiu nė vienu žmogumi, kuris dedasi išmanęs tokius dalykus kaip istorija ar kultūra, jeigu jo „žinojimas“ nesiremia pagrindiniais būties klausimais ir jau esamais išminties šaltinių atsakymais į juos. O mokslo likimas yra amžinas kitimas. Mes negalime tiesos pritempti prie mokslo.

Dažnai įsivaizduoji esąs vienas iš daugelio tave supančių idealistų, kurie kadaise buvo tavo klasės ir vaikystės draugai, o nūnai jau yra perėmę visuomenės formavimo svertus į savo rankas. Ir visada – anksčiau ar vėliau – pamatai, kad absoliuti dauguma tariamų bendraminčių ir kolegų ne tik nesidomi tavo idėjomis, bet ir tavo domėjimaisi laiko nenuoširdžia pretenzija. Tuomet bičiulis visai netikėtai ciniškai pareiškš, jog tavo joga, meditacijos ir titaniškos pastangos pranokti savo ribotumą yra kažin koks „dvasinis onanizmas“ (mat nūdien jau būtina savo mintis reikšti iš cenzūros pagaliau išsivadavusiomis ir vyrų sąmonėje pergalingai įsitvirtinusiomis erotinėmis klischėmis). „Joginis onanizmas“, jei kuriam laikui sėkmingai pamiršime Osirio pastangas dar drastiškesniu metodu kurti egiptiečių kosmosą po mirties (Isidė pastojusi nuo Osirio lavono, kuris ikonografijoje vaizduojamas laikantis savo pakilusį falą, o gal besimasturbuojantis, ir taip gimęs Horas), turėtų reikšti asmenines pastangas, kurios neva niekam, be paties jogino, neduodančios jokios naudos, lygiai kaip onanistas nesuteikia džiaugsmo kitam žmogui bei nepažįsta abipusės meilės. Į tokį iššūkį beliko atsakyti rokiruote: „Tuomet didžiausias visatoje onanistas yra pats Dievas, nes jis yra ne kas kita, kaip *sat-cit-ānanda*, arba pati save suvokianti palaiminga būtis.“ Kiek metų žmogui reikia studijuoti filosofiją ir teologiją, kad suvoktų, jog mūsų būties pamatas yra Dievas ir kad be jo nieko daugiau nėra, tik jis pats, ir kad jis sukūrė pasaulį, idant galėtų gėrėtis ir mylėti pats save per save ir savo kūrinčius?! Atrodo, žinojimas ir žinių kaupimas yra visai skirtingi dalykai.

Dievas žmogų myli už jo ribotumą.

Komentarai? Nutolę nuo originalo, jie atspindi tam tikro meto ir komentautojo pažiūras, kurios yra įvairios, priklausomai nuo laiko dvasios, ir iškelia skirtingus atspirties taškus. Jie stokoja visuminio požiūrio, tad lieka perdėm subjektyvia šaltinio interpretacija, kuri dažniausiai įdomi tik istorikui. Jei nori pažinti tiesą, turi semtis iš pirminio šaltinio. Komentarai – tai kiauraraštis: kad ir koks meistriškas, jis tą tiesą ir dvasią geriausiu atveju papildo ornamentais.

Paslaptis traukia ir yra priemonė valdyti neišmanėlius. Tačiau netoliese visuomet vaikšto tas, kuris žino.

Pasaulis juda ne pagal pavienių gudruolių išrastus dėsnius. O postmodernizmo amžiuje manoma, kad juos galima rinktis. Tačiau dėsnis, kurį galima pasirinkti, yra ne dėsnis. Žmonės niekaip negali išsigydyti polinkio ką nors hipertrofuoti. Žiū, visas minties istorijos kūnas nusėtas negražiomis ataugomis, papiliarinėmis adenomomis, sutinimais ir mėlynėmis.

Kas tapatinasi su diskusijų objektu, tas negali objektyviai diskutuoti. Yra tik vienas tapatinimosi objektas, kuris leidžia diskutuoti apie viską, kas tik egzistuoja pasaulyje, nes vienintelis turi teisingą santykį su išreikštimi, kuriai davė pradžią.

Visi rašytojai yra metraštininkai – nelygu, ką pasirenka įamžinti: valkatų gyvenimą, viršūnių ištvirkimą ar sielos nerimą. Pagal Jurgį ir kepurė.

Dažna šių dienų metraštininkų tikrovė: nei honoraro, nei „honoro“.

Viskas priklauso nuo to, kokiame gylyje ieškai tiesos. Pačiame giliausiame ji – viena. Kitur skiriasi: juo arčiau paviršiaus, tuo greičiau išsisluoksniuoja. Ir tuo smarkiau žeidžia, skiria, nepasiduoda.

Žmonės ginčijasi dėl meno prigimties, dažnas mokslininkas įrodo, kad emocijos yra kažkoks antrarūšis daiktas, kad emocijų svarbą iškeliantis menas taip pat antrarūšis, nors iš tikrųjų emocijos priklauso aukštesniajai veiklai. Tačiau absoliuti dauguma žmonių vadovaujasi fiziniu, arba jutiminiu, protu! Kai kiekviename žingsnyje jslėmis besivadovaujantis žinovas niekina širdį ir jos brangenys (turiu galvoje tai, kas nebeturi jslių ir instinktų), tačiau mano esąs intelekto viršukalnė, aiškiai matai pro skylės persišviečiančią nuogybę. Jis ir mąsto, ir jaučia jslėmis. O juk galima mąstyti ir jausti aukštesniosiomis sąmonės lytimis. Intelektas, refleksija, savistaba, valia yra kas kita nei tie penki fizinio proto jutimai, kaip ir meilė, užuojauta, ramybė, palaima. Kas yra laisvas intelektas, judas savo keliais? Jis yra ne jslių, o sielos įrankis.

DAR APIE TOBULUMĄ

Jeigu mados nesikeistų, pamatytume, kad niekas iš esmės nesikeičia: nei žmonės, nei jų tikslai, nei elgesys.

Geriau jau chimeromis vadinami tobulėjimo vargai ir absoliutus gėris negu nepastovūs kūno troškimai ir trapūs džiaugsmas; pirmieji amžini, o antrieji – dūlūs. Atidžiau išsižiūrėjus, kaip tik pirmieji suteikia pastovumą ir atramą antriesiems, nors dėl savo netobulumo galime prisiliesti tik prie absoliutaus gėrio ir grožio apdaro kraštelio. Tačiau ir šis prisilietimas trunka amžinybę, palyginti su akimirką trunkančiais, bet nepasotinamais kūno malonumais: kaip tik jų vaikymasis ir yra chimeros uodegos vijimasis. Argi pačiame malonumo įkarštyje tau neatėjo mintis, kad, o varge, tuoj jis baigsis?

Galbūt žmogaus sąmonę (o kartu ir pasąmonę) visiškai išlaisvinus iš tabu, įmanoma sukurti visiško pasitenkinimo, kai po vieno trumpalaikio pasitenkinimo ateina kitas, būklę, tačiau, rodos, tam tikra žmonijos dalis ją jau pasiekė. Vadinas, žmogiškoji būtis iš esmės pasiekė aukščiausią savo išsivystymo tašką, atsakė į klausimus kodėl ir kaip. Taigi pasiekė tokią homeostazės būklę, kuri pati savaime apima prielaidą nykti arba pradėti naują, kitą ciklą. *Esmiškai naują* evoliucijos ciklą. Kas bus jo centre: transformuotas žmogus? Antžmogis? Kokybiškai nauja būtybė? Svarbu suvokti, jog globalizacijos procesas ne tik vienija skirtingus reiškinius ar suteikia galimybę iš arti pažvelgti į tai, kas visai neseniai buvo neįmanomas daiktas, nepažintas, gal net nenutuokėme jį esant. Pats globalėjimo vyksmas atskleidžia aptariamąjį faktą, kurio į sintezę linkę protai negali neįžvelgti.

Kiekvienas šventraštis neišvengiamai atspindi tautos, kuri jį perteikė, mentalitetą. Todėl svetimo mentaliteto diegimas kitoms tautoms kartu su dirbtiniu religijos skiepijimu yra akivaizdi prievarta ir kone nusikaltimas. Vienos tautos apreiškimus užrašo, kitos perduoda žodžiu, apeigomis ir kitais būdais. Tik „buhalterinė“, *biurokratinė* sąmonė reikalauja rašytinio įrodymo, jog egzistuoja unikali tautos savastis, kad jos religija „teisėta“ ir panašiai. Ateities žmonija tatau gali palaikyti visišku barbarizmu ir išrasti subtilesnius savosios savasties įtvirtinimo būdus.

Galima suprasti, kodėl *pūrnavedanta* (visuotinė vedanta) nėra populiarus mokymas, nesulaukęs sekėjų gausos. Jo kūrėjas atmetė naujos religijos, stebuklų ir greitų, patrauklių formuluočių žavesį. Juk žmogui visuomet mieliau ir aiškiau, kai siūloma siekti vieno ar kito tikslo, nelyginant pasinaudoti pyrago receptu, kai žadama akimirksniu paaiškinti tą ar kitą tamsaus reiškinių pusę, arba tobulinti paskiras savęs dalis. Tokius kryptingus, apibrėžtus pažadus ribotas protas pajėgia aprėpti ir, suvirškinęs juos, imtis (dažniausiai religinės arba sektinės) veiklos. Tačiau, jei pateikiama kompleksinė vizija, tokia vientisa ir visa apimanti, jog nepavyksta išskirti ir atidalinti kurios nors jos dalies, elementarus protas esti bejėgis. Kaip reikia išstebulinti visas esybės dalis, atsisakyti visko, kad gautum viską? Ne, tai yra visiškai nesuvokiama ir nerealu... Kai kas net gali pagalvoti (užuoat apsidžiaugęs), kad perdėm įžūlu vienam žmogui, kad ir koks išmintingas jis būtų, skelbtis viską išmanančiam ir galinčiam žmonijai nurodyti jos vietas, tikslo ir būties dėsnių mechanizmą – ką iš esmės darė visų laikų mąstytojai ir filosofai. Mat žmogui patinka mitai, pasakos, simboliai ir apeigos. Žemesniosios esybės dalys, kurios milijonus metų tobulino savo veiklą, nenori nieko girdėti apie tai, kas jas gali bent mėginti išmušti iš nusistovėjusios pusiausvyros. Jos, žinoma, savaip teisios. Kad pasiektų vieno ar kito principo efektyvumą, gamta turėjo triūsti ne vieną tūkstantmetį! Ir vis dėlto, ar mes žinome, kiek trūksta iki to lemtingo momento, kai vienas ar kitas principas ne žlugs, bet bus patobulintas, tik ne savo paties pamatu – sakytume, perkeistas (pavyzdžiui, transsubstanciacijos būdu)? Tai ir yra didžiausia paslaptis, kuri prašosi atskleidžiama. Padėti mums gali *epinoia* ir nuolatinis budrumas, ir aklą išdidumą, ir neprotingą savęs menkinimą paverčiantis pernykščiu sniegu.

Kodėl taip sunku daryti integralinę jogą? Todėl, kad čia nieko nereikia specialiai daryti, tik daug ko – nedaryti.

Kai teigiama, kad „mistinis tikrovės potyris yra iš esmės nejutiminis“, norima akcentuoti „nežemišką“ jo kilmę, aukštumą arba nepasiekiamumą. Tačiau tiesmukas skirstymas į jausmą ir protą, racionalų ir intuityvų pažinimą ir panašiai nūdien jau – atgyvenęs, miglotas ir netikslus dalykas. „Nejutiminis potyris“ savaime yra ne tik kalbinis, bet ir prasminis nonsensas. Sri Aurobindo pateikta klasifikacija yra tiksli, išsami ir visiškai „moksliška“ ta prasme, kad niekur ir niekada neprasilenkia su logika. Daug teisingiau

protą laikyti šeštuoju pojūčiu, o mistiniai potyriai esti juntami subtiliaisiais pojūčiais, vidiniais atpažįstamais išgyvenimais, nors ir atrodo, kad jie tiesiog įvyksta, nutinka kažkur mūsų viduje ar už mūsų.

Pati informacijos gausa ir proporcingai menkėjantys vertinimo kriterijai leidžia nutuokti, kad klasifikuojantį protą „vadovo poste“ turėtų pakeisti aukštesnis viršininkas. Ateis diena, kai protas nebepajėgs visko aprėpti. Tai vyksta ir šiandien. Turbūt šiuo požiūriu vertėtų kalbėti apie ribinę visos civilizacijos situaciją, padėtį jos sukauptos patirties ir patirties perdavos atžvilgiu.

Ar reikia kovoti dėl vietos po saule tam, kuris pats yra saulė? Tai retorinis klausimas, į kurį atsakymas glūdi empiriniame patyrimo.

Jau antrame studijų kurse suvokiau, kad jokia gryna filosofija neišspręs man rūpimų klausimų. O dabar Michelis Foucault, Jeanas Baudrillard'as, Deleuze'as ir kiti: prancūzų taip pamėgta ir ištobulinta tuščiavidurė tuščių ertmių, paviršių, eklerų, pūstų ir burnoj tirpstančių pyragaičių kultūra. Tačiau ko norėti iš tautos, kurios net duona tokia trapi ir akimoju susitraukianti vos tik jos atsi-kandi: iš pažiūros apimli, o prisilietus virsta nieku! Gryna apgaulė.

Maniakiška prancūzų, ko gero, pačios *kultūringiausios* Europos tautos, meilė elitizmui visuomet baigdavosi galvų kapojimu: pasirodydavo, jog prastuomenė turi neką prastesnį skonį, kai reikia spręsti tikrovės reikalus. Tad nenuostabu, kad būtent Prancūzijoje gimė žmonių laisvės, brolybės ir lygybės idėjos.

Transcendencija yra pilnutinė realybės pažinimo per identifikaciją manifestacija. Kitais žodžiais, pranokimas yra tikrovės pažinimas per sutaptį su ja ir jos visiškas išsiskleidimas. Čia turima galvoje kita, ne mums įprasta tikrovė. Galima įvairiai, gražiai lietuviškai apibūdinti tą patį reiškini. Kiekvienas išisaknijęs svetimžodis, jei sunkiai berandi jam lietuvišką atitikmenį, per prievartą nuigrūstą kažkur į sąmonės užkaborius, pranašauja sãvo, savaime suprantamo žodžio išstūmimą ir kartu gimtosios kalbos laidotuves.

Egzaminavimas yra atgyvenusi represyvi visuomenės kontrolės forma. Mechaninis kitų žmonių sukaupytų žinių kartojimas neturi jokios prasmės, nes žinojimas ateina iš kitur. Literatūros paminklai ir visa knygija reikšminga tik tiek, kiek skaitančiajam padeda atpažinti ar atsiminti tai, ką jis jau žino, arba suteikia skaitymo malonumą kaip meno kūrinys. Versti mėgdžioti svetimą mąstymą yra tikras nusikaltimas dieviškai žmogaus prigimčiai, kuri negali pakęsti nieko, kas jai yra primetama. Žmogus auga tik pats iš vidaus atrasdamas universalias tiesas, jas permąstydamas savaip. Prievartinis jam tuo metu nebūtinės išminties kalimas iš išorės stabdo individualų progresą ir gaišina brangų laiką.

Norėčiau stoti ne į filosofijos, o į žinojimo institutą. Galėčiau laikyti egzaminą iš žinojimo, bet ne iš spekuliatyvių kažkieno kažkada sugromuliuotų minčių. Jei ko neišmanai, cituodamas iškaltus pavyzdžius gali demonstruoti „išsimokslinimą“, ir tuomet dažniausiai nekyla jokių abejonių dėl savo „kompetencijos“, kuri remiasi išvien simuliakrų pasauliu; o jei ką žinai – apie tai paprastai tyli.

Mokymo procesas šiais laikais vyksta išvirkščiai: mokytojas apsimeta kvailiu (uždavinėja klausimus), o mokinys mėgina atrodyti protingas (atminties stalčiuose karštligiškai ieško tinkamiausio atsakymo). Tačiau normalus mokymo procesas yra toks, kada mokinys mokytojo klausinėja to, kas jam neaišku, o mokytojas suteikia žinias (tai yra aiškina tai, kas vienu ar kitu mokinio išsivystymo laikotarpiu natūraliai iškyla į paviršių ir tuo metu yra svarbiausia jo protiniam, emociniam ir dvasiniam augimui).

Žmogus niekaip nenustatys ir nesusikurs teisingos vertybių hierarchijos tol, kol neišmoks į save ir pasaulį žvelgti per tam tikrą teisingą santykį sukuriančią distanciją. Tą santykį jam nuolat išmintingai primena teatro institucija, kuri moko, kad negalima rimtai vertinti nieko, kas mums nutinka po saule. Ir tik nustatęs nuasmenintą santykį su kosmosu žmogus galės žengti žingsnį į priekį ir mėginti perprasti savosios egzistencijos rimtumo bei antgamtinės savo ir pasaulio sintezės paslaptis.

APIE DIEVĄ

1999-ųjų rugpjūčio 11-oji. Stebime Saulės užtemimą. Gamta nuščiuvus, pro retus debesėlius plaukia užtemdytas saulės diskas, labiau panašus į jauną mėnulį. Mus gaubia blanki prietema, išnykusios spalvos, nutilę paukščiai ir nejauki kurčia tyla. Trejų metų vaikelis juokdamasis tiesia rankutes į mamą ir sako: „Imk! Tai Dievas! Turiu Dievą!“ – „Ką man su juo daryti?“ – įsitraukia į žaidimą motina, kuriai gimtadienio proga vaikas siūlo didžiausią dovaną. „Įsidėk į kišenę!“ – juokiasi vaikas ir dedasi Dievą į kišenę...

„Viešpatie! Ar aš arti tavęs? Kiek žingsnių skiria mus, kiek kvėptelėjimų?“ – „Nėra nieko, ko negalėčiau tau duoti.“ Prote vyksta dialogas leidžia suvokti, kad žmogus visuomet gauna tai, ko trokšta: sieksi turto – gausi turtą, norėsi išgarsėti – anksčiau ar vėliau tai pasiseks, atsiduosi Dievui – gausi Dievą. Kas gali būti dosnesnis už Jį?

Žmogus kasdien turėtų melstis ne žodžiais: „Dieve, dulke buvau ir dulke pavirsiu“, bet: „Dieve, iš Tavęs atėjau ir į Tave sugrįšiu.“

Iš yrančio kūno siela traukiasi kaip keleivis iš skęstančio laivo.

Kartais man net atrodo, kad žmonės per tūkstančius savo gyvenimų yra buvę viskuo, kuo tik gali būti: visų profesijų, luomų ir *karmų*, abiejų lyčių. Antraip ką gi veikti tuos milijonus metų? Netgi dingtelėjo mintis, jog Dievas taip sutvarkė pasaulį, kad žmogus amžinam gyvenimo ratui bus pasmerktas tol, kol ne tik iki galo tobulai atliks savo *dharma*, bet ir neišmoks gerbti savo artimo darbų ir pastangų. Tik tada, perpratęs šio žūtibūtinio žaidimo taisykles, žmogus gali tikėtis išsilaisvinti iš begalinio *saṃsaros* rato.

Iš ko galime pažinti tikrai didį žmogų? Iš kuklumo ir paprastumo. Iš ko kyla tas kuklumas? Pasiėkęs žmogiškosios minties ir veiklos viršūnė, jis atsiduria aukštumoje, kurioje baigiasi žmogaus išminties kelias ir atsiveria nežinomybė, paženklinta baugios, kitais matais teišmatuojamos būties. Net mažiausia jos apraiška dvelkia anapusine didybe, kurios akivaizdoje žmogaus didybė virsta į nieką, o menkiausias begalybės kvėptelėjimas sunaikina bet kokią puikybės ir garbėtroškos daigą. Tik susidūręs su Dievu

akis į akį, žmogus gali įvertinti savo mažumą, o didžiausiu jo rūpesčiu tampa pastanga „išstovėti Jo akivaizdoje“. Iš Dievo baimės ir savo trapumo suvokimo gimsta jo nuolankumas ir užuojauta mažesniems už save patį, iš Dievo meilės – meilė žemiškajai kūrinijai.

Kodėl veržiamės į ašramus, bažnyčias ir vienuolynus? Be kitų, ten klesti didžiausia iš silpnybių – dvasinio pranašumo troškimas, dvasinių pasiekimų pavydas. O juk Dievui visas pasaulis – bažnyčia. Tai mes jį susiauriname iki kelių kvadratinų metrų.

Nepavydėk išminčiui, apsuptam gausaus garbintojų būrio. Niekur nėra tiek pavydo, pykčio ir varžymosi, kaip prie jo kojų.

Genijai – tai išimtys. Net kai genijus nukrinta žmonijai iš aukštybių, viską matantis kelis šimtus metų į priekį, absoliuti dauguma jo nepriima. Vadinasi, nukrinta jis ne laiku ir ne vietoj. Niekas jo nesupranta ir nepastebi, todėl ir jo atėjimas neturi ypatingos reikšmės. Tai galima laikyti pastanga to, kurį vadiname Dievu; pastanga žmonėms įkristi proto arba suprasdinti ir atverti kietus jų kiaušus visur esančiai išminčiai. Tačiau ar tatau neliudija, jog ir Dievas suklysta...ne, jam tiesiog nepasiseka (žinoma, kartkartėmis) priminti žmogui apie save?

Kai Dievas pakviečia į puotą, pirmiausia suskrenda maitvanagiai. Bent jau šiame *kali-yugos* amžiuje.

Visa, kas vyksta žemėje, yra iš Dievo. Todėl jei sakome, kad viskas yra taip, kaip turi būti, – su visais karais ir žmogaus prievarta žmogui, – visa taip ir yra. Tačiau ne viskas būtinai *turėjo* įvykti taip, kaip įvyko. O jeigu jau įvyko, tie įvykiai turi skirtingą prasmę, taip pat ir mėginimą mums parodyti, kas turi ateiti, o kas ne. Tokia ir suiručių prasmė.

Dievas savo paslaptis malonėja tik paties sveikiausio proto žmonėms.

Tikrai perpratęs Dievo darbus suvoks, kokia kvailybė yra galvoti, jog žemėje netilps jo kūriniai, jei staiga jie liausis vienas kitą ryti, kankinti, naikinti. Skaidri savivoka ir tikros laisvės pasiekimas galėtų eiti koja kojon su aklos savireprodukcijos liovà.

Dieviškosios kūrybos versmė neišsenkanti: ji gimdė, gimdo ir gimdys milijardus viena į kitą nepanašių būčių – unikalių ir nepakartojamų. Pakaitalai ir imitacijos ateina iš antidieviškumo bejėgystės; jie traukia akį, bado akis, kad tik atkreiptų į save dėmesį. Patikėjęs jų apgaule originalas nustoja gyvybės, kaip gyvatės žvilgsnio pakerėtas užsimiršta ir prapuola. Kiek sėklų tampa nevaisingos, kiek asmenybių praranda save dar nė nepradėjusios formuotis! Tačiau galime būti ramūs: Dievo aruodai neišsenkami.

Apsaugok, Dieve, nuo mokinių ir dar labiau – nuo sekėjų.

Patirtis (kad ir donatininkų ir kitų atskirų grupių atveju) rodo, jog elitas galiausiai yra priverstas atsisakyti savo elitiškumo, jei nori bent priartėti prie Dievo. Pasipūtimas nesuderinamas su Jo artumu. Privalėsi nusisegti aksominius rankogalius, vaikščioti pėsčiomis ir kalbėti su žmonėmis „iš apačios“. Kad laimėtum apčiuopiamą dangų, turi pralaimėti žemišką gyvenimą.

Vienas kuklus viešumos vengiantis atsidavusysis Dievo akyse nepalyginti vertesnis už visą pulką garsenybių.

Visi pranašai ir Dievo pasiuntiniai savo sekėjus moko: jus persekios, būsite nesuprasti, žeminami, šmeižiami. Nes Dievo įstatymai negailestingai teigia, jog būtina pereiti baisų bandomąjį vienvėdį, abejonių, sielos nakties, neteisynių, skriaudų, pasaulio atstūmimo ir net paniekos bei patyčių laikotarpį. O kiek daug yra neva tikrų sekėjų, kurie galvoja, kad tai tėra retorika! Tačiau, kad ir koks buvotė elitinis žmogus, galite būti ramūs: tai tikrai įvyks. Jei tik, žinoma, nuoširdžiai trokšite ir sieksite Dievo. Deja, toks yra kelio mokestis.

Žmogus elgiasi kaip vaikas, žaidžias slėpynių. Kai jis pasislepia, o ieškantysis eina tiesiai prie jo, vaikas su nepasitenkinimu sušunka: „Ar negalėjai manęs pirma paieškoti kur nors kitur?“ Mat jam didžiausią džiaugsmą teikia pats žaidimas. Jam miela paširdžius gniaužianti būseną, kai draugas praeina pro šalį tavęs nepamatęs; saldžios jam pastangos neišsiduoti ir svaigį akistata bei džiaugsmingas krykštavimas bičiulį galop atradus. Kaip tatau primena žmogaus ir Dievo santykį! Ir čia jau nežinia, ar Dievas ieško žmogaus, ar žmogus Dievo, nes visa skendi didžiajame Jo žaidimo įkarštyje.

Didžiuotis talentu – kaip tat kvaila; negalima sau prisiskirti kito nuopelnų, nes tas kitas – Dievas, ir tai iš Jo gauti nuopelnai ir talentai, ir nešti juos reikia su didžiu dėkingumu bei nuolankumu.

Būdami netobuli, Dievą pažįstame per netobulas Jo formas; o juo labiau tobulėjame, tuo tobulesnes jo formas pažįstame.

Religinė nuostata – per tarpininką (šventikų luomą) palaikyti santykį su Dievu. Dvasinė nuostata – per Dievą palaikyti santykį su žmogumi ir pasauliu.

Koks didžiausias sielvartas, mane ištikęs? Atskirtis nuo Dievo. Nevalingas tapatinimasis su nuo jo atsiskyrusio pasaulio apraiškomis, kurios mėgina įtraukti kaip pelkė, apsimetusi gėlėta pievele. Tokio sielvarto nenuslėpsi: jis užslenka veidą ir pasaulį kaip audra, panardindama į nykią prieblandą. Tačiau praėjo pusė amžiaus, kol pagaliau supratau, jog aplinkiniai mano, kad sielvartauju dėl jiems įprastų dalykų, pavyzdžiui, nelaimingos meilės, prisvilusios košės arba negerai sugroto pasažo... O gal jiems visuomet atrodė, kad mane kamuoja pavydas ir prasta nuotaika dėl nenusisėkusio verslo ar netikusių žmogiškų santykių? Kai staiga tai supratau, kaip žaibo trenkta pratrūkau juoktis. Siela vartytis dėl tokių niekų negali. Ir ką jie manė, kaiėjau gatve ir norėjau rankomis išstumdyti namus į šonus?

„Netikėk kitų Dievų, tik mane vieną.“ Ar tai nereiškia, kad nesiek, nemy-lėk, nenorėk žmogaus ir viso, kas praeina? Juk dažniausiai žmogui Dievo vietą užima kitas žmogus ar daiktas. Ar ne tai norėjo pasakyti Pateptasis? Gąsdinimai, graudeniai dėl nukirsto piršto ir kitoks Dievo savinimasis šiais laikais tėra anachronistinės atgyvenos. Bet visuomet bus žmonių, kuriems patinka gyventi tvankioje katakombų tamsoje, knibždėte knibždančioje vaiduoklių ir priešų.

Manding, atėjus Dievo karalystei, atskirų religijų ir konfesijų atstovams teks gerokai nustebti: ar tik nenusimes Viešpats savo daugiaveidės kaukės? Tiesa turi daug veidų. Tie, kuriems ta karalystė jau atėjo, – nes ji visada yra šalia, – regi vieną Tiesą, tik suteikia jai skirtingus vardus.

Versti žmogų priklausyti kokiai nors konfesijai (sektai), pateikiant argumentą, neva tai esanti „tėvų religija“ (nors gali kilti daug klausimų, jei tėvai skirtingos tikybos ir panašiai), vadinasi, kėsintis į jo sąžinės laisvę. Gal ir gerai laikyti arfą rankose, net ir nemokant ja skambinti, tačiau tik žmogaus puikybės jį skatina manyti, kad jis pats viską renkasi, taip pat ir religiją. Leisti tai kažkam daryti už jį – dar blogiau. Viskas vyksta visai kitaip: *visa-da* Dievas, ir tik Jis vienas, pašaukia žmogų (o ne žmogus jį „išsikviečia“), ir tik Jis vienas turi teisę žmogui nurodyti jam priimtinausią kelią.

Monos Lizos šypsena – tai šypsena Dieviškosios Motinos, kuri yra nėščia dieviškąja Išmintimi. Ji šypsosi, viena pati žinodama apie šią paslaptį: stebuklingą ir kartu tikrą nėštumą.

Ižūlūs veidmainiai piktinasi, kad neinu paskui juos, kai jie nusukę kelrodžius priešinga kryptimi visai žmonijos raidai, kurios tikslas visada buvo judėti į priekį, aukštyn ir Dievop. Tik ne aš atsuku jiems nugarą, o vėjaro-džiai meluoja.

Dievas pasitraukia, ir tavęs nelieka.

APIE PATRIOTIZMĄ

Patriotizmą reikia suprasti kaip sąmoningą sudėtingo gyvenamosios vietos visuomeninio audinio, susidedančio iš daugelio veiksmų, puoselėjimą. Šiais laikais, ypač po totalitarizmo siautėjimo XX amžiuje, darosi pavojinga vartoti tokias sąvokas kaip tėvynė, tauta, nacija, rasė, kilmė, etninė tapatybė ir panašiai. Vis dėlto kol kas joks žmogus negali apsieiti be šių, rodos, akivaizdžių įsibūtinimo formų. Svarbiausia suvokti, jog, pateikiant visuomenės kritiką, negalima išleisti iš akių šiuos ir kitus reiškinius formuojančių motyvų. Jei tapatybių motyvai kuriami dirbtinai ir juos bandoma primesti jėga bet kuriai visuomenės grupei, o už jų kyšo tie patys amžinai nepasotinami agresijos, genocido, noro pasipelnyti, valdyti ir panašūs egoistiniai impulsai, visai suprantama, kad siūlomos išeities formos tikrai bus neišvengiamai sukompromituotos, kaip atsitiko sovietų ir nacių laikais. Iškreiptos ir savavališkai perkėlinėjamos sveikės savikūros

struktūros, mitai ir simboliai yra despotų ir bepročių, mėginančių valdyti visuomenę, požymis ir tikslas. Tikrosios tapatybės, taip pat ir natūrali meilė savo kultūrai ar gimtinei iš kiekvieno individo sielos ir proto kyla *savaime*, klostosi labai ilgai ir harmoningai bei leidžia jam, išlaikant savo individualybę, ją atpažinti ir gerbti kitame. Tai tikros demokratijos ir savitarpio pagarbos laidas. Taigi viskas priklauso nuo to, ar skelbiama tapatybė, tautiniai mitai, religija, istorija, kilmė ir visi meno bei kultūros ženklai nedisonuoja su vidine visuomenės ir individo *branduolio* savastimi, ar iš tikrųjų tėra religinių, rasinių ar ekonominių *misionierių* jėga primesta ir išgalvota parakultūra. Kita vertus, niekas nestovi vietoje, ir svarbu atpažinti tuos universalius naujabūvio pavidalus, kurie atitinka visos žmonijos pažangą, bei atmesti priemones, kliudančias ir asmenybių, ir bendruomenių ar nacijų sankalbai. Ir vėl motyvas yra lemiamas veiksnys. Paprastai jį išduoda veiklos vaisiai. Pažangai atstovaujantys veiksniai vienu metu neprieštarauja nei individo laisvei, nei visuomenės gerovei. Tikras patriotas gerbs ir kitos šalies patriotą. Pavergtos tautos, negalinčios gintis tikrovėje, pasinaudoja perkėlos mechanizmu ir puikiausiai tapatinasi su kitų tautų didvyriais. Antai sovietijoje ištisos paauglių kartos žavėjosi Amerikos indėnais ir tapatinosi su jų išsivadavimo kovomis, kurias, nors ir sukarikatūrintai, atspindėjo mitai ir rašytojų fantazijos. Tačiau šie surogatiniai mitai, kuriuose veikė tokios nerealaus figūros, kaip Gojko Mitičiaus vaidinami filmo herojai, suvaidino teigiamą vaidmenį. Panašiai graikų nacionaliniais didvyriais žavėjosi Byrone'as: skirtumo tarp jo ir *Medžiotoją* skaitančio lietuvio vaiko čia nėra.

Jei egzistuoja išdavystė, tuomet nėra didesnės išdavystės už Tėvynės išdavimą. Jai nėra senaties termino, o ir būti negali. Gali nemėgti kvailų ir pasipūtusių žmonių minios, tačiau ne vien jie sudaro tautą, iš kurios savimonės kyla meilė Tėvynei ir jos gynimas. Tauta – visuotinė sąvoka, kurią simbolizuoja geriausieji ir šviesiausieji jos atstovai. Kaip žuvusiųjų už tautos laisvę (kalbame ne apie *plėšiamuosius* karus, o būtinąją gintį) žygdarbiai turi amžiną vertę ir šlovę, taip ir išdavikų darbais padaugintas blogis trunka po amžinybės ženklu. Išdavystė kartu su blogiu išnyks, matyt, tada, kai ateis tam skirtas laikas. Tad joks žmogus negali atleisti Tėvynės išdavimo, tegu jis bus ir aukščiausiasis prokuroras, nes tai yra ne jo galioj. Tačiau jo pasmerkimas naudingas, nes moko budrumo. Todėl negalima tikėti tais, kurie saldžiai meilikauja, girdi, „pamirškime senas skriaudas, gyvenkime

bičiulystėj“. Gudrieji tiesia aukai tariamos draugystės ranką, permirkusią anosios krauju, kurio nenuplaus nė srauniausia gražbylų upė.

Galima atleisti bet kokią žmogišką silpnąbę, bet ne Tėvynės išdavimą, dėl kurio kenčia jau ne vienas pats išdavikas, o tūkstančiai ir milijonai. Anie žiūri į tave, pastatę akutes, nelyg sakydami: tai dar neišgarmėjai su visa savo tiesa šunims šeko pjauti, tai yra ten, kur mielai tave pasiųstumėm? O galvoji, ar daug laiko nutekės, kai tos dvasios skursnos slankios koridoriais, rankiodamos paguodos trupinius?

Kaip įrodyti tai, kad aš nesusijęs su kitų daromomis niekšybėmis, net jeigu jos daromos man? Kaip įrodyti, kad nerūpi man menkaverčiai žmonių tikslai, kad *fiziškai* negaliu atlikti melo akto ar sakyti netiesos? Išsinėriau iš gyvatės odos; palikau išnarą tiems, kurie nieko daugiau neturi ir nežino, į ką įsitverti, kurie be tos išorės ir susireikšminimo yra niekas, ir egzistencinė jų baimė, baimė išnykti juos daro nepaprastai baisius ir žiaurius savo artimui, nekaltam, neapsimelavusiam, tiesiog geresniam. Jaučiu tokiems užuojautą. Išnarą vis vien vieną dieną teks nusimesti ir jiems.

Kaip pavadinti naciją, kuri žudo savo vaikus ir herojus, nes nori išlikti?

Kolaborantas yra bjauresnis už bjauriausią žemės kirminą, nes ir šis atlieka Dievo jam pavestą darbą – sugrauzti puvinį, darkantį žemės veidą. O kolaborantas labiausiai padeda sunaikinti sveikiausią ir gražiausią gimtosios žemės dalį, pirmiausia savo artimą, tėvą ir motiną, brolius ir seseris, ir jo veiklą lydi gausėjantys maitvanagių būriai. Keistas dalykas vyksta šią dieną: mirusieji gyvuosius kankina, žudo, varo kaban. O juk galima tiesiog nebendradarbiauti – pavyzdžiui, su niekšybe.

Kai vadovauja žmonės, kurių asmenybės laukas siauresnis už kūno turį, gero nelauk. Jokiai valdžiai valdant.

Dabartiniai valdytojai, buvęs CK biuras *in corpore*, turi prisiimti atsakomybę už tą ateitį, kuri neatėjo, nors buvo žadėta ir dėl jos plėšytasi perpus: tūkstančiai padėjo galvas ir žudė brolius, seseris ir motinas, kad tik ta ateitis ateitų, su pasididžiavimu įdavinėjo tėvus, draugus ir kaimynus. Tik jai atėjus, ji, ta ateitis, neberas nieko, vien plėnimis virtusias širdis. Atsiimti, ko nusipelnę, už tuos prarastus metus, už nutylėtą tiesą, už neišmoktas kalbas, neperskaitytą poeziją ir prozą, negarbintus autoritetus, pavyzdžius,

kuriais niekas nesekė, už tuštumą, pripildytą nuodų, už meilę Lietuvai nutylėtą, už garbę – neišaugintą. O juk jiems nepavyko raudonai perdažyti žolės, nukankinti medžių, agentais paversti paukščius. Ir Lietuvos žmonės tebuvo išduoti vaikai su išduota meile ir pasitikėjimu, skirtumas tik tas, jog antrą kartą jie nebebandė, net nemėgino mylėti ar pasitikėti.

Ta Europa – gerai. Protu visi suvokia, kad gerai būtų, jei tas ir anas būtų kaip ten. Bet ne viskas. Todėl ir kirba kažkur viduj kirminėlis. O gal Lietuva – kaip tas amžinas trečias brolis kvailėlis? Lieka su savo kate maiše, atsisako turto. Ir, žiūrėk, galų gale visos patyčios nutyla – jis ir karalaitę veda, ir pusę karalystės paveldi. Jau seniai galvojau: gal čia tokia šių tamsiųjų laikų išmintis – apsimesti kvailiu? Vis dėlto reikia rasti paaiškinimą tam, kas vyksta, tegu ir priešingai racionalių įvykių raidai. Ir vėl širdy sukruta nuojauta – o kas, jei esam tiesiog Dievo aky? Juk siunčia Jis mums išbandymus, šiaip ar taip, pakeliamus; juk neleidžia pasiduoti aukso tvaskesiui, vis sudaro galimybes su kuo nors kovoti, savą stiprumą ir ištikimybę išbandyti, kas yra kančia, vargas, darbas, mirtis nepamiršti. Grūdina iki devinto prakaito. Prieš Paskutinįjį teismą turbūt. Piršte peršasi analogija su Balkanais: kodėl Medjugorjės Dieviškoji Motina (arba Švenčiausioji Mergelė Marija) neužkirto kelio skaudžiai dramai, o tik rodėsi skriaudžiamoms tautoms, įspėjo jas? Gal tai būtina rykštė vaikams, pajėgiems per ašaras pasitaisyti? O gal Malonė, sunki pakelti, o paskum – kaip pūkas? Budrumo pamokos.

Dirbti įstaigose, kurioms toną duoda ir vadovauja buvę kolaborantai ir jų pagalbininkai (žmonės dažniausiai iš asmeninės patirties žino tai, kam pri-trūksta popiergalių), reiškia ne tik negerbti savęs, bet ir *de facto* teigti, kad niekas po kovo 11-osios nepasikeitė, ir tyliai pritarti (paklusti) buvusiai okupacinei sistemai. Tačiau tai lieka kiekvieno žmogaus asmeninio apsisprendimo reikalas tuo metu, kai valstybė visa reginčias akis uždengusi aklojo akiniais. Nuo jas badančios teisingumo saulės.

Stalininių komunistų atžvilgiu išmintingiausiai gėdą užtraukusių tėvų ar protėvių palikuonys pasielgtų viešai atsiriboję nuo anų veiksmų ir „pali-kimo“. Bet ir be to jų niekas nekaltina.

Dviguba apgaulė sakyti, jog kalta sistema (kad asmeninė atsakomybė ne-egzistuoja), ir būti priešišškai nusiteikus konkretaui žmogui, kaip blogio

įsikūnijimo, atžvilgiu. Pirmuoju atveju visuomet veikia konkretūs žmonės, ir, jei norime pašalinti blogio (problemos) priežastį, turime žmogų suvesti į akistatą su tiesa. Antruoju atveju nedera pamiršti, kad jis (su itin retom išimtim) tėra daugiau ar mažiau aklas įrankis melo rankose, todėl negalima nusileisti iki asmeninio lygmens sandūrų, nes tai geriausiu atveju nieko neišsprendžia, o blogiausiu – baigiasi kraštutiniu antižmogiškumu pagal Stalino formulę: nėra žmogaus, nėra ir problemos. Tačiau tikriesiems blogio *spiritus movens* labai nepatinka, jei blogio apraiškas, kylančias ne iš paties žmogaus, mėginame nuo jo atskirti ir suteikti sielai galimybę eiti lemtuoju keliu.

APIE RELIGIJAS

Visa, kas sukurta žmogaus, gali būti kvestionuojama. Ar žmogus turi teisę kalbėti apie vieną ar kitą religiją? Taip, nes jos kalba apie Dievą, kurį tiki jis ir aš. Aukščiausia instancija yra Jis, o ne religija. Priešintis religinių klausimų kritikai reiškia supainioti tarnybines padėtis su asmeniniais interesais.

Ar erezija plačiąja prasme nėra veikiau prieštaravimas konvencinei tiesai, o ne nepaklusnumas kokiai nors vienai religijai? Kitų religijų niekinimas ir nepripažinimas yra klaidatikystė, tai yra erezija mums įprasta prasme. Nors iš tikrųjų pats žodis tiesiog nurodo į kitą pasirinkimą.

Satanizmas – šešėlinė davatkiškosios Bažnyčios pusė ir atvirkščias atspindys veidrodyje, be kurio ji jame neatpažintų savęs. Veidrodis čia veikia kaip riba į anapusybę. Tačiau ar ne perdėm supaprastintas, pasikartojantis ir jau kiek įgrisęs šis atvaizdas, šis žaidimas atspindžiais?

Kam nors europietiškoji krikščionybė gali kelti pasidygėjimą dėl aki-vaizdaus dualumo ar, tiksliau, dviveidiškumo, derinančio mazochistinį pradą (mėgavimasis kančia, nuodėmingumo utriravimas, saviplaka, visuotinis celibatas ir panašūs žmogaus prigimčiai svetimi dalykai) su sadistiniu pradų (nepakantumas kitoms religijoms, dogmos despotizmas, istorinė ir socialinė agresija, mesianizmas plius kerigma ir pan.). Tikėjimo išpažinimas virsta darbais, priešingais *religio* idėjai. Tam tikra prasme toks suvokimas kompromituoja tikėjimą. Krikščionybės perkėla į semitiškajai tradicijai svetimas kultūras buvo esmiškai neįgyvendinamas aktas, nuo pat pradžių pasmerktas žlugti. Du tūkstančiai metų Eono liudija Kristaus ir Antikristo

amžiaus pabaigą. Nugalėjo krikščionybė, tarkime, mitraizmą, veikiausiai dėl to, kad vien kosminio, absoliutaus, be požymių ar su požymiais (simboliais, dievybėmis kaip aspektais) Dievystės buvimo žmogui nebepakako. Lemiamą poveikį jo sąmonės plėtrai padarė Dievystės išikūnijimas žmogaus pavidalu, Dievo siųstojo atėjimas į žemę ir tiesioginis mokymas savo pavyzdžiu. Tai – didžiausias Kristaus laimėjimas. Tačiau specifinės krikščionybės, kaip religijos, savybės, jai būdingi semitinės kultūros ir etikos prioritetai bei mentaliteto sklaida lėmė ne tik išorinį krikščionybės pobūdį (išorišką plėtrą, orientaciją į išorinius žmogaus veiklos aspektus), bet ir vidinį psichologinį neperimamumą³. Kristų ir krikščionybę matau kaip dvi skirtingas duotybes: Kristų kaip vidinį imperatyvą tapti į jį panašiam ir Bažnyčią – kaip vidinį žmogaus kosmą, kuriame vyksta šis žmogaus sudievėjimas. Bet tai universalūs požymiai, tinkantys visų religijų pranašams ir *avatarams*. Kartais galima įtarti, kad krikščionybė užsiima dvasiniu materializmu (rinpočės Chögyamo Trungpos terminas). Jei Dievybės manifestacija išoriniame pasaulyje vyksta autentiškame istoriniame kultūriniame kalbiniame kontekste, tai yra natūralus procesas. Tačiau *materialus* krikščionybės primetimas kitoms kultūroms padarė dvejopą žalą: pirma, įteisino tik vieną iš galimų (nors ir su variacijomis) Kristaus ir Bažnyčios sampratų, ją sudogmino ir, antra, tautas, turėjusias autentiškas dvasines sistemas, atkirto nuo natūralaus jų evoliucionavimo. Lietuvių atžvilgiu krikščionybės išigalėjimas Vakarų Europoje Lietuvą iš karto vienareikšmiškai ir neabejotinai pavertė antrarūšė valstybe ir sudarė galimybes ilgalaikiam kaimyninių šalių vykdomam kultūriniam bei politiniam genocidui. Būtina pabrėžti: tai *automatiškai* atliko pats šios religijos atsiradimo ir paplitimo faktas. Tamplierių išvijimas iš šventųjų žemių ir Europos baigėsi tuo, kad, virtę teutonais, jie kryžiaus žygius tęsė kitoje žemės vietoje ir lietuviams kainavo brangiau negu kovos su turkais ir totoriais, t. y. musulmonais, su kuriais anie kariavo. Kita vertus, ne tik indai, žydai ar arabai turi teisę turėti

³ Čia labai tinka prisiminti vieną charakteringą Juliaus Sasnausko pastabą dėl žodžio „piemuo“ prasmų priešingumo tradicinėje lietuvių ir žydų kultūroje: Biblijoje nuolat minimas ir palyginimais į garbingiausią vietą iškeliamas *piemuo* niekaip nepriimtinas lietuvio sąmonei, kuriam *piemuo* nuo seno buvo niekinamas kreipinys ir pašaipos objektas. Taip pat žinome patarlę „kvailas kaip avinas“ (plg. su „ganomomis avelėmis“) ir pan. Tokių kultūrinių neatitikimų, akivaizdžių ir subtilesnių, nors vežimu vežk. Galbūt dėl to etnografiniai judėjimai visada buvo slepiamos klero neapykantos ir pajuokos taikynys. Kalbant apie katalikybę, Vatikano valdymas yra internacionalinis politinis darinys. Kažin kiek jam gali rūpėti nacionaliniai kultūriniai šalių interesai?

pranašą, kilusį iš savo motinos žemės, bet ir kiekviena tauta. Kas galėtų paprieštarauti tokiai prielaidai? Nebent užkietėjęs rasistas ar šovinistas. Tačiau dabar tenka dirbti su tuo palikimu, kurį turime.

Visos gyvybės formos dauginasi. Veiksmas, kurį žmogaus sąmonė ir protas, mėgindamas išaukštinti šį kūnišką aktą, apipynė jausmais, kuriu suteikė meilės vardą, lieka pamatu žmogaus giminei pratesti. Tačiau sąmonė visuomet eina pirma tikrovės, ir iš pradžių neįtikimos hipotezės anksčiau ar vėliau įsikūnija. Kodėl šio suvokimo nepritaikius ir Dievo, įsikūnijančio žemėje, atveju? Pagal vieną kontroversiškiausių hipotezių Nazarietis ir gyveno pagal griežtus tuometinius gamtinius ir socialinius dėsnius, tai yra vedė (tik ne išgelbėtą prostitutę!) ir turėjo palikuonių (taip ieškomą Gralį), o į vėlesnę krikščionybės versiją, vienuolystę bei celibatą galima pažiūrėti kitu kampu – kaip į žmonijos pastangą kilti evoliucijos pakopomis aukštyr, transformuoti kūniškąjį pradą. (Skaitybė visuomet buvo Dievo malonė, kurią gauna nedaugelis.) Ši pastanga atspindi žmonijos (bent jau sąmoningiausios jos dalies) tobulesnio dieviškumo lūkestį. Iš pat pradžių tai galėjo būti spontaniškas judesys, tačiau vėliau, kaip visuomet atsitinka žmonėms, apaugti naudos ir politikos motyvais. Galbūt ir pats Jėzus padėjo pamatus šiam mitui, kada nors virsiančiam tikrove, ir prisidėjo prie savo personos antgamtiškumo aspekto interpretacijos kūrimo.

Augustiną iš Hipono galima kaltinti tuo, kad savo seksualines neurozes jis primetė visai Vakarų kultūrai, prievarta įdiegęs kūno nuodėmingumo sampratą. (Beje, galima jį vertinti ir iš psichoanalitinių pozicijų, pavyzdžiui, jo religingumą ir tariamas neurozes kildinti iš valdingos, išgerti mėgstančios motinos Monikos, kuri nuo mažens tvarkė ir despotiškai reguliavo sūnaus gyvenimą bei pasaulėžiūrą.) Tačiau matyti jį galima ir kitaip. Augustinas iš tiesų buvo viena centrinių katalikybės figūrų – pirmausia savo revoliucine pastanga perkeisti prigimtį. Tokią išvadą galima padaryti iš jo autentiško, unikalaus jėga ir įžvalga pagrindinių žmogaus būties aspektų nagrinėjimo, išgyventos transformacijos, kurios paslaptis lieka neatskleista. Kalbėjęs savo meto retorinėmis formulėmis, tačiau ir gana novatoriškai, jis, visai tikėtina, didžiąją potyrių dalį nusinešė į kapus, nes jie tiesiog nebūtų suprasti. O gal reikia mokėti „skaityti tarp eilučių“? Vakarų kultūra, išoriškai priėmusi krikščionybę, išoriškai traktavo ir Augustino patyrimą (ir ne jo vieno). Tačiau toks požiūris, savaime aišku, trikdo dabartiniu supratimu natūralią (fizinę) žmogaus prigimtį. Vis dėlto

šventasis veikiausiai niekuo dėtas! Ar jis stengėsi savo gyvenseną primesti kitiems? Tai kiti mėgino sekti jo pavyzdžiu, nors dažniausiai nesėkmingai. Kaip tik tai nurodo į Augustino idealo aukštį, o ne dirbtinumą. Antraip kam reikėjo tiek šimtmečių kankinti savo kūną? Ir štai – ne kiekvienas, bent jau kol kas, gali būti Augustinas... Kol kas?

Dėl Freudo. Padaręs kategorišką išvadą apie seksualinio potraukio sublimacijos neįmanomumą (jis „su tokiais atvejais nesusidūręs“), Freudas prisideda prie skeptikų, kuriems brangi senoji gamtos sandara, tarsi jie nematytų, jog žmogus, kaip protaujanti sielinė būtybė, gamtoje pats savaime yra gan keista anomalija. Tačiau supraskime: jo pacientai buvo seksualiniai neurotikai (rodos, pats Freudas, jo paties žodžiais, taip pat), o ne žmonės, jau atlikę sublimacijos veiksmą, arba tie, kurių nekankino panašių potraukių alkis, nes jiems psichoanalitiko paslaugų visiškai nereikėjo, mat neegzistavo nė pati problema! Tad Freudų išvados paremtos daliniais tyrimais. Be to, erzina visuotinai prigijęs kažkieno paskleistas požiūris, jog Augustinas buvęs toks ištvirkėlis ir nusidėjėlis, kad pats palūžo po nuodėmių našta ir atsigręžė į Dievą (o juk buvo priešingai – buvo Jo pašauktas). Nagrinėjant religijotyros klausimus visada naudinga laikytis solidaus mokslinio ir kiek įmanoma objektyvesnio požiūrio į įvykius, nes tik tai leidžia išvengti nereikalingų aistrų, vienašališkumo ir netiesos gynimo. Taigi ir šiuo atveju verta pasakyti, kad, iš visa ko sprendžiant, Augustinas gyveno niekuo iš kitų neišsiskiriantį, elitinei jaunuomenei pritinkamą romėniško stiliaus gyvenimą su tradiciniais pomėgiais, tačiau jo nuoširdus pasibjaurėjimas gyvuliškų poreikių tenkinimu buvo toks neįprastas ir turėjo taip akivaizdžiai žėisti bendraamžių savimeilę, jog jie jam piktdžiugiškai prikergė bjaurią niekinamą klišę. Intuicija kužda, kad tai buvo šiurkštus kerštas tų, kurie gyveno būtent tuo, kuo apkaltino šventąjį. Panašiai nutiko ir šventajam Jeronimui, ir visiems, kurie vien skaisčiu požiūriu ir ypač visuomenės kritika sekso apaštalus visuomet nušviesdavo negailestinga šviesa ir varė į pasiutimą. Vertėtų atsisakyti tokio žeminančio požiūrio į Augustiną. Veikiausiai dalykas, kuris kitam buvo tik menkas šapas, jo sąžinei atrodė nelyginant rąstas, ir jo išpažintis buvo neįprasta ir moralės požiūriu gana hipertrofuota, sakytum, barokinė brandžios sielos atvertis, atgailautojo retorika, nesuvokiama tiems, kurių atvertys, manding, būtų nepalyginti baisesnės ir juodesnės...

Jeigu Lutheris padarė kone neįmanomus dalykus, tačiau neišsivadavo iš *Anfechtung*, tai ką gali padaryti tie tūkstančiai karštais krikščionimis save

laikančiųjų? Tokios mintys kyla perskaičius jo biografiją. Jis vienu metu buvo ir nuoširdžiausias žydas, ir tikriausias vokietis; rėmėsi asmenine partitimi ir galinga intuicija, kuri jam padėjo savaip išgryninti Bažnyčios tėvų mokymą, o evangelinį mokymą krikščioniui nuoširdumu apvalyti pagal savo supratimą. Tikėdamas Dievo visagalybe ir absoliučiu gėriu, jis netikėjo didžiosios žmonijos dalies gera valia ir sugebėjimu tikėti. Sakydamas, kad žmogus bus išteisintas per tikėjimą, jis matė, kiek maža tėra išrinktųjų. Kalbėdamas apie dvasinę ir vienintelę tikrą nekūniškąją Dievo karalystę, jis kasdieniu triūsu stengėsi įgyvendinti ją savo pavyzdžiu. Galiausiai, net ir suprasdamas išorinių apeigų bergždumą, reformavo visą jų korpusą ir paliko žmonėms (savo tautai), idant šie nepasiklystų visiškoje chaoso tamsybėje. Net skrupulingai ištyrinėjęs autentiškus Šventojo Rašto šaltinius ir abejodamas kiekviena galima falsifikacija, jis nepajėgė iki galo suvokti Apreiškimo tiesų, bet kiek galėdamas stengėsi jas padaryti aiškias patiklioms ganomosioms avelėms ir suderinti su esama politine bei socialine padėtimi. Krikščionybei vienas žmogus nuveikė neįsivaizduojamai daug.

Ar nesislepia žydų Dievas, ar nepalieka savojo Apreiškimo savajai tautai, kuriai ir buvo skirtas? Ar nepasmerks būsimasis žydų mesijas krikščionybės kaip didžiausios klaidatikystės ir erezijos, žiauriausios sektos, vertos išnaikinimo ugnimi? Tik ką man primena panašūs epitetai ir prognozės, taip dosniai seikėtos du tūkstančius metų kitaip mūsų sieloms?.. O retorinių klausimų kyla. Ar nepatarnavo konvertito Pauliaus fanatizmas – visų atsivertėlių dalia – tam, kad įrodytų, jog kiekviena tauta turi melstis Dievui sava kalba ir savais būdais? Epigonizmas visur vienodai netikras. Ar keisčiausios krikščionybės transformacijos, netekus judaistiškojo pamato, nerodo, jog mokymo atplėšimas nuo gimtosios žemės dulkių svetimoje aplinkoje sukelia tik kančias ir suirutę, nes kardui ir kalavijui tenka ginti Dievo žodį tautoje, kuriai apginti jie ir buvo sukurti? Ar neslegia pompastiški ritualai ir rūbai, taip katastrofiškai nederantys su nūdienos sveiku protu ir civilizacijos pažanga? Ar nepanašūs mes į keistuolius, išvariusius savus ariamus jaučius ir įkinkiusius į jungą niekuo dėtą importinį asilą, niekada neregėjusį arimo? Ar tik nesipiktiname, jog puošnieji povai mums nededa kiaušinių kaip vištos, o ryžiai suvisai negali derėti mūsų laukuose kaip žiemkenčiai?

Ir mūsų kunigai andai baltą šventdrabužį iškeitė į juodą.

Nieko nėra blogiau už atsivertėlį. Juo įnirtingiau jis gina naująją savo tiesą, tuo atgrasiau viskas skamba. Žmogiškais motyvais grindžiama

religinė veikla yra pasmerkta žlugti, o žmogaus savo reikmėms pritaikytas tikėjimas ir manipuliacija neva būtais leidimais iš aukščiau negali išvaduoti iš *Anfechtung*. Tiesa kalba tyliai, o melas rėkia. Jei mums taip patinka konfesiniai žaidimai, tai ir sakykime, kas mums juose patinka. O patinka organizacija ir veikla, nukreipianti tariamą mūsų gyvenimo beprasmybę prasmės linkui, patinka valdžia ir įtaka žmonėms, pagaliau graudenamės nuo savo pastangų ritualu išpirkti nuodėmes. O ar ne mielas mums sotus duonos kšnis iki gyvos galvos tarnaujant Viešpačiui, ar ne švelniai žvanga per ilgą laiką sukaupti pasakiški turtai? Ar neakina auksinių monstrancijų žėrėjimas? Kaip dažnai tas, kuris mato, naudojasi tuo, ko nemato kiti?

Galbūt jei žydai nebūtų baiminęsi asimiliacijos pavojaus, jau seniai būtų atmetę judaizmą ir priėmę krikščionybę, atneštą jų pačių mesijo. Žydų tautos „išrinktumą“ (beje, gali būti ir daugiau „išrinktųjų“ tautų...) suvokiui ne kaip šios tautos išskirtinumo, buvimo aukščiau kitų, privilegijuotumo pabrėžimą, tačiau kitaip. Galbūt Dievas žydus pasirinko tam tikru, jam vienam žinomam, tikslu atlikti tam tikrą darbą. Dėl savo gyvybiškumo ir lankstumo, sugebėjimo keistis ir milžiniškos intelekto potencijos (be kitų savybių) ši tauta Jam, matyt, pasirodė tinkama ypatingiems dieviškiems išbandymams. Tačiau ir kitos tautos, kiekviena savaip, atlieka joms patikėtą vaidmenį.

Gerau užmaskuotas žydų matriarchatas buvo ir yra pagrindas, kuris leido jiems išlikti, suklestėti ir išlaikyti sveiką bendruomenę. Tai atsakymas tiems, kurie nesiliauja stebėtis žydų sugebėjimo atsilaikyti prieš asimiliaciją ir įvairias holokausto formas fenomenu. Kultūros ir civilizacijos, kurių centre nėra įkurdinta Motina, yra pasmerktos išsigimti ir žlugti.

Pabudau, ir akys nejučia nukrypo į langą. Jo rėmuose grėsmingai juodavo kryžius: patys rėmai virto kryžiumi, išryškėjusiu baugiai pulsuojančia esamybe. Galvą akimoju perskrodė mintis: *kryžius yra tai, kas skiria žmogų nuo Dievo*. Taip laiko jį prikaustęs, kaip šis langas – mano žvilgsnį.

Bažnyčios noras atkurti puolusios giminės prarastą vienybę *prievarta* verčiant ją paklusti „vienatiniam“ Dievui tapatus totalitariniam užmojui visai žmonijai *prievarta* suteikti gerovę tarnaujant vienintelei partijai ir idėjai. Taip supolitinta religija ir komunizmas panašūs kaip du vandens lašai. Neokrikščionių ir postkomunistų pjautynės kartais primena neoliberalų varžymąsi dėl galios ir pelno, tarsi bažnyčia ir politika būtų konkuruojančios firmos. Nekelia nuostabos ir tai, kad po sovietų griuvimo kai kurie šio režimo klapčiukai pasirinko tarnystę kitoje barikadų pusėje.

Klerikalizmas susikompromitavęs taip pat kaip ir komunizmas. Susikompromitavusi apskritai visa žmonijos istorija, išskyrus keistus ir nepaaiškinamus meilės, užuojautos ir tikėjimo blyksnius, kaip žaibas nušviečiančius sudėtingiausius istorijos posūkius ir užkaborius. Ši akinanti šviesa – it žaltvykslė: nepagaunama, ilgam neišsprendžiama tarp jokių sienų, bendruomenių, konfesijų. Klaidžiojanti jos šviesa guodžia skendinčiuosius tamsoje, apleisdama prabangių sietytų nutviekstas menes, ir niekas negali jos planingai nukreipti, netgi vykdant visos šalies elektrifikaciją ar katalikizaciją.

Kadaise sinkretiškos, kažkodėl primityviomis vadinamos senovės kultūros savo būties neišivaizdavo be Aukščiausiojo buvimo kiekviename jį supančios kūrinijos atome. Kas atsitiko, kad praradome integralią pasaulėjautą? Matyt, sekuliarumas radosi kaip atsvara perskeltam pusiau, vienpusiškam ir tiesmukam *homo religiosus* gimimui ir šiuolaikinėje visuomenėje veikia kaip saugiklis, kai reikia nuleisti garą tais atvejais, kurių atžvilgiu religija yra bejėgė.

Ar nūdien kas nors kaip reikiant susimąstė, kokia ekstatiška misterija vyko mergelės Marijos iščiosna jai įimant dieviškąją *sėklą*⁴? Ar bent išdrįso įsivaizduoti, ką tai iš tiesų reiškia, ar bent priartėjo, atmetę sausą logiką ir „sveiką protą“, prie tos gelmės ir neregėto, iš tiesų dieviško savo įžūlumu akto? O galbūt tai ir yra visa transformuotos moters ir vyro vienovės paslaptis. Kas buvo šio akto dalyviai, sužinos tik tas, kuris suvoks formų sąlygiškumą ir Logoso esmės nekintamumą. Net ir subtiliausios prigimties žmogus gali tik miglotai nujausti tos akimirkos išskirtinumą, neregėtą palaimą ir amžinojo gyvenimo atverties spindesį, neatmieštą klampaus kūniško juslingumo syvais.

Doppelgänger, arba „Judo bažnyčia“, kitaip – antibažnyčia, susidaranti kaip atsvara aprobeuotajai, yra neišvengiama blogybė. Ji išnyks tik tada, kai pavyks suprasti, kodėl jos nepavyko integruoti. Tuo tarpu dvasinės Rytų praktikos kaip debesis užslinko saugią Vakarų krikščionybės erdvę ir pranašauja audrą.

Akcentuodami tai, kad Kristus „mirė už mus visus ir atpirko mūsų kaltes“, žmonės labai patogiai nusimeta visus rūpesčius, užkraudami

⁴ Nepainioti su visiems žinoma skysta konsistencija.

Sūnui darbą, kurį turi atlikti patys. Viskas atseit atlikta, aleliuja. *Jis* tai padarė, pasiaukėjo. Todėl ir leiskime jam nešti tą kryžių per amžius ir žiūrėkime į jį visur: bažnyčių altoriuose ir visuose atvaizduose. Žmonės gudriai „pamiršta“, kad Kristus parodė pavyzdį, ir visa jo esmė yra ta, kad žmogus turi tapti Juo ir daryti taip, kaip darė Jis. Ir be Kristaus atpirkimo idėjos akivaizdu, jog kiekvienas žmogus, kovodamas su savo silpnybėmis, kovoja su visos žmonijos silpnybėmis (tai tiesiogiai nurodo net C. G. Jungo kolektyvinės sąmonės teorija), o įveikęs jas atlieka transcendentinį kosminės reikšmės veiksma, kuris ataidi visoje išreikštyje, ir taip savaime tampa „atpirkėju“.

Ar, nepaisant nieko, toleruoju religijas, tarp jų ir krikščionybę? Taip, nes ją išteisina šimtai mistikų ir šventųjų, kurie, pranokdami savo konfesijos uždaramą, ištvėrė tame uždarame. Jų raštuose yra viskas, ko reikia Dievo ieškančiam žmogui. Yra ir to, ko nereikia. Kita vertus, religinės ir pasaulietiškos erdvės priešpriešos reliatyvumas tampa vis akivaizdesnis. Žmogui sąmonėjant, religiniai simboliai atkris, kaip atkrito mitiniai. Nebereikės net simbolio kaip neišvengiamos jungties. Deja, religija neišsprendžia skausmingos žmogaus egzistencijos mįslės. Ji padeda žmogui joje orientuotis, tačiau dabartiniame evoliucijos etape religinių priemonių regimai nebepakanka. Negana to, religija pati tampa kliūtimi, nes vientisą pasaulį dalija į dvi dalis, ir ši šizofreniška būseną žmogų stumia į neviltį ir verčia ieškoti naujų būties prasmų paaiškinimų. Negana to, kruvini nūdienos įvykiai visame pasaulyje (Balkanai, Kašmyras, žydų ir arabų santykiai) nedviprasmiškai liudija, kad religija tampa neperžengiama kliūtimi ir galingiausiu, kone patogiausiu, nes amžių patikrintu, įrankiu pjudant tautas: juk iš esmės visi konfliktai ir mėginimai kontroliuoti žmones stovi būtent ant šio – religinio – pamato. Tik retkarčiais jį pakeičia ideologijos. Ir vis vien mėginama guostis, kad tik *tam tikra* religinė erdvė gali išgelbėti nuo visų įmanomų priešų, globalizacijos ir paties velnio! Subrendus sąmonei, žmogus suvoks, kad visa erdvė yra sakralinė, ir pagrindinės religinės tiesos, paslėptos po simboliais ir ritualais, atsiskleis pačios, tiesiogiai, be tarpininko. O subrendus reikšmingai žmonijos daliai, ji gebės siekti, atpažinti, atlaikyti tiesioginį galios prisilietimą ir perkeičiantį pobūdį. Tai, kas buvo neįmanoma, pretenzinga ir pasiekama keletui, bus prieinama daugeliui, tikėjimas virs žinojimu. Ir kas tos ateities bijo, nelyginant Virginia Woolf?

Visas pokštas yra tas, kad mistikų rašytinis palikimas – tai ne gražbylinga retorika, o faktais paremta tikrovė su visomis preciziškai perteiktomis specifinėmis detalėmis, kurios būdingos vienam ar kitam reiškiniui, ir žinantieji jų su niekuo nesupainios, juolab nesufalsifikuos nežinantieji. Sakysite, tai scholastiškai sudėtinga? Taip, kai reikia paaiškinti, tai visada sudėtinga, tik paprasta, kai patiri ir pažįsti.

Melo Gibsono filmas *Kristaus kančia* (2004) yra apgaulingai paprastas. Parašiau jo apologiją, nes man rūpėjo apginti filmo turinį, kuris buvo intelektualiai nesuvoktas ir atmestas. Neteigiu, kad filmas – šedevras. Tačiau Zefirelli religinės tematikos filmas per saldus, Bertolucci – neišliekantis atminty. Gibsono interpretacija, priešingai, įstringa ilgam. Menas menui kuria paraštėse, perteikia išpūdingą, tačiau neegzistuojantį būties vaizdą. Gibsono filmas yra tiems, kuriuos domina tiesa. Jo filmo personažai iš tikrųjų nėra psichologiškai išplėtoti charakteriai. Filmų stilistika priartėja prie viduramžiškos meninės raiškos, kai veikėjai esti maksimaliai apibendrinti ir juda tarytum šešėlių teatro kaukės. Jie universalizuotais simboliais, būsenomis perteikia laikyseną Tiesos – centre esančio Kristaus – atžvilgiu. Tokia kūrybinė nuostata atvirai deklaruojama paskutiniame Golgotos kalno kadre, kai Marija su nuimtu nuo kryžiaus Sūnaus kūnu artimųjų apsuptyje sustingsta tarsi paveikslas. Šis paprastumas nevirsta prastumu. Tam, kas sotus „kukliu“ filmo turiniu, nereikia alkio jausmo kompensuoti suvešėjusia, bet neskalsia forma.

Man suprantamas sąžiningas krikščionybei angažuotų žmonių priitarimas musulmonų religiniam įkarščiui, jų pasipiktinimui dėl pranašo Muhammado karikatūrų ir panašių šventvagiškų įžeidinėjimų. Jie yra nuoseklūs, nes tik taip veikia religinė sąmonė. Bet krikščionys, ypač Romos katalikai, šiais laikais turi puikiausią progą musulmonų fundamentalistų judėjime kaip veidrodyje pamatyti tai, kuo jie patys dar taip neseniai buvo. Islamizmas ar katalikizmas, ar koks sionizmas – visi yra vieno medžio vaisiai.

Didžiausias postmodernizmo amžiaus laimėjimas yra fundamentalizmo ir totalitarizmo sutriuškinimas visose srityse. Reliatyvizmas, pliuralizmas, policentrizmas ir kiti Naujojo amžiaus (*Newage*) atributai turi reikšti, jog bet kuriai vienvaldystei atėjo galas.

APIE BLOGĮ IR MAGIJĄ

Kokia blogio prasmė? Argi nėra taip, kad jis reikalingas tol, kol mes jį suvokiame kaip kažką skirtingą ir priešiška mūsų veržimuisi į gėrį? Jis paslaptinai ir atkakliai išlieka, kad ir kaip aukštai įstengiame pakilti. Tačiau ar neatkris jis savaime, mums pasiekus žmogiškosios egzistencijos viršūnę, užkopus ten, kur nebesuvoksime ir savęs kaip gėrio – nes būsime kažkas aukščiau už gėrį ir blogį drauge? Ar blogis nėra ženklas ir nuolatinis mūsų būsenos tikrinimas, reikalingas kopiant į tą viršūnę?

Blogis „ne iš čia“ visuomet turi pabaigą, o jo vienintelė jėga – užkrato paplitimo stipris ir mastas. Žmogaus, jo kūno ir dvasios išniekinimas visada turi ribas. Tobulėja tik priemonės.

Prietaringas žmogus tiki, kad „velnias bijo kryžiaus“. O, jeigu jis galėtų matyti, kaip šis melo kunigaikštis sėdi įsitaisęs prie šventraščių ir atidžiai juos studijuoja, idant galėtų mokslingai ir sklandžiai pagrįsti savo apgaulės, kaip mokosi šventų žodžių, kad paskui, cituodamas ištisas pastraipas, suteiktų joms visiškai kitą prasmę! Niekas jam neteikia daugiau džiaugsmo, kaip melo įvilkimas į tiesos rūbą. Tik dvasia, veikiau jos nebuvimas – jos pakeitimas klampia, tamsia, nepermatoma kaip rūkas antidvasios substancija, kurią ypatingais atvejais išduoda slogus, dvokiantis ir kvaitinantis kvapas, – parodo, kas iš tiesų po blizgančia išore slypi. Ir ne visada bausis jam maginis žegnonės gestas.

Kada velnias pikčiausiai šiepia iltis? Kai atsisakai dangstyti jo darbus.

Kad ir kur iškiltų dieviškasis Motinystės aspektas, jis nepalieka vietos iškreiptai, tamsiai, gyvuliškai veiklai. Todėl jo taip nekenčia blogio jėgos, visai žemindamos ir keikdamos Motinos vardą, įsigaudamos į slapta jaunų žmonių širdies kerteles ir skatindamos jai nepaklusti, jos negerbti ir galiausiai atmesti ją pačią ir visa, kas iš jos kyla. Keiksmazodžiai sukuria stiprią energetinę zoną, per kurią nepajėgia prasiskverbti joks šviesos spindulėlis. Keiktis – vadinasi, kaskart atnašauti ir atlikti bjaurų magijos veiksmą.

Sakoma, „prasmego skradžiai žemę“, tik sausai supoškėjo, sutraškėjo, kaip perkūniui sugriaudus... Kodėl taip trošku, beviltiška ir baisu pragare, kaip

piešia mūsų vaizduotę, kuriai atrodo, kad niekas ten mūsų nebeišgirs, ir būsime pražuvę amžiams? Ogi ten nėra aido.

Pirmas uždavinys įsikūnijusiai sielai – atpažinti blogį ir suvokti jo veikimo būdus bei įrankius, kuriais jis operuoja.

Noras valdyti yra demoniškumo požymis, savivalda – dieviškumo žymuo.

APIE DEMOKRATIJĄ

Demokratijos pranašumas yra kokybinis veiksmo žmonių, ilgai brandinusių idėją ir savarankiškai ką nors nusprendusių, ir žmonių, ugdytų autoritarinėje, totalitarinėje arba nedemokratiškoje visuomenėje, kurie arba nesugeba priimti tinkamo sprendimo, arba, nelygu kokia jų prigimtis, įgytą patirtį palikuonims stengiasi perteikti muštro metodais, skirtumas. O kai pastangos neduoda vaisių, pastarieji tampa konservatyviais retrogradais, ribotais, piktais žmonėmis, kurie sudaro armiją, nepajėgiančią diegti tradicinių vertybių vien dėl savybių, kurias silpnumo ir atvirumo akimirką patys prisipažintų turį. Negali savaime prigyti dalykai, įdiegti prievarta. Nukritus tabu uždangai (laisvei įgijus pavojingo, nenusakomo elgesio gražios moters gundytojos pavidalą), atsiskleidžia tikroji žmogaus prigimtis.

Žmogui valdžia nei reikalinga, nei jis ją pakenčia ar kažin ko iš jos rimtai tikisi. Tiesiog jis dar neatsikratė primityvaus čiabuvio noro pasipuošti pigiais niekučiais. Problemų kyla tik tada, kai tie blizgučiai ima brangiai kainuoti: kas gi nori už bevertį niekalą mokėti gryną piną?

Terorizmas yra labai korumpuotos valdžios, nebepajėgiančios sveikai valdyti šalies, požymis. Būtent valdžios, kurios ilgalaikiai veiksmai žmonių sąmonę degradavo iki tokios kraštutinės ginties formos. Mūsų amžiuje teroras ima keisti griežtais ir kilniais principais besivadovaujančią kario instituciją ir rafinuotą karybos meną, kuris tampa nebepajėgus ir neveiksmingas, kai iškreipiama garbingos kovos esmė.

Tik šiais laikais, dėkui gausioms istorinių mūsų ekranizacijoms, Achilo ar Aleksandro Makedoniečio žygdarbiai ima atrodyti visai ne kaip

žygdarbiai, o kaip kruvina beprotybė, mėsmaalė, į kurią pastūmėjo vyriškas egoizmas ir megalomanija. Aukos nebeatrodo vertos vis primityviau ir barbariškiau atrodančių kovos motyvų. Sakote, žmogų valdo du priešingi principai: *eros* ir *thanatos*? Bet jie visai neprieštarauja vienas kitam! Veikiau šie principai vienas kitą inspiruoja ir yra neatsiejamai susiję *vyriškosios* saviraiškos požymiai. *Eros* visada veda į *thanatos*. Ir priešingai.

Trapios demokratijos šalininkai dažnai primena apsimetėlius Kalėdų senelius, kurie nenori matyti, kad supuvusių totalitarinių režimų monstrai, perdažę savo baisias, girgždančias humanizmo naikinimo mašinas, varomas aklos jėgos, veiks tol, kol jų niekas nesustabdys. Jos šienaus tol, kol bus galvų. O paleisti pabūklą, raketą ar paprasčiausią žoliapjovę yra neką pavojingiau, nei žmogų išleisti į pasaulį. Mat sugedus mechanizmo darnai, ir vieną, ir kitą sustabdyti darosi nebeįmanoma.

Romantikų iškiepyta nacionalinio orumo idėja atgaivina engtas tautas, bet egocentrines, sergančias mesianizmu bei šovinizmu, ilgą laiką vykdžiusias ekspansiją ir priespaudą kitų tautų atžvilgiu, ištumia į dar pavojingesnę kolektyvinės megalomanijos pragarmę.

Kai pastaruosius penkiolika metų (1990–2005) buvau demokratizacijos proceso liudininkė, mačiau iš tiesų ką kita: vadžios buvo paleistos ten, kur buvo naudinga, ir nežmoniškai varžomos teisės ten, kur taip pat buvo naudinga. Daugiausia buvusiems totalitariniams ar autokratiniais valdytojams, nors ir jie bejėgiai papūsti prieš permainų vėją. Buvo keista ir juokinga žiūrėti į naivias ir negrabias, bet pirminio šviežumo nestokojančias prasisiekėlių pastangas griebti, lobti, puoštis, svaigti, ryti, tapti tuo, kuo nesi, ir šioje vietoje tiktų pusė didžiojo lietuvių kalbos žodyno veiksmažodžių šiam putojančiam tapsmui apibūdinti. Dabar viskas aprimo, nusistovėjo, apsinešė nenuoširdumo dulkėmis. Tai, kas atrodė laikina kaip žaidimas, tapo rimta, visai nebejuokinga ir dažnai rūščia tikrove.

Didžiausia Lietuvos nelaimė ir silpnybė yra įsisenėjusi, agresyvi gerontokratija. Kartos natūraliai (ar bent jau geranoriškai) viena kitai neužleidžia vietos, ir jaunas žmogus pagal amžiaus dėsnius neturi galimybės plėtoti savo sugebėjimų, bręsti ir klestėti. Jis neįsileidžiamas į jam priklausytinas erdves. Jis tiesiog negali išsireikalausiti teisės sau gyventi! Šis reiškinys turi

ilgalaikes pasekmes, nes gerontokratinėje visuomenėje nepageidaujami ne tik į pilnametystę įžengę piliečiai, bet ir jaunos šeimos su vaikais, su kuriais elgiamasi kaip su atgrasia našta. Visur, pradedant šeima ir baigiant mokykla, kyšo iškreiptas, tiesiog patologiškai priešiškas požiūris į savą atžalyną. Tad ko stebėtis, kad jis žudosi ir elgiasi atžagariai⁵? Visuomenės būklę akivaizdžiai parodo tik vienas rodiklis: jos *požiūris* į jaunimą ir vaikus. Lietuvoje visuomenę valdo žmonės, kurie sensta, bet neįgyja gyvenimo patirties. Jie remiasi regimybe ir vienadiene nauda, vaikosi tuščių tikslų. Tai argi juos galima pavadinti suaugusiais ir išmintingais, kaip ir pritiktų? Tikrai subrendusieji užleidžia vietą vaikams ir anūkams ir džiaugiasi laisvu laiku, likusiu iki pažinties su kita tikrove. Meldžiasi ir kreipia mintis Dievop, o nesivaiko amžiui nebepritinkančių malonumų. „Išeina“ į mišką ar dykumą. Jie visomis jėgomis ruošia sau pamainą, ir tai daro visą darbingą gyvenimą. Bet ne! Apie žilagalvę išmintį nūdien galime tik pasakose pasiskaityti. Šitie gi rūpinasi, kaip ilgiau išlaikyti fizinę jaunystę ir pasimėgauti jos vaisiais.

Nesubrendusių senių valdžia yra tikriausias šalyje klestinčios bedievystės įrodymas. Tai liudija ir visiškas abejingumas tiems, kurie juos turės pakeisti, netikęs santykis su jaunąja karta ir ypač akivaizdus nenoras ugdyti įpėdinius savo veiklos sferoje, ir politikoje, ir bet kurioje kitoje profesinėje srityje žiūrėti bent trisdešimt metų į priekį. Patirties perėmimas šalyje merdi, mat susijęs su prestižinėmis darbo vietomis. Argi taip elgiasi tie, kurie žino sielos poreikius ir pripažįsta valdžią, aukštesnę už savo? Bet juk šie atėjo iš ten, iš ateizmo praeities. Tai ar gali toli nueiti? Nerūpėtų, jei nežinotum, kad su savimi į pragaištį tempia visą kraštą.

Silpniausia Lietuvos politinės sistemos dalis – netikra kairė. Taip politika ir šlubuoja: kairė vis mina į dešinę. Pinasi jai kojos, mat buvusiesiems nepadedą net ramentai.

⁵ Vienas, sakykime tiesiai, klaikiausių reiškinių yra reketuojanti šešėlinė korepetitorių sistema. Abejotiną moralę, kurios pavyzdį mato vaikai, tamkart paliekant nuošalyje, reiktų atkreipti dėmesį į svarbiausią faktą: ir taip nežmoniškai apkrauti mokiniai yra verčiami paskutines laisvalaikio valandėles praleisti prie tų pačių pamokų! Iš vaikų atimama didžiausia vertybė: sveikata ir vaikystė. Pertempti nervai, nepagarba ir nusivylimas ugdytojais, perdėta egzaminų baimė, neviltis, autistinės nuostatos, susijusios su dirbtinai eskaluojama panika dėl ateities, vietoj natūralios draugystės diegiama nesveika tarpusavio konkurencija, pagrindiniu viso gyvenimo etalonu tapęs kriterijus – pinigai ir privilegijos... Visa tai ir daugybė kitų „pašalinių“ reiškinių yra mokestis už banaliai trumparegišką krašto politiką, kuri yra tokia pat banali kaip ir duobkasio strategija, kurią turbūt vainikuos didžiausias laimėjimas – sveikų vaikų žudymo dar įsčiose įteisėjimas, palankus iš mirties verslą darantiems mąstantiems plėšrūnams.

Mažoje valstybėje galima sukurti nuostabiausią rojų. Bet jeigu ji valdoma neteisingai, tuomet ir pragaras joje klaikiausias, ir jo atributai regimiausi.

Dėl žmogaus teisių pažeidimų kyla vis daugiau ginčų, ir juo toliau, tuo bus gražiau. Mat stengiamasi žmogaus teisėmis paversti visa, kas norima. Jos ima prieštarauti viena kitai. Tad ar ne geriau įvesti papildomą sąvoką, kad tie ginčai pagaliau liautųsi? Pavyzdžiui, teisės žodyną praturtinti terminu „gyvulio teisės“ (atskirai nuo gyvūnų globos). Tik iš pradžių reikėtų atskirti, kuo žmogus skiriasi nuo gyvulio. Veiksmai, kurie būdingi ir žmogui, ir gyvūnui, ir net augalui (valgymas, miegas, dauginimasis ir pan.), atskirtini nuo savybių, kurios sudaro žmogiškumo esmę: kūryba, meilė, pasiaukojimas, tyrumas, dosnumas, gebėjimas mąstyti, save reflektuoti ir valdyti instinktus bei visi kiti skiriamieji požymiai. Tada ir paaiškėtų, kokioje visuomenėje gyvename ir kieno teisės giname: besistengiančio sublimuoti prigimtį žmogaus ar gyvulio žmoguje.

Žmogus iš prigimties yra socialus. Kapitalizmas, suteikęs pirmenybę plėšrių instinktų valdomo žmogaus ašybei, kad ir kaip dangstomai laisvių ir teisių plunksnomis, yra priešingas aukštesnei jo prigimčiai, kuri ir išskiria jį iš kitų gyvų būtybių. Tikra laisvė ateina iš susilaikymo, gerovė – iš sambūvio. Net ir norėdami negalime būti kitais, o kiti – mumis. Tad ko būgštauti, nerimti, pavydėti? Reikia tik būti savimi ir leisti save atskleisti kitiems. Visi mes įnešame po kruopelę į kūrinijos žaismę.

Kai žmogus atsigręžia į pasaulį ir mėgina jame gyventi pagal vidinės tiesos kodeksą, jis pereina kelias stadijas: iš pradžių nuostabą, paskui baisėjimąsi, pasipiktinimą, nekantrą ir pyktį, įtūžį, neviltį, abejonę, resignaciją ir galop – abejingumą. Visai išsilaisvina suvokęs, jog neįmanoma vesti dialogo su visuotinai paplitusia kvailybe ir tiesiog tuo, ką galima įvardyti kaip *idiotizmą* didžiąja raide. Tai *šrekų* ir jų *nuotakų* triumfas – riebių baidyklių, mėginančių apsimesti ne žmogėdromis, klestėjimo metas. Posakiai „labai miela“, „žavinga“, „puikus skonis“ išėjo iš apyvartos visuomenėje, kuri nebepajėgia pasinaudoti jai įgimto *žmoniškumo* džiaugsmiais. Ką jau kalbėti apie rafinuotesnius dieviškuosius malonumus.

APIE DORYBES IR TRŪKUMUS

Gimti – tai prisiimti atsakomybę.

Viešai kaip katės besiglaustančios porelės man sukelia juoką, nes atrodo kvailai ir nenormaliai, ne tik nepadoriai: deja, jos taip atrodo ir pasislėpusios nuo žmonių akių. Ir vis dėlto nesuprantama, kaip galima brangiausią ir intymiausią kūnišką santykį patiekti viešai it kepsnį mugėje plėšriems minios dantims.

Pasaulis paprastai neturi laiko gilintis į savo artimo problemas. Jis pasitenkina žaibo greitumu plintančia kažkieno apie kažką kuriama opinija. Vos tik paminėjus tam tikrą personą, smegenų kompiuteris akimoiu išmeta esamą etiketę, į kurią atitinkamai reaguojama. O, kad pasaulis taip neturėtų laiko klausytis tų, kurie kuria etiketes! Kiek laiko žmogus sutaupytų, su kitu žmogumi elgdamasis pagal tai, koks jis yra tą trumpą ir brangią susitikimo akimirką!

Ypač įkyrus žmonių puikavimasis, esą *aš pirmas* tą ir aną padariau, sugalvojau, pasakiau... Ak, menkybė... Tie, kurie eina pirmi, visuomet tyli, o retkarčiais atsigręžę į tuos, kuriuos nemačiomis veda, su atlaidžia šypsena stebi netvirtus jų žingsnius.

Išminčius ne tik atskiria pelus nuo grūdų, bet rinktinę, daigią, pirmarūšę sėklą padeda skyrium nuo prastesnių.

Kiek juokingas, nenusipėjamas, kartais atrodamas kaip arogantiškas keistuolis ar beprotis išminčius, neretai ekscentrišku elgesiu laužąs nusistovėjusias elgesio normas (taip pat ir nuo senovės žinomas *amoralias normas*), gali būti sektinas pavyzdys be baimės visuomenei virsti anarchiška laisvėjančių individualybių, savotiškų mini išminčių, bendruomene? Bijoti pamato nėra: pakitus sociumui, o jiems atlikus skirtą vaidmenį, jie pagaliau galės nusimesti Hamleto kaukę.

Išminties gelmė matuojama pagal tai, kiek išminčius turi sąžinės nesinaudoti kitų žmonių kvailumu ir neišmanymu arba savo dinaminės išminties, kuriai konkurencija tėra vienas juokas, nepanaudoti žemiškiems siekiams.

Juo didesnę šviesą ir gėrį, tiesą ir palaimą yra pasiekęs žmogus, tuo didesnė, baisesnė ir gilesnė esti jo kančia, patyrus tamsybes. Tik prieblandų žmogus, žmogus-ne-žmogus, pusiau dar žvėris, kenčia kitaip. Jam kančia susijusi, neatsiejamai sumišusi su džiugesiu, nes jų šaltinis tas pat, ir viskas rodosi savo vietoje; ir tam žinančiajam prisideda tas anų nežinojimo siaubas, tas nuolankumas, su kuriuo jie ramiai priima nežinojimo aklybę, ir vienintelis kelias išsigelbėti iš šios kančios yra užuojauta.

Nieko neatsitinka tik išverstakailiams. Taip pat ir nieko gera, amžina, šviešaus, nepaprasta.

Kam reikalingas Mokytojas? Tam, kad paprastas žmogus išgirstų tiesą ir vadovautųsi ja, net ir nepajėgdamas iki galo suvokti, ką ji reiškia ir teikia. Todėl nieko nėra baisiau už netikrą mokytoją.

Iškreiptą sąmonę geriausiai atspindi visuotinai įsigalėjęs požiūris į dauginimąsi. Gamtininko akiai, kuri geba gėrėtis gamtos grožiu ir stebuklais, bet kurios rūšies kopuliacija tėra natūrali gyvybės sklaida. Žmogus, sueityje įžvelgdamas kažką nepadoraus, iškreipia požiūrį į vieną intymiausių gamtos veiksmų, vykstančių tarp aukštesniųjų gyvūnijos rūšių, kuriai gamtiniu požiūriu priklauso ir žmogus. Tai aiškiai matyti, žmogų-gyvulį įstačius į bendrą evoliucijos grandinę ir stebint aktą nesuinteresuoto gamtininko akimi: nieko, kas nebūtų šiaip visai nekalta ir normalu, jis nepastebėtų. Ir priešingai, jei iškreipta ir nesveika seksualinė fantazija, klestinti ekranuose, *shop'uose* ir galvose, būtų taikoma visoms gyvybės formoms, ne tik patiems sau, tai yra vyraująs seksualinis požiūris perkeltas į visą aplinką, turėtume rausti iš gėdos ir sukti akis... nuo, pavyzdžiui, gėlių, kuriomis taip grožimės ir laikome nekaltybės simboliu! Juk, taip žiūrėdami, grožėtumės ne kuo kitu, kaip atkištais augalų lytiniais organais, piestelėmis ir kuokeliais, laukiančiais vabzdžių, atskrisiančių juos apdulkinti! Tad koki požiūrį, gamtininko ar seksualinio gašlūno, atspindi Auguste'o Rodino pripažinimas, esą moters lytiniai organai jam primena išsiskleidusią rožę? Kokia padermė vietoj *Self-existence* skaito *Sex-existence*?

Kita vertus, gebėjimas reflektuoti, atsiradęs su mąstymu ir būdingas tik žmogui, atskleidžia prarają tarp pirmąsčio žmogaus, kuriam lytiniai santykiai yra tokio pat normalumo veiksmas kaip miegas ir valgis, ir XXI amžiaus būtybės, kuri nebegali grįžti į palaimingą Adomo ir Ievos

nekaltybės (nesąmoningumo?) būklę, nes tarp jų, be kita ko, atsistojo nešvankybė. Sekso industrija diegia ne grįžimą į rojus būklę, o jo priešybę, nes sekso samprata neišvengiamai susijusi su perversijomis, prievarta, persisotinimu, asmenybės dezintegracija. Anomalijų fiesta virsta realybe, Boscho pabaisos atgyja. Tam, kad žmogus smuktų žemiau pasiekto lygio, jis turi šią refleksiją ir protą sunaikinti.

Seksas pagal reguliarių grafiką nėra jokia fiziologinė būtinybė. Orgiastinės kopuliacijos yra savitiksliis dalykas, kuris gali būti nesusijęs su kitais žmogaus gyvenimo aspektais. Tačiau ši mirtino poreikio „dogma“ nuo mažens taip kalama į galvą, kad net ir ta mažuma, kuriai skirta gyvenime remtis kitais kriterijais, pradeda manyti, jog ji gyvena „nevisavertį gyvenimą“. kažkas tai turi pagaliau pasakyti vien to nedaugelio labui.

Biologai skelbia, jog dauginimosi aistra ir geismas atsirado su reptilijomis. Taigi geidulingumas ir seksualinis alkis yra evoliucijos pakopos, kurioje suklestėjo reptilijos, apraiška ir reliktas. Tai gyvatėms, driežams ir kitiems šliužams būdinga savybė. Tarkim, varlių patinėliai taip trokšta sekso, jog užpuolę patelę neretai ją net uždusina. Pasirodo, ir tikslieji mokslai gali būti naudingi, mėginant suvokti tai, kas žmogų išskiria iš kitų gyvūnų. Beje, tai tėra patogiai primirštos tiesos, kurias žinojo mitų ir pasakų kūrėjai. Antai archetipinis jose yra varlės ar rupūžės vaidmuo. Coliukę žūtbut nori vesti bjaurus varlys, ir vargšelei tenka gerokai pasistengti, kad ištrūktų iš glitaus varliaus glėbio; princui tenka bučiuoti užburtą varlę ir panašiai. Tačiau pasakose visuomet išlieka sublimacijos ir transcendencijos veiksmas, reptilinės savimonės įveika. Tuo pasakos ir skiriasi nuo gyvenimo.

Juo žmogelis menkesnis, tuo tvirčiau jis stovi ant žemės; juo labiau jame išsikerojusios silpnybės ir ydos, tuo įžūliau jis laikosi ir jas gina. Šiais laikais, kai įžūlumas laikomas drąsa, jis yra mažiausiai kritikuojamas. Ir kaip kritikuosi tokį, kuris neturi aiškos pozicijos, bet turi pozą? Apskritai vengiama tokį, neduokdie, užkabinti. Primityvios formos gyvybė yra užėmusi „teisėtą“ nišą pasaulio įvairovėje, tad nedirsk jos „teisės egzistuoti“ nė pirštu paliest. Užtat kiekviena nauja, aukštesnės gyvybės forma, pranašesnė sąmoningumu, gražesnė, galingesnė veikimu, turtingesnė ir nepalyginti subtilesnė turi kantriai laukti, kęsti nesuvokimą, abejingumą, priešišumą ir nepripažinimą, kol įrodo faktą, jog ji ne tik egzistuoja, bet, kaip ir kitkas,

turi „teisę egzistuoti“, yra logiška bei natūrali naujausia visuotinio kosminio judėjimo pakopa, šviežiai pražydęs dar neregėtas žiedas.

Nekaltybės gali netekti vien girdėdamas, kaip žmonės aplinkui mąsto.

Supilietinta nešvankybė, ypač mene, virsta vertinimo standartu. Pradedama veikti grandininė apgaulės reakcija: juo įžūliau ir atviriau, tuo skaisčiau spindi gerbėjų akys.

Vadinamoji provincija yra pasislinkimas iš centro į užribį. Tačiau tai – vidinė „provincija“, užribis arba paribys; išcentrintas, nuašintas gyvenimas, ne talento neturėjimas, o nedrąsa jį išskleisti, savotiškas centrinės ašies, patybės, ignoravimas. Galima būti provincialu sostinėje arba elito žmogumi kaimo glūdumoj: viskas priklauso nuo galių sutelkimo į vienintelę teisingą asmenybės šerdį, kylančią Dievop, kryptingos valios sutelkties į tikslą, niekam neleidžiant suabejoti savimi (Orvido pavyzdys). Provincialų nelaimė yra savanoriškas sutikimas būti tais antrarūšiais. Tai lyg koks nuolankus paklusimas vaidinti antraeilius vaidmenis, nors visiškai akivaizdu, jog kone kiekvienas žmogus gali tapti scenos žvaigžde. Tai ne vietinis, o universalus reiškiny. Tačiau tikroji provincija, sritis yra ne tik provincija kaip geografinė duotybė, o kultūros, gravituojančios vadinamųjų megapolių link, savasties versmė ir tautos ateities garantas. Tai, kas niekinamai ir klaidingai vadinama provincija, tėra nutolimas nuo esminės saviraiškos formų, – tai ilgalaikės betoninių megapolių plėtros padarinys.

Argi galima gyventi tarp žmonių, kurie kitam nuolat linki pikta?

Apie nešvankybės kalboje ir literatūroje galima pasakyti tik tiek, kad, jei skaitant net talentingiausiai parašytą knygą, tarpueilių išmintis galvoje virsta tarpukojais, gali įtarti, kad kai kurios rašytojos turi įprotį, prieš įsidedamos kritiką į kišenę, pirmiau įsiversti jį į lovą. (Pakeitus lytis vietomis, veiksmas išlieka.) O rimtai kalbant, nejučia pagalvoji: niekink savo kūną, bet neniekink to, kas man šventa – kalbos ir švaraus, nesuteršto popieriaus lapo. Pasitaiko ir žūtbutinių mėginimų įtikinti skaitytoją, jog paleistuvė ir šventoji yra vienas ir tas pat, ir, norint pasiekti išrinktąjį statusą, netgi pageidautina „duotis“ su visais iš eilės, pirmenybę teikiant šventikų luomui. Šventųjų bendravime su Dievu įžvelgiamas erotinis turinys (apie

tokios žiūros perversiškumą/primityvumą jau kalbėjome⁶.) Ši labai patraukli perspektyva kiek klaidinga, kaip ir visa išmintis, kurią bandoma *natūralizuoti*. Natūralizacija, arba jos sinonimas *legalizavimas*, dažniausiai besireiškiantis kaip erotizacija, su transcendencija nieko bendra neturi, jei išlygą darysime tik tiems atvejams, kai ir blogis tarnauja gėriui, o neišmanymas – pažinimui, tačiau tą akimirką blogis dėl to nesiliauja būti blogiu, o neišmanymas – neišmanymu. Žinoma, šis paradoksas egzistuoja, tik, jei nori žengti į pragarus ir kažkam padėti, turi būti tobulai švarus arba bent jau stojiškai ištverti išorėje, kūne ir su kūnu vykstančius procesus kaip atsi-jusius nuo vidinės dvasinės tikrovės. Tačiau pragaro iškėlimas iki dangaus, kai pasitenkinimą teikiantys fiziologiniai traukuliai prilyginami sakramentiniam aktui, yra nuolat atnaujinama pastanga, geriausiu atveju liudijanti pretenzijas į šventumą, nenorint atsisakyti senojo palikimo. Čia reikia būti labai atsargiam, kaip su grybais: nors žalia ūmėdė ir labai panaši į žaliąją musmirę, apsirikimo kaina esti labai žiauri. Pamėginus perfrazuoti žinomą teiginį, išryškėja visa laikysenos veidmainystė. Ar apsiverstų liežuvis viešai skelbti, kad kiekviena šventoji yra paleistuvė, bet ne kiekviena paleistuvė yra šventoji? Egzistuoja ir kitokių pavojingų versijų, pavyzdžiui, teiginys, kad Jėzus Kristus Lozorių prikėlė homoseksualiu būdu. Remiantis tokia logika, kunigų homoseksualumas būtų pateisinamas ir net sveikintinas reiškinys. Deja, visuomet kyla įtarimas, kad panašias fantazijas mėgina įpiršti atitinkamos pasaulėžiūros asmenys. Žinoma, visuomet reikia turėti galvoje, kad kas galima Jupiteriui, tas nevalia jaučiui. Deja, dažnas jautis pretenduoja į Jupiterio statusą.

Puvimas ir degimas – tas pat gamtinis procesas, tik vienas lėtas, kitas greitas. Taip ir žmonės – vieni pūva, kiti dega.

Paprastai liežuviais nuplakami iš gerų, padorių šeimų kilę vaikai, nes jie nesugeba įžvelgti aplinkos purvo ir nė nenutuokia, kaip reikia manipuliuoti davatkų kuriama opinija. Klasta ir veidmainystė jiems yra nesuvokiama ir neegzistuojanti bjaurastis, todėl jie nežino, kaip apsiginti. Jie lengviau nei kiti gali per klaidą ir kažkieno sąmoningą piktavalybę pakliūti į neva skandalingas situacijas. Tik viena yra gerai: ilgainiui ši dirbtinai eskaluojama purvo upė neišvengiamai atsigręžia į jos iniciatorius.

⁶ Šioje vietoje prisiminiau anekdotą apie tarybinį santechniką, kuris į Ermitažą kaip į pornografijos saloną eina pasižiūrėti „nuogų“ paveikslų, kurie jame sužadina atitinkamas reakcijas, rodančias kultūrinio bei dvasinio išprusimo lygį.

Lietuvoje per rusmetį ir sovietmetį išliko ne tiek daug taurių, autentiškas tradicijas išlaikiusių, inteligentiškų ir ideologiškai nesusitepusių šeimų. Ir per visą antrosios nepriklausomybės laikotarpį, kai jų atstovai mėgina išeiti į viešumą ir užimti jiems teisėtai priklausančias aukščiausias pozicijas valstybėje, galima pastebėti vykdomą dėsningą jų autoriteto ir prestižo menkinimą, mėginimą sukompromituoti, dergti iš piršto laužtais kaltinimais ir amoraliais veiksmais: veikiama pagal instrukcijas, kurių buvo išmokta specialiose mokyklose. Tiesiog įdomu, kiek tai dar tęsis?

Nėra ir nebuvo nė vieno žmogaus, nuo elgetos iki karaliaus, kuris nebūtų pamokytas, kad nėra jis teisus, visagalis, neklystantis ir visa žinantis.

Kai iš santykio su žmogumi lieka tik vienišas dulkėtų, aptrintų laiškų pluoštelis, tada suvoki, kad ir kitam iš tavęs gali likti tik dulkė, miražas, prisiminimų draiskanos.

Žymūs ir įdomūs žmonės kartais ima girtis sudeginę savo dienoraščius. O juk tai buvo ilgų metų apmąstymai, neįkainojamos istorinės vertės užrašai, kurie išsamiai atspindėjo gyvą jo santykį su gyvenimu. Kitos, daug gudresnės tautos iš tokių dienoraščių jau seniai yra pasistačiusios meno ir mokslo rūmus, apsigynusios šimtus disertacijų, asmeninę patirtį ir žodį į pasaulį įvedusios kaip neginčijamą bendrosios kultūros laimėjimą.

APIE MUZIKĄ

Banalus pastebėjimas apie muziką ilgai galvą laužiusio žmogaus: „Atleiskite, bet man Beethoveno Devintoji daug *šiuolaikiškesnė* nei daugelio *dabartinių* kompozitorių, kurie daro senas klaidas, kūrinuose įkūnydami ne ką kita, kaip nuobodybę, lėkštumą ir menką šio meno technikos išmanymą, visą šį „modernizmą“ pasendindami ir akimirksniu nugramzdindami į neižvelgiamus žmogaus kūrybinio priešaušrio tolius, kai jis tik mokėsi kurti.“

Mozarto muzika – atskiras garsinis kosmas, kaip spindintis kristalas nuskięs nuo kaž kurios dangiškosios sferos dieviškos Begalybės ir Amžinybės monolito ir nukritęs žemėn. Jis visais parametrais išbaigtas ir tobulas ir

kartu neturi nei pradžios, nei pabaigos, kaip rondo forma. Rondo – tai ciklas, tai ratas ir visa jo simbolika. Galbūt todėl, galvojant apie „žvaigždės“ fenomeną, į galvą ateina vienintelis aiškiai tinkamas vardas: „Mozartas.“ Tardamas jį girdi, lyg jis skimbčiotų, ypač skiemuo „-zart“, spindėtų it sidabrinis dangaus kūnas nepasiekiamame aukštyje. Staiga atėjo į galvą paaiškinimas, kodėl jį atliekant taip skausmingai ir aiškiai girdėti kiekvienas falšas, kiekviena nešvari nata... Jo partitūrose nieko negalima keisti, pridėti, atimti, sumeluoti, neišlaikyti ar perlaikyti. Trūkstama nata ar netiksli frazuotė sukelia tokį pat efektą, lyg žinomame žvaigždynų atlase pritrūktų žvaigždės arba ji būtų neteisingoje padėtyje kitų žvaigždžių atžvilgiu... Dieną danguje negali trūkti Saulės, o naktį – Mėnulio. Taip ir Mozarto muzikoje negali trūkti nė vienos natos.

Tą dieną, kai Žemėje nebeskambės Mozarto krištolas, žmonės arba bus sugriovę šią civilizaciją, arba perėję į visiškai kitą lygmenį, kuriame spindės nauja Mozarto žvaigždė.

XX amžiaus muzika iš pradžių grįžo į kūdikystę, o paskui, vėl tarsi iš naujo atrasdama garsą po garso, dermę po dermės, ritmą po ritmo, nėrė į chaosą, kurio tamsybes ir aformiškumą galima palyginti tik su pasąmonės klampyne. Jai nebeužteko užuominų į atonalumą, disonansų artumo nuojautos, simboliškų disharmonijos gestų, kuriais saikingai kliojęs praėjusių amžių kompozitoriai. Kad galėtų atskleisti visą savosios padėties bejėgiškumą ir sutrikimą, jie neproporcingumą ir piktnaudžiavimą kuriuo nors vienu garsinės medžiagos aspektu padarė būtina išraiškos priemone. Tačiau kai kurie jų, senajam pasauliui tarę „sudie“ ir drąsiai šokę į chaoso vandenį, iš sudužusio laivo skeveldrų sugebėjo sukurti naują darną ar bent jau jos ilgesio kupiną plaustelį, kaip vilties simbolis plūduriuojantį ant neišmatuojamos garsinės sumaišties vandenyno.

Per garsiakalbius, muzikos centrus ir visus įmanomus technikos prietaisus žemėje be paliovos trenkiantys primityvūs ritmai ir skurdžios melodijos žmonijai padarys daugiau žalos nei visi karai, badas ir epidemijos kartu paėmus.

Daugelio nūdienos kompozitorių pastangas galima apibūdinti kaip beviltišką siekį įgelti tikriesiems meistrams. Šis siekis visada subliūkšta, o jų kuriamą garsų chaosą dažniausiai neklystamai įvertina mūsų nervų sistema bei saulės rezginys. Didžiumą vadinamosios šiuolaikinės kūrybos

ir reikėtų vertinti kaip asocialių nebrendylų keliamą triukšmą. Gali būti, kad visas šis laikotarpis su menkomis išimtimis atliks užsklandos funkciją. Kaip kinų ritiniuose, kuriuose teksto dalis skiria tušti tarpai. Taigi visumos požiūriu ši postmodernybė su visa ko galimumu ir perversiškais eksperimentais, kaip ir bet kuris kitas amžių eigoje lyg infekcinė liga pasikartojantis nesveikumo poreikis, ko gero, dvasiniame žmonijos istorijos kelyje tėra siauras baltų juostų stulpelis.

Pats gražiausias muzikos kūrinys – Dievo sukurtas kosmosas, jau egzistuojantis partitūroje nuo pradžios iki galo. Tačiau jam svarbiausia, kaip tas natas sugrosime *mes*. Kūrėjui patinka žaisti niuansais ir sąskambiais, improvizuoti žmogiškaisiais instrumentais, nuo kurių jautrumo priklauso kūrinio atlikimo sėkmė.

APIE ATEITĮ

Ką galima pasakyti apie šią delčios civilizaciją? Gal tik tai, kad jai sudilus, stos juodžiausia aušrą pranašaujanti tamsa, kurios kraštas jau užslinko gimtosios žemės veidą.

Kažin ar toli ta diena, kai sukaupta istorinė informacija, intelektinės sistemos, mokymai ir faktai taps nebepakeliama našta, kaip storas rūdžių sluoksnis ant skaidraus stiklo, pro kurį nebematyti tiesos saulės? Ir bus nubraukta vienu rankos mostu, nes žmogui nebereikės kreiptis į antrinį šaltinį, mėginti semtis iš kito patirties. Ji visada liks vadinamojo *kito* patirti-mi; o jokia patirtis nėra patirtis iš viso, jei nepatiriama be tarpininkų. Žinoma, tai nereiškia, kad reikia ne mokytis iš kitų klaidų, o klysti pačiam, nors neretai tai yra vienintelis būdas išbandyti rūpimas idėjas savo kailiu.

Netiesa, kad žmogus nepasikeitė. Jis darosi vis sudėtingesnis. Pažvelk: šiandien vaiko žaislais tapo svarbiausi išradimai, dėl kurių kitados protus laužė didžiausi mokslininkai.

Tie, kurie skuba „į koją su laiku“, skuba į nebūtį, lyg trokštų kuo greičiau būti užmiršti, sutapti su tuoj pat pragaištančia tariamos būties akimirka...

Ateina laikas, kai ir poetinės išmonės *netiesos* nebegali pridengti žavūs nėriniai, kurie rodo tik nežinojimo padiktuotą klaidingą ornamentą. Pavyzdžiui, laiką pažinęs niekada neparašytų: *Veriasi laiko plati begalybė lyg vartai*. Ne tik plati ar siaura begalybė yra metafizinis nonsensas, bet ir žodžių junginys „laiko begalybė“ yra absurdiškas teiginys. Šypsaisi sau: o, jei tik autorius iš tiesų žinotų, kas yra Laikas! Sustingtų jam iš siaubo visos metaforos... Veikiau jau laiko sinonimas galėtų būti kažkas panašaus į „juodą visa ryjančią pragarmę“ ar „neišvengiamą kaip atpildas nebūtį“. Vartai – tik į begalybę ir amžinybę, į anapusybę ir panašiai. Poetams viskas leidžiama, tačiau ir poezija tiesos atžvilgiu turi būti tiksli.

„Priimk gyvenimą tokį, koks jis yra.“ Nieko nėra sunkesnio. Tiek to, priimsiu gyvenimą, tikrą, be iškraipymų, – tik „tokį, koks jis bus“. Ir tai – dar sunkiau.

Ko lauki to, kas neateina? Reikia laukti to, kas ateis!

APIE MEILĘ, VYRĄ IR MOTERĮ

Tikroji meilė turi slėptis kiaute kaip sraigė: vos tik ji nedrąsiai iškiša ragučius ir sutviska visa savo moteriškumo grožybe, tuoj pat prisistato tas, kuris šiurkščiu bakstelėjimu įstumia juos atgal.

Jis mato tik išorines moteriškumo apraiškas: akklasis, susiviliojęs ir susižadinęs miglomis ir rūkais, mano, kad moters kūnas tėra migla ir klaidinantis apvalkalas turinio, kurį jis dengia. Apgraibomis jis pažįsta moters kontūrus; jo akis aptemdęs dirbtinių pažibų rėksmingas juslingumas įvynioja į kūno minkštimą tai, kas brangiausia, o jis, nelaimingasis, vietoj tikrosios brangenybės – perlo – džiaugiasi kiaukutą gavęs.

Žemiškasis prisilietimas iš tiesų – taip mano ir Milašius, didysis krikščioniškosios meilės alchemikas – yra iliuzija, ir ne tik iliuzija. (Kažin kodėl Milašiaus mintys man lengvai suvokiamos ir nekelia abejonių, o juoką kelia mėginimai jo dvasinį patyrimą pritempti prie fiziologinių interpretacijų, kurios, žinoma, turi didžiausią pasisėkimą, nes daugeliui yra labai pageidautinos.) Milašiskąją idėją suprantu kaip simbolinę dviejų, vyro ir moters, sofiloginį pašnekesį. „Nesupratai, kad per daug tave mylėjau dvasioje, jog

suterščiau tą meilę nešvarių kūno prisilietimu. Bet kodėl, klausi tu? Jei mes abu pajėgiame įžengti į dvasinės slaptmės erčią ir mylėti vienas kitą tyru minties prisilietimu, lengvesniu ir švelnesniu už vėsus žiedo aksomą, ar negalime tos meilės išbaigti? Argi kūniškasis prisilietimas ir susijungimas, sakai, nėra tos nekūniškosios sintezės natūrali tąsa? Atsakau tau: ne, mielas, nes mūsų kūnai nešasi visą tamsybių ir nevilties, prietarų ir prievartos, skausmo ir netekties kraitį, paveldėtą per amžių amžius, ir kol tie kūnai nepersikeis, paliesti deginančios *transcendentinės* meilės jėgos, tol mūsų suartėjimas čia negalimas. Ne tik negalimas, bet neįmanomas, nes koks gi čia „susivienijimas“, kai trumpam susijungia dvi tamsios, užmarštin panirusios, beformės materijos atplaišos?“ Taip galėtų kalbėti Sofija iš kūno ir kraujo.

Jis slapčia beviltiškai troško, kad ji mylėtų jį kaip dievą. Ir kuris to netrokšta? Beveik visose patriarchalinės sąmonės kultūrinėse tradicijose aiškinama: „Mylėk savo vyrą kaip Viešpatį.“ O ji tuomet atsakė (žinoma, mintyse): „*Būk Dievas, tada mylėsiu tave.*“ Beje, nuolatinis šios giesmės refrenas yra „tikrai protinga moteris slepia savo protą“, gaunamas kaip paveldėjimas su kraičiu.

Kai moteris pavargs, kai nusvirs jos darbų išvargintos rankos, kai išdžius akių upeliai, nebesišypsos sučiauptos lūpos ir kūnas bus užrakintas septyniomis spynomis; kai nebepajėgs ji pakelti nebepakenčiamos prievartos ir pažeminimo, žiaurumo ir nedėkingumo naštos, matydama, kaip jos kasdienį gėrio kūrimo triūsą naikina grubios žmogaus rankos – tuomet ir ateis ta pabaiga, *pralaya*. Nuščius vaikų klegesys, nebesigirdės kūdikių verksmo. Nebyli, jau išėjusi iš išreikšties, stovės ji atokiai nuo griuvėsiais paversto pasaulio ir stebės, kaip paskutiniai saulės spinduliai slopsta ir užslenka juodos sutemos. Jei vyras nesugebės tapti moterimi.

Įrodykite, kad moters protą sudaro primityvesnės dalelytės, o sielos substancija padaryta iš kitos medžiagos! Kaip kitaip galite pagrįsti savo „pranašumą“? Kol kas sveriami tik mėsos kilogramai. Savivalė, pridengta puošniais filosofijos nėriniais, yra visas šių tamsių laikų „vyro“ pranašumas.

Moteris paklūsta vyro „tvarkai“ tuomet, kai aklas pavydas ir konkurencijos jausmas užgožia seserystės jausmus. Vienas vaikas šeimoje – tai seserystės ir brolystės institucijų žlugimo priežastis. Apie kokią dvasinę giminybę galima kalbėti, jei augantys po vieną – kaip vilkiukai – vaikai neišmoksta nė šeimyninės bendruomeninės santykių abėcėlės?

Gyvename vyrų pasaulyje, kuriame jie diktuoja sąlygas. Tai aktyvioji žmonijos dalis, ta, kurios viršus. Ką gi, sutikime su tuo. Ir nesistebėkime, kad podraug su lazeriais ir silikonais, pažangia vaistų karta ir naujomis šunų veislėmis jie išvedė tam tikrą moterų rūšį.

Įprastas maskulinistinis vyro ir moters santykių modelis: jam galima viskas, ji savaime turi būti nepriekaištinga kaip pirmąsyk iškritęs sniegas. Todėl puolęs vyras padoria moterį visada sukompromituos, bet neva nepuolusysis net reguliariai lankydamasis viešnamiuose liks baltas kaip sūris, jo nesuteps nė prostitučių lūpų pomada. Idiotų sukurpta „moralė“ galėtų pasinaudoti dar vienu minties vingiu (nors jis ir perdėm sudėtingas jų proteliui), kuris vyrą iškeltų į dar neregėtas akinančias viršūnes ir išbalintų iki kalkių. Kodėl nepradėti manyti, kad padori moteris iš meilės ir užuojautos puolusįjį gali apvalyti ir intymiu aktu jį išskaistinti? Jei nepadeda sveikas protas, gal padės ironija? Nežinomi Viešpaties keliai, tik nesikeičia kvailių klystkeliai ir nuomonės.

Gaila žiūrėti, kaip vyriškai stengiasi išsaugoti savo ilgai trukusią nepagarbą moteriai, kaip jiems brangus jos kalinimas, visokie draudimai, pavydus niekinimas, jos proto ir talentų ignoravimas, visapusiškas antrarūšiškumo ugdymas. Jie jau nebemato, kaip visa tai nuskurdina jų tikrovę, neleidžia reikštis meilės, žinojimo, dvasios pilnatvei. Daugiausia pasiekia tie vyrai, kurie išmintingai visą gyvenimą mokosi iš moterų: pirma iš motinos, sesers, paskui iš mokytojų, bendramokslių, kolegų, mylimųjų, pagaliau – iš dukterų. Tik jie sugeba iš tikrųjų mylėti visavertę, įvairiapuse meilę ir pasiekia karjeros viršūnę.

Dauguma vyrų nepasiekiamos moters atžvilgiu negali pranokti savo pavydo ir baimės, ir čia išsilavinimas lemiamos reikšmės neturi. Jei graži ir inteligentiška moteris nepajėgs nuslėpti savo pranašumo ir prie šios nelaimės dar prisidės tai, jog ji negalės ar nenorės po apsimestinio kvailumo kauke palaidoti fakto, jog tasai įsimylėjęs aistringas dvikojis jos nedomina, tuomet jos laukia kuo žiauriausias susidorojimas visose gyvenimo srityse, nes kerštas yra neišvengiamas vidutinybės su kelnėmis palydovas.

Dauguma vyrų iš tikrųjų gyvena ne su žmona, o su savuoju logosu. Šią liūdną tiesą patvirtina išvada, kurią padarė vienas „stipriosios lyties“ ir

intelektinio darbo atstovų: „Visa Europos kultūros istorija telpa į logoso galvutę.“ Citatoje lietuviškas falo atitikmuo pakeistas švelnesne forma. Ir tegu nešokiruoja jautrių šventeivų ši tiesiog tobulai taikli ištara, nes anksčiau ar vėliau kiekvienas nekaltasis susidurs su šia drastiška tiesa, krūptelės, bet paskui... įgis imunitetą.

Sutikusi geriausiomis savybėmis žaižaruojantį vyrą moteris turėtų suprasti, kad ji visiškai patenkina savoji, nes ji tikrai yra. Sutikusi svieto lygintoją ji turėtų žinoti, kad jis – potencialus grobuonis. Abiem atvejais reikėtų saugotis kaip ugnies.

Normalus vyras mato moters visumą, kartais tam tikras detales, atrodančias kaip per lupą. Bet visada, net ir tiesiai nežiūrint į moterį, jo radaras neklystamai ir nevalingai matuoja jos erotiškumo laipsnį.

Kad ir visiškai nevėkšla, kiekvienas vyras laiko save visagaliu. Jei jūmyse glūdi veikiau Marija, o ne Morta – šalia jūsų visada yra geriausia jūsų draugė. Gali būti, kad jam pasisekė, jeigu ji slepia savyje Magdalena – su pastarąja būti viešpačiu lengviausia. Tačiau vyras nenučiuoja, kad Marijoje išsitenka ir Morta, ir Magdalena. Tik tikras visagalis gali tai įžvelgti, atskleisti ir tuo džiaugtis.

Mūsų moterys gerai susipažinusios su itin paplitusia gamtos anomalija: gundantis mirazas pasirodo ne tik dykumose, bet ir ten, kur lietūs lyja, upės teka.

Vyrų giminė, kiek mums leidžia įžvelgti istorinė analizė, tai yra ne per ilgiausiam laikotarpy įkalintiems įvykiams ištikimas žvilgsnis, kaip įmanydama stengėsi – ir galop jai tat pavyko – išstumti moterį iš aukščiausių visuomenės gyvenimą reguliuojančių institucijų. Vyr. g. tai darė neretai iš meilės silpnesnėjai lyčiai ir norėdama apsaugoti ją nuo sunkumų, o iš tikrųjų – apginti nuo kitų savo giminės atstovų. Ypač šiurkščiai ji buvo nuversta nuo religijos pjedestalo. Dievo žodyje iki šiol tebežioji skylė ten, kur turi sleistis moteriškasis Dievystės aspektas, Dievo Motina, Merge-lė (esamos išlygos tėra vargani trupiniai, moteriškai numetami iš pasi-gailėjimo). Neapykanta ir baimė, lydinti aklą pavydą, – tai toji pirminė priežastis, vertusi net apaštalus ir pranašų mokinius⁷ kaip nors pašalinti

⁷ Tai, su menkomis išimtimis, galima pasakyti apie visas naujųjų laikų religijas ir mokymus.

„konkurentes“. Tačiau į faktus būtina pažvelgti ir juos rekonstruoti be pykčio ir keršto. Pavydas yra trūkumo ir negalios rodiklis. Vadinasi, vyrai pavydi ir visada pavydėjo to, ko negali, – atlikti unikalaus vaidmens kosmoso kūrinijoje, apibendrinamo vienu talpiu žodžiu „gimdyti“. Tačiau nieko nestokojęs vyras niekaip negali pavydėti ir trokšti gimdyti, lygiai kaip ir visiška nesąmonė pripaišyti moteriai iš prigimties svetimą kastrijos baimę, kuri būdinga tik vyrui. Tad gimdytojos, dvasios ir galios nešėjos bei vykdytojos eliminavimas vyrų giminei suteikė moteriai įgimtos galios, sujaukė pasaulį ir sugriovė pusiausvyrą. Kas laukia pasaulio, jei moteris nebus įkurdinta soste, kuriame ir turi sėdėti? Vietoj jos triumfuos ta, kuriai „meldžiasi“ raudonųjų žibintų kvartalų estetika ir etika, tolydžio perkėlinėjama į nuosavus namus.

Vyras yra indas, o moteris – jo turinys. Forma be turinio ir turinys be formos – tai neradusieji savo antrosios pusės.

Vis dėlto negali būti jokių apibendrinimų, tinkamų visiems. Kartais Dievas daro išimtis, o kuria, išradinėja ir eksperimentuoja – visada. Mylėdamas žmogų, Jis kantriai laukia, kol šis subręs. Dievas gali sujungti du žmones į tokią sąjungą, kurioje Jis gali mėgautis brandžia abiejų pradų jungtimi. Tokiais atvejais sakoma, kad tos pusės sutapo. Ir tik išsėmę žemiškąsias meilės formas, išmokę mylėti kūniškai, moteris ir vyras gali būti pakylėti į antįjuslinę meilės pakopą, į aukštumas, kuriose atsiveria kitos patirtys.

Moters psichofizinė sandara dvasinei transformacijai daug tinkamesnė, nes antrasis gimimas primena gimdymo skausmus, tik „sąrėmiai“ tęsiasi nepalyginti ilgiau. Koks vyras, alpstantis vien nuo žaizdų ar gimdyvės reginio ir stiprią fizinę kančią galintis iškęsti labai trumpai, galėtų *savanoriškai* atlaikyti ilgalaikę kundalinės veiklą, kuri suteikia visą atgamtinių skausmų skalę? Retas kuris.

Kai prašviesėja vyras, jis suvokia, jog be moters jis yra niekas; kai prašviesėja moteris, ji suvokia, kad vyras yra jos įrankis ir medžiaga. Kitaip sakant, visi vyro laimėjimai be moters motiniškų kuriamųjų galių yra niekis. Mylimasis yra vaikas, grįžtas į visatos iščias. Taip atkartojamas kosminės kūrinijos sangrąžos veiksmas.

TOWARDS GOD.
DIEVO LINK

AMONG THE RISHIS

It is not an easy task to write about great people, though personal contacts seemingly grant us a right to do so. The present essay on Nirodbaran, the most outstanding personality I've ever met, might be considered as a humble attempt to add few more features to his living image.

At the Sri Aurobindo Ashram I've met many extraordinary people: K. D. Sethna, Arabinda Basu, Manoj Das, H. Maheshwari and his daughters, Sunil, Pranab, Jayantilal, Shobha-di, Suresh Dey, R. Y. Deshpande and others, who in way one or another helped me or simply shared their precious time for conversation. Among them Nirodbaran, in a most unexpected way emerged like a mystic father and friend, and I don't know to what heavenly powers I must thank for such a rare relationship.

The very first contact with him was, as usually happens in my life, through a book. While reading *Twelve Years with Sri Aurobindo* I felt I was accepted into his *kula*. Events in the book seemed to me so vivid and near that I almost felt myself participating in them! The fluent, absorbing and adventurous style of writing, spurting out with serene humour – that gave me an incomparable pleasure of reading. Even more, behind the lines I found the kindred soul talking to me in a very intimate way. The next book was *Memorable Contacts with the Mother*, which I bought in L. A., California, and devoured in 24 hours on my way back to the East Coast. Afterwards I wrote to a friend about my impression: "I love Nirodbaran's personality though I haven't seen him, but from the book you can feel his serious and honest nature. Not without reason Nicolas Boileau has said, "Style is the man".

We've heard a lot about Nirodbaran's rigorous and austere looks and stern character; we've read, too, that patients were afraid to go to this

doctor! No wonder, that my husband Kazimieras Seibutis (Kazys in short), who was staying at the Ashram for some “spiritual project” with Dr. Maheshwari for one year, didn’t dare to visit him for several months! I came for the first time to the Ashram in 1995. After some time, encouraged by a warm welcome and still soaring in the high-toned atmosphere of my recent birthday, I’ve bought all the books of Nirodbaran which I could get at the SABDA bookshop and made a firm resolution to visit the sage, in the hope of his signature on them. At that time I carried my video camera with me in order to preserve the memory of every step in India, where everything looked so new and overwhelming to the eye of a young and curious Western traveller, not to mention the precious events and people at Pondicherry. I knew, of course, that it is forbidden to film certain places at the Ashram. But still, expecting God knows what, I took the camera with me and, holding it in a front like a ready arm during a battle, started filming.

It was March 19th. As things turned out, Nirodbaran, living with open doors in front of Sri Aurobindo’s and the Mother’s Samadhi, amiably received us. I saw the tall, hale old man, gracefully sitting in a reclining chair. His appearance was a bit stern, so I didn’t dare to look into his eyes at the beginning. But his figure was beaming with such a soft and calm radiance, that it seemed to me his whole being was smiling. When Nirodbaran saw us entering, he was amazed at a strange pair of slow and flustered guests, I suppose. When we sat down, he pointed to Kazys and said: “He looks like a saint!” We all laughed. Yes, at that time Kazys had long hair, a beard and moustaches. And his ascetic thinness, white *punjabi* and absent-minded attitude towards life easily gave him the look of a biblical apostle (at home, however, to many he reminded of a Russian revolutionary like Felix Dzerzynski!). About me, Nirodbaran later said: “I’ll never forget, how you’ve appeared with that funny hat on!” Thus he simply signed the books and then the conversation began.

We asked him many questions about the Ashram, Sri Aurobindo and the Mother and Nirodbaran shared his knowledge with us. The conversation was caught on tape, because he gave permission, contrary to the experience of some others. I think that Nirodbaran, keeping his equality to exterior happenings, didn’t care about such a small detail. But to us it was an event: now we have the invaluable material. So the precious relationship was established, and Nirodbaran invited us to tea at his place whenever we’d find it convenient.

Thus we now and then went to drink a cup of tea with Nirodbaran at four o'clock in the afternoon. His niece Dolly used to make wonderful tea. To my hesitation on some subjects he answered, "Everything is possible", and this aphorism I remember every time I meet difficulties. Another is: "If Sri Aurobindo has accepted you, he will never leave you".

Nirodbaran was interested in what we were doing at the Ashram. When I gave a piano concert and a short lecture about the famous Lithuanian composer and painter Mikalojus Konstantinas Ciurlionis¹, Nirodbaran attended for a while, sitting at the back of the audience.

He took personal care of us. It seems Nirodbaran wanted to share with us what was dear to him. He arranged an appointment with Sunil, who received us and talked to us for about half an hour. It was remarkable enough, as I understood later, because Sunil usually avoided contacts with people. We had a wonderful afternoon with Amal Kiran as well. Next time when we came to Nirodbaran, he suddenly took us to the Sportsground in his car and we had an opportunity to see how he did his exercises on the grass. And the most extraordinary experience we had, was when Nirodbaran introduced us to Esha, "an extraordinary girl". I felt astounded by her inner and outer beauty. I believe it is a rare occasion to meet such a pure gleaming spiritual beauty even at the Ashram. Nirodbaran took us to Esha's place, and we spent about an hour sitting quietly, forming a kind of *mandala*: Esha, Nirodbaran, Kazys and me. We listened to the singing of Dilip Kumar Roy. No word was spoken, and we plunged into a meaningful silence... I remember only Nirod's mute gesture as if he wanted to say, "There are no words to express what is taking place here". It was a gesture of pure love, sweet and sad at the same time. Divine Grace in a most intimate and secret way opened my heart's doors and here it will remain forever. How much strength we must have in order to meet uncovered leaning of God towards us! To one Ashramite, who was surprised seeing us walking the streets together he uttered: "These are true children of the Mother".

¹ I played a few piano works of Ciurlionis and made an exhibition of reproductions of his paintings at the Ashram School. I was eager to present our biggest composer, artist and cultural figure of XX century to the Ashramites, so to speak, to bring his presence of genius of exceptional and future directed spiritual nature into Sri Aurobindo's and the Mother's atmosphere. I handed some of Ciurlionis's *Preludes* to Richard Harz, who liked them very much, and a few tape-recordings with Ciurlionis's music, and a big album with his paintings to the Library. I hope my humble and imperfect, but symbolic attempt was not in vain.

One day we were to go to Calcutta. The purpose of our trip was to visit the Alipore jail, where Sri Aurobindo underwent his great inner change. Nirodbaran sent for us. We saw Esha having a dialogue with him. They were both anxious to know if we had made any arrangement in Calcutta. We said we had a friend who was studying at the Ramakrishna Mission; he was supposed to meet us. Nirodbaran told us that we must go to Sri Aurobindo Bhavan and he gave us a letter of introduction to Manik Mitra. At Calcutta we were received as guests and stayed in a room at the first floor above the library. Through the window we could see the courtyard with Sri Aurobindo's relics enshrined. Here we participated in the evening meditations. I liked the calm, beautiful and green place, like a citadel amidst the noisy and crowded city. Early in the morning, a servant, who used to bring our breakfast, served us nicely: two cups of tea and sandwiches. When I had free time I used to observe funny little green frogs, paddling in the pond: the one real occupation they had was to push leaves of white lotuses from below, so they moved on a dark surface seemingly all by themselves! But we had not much time for contemplation of the play of Nature. We came for a few days and were eager to know if we would get permission to go inside the Alipore jail. One morning we asked Manik Mitra, if it would be possible, and he said he'd make inquiries about it. The answer came the same day. It was positive! An appointment was made for 6 p. m. A man from Bhavan took us in a taxi to the jail. I was a bit afraid since I had never been in a working jail before. We had to leave our camera and other things behind. When we entered the inner area, prisoners were looking at us with curiosity. We reached the cell, where Sri Aurobindo had suffered long days of the unknown. It was all covered with flowers. I asked who was taking care of the solitary cell, and the answer was "the prisoners" – they offer *puja* to the reverent Master every day! The cell became a tiny shrine in a sorrowful house! It is kept in this way to the present day. We were told that we had only 10 minutes for meditation. But I could not leave and wasn't interrupted though I stayed for a half an hour! It was so small and dark; it must have been the severest ascetic ordeal to stay in such a horrible "cave"! But more surprised was I by the hospitality and attention the superiors of the jail showed to us and by the warm atmosphere we were bathed in, during the visit. I didn't feel any pressure or evil vibrations! But a most miraculous accident followed. After we had left the cell we were politely invited to sit near the table. Surprised, we watched

supervisors rushing about: one of them had brought some medicine and gauze. The chief smiled and pointed to Kazys' forehead. My God, it was bleeding! Then we remembered that the same day while walking on the Shakespeare Sarani, Kazys didn't notice the huge branch of the tree hanging so low that it scratched his forehead. Now, in a prison, believe it or not, the wound was meticulously cleaned and dressed! Thus we left the blessed house as if in a dream. Blessed, because – that's how I felt it – Sri Aurobindo's presence manifests here as sunshine in the darkness. Rishis of the Sri Aurobindo Bhavan, the whole atmosphere of that sacred place and experiences I had had over there and in the Alipore jail are engraved in my memory for good. And all this happened thanks to Nirodbaran.

My stay at the Ashram came to an end. Dolly presented me with two small vases from Nirodbaran's room, Nirodbaran... a coconut. True, once he indicated the small wooden statue of a deity on the table and with a carefree laughter uttered: "Do you want this?" Of course, I did! But couldn't say a word! I didn't take it. God doesn't offer the same thing twice: if you missed the chance – it is your fault! Later Kazys brought to Vilnius a bundle of long incense sticks from him, and from Dolly, a napkin. The last words were not "Good-bye", "Have a good trip", or anything of that kind. Everybody was asking me: "When you will be back?"

But I could not come back as soon as I wished. So I wrote a letter to Nirodbaran. He wrote me back, and correspondence began. Here is his first letter, dated 26th August 1995:

Dear Daiva,

I received your wonderful letter today and your present some days ago. I was wondering why you have been silent, what may have happened to you etc. etc. I saw Kazys (?) passing by in the street. I was surprised. I thought: "Oh, is he here? How is it he hadn't come to see me? etc. etc. And then comes your present of a chocolate box! Then the letter. What wonderful experience you're having, child! Very precious indeed! And your return from America with a complete change in your outer appearance! The experience before the Rishis at the Bhavan, it is magnificent! Something has suddenly opened in you! I liked you very much – your sweet child like face, your talks thrilled me and I was counting on your letter... How can I be impatient to read them? Raman Maharshi, Krishnamurti, etc. etc. are nothing beside Sri Aurobindo and the Mother and I'm sure they have

found in you a very extraordinary person. Do keep to them, be loyal to them, love them. They will guide and protect you always.

You have asked my permission to translate my books. What a good fortune it will be for the books! Do translate and let your people know about the Mother and Sri Aurobindo. That's all I want. I'm so glad to hear that your soul touches my soul. About your suffering. First of all better not share your experiences with others. People are jealous. It may harm you. Don't be depressed by anything. Take everything impartially. Remain calm thinking and seeing the truth --that human nature is made of good and bad things. Remain undisturbed in all conditions. You can trust me entirely and confide in me without fear.

I don't know much about your husband, but you are a jewel and [I] am waiting to meet you again. Don't need satsang when you've their Presence in you. Will you send me a photo of yours? Your experience of the Force "harder than diamond and yet more fluid than gas" – is superb. I consulted P.'s book.

Well, no more space. I close the letter waiting to hear from you soon. You know I'm getting old. How long will the Guru keep me, I don't know. With love, love, love meanwhile.

Nirod-da.

I was usually receiving aerogrammes with blessing packets and Darsan cards or dry flowers. The post was slow – the letters took to a month from one end to other. I used to write not so much about my experiences, but more about the difficulties I had to face. I didn't want to make of myself a pure "saint": God knows my imperfections, and I am responsible to Him alone. Still Nirodbaran has written: *"Your child like pure nature is something rare now-a-days. There is something of Daiva (godly) in you, something [of] Indian or Christian saintliness"* (8 December 1995). I remember he once told me, that my nature is Love. But in a worldly life whenever you show your love or compassion, based on your spiritual background, it can easily be misunderstood for egoistic reasons, unless you point to the 'orange robe'. That was a nuisance I had to face. On the one occasion Nirodbaran has written: *"What is human love? You have yourself defined it saying that it brings suffering and joy. It is egoistic, a bastard etc. therefore mixed... Do love people but without attachment. Love and compassion one must have, for which equality of the soul is a must. If we can establish equality other things will follow. Yours is a*

sweet, beautiful psychic being which must have love and give love but in the divine way like our Mother." (18 January 1996) Once I asked about Sri Aurobindo. To this Nirodbaran replied: *"I'm afraid I can't answer your question about my feeling regarding the Lord. And what I have written in my Twelve years holds true. His majestic figure and Presence when alone and suave and near – human almost on this earth when together. When dictating Savitri a Rishi! I hope this will hasten your realisation!"* (9 January 1997) Keeping his request, saying "Do write us all your news and inner life", I tried to mark the main steps of my swadharma. He's written back: *"There are quite a bit of good news in your letter particularly about your earnest activities in spreading Sri Aurobindo's message to the world. I'm sure it will have its effect in the long run. Already we perceive its subtle effects in various fields. In India particularly we see the political field clearing up and making room for a better situation. The inner condition too is improving. The grip of the Subconscious is weakening. Best assured that the battle is continuing with greater effect behind the surface and any sincere contribution by individuals will add to the effect. So, go on fighting. Your Art authority is far behind the growing influence of the unseen."* (25 July 1996) In another letter Nirodbaran asked how my piano concerts were going on. He reminded me that *"the Mother used to practice 7-8 hours a day."* Yes, after a long break I had to regain the form; it takes a long time, too. But playing the piano is, perhaps, the most extraordinary and gratifying labour, real *sadhana*! Thus Nirodbaran was interested in all my activities.

My letters where long. I wrote openly and sincerely, because I needed to share my thoughts with somebody who would understand me in a proper way. Nirodbaran was a loving Friend to me, and I was happy just because I could write to him. For years I felt safe for I knew, at every minute that far away lives *Jivanmukta*, who cares for me and with whom I am in touch, and to have personal ties was a great gift! I was much surprised, however, when I received from Nirodbaran this high appreciation: *"I'm one with you in the experience you had on reading Essays Divine and Human and your expression of it is superb. I wish I could express in the same way. I wonder how being a Lithuanian you managed [indecipherable, D. T.] such English, which I could in spite of my laborious study of it. This book is to me a rare gem and surpasses others in its own way, but the language is its special feature for me."* (28 January 1997) I wonder what dear Nirod-da would say if he would hear Kazys' speeches on Sri Aurobindo and the Mother. He is a man of rare erudition, brilliant mind and originality, and surpasses me like mountain a

mouse! To my surprise, Nirodbaran put two of my letters in *Mother India*.

My next visit to the Ashram took place in January 1998. This time I was on my own: travelling alone to Pondicherry via Delhi (I wanted to see the city). I didn't know that before the Darshan it is hard to find a place in the Guest Houses. Last time, dear Manoj Das, the writer took care about my accommodation. Together with Dr. Maheshwari he did so much for us, that it requires a separate article to describe his patience, generosity, nobleness, intelligence and another thousand and one virtues, which confer upon him, a tremendous authority.² This time no rooms at the Cottage Guest House were available; so I, thinking, that in India is warm enough to live under the tree, went straight to Nirodbaran. He told Dolly: "This lady changes a lot"! He rebuked me as to why I didn't write to him about my visit. He would have booked a room! He then ordered his nephew to accept me, because he had a house! But I refused to be such a heavy burden and with Dolly's help have found a place at the International Guest House. She was so nice, and gave me as a gift a new cassette with Sunil's New Year music and said: "In the photo you've sent us you look like a princess. Nirod-da has kept it in his album." Well, this time Nirodbaran was stricter with me. With a stern voice he asked if I have got a letter where he wrote about *Mother India*. I said: "Of course!" I didn't catch what letter exactly he was talking about. Imagine this, today only I understood his resentment. While preparing to write this article I've found the letter in question among the others, dated 25. 1. 1997. *It was sealed!* Astonished, I opened it and read over. Among the other lines I've found these: "*Now, I have sent your letter to Mother India for publication. I hope you've no objection and a copy of M. I. will be sent to you afterwards. The editor would like to publish your article, which will be published by the Institute of Philosophy. You can send your other articles too for M. I., if possible typed.*" And I thought that Nirodbaran published my letter without asking me! I remained stoned for a while. My brain was working feverishly in order to uncover the events and to understand what had happened, that such a terrible mistake was made. But I couldn't remember. May I blame my child, who was small and

² I can't but mention here, that on my way to Sri Aurobindo and the Mother many people from USA, India and even Russia had helped me, managing the financial support or just sharing love and sympathy. I, feeling not at all worthy of this, am forced to think that it is a clear sign of the Grace They showed. Nothing that concerned worldly matters succeeded afterwards. So I was concentrated exclusively on the inner life.

playful at the time; maybe he had put it among the other letters? He used to hide things, which, in his opinion, fixed my attention not on him alone. Or mischievous beings played tricks upon me? At that time they used to stop my watch and do many other things. I had to throw away my new watch, because it became unpredictable! But how could I *miss* the letter? A letter from Nirodbaran was such a great joy for me that I usually put it in a safe place and prepared myself for reading the precious lines. It was impossible to forget it if I took it from the box myself. Can't say! For five years it lay sealed! I remember now how in our condominium, in which we used to live a long time ago during Soviet regime, we found a huge pile of letters from abroad (mainly USA) addressed to my mother. They were opened and thrown behind the doors in a corner of the staircase; nobody usually used the doors, and somebody used to take letters out of the boxes and do this nasty job for years, and we thought people didn't write to us! Maybe at this time some *bhutas* were jealous about this particular letter! Who knows?

Back to the theme. The next day after my arrival, 18th of January, I was having lunch at the Dining Room. All of a sudden appeared Arabinda Basu and asked for permission to sit near me. He wanted to know for how long I would stay, if I was alone, with what purpose I came, did I put up at some place and so on. I said that this time I came alone, and had an interest in Indian music and aesthetics, that I came somehow "spontaneously" and didn't book an apartment premeditatedly. "Don't worry," said Arabinda Basu. "Nirodbaran will take care of it. If you have come from so far..." and roguishly added: "This is an adventure!" Then he looked at my bag, then at his and uttered: "It is good for putting some things in it!" Needless to say how much I enjoyed the company of an eminent scholar who behaved in a most simple and sweet way! We chattered for a while about Nirodbaran, how good he looked, about my letter ("There is something in it!" he said), and I asked: "I'd like to do some job here." "All right", Arabinda Basu said, "Ask Nirodbaran, he'll give you a job." I wanted to know if there are some rules or occupations at the Ashram besides meditations in which I could participate. To this he said, "Oh, no! You can go to the market. Enjoy yourself!"

I am sure, that such a rare combination of an extremely refined and sharp mind, swift reactions, short talk, apparent simplicity and sense of humour are distinguishing features of great men (and women, of course).

These are a distinct part of Nirodbaran's personality as well, shining like rare gems in the dust of day-to-day life. *"Figures of infinite beauty laugh like Dawn..."* I can't but write down here, in this context, suitable reminiscences about the other extraordinary personality – Pranab. In 1995, during my first stay at the Ashram, I was almost killed by heat: it was hard to undergo an acclimatisation. I thought how nice it would be to dip in the refreshing water of the sea! But where? So I decided to go to Pranab to ask for permission to enter the Ashram's Tennis Ground on the beach – from here I would safely have a swim near the shore. When I entered the room, I saw the Rishi sitting near the table. His magnificent and stern figure would easily give rise to awe. However I gathered all my courage and told him about my wish. "It is dangerous", he said. "There are poisonous jelly-fish in the sea". "Indeed?", I was curious. "What jelly-fish?", I asked. Pranab with an imperious wave of his hand ordered somebody to bring an encyclopaedia and explained me, how they look: like transparent blue bubbles with a suture or tail at one end. "They bite", Pranab warned me harshly. Then I remembered how I used to swim every day in an Atlantic Ocean in Miami, Florida, and I wondered what kind of seemingly dead strange blue bubbles hold near the shore. There were hundreds of them floating around, but nobody cared about them! Now I knew they were alive and dangerous! I said: "I used to swim among those jelly-fish, but they never bit me!" That was true! Pranab laughed at me and gave the pass!

Thus I readily followed the Arabinda Basu's advice. I went to the market, to Kamban Kalai Arangam to see the performances of eminent Masters of classical Indian music and dance, to the Ashram school to learn how children were being taught music, to Auroville and other places. Of course, I used to come to Nirodbaran for a cup of tea. He was busy with his duties and visitors; a big group has come from Italy, next Wayne Bloomquist arrived from USA and many others too came. Dolly told me, that the number of visitors had grown during the last years. Besides, everybody was busy preparing for the Darshan day. So the scene had changed.

In spite of everything I felt lost and unhappy. After a long period of ecstasy and rapid progress I was forced to meet my "trials" and the work took another turn. I felt I was left all alone like a child, lost in woods. It was a *bardo* state, as Buddhists call it. Sometimes I felt angry at a whole world! I could not be "sustained in the air without any support" yet! My main complaint to Nirodbaran was that my experiences had stopped for quite a

long time, and outer life seemed to be breaking as well! To this Nirodbaran retorted: "Everybody, who is meant for spiritual life, is unhappy in a worldly one," and "Madam, life is difficult everywhere. You know more than we know." He was merciless, indeed. Our relationship could easily remind one of that of the patient Father and *enfant terrible*, but somewhere in a depth of my heart I knew he loved me and cared for me. One day, when I came to the Samadhi he saw me; he was pacing. I was a bit nervous. Nirodbaran at once came up to me, in the courtyard and asked if I'd already found a place. I said yes. One month has passed exactly from the day I arrived. I had to change the hotel. What a stubborn nature I had, that I didn't accept his care! But at that time I felt like I didn't want to give him additional worries. Nirodbaran was walking hither and thither. I hadn't seen him like that before! I said: "I've written to you that I had difficulties. My experiences stopped." "Yes," came the short reply. "I think I was too weak." "Everybody is weak." "What about the name? The Mother was giving spiritual names. I wish you could give me one." Nirodbaran shook his head and said, "No. You have a very good name, 'Daiva'. It is not necessary to change it. It is full of meaning. If you want, will it be 'Doibi'?" What a Divine derision! But I liked the Bengal form as well. Then the very important conversation followed. As I see now, he pointed to me the main trends of my *sadhana*. He clearly saw that I am standing at the crossroad. But the only way for me was to cross the Rubicon all by myself. That's why, I think, Nirodbaran didn't console me the way I wished: it would be like giving the wheel-chair to the warrior instead of the charger! He said I must take my scholarly work as a *sadhana*. He reminded me that I have to bring up my child. Like Dalai Lama XIV to Heinrich Harrer about his son: "You must go home and be his father"! "You ask the Mother and go on", he said. I believe he wanted to push me like the mother-cat her kitten in order to teach me how to jump the abyss. I won't forget his figure, as if forged from bronze, and cheerful, intent look, when he dramatically waved to the side of the Samadhi and shouted: "Look! Look! One day it will be in Lithuania!"

Nirodbaran always repeated the same: "ask the Mother" and "it [Force] works behind the veil". I am sure of it. In fact, there is nobody, who can explain the experiences we have. We must wait until the meaning is clear: the seeing comes from the innermost being. When I used to refer to Nirodbaran about some occult matter happening in my surroundings, he

usually didn't have an answer: *"Your two letters long and short: one philosophical, psychological and the other occult (?). The latter one is mystifying and I don't really know what to make of it."* (9 January 1997) Next time he wrote: *"I have gone through your letter, but can't make head or tail out of it."* (8 April 2001) Nirodbaran advised to "call the Mother for help". It was a lesson for me. The intercourse between Divine and man is a secret; it is unique and must be kept for oneself. Whatever He shows to us or enables us to do, it is done only for us, not for anybody else. This is how the Lord works in us: after unbelievable experiences, incomprehensible to the ordinary mind, He eliminates the obstacles in the same miraculous manner! And what tremendous work Sri Aurobindo and the Mother must have done for us, that we can have recourse to Them without any intermediaries and still be safe in spite of evident dangers and hostile forces!

Nirodbaran once gave me another advice: "Take life as it is." To that I gave my reply: *"I find your advice 'to take life as it is' superb. I understand that all the problems and their solutions on earth have their own laws and processes but the soul is free from all that indeed. And what is the soul's next step, what a wonderful miracle would it see tomorrow? If it could only break loose, to leave behind a pity chain of past desires and notions and memories... To come to the point where the dead past does not exist any more and to become as fresh, clean, light and empty as a new born child, to be born every moment for the sake of Divine play of Sat-Chit-Ananda. To take life properly – doesn't it mean to realise the very principle of God's Lila and seriously to accept this invitation for play but not to take for it the unserious playful attitude or playing with serious things, which are hiding themselves behind the play."* (1 December 1996) Today I would make this passage more clear. To take life as it is means to rise above the play of *gunas* and to participate in Lila like Arjuna on the field of Kurukshetra. The Kurukshetra battle is to be won in oneself first of all. In that respect Nirodbaran for me was and will remain forever as the most outstanding example of faith, sincerity, ardent *tapasya*, strong will and perfect stoicism.

...I took the Arabinda Basu's advice again. I asked Nirodbaran to give me some work. He ordered me to go and make garlands of flowers for the Samadhi. "It helps", he said. So I used to come every day and helped the other women make wonderful garlands.

I admire Nirodbaran's activity participation in the life of the Ashram and with the spirit he evidently keeps to this day. What he is for his age, is indeed a miracle. *"Now you wish to know about me! Well, I am as you saw*

me last only different from your bright present and future. Of course I must not speak of the future for about it only the Guru can say. I depend on him alone for good or bad, but he is silent and quiet about it." (17 July 1999) "Remember my age", he used to repeat. But this is exactly what I didn't want to remember! It was hard to believe he would ever change, looking at his light youthful step, listening to his witty talk, feeling the radiating energy around his strong body. I remember I met him at the Playground. That day the movie with Mel Gibson was on, 'The Brave Heart'. We were sitting together, and I was curious to know what the reverend *yogin* would think of the terrible Europeans! In spite of the fact, that the most outrageous scenes were cut out, the whole thing seemed too cruel for Ashramites, not accustomed to such rough conduct of characters: now and then they uttered a cry of horror! In the Ashram atmosphere the movie was even more improper. I was wondering how it had received the Oscars! I felt so ashamed, that I left before it finished! But it reminded me of how much cruelty is still left in a real world, especially these times of terrorism. As Nirodbaran had written to me, "The whole world is in a mud", indeed.

I noticed that days before the Darshan were running incredibly quickly and everybody was rushing about. There were about 11,000 visitors to come! At last came the 21st of February – the goal of my second visit. With the other people, after a long waiting in a killing sunlight, I had an opportunity to enter the Mother's and Sri Aurobindo's rooms just for a while! But a few minutes were enough to make me feel that I had stepped into the purest place upon earth – so pure, that it is hard to believe it exists in reality. About that experience as well as about the Ashram and Auroville I've written a long article in Lithuanian press after I went back. And what struck me most was Nirodbaran. I saw him dressed in festive clothes, sitting on the floor in Sri Aurobindo's room. He was an embodiment of Obedience and Devotion – the most grand and beautiful picture of Nirodbaran I've ever seen. The Divine Servant at the feet of his Master. He looked at me, and his gaze told me everything.

Soon after I left the Ashram and Bharat. Our correspondence resumed. *"Received your letter after months. I thought you have forgotten us and the Ashram and are now attached to some other goal. But your letter speaks a different thing, reading of which I am full of joy and love for you"*, wrote Nirodbaran in 1999. In every letter, without exception, he asked when I was going to visit the Ashram again. But the only reason, which kept me from coming,

was the scarcity of money. Still I *was thinking about staying at the Ashram for good; I felt it was my home, though I wasn't sure about my son, considering his age and fragile constitution.* It was still a dream. To this Nirodbaran had written that it may be possible. And in fact my "trials" didn't come to an end, yet. In Nirod's words, "Even the Avatars have to pass through ordeals. It is a test." I waited for an *adesha*. I had to know what my real purpose in this lifetime was, to know my *swabhava*. I felt I had to do something more for my homeland on a spiritual level. He wrote, "*The Mother is here. She will pull you up. Have faith and endure. You'll visit us in time. Go on fighting with a smile. You are Daiva, a goddess.*" Alas! Sometimes I felt myself the poorest human being in the whole world! Even my cat seemed to be better off. For how long will God keep me in obscurity, I thought. All the same, I knew inside that all this had been predestined. And the letters from Nirodbaran have helped me since I met him. "*Try to write articles us now and then for the Mother India. It will be very helpfull for all of us.*" (5 November 2000) Was it a golden key Nirodbaran handed to me? The written word has always been sacred to me. If the Mother wants me to be an instrument in that way, I'd accept it with gratitude.

Who Nirodbaran is in reality we can learn from his literary heritage. Of it, Nirodbaran's poems are very special, an intimate field, in which his authentic spirit stretches out its subtle wings. When in his own words his "dormant love" for poetry "caught fire", he started to compose "mystic-surrealistic" poetry, this fire being an *agni*, capable of inflamting delight and kindling a psychic flare in the readers' hearts. I am not an expert in English verse, and can't give an evaluation even if I were a poetess myself. Nevertheless, *Fifty Poems of Nirodbaran with Corrections & Comments by Sri Aurobindo* are my beloved ones, and, I am afraid, the doctor's word carries in itself a "contagious response"...

"I draw from Thy Spirit's inexhaustible source
A wealth of beauty that illumes each mood
And opens one by one the secret doors
Behind which burns the spark of Thy god-hood."

I stay thousands of miles from the Ashram, the Service tree, the humble room, in which the most outstanding personality of our times resides: the living miracle. But the "Divine is everywhere", and "Everything is possible". While writing these lines Nirodbaran looks at me from the photo on my desk. His look is questioning, as if waiting for something, with a

sweet smile. "As for me you know what I am passing through – I have crossed the normal limit of age and all friends are hoping that I might reach my centenary. Well, I have left it to the Supreme authority as He decides. I now wonder the why He has kept me going. When all my usefulness seems to be at an end, and I am superfluous..." (12 June 2000) The Lord does not put stop at the soul's journey, because it is endless. To soar into the vastness of Infinite, Eternal, Beyond – in it lies its real end. Let us all pay homage to Nirodbaran: the Rishi, who by his splendid *siddhi* shows us the way to the bright future.

17-29 November 2002

Straipsnis parašytas R. Y. Deshpandes prašymu Nirodbaranano šimtmečiui skirtai knygai *Nirodbaran: Divinity's Comrade*. Ed. Hemant Kapoor, Sri Mira trust, Pondicherry: 2004. Nirodbaranas šį pasaulį paliko 2006 metų liepos 17 dieną, sulaukęs 103 metų.

EXPANDING HUMANITY'S VISION OF GOD

The world today lives in a paradoxical situation, paradoxical with respect to the place of God in it and to his relation with man. Obviously in the lives of most of the people the sacred cosmos, spirituality and the God himself, manifested in a form of divine man or in other forms, become a subject in question. Different civilizations from the old times had the acquisition of a rich spiritual knowledge. It was put in a shape of various religions, sacred rites and customs. There is an abundance of spiritual writings of all the confessions and in every spiritual culture exist incarnations of God, saints and prophets. But the sacred cosmos is admitted by the modern man usually as a separate world, which acts according to its own laws and which neither has a connection with his existence, nor has an approach to it. This is very common to the West and the westernized countries of Asia. Such a statement at the first view may seem too categorical, especially if we would have in mind a quantitative and expanding circulation of spirituality in a broader sense, but the same *quantitative* means of expression in humanity shows us something different.

At the junction of the 20th and 21st centuries the rapid change of geopolitical, social, economical and cultural situations brings to any man in any continent, except traditional secluded societies, the sense of immense tension. Though the hastening progress of international means of communication, in our century crowned by the Internet, expands without bounds man's possibilities for worldly contacts, man, being unable to change himself as quickly as do technologies, experiences it as an inevitable intrusion into his, until now, stable and clear world. The appearance of inter-phenomena requires change even in his orientation of values and his way of life. Even progressive minds, generating idea about the open society and the

necessity of super new technologies, cannot neglect the speeding change in relation between man and the eternal truths of existence, – because we can't apply to them any progressive measure of time and space. That's why it is already the global problem; but as every problem this one also has a solution, inherent in itself.

Now, modern man has to spend more and more time in order to satisfy his physical, vital and mental necessities and to do it in a much more refined way than ever before; but a more complicated mechanism of satisfaction does not mean a better or qualitatively improved result. The latter we can see perhaps only in relation to natural development converted into its falsification. Natural food is replaced by biogenetically processed products; traditional garments by synthetic readymade clothes; living art by CD and TV; nature by zoo-substitutes and plastic flowers. In this respect we can think about man's lost capacity to differ from the real thing, from *Ersatz*. But the most important thing is his psycho-physiological state. However comfortable his life may be, however prosperous may be the rationalistic, pragmatic and material world-view and its cult, occidental man experiences inevitable stress, rising from the very depths of his being. Ignoring the natural existence of spiritual necessities, he gives a name to it, *i. e.* "emptiness", "depression" or "strangeness" and goes to the next-door psychoanalyst. Sometimes, vaguely understanding the reason of his discontent, he moves one step forward – turns to religion. Unfortunately, very often he goes to the abode of God and doesn't find him there. The question stands: Why? Is it a fault of the so-called incapability of the Church to march in step with time? Or is theology separated from science, culture and social reforms? Perhaps, the man of today needs not the proclaiming of absolute truths, simplified *Kerygma*, formal rendering of sacraments etc. There is no doubt that Divine manifestation on earth in new forms of being is indispensable law of the Self-play. That is the origin of spiritual creativeness and bliss. The Bible, Torah, Veda, Avesta, Koran in universal terms do not speak of the eternal truths that are frozen in unchangeable forms, but rather of the ever-changing possibility of Divine expression. Nevertheless, such seeing of the hidden essence of sacred Scriptures requires a very high level of consciousness, insight, intuition and developed perception of the inner life. In this respect there arises one more danger to the human grasp of the image of God, and it depends upon his changing place in the world as well. At the same time man paradoxically looks for the place of God in

his miserable little world! Very often it is determined by the “absence” of free time. His daily routine, running between the office, shopping center and fitness club does not leave a minute to stop and look around. He is always in a hurry and the more he is, the less time he has. His action doesn’t have any hint of sacredness: his meal he prepares for himself, not for God, not to mention the restaurants he visits to save a bit of time. He works for the sake of career and money, but not for the sake of God. He studies and exercises to a pragmatic end, but not because he would like to perceive Divine Wisdom. Every action from body health to family duties is done without any thought about God. That is why in the place of an altar he puts a TV. He thinks that God is a kind of abstraction which requires *extra time*. Only when he finds himself in deep spiritual crisis – and it inevitably comes – man in terrible despair faces *something* or *somebody* whom he calls by God’s name. If here his spiritual way begins, born in sleepless night and painful meditation, if he by Divine grace rises above everyday confusion and noise and finds peace in himself, the first and necessary condition for spiritual growth is fulfilled, his dependence upon one or another religion gets secondary importance.

Let us take Christianity and its ethical aspect in relation to a believer. Every honest Christian makes an effort to perform his religious duties in a proper way and observe the Ten Commandments of God. If it were to be done, today Europe would be in a different situation. Indeed, we should try to understand what exactly in Christianity remains so unconvincing, incomprehensible and alien to the occidental man that even punishment of God is not taken seriously by him. We can’t blame only man’s sinful nature. 2000 years of experience of Christianity proves the impossibility of keeping rigid orders in balance with real life. It seems, for the rational and empirical Western mind, that it ought to be able to hold the Ten Commandments, because it has an implanted consciousness governed by law. But “to be righteous in the eyes of the law” does not necessarily mean to be righteous in the eyes of God *per se*. Here lies the main problem. The Command “Do not kill”, points at exterior action. Nevertheless, if man won’t perceive the inner moral imperative, the brutality of action and punishment will lose every sense. Only intuitive, direct experience, taking place firstly in the human psyche, or heart, only subtle inner apprehension will give him a chance to come to the point and harmonize the exterior and interior sides of the ethical whole. If he clearly understands the reason and origin of the

wrong impulses to kill, tries to overcome them, then those impulses don't have any base for expressing themselves in an obvious form. That is why first of all we should say "don't be angry, don't envy", or "don't deceive yourself"; we should not think that these are lesser evils. When man learns how to differ and yet harmonize his feelings, he begins to perceive even more subtle forms of them, *e. g.*, compassion, equality, divine love, etc. At last he learns to discern the essence of humanness from the caused action and relative nature of good and evil. That must be the only way to the higher oneness, *conjunctio oppositorum*. Then, ascending to the highest level of knowledge, human being can reveal the secret of the impulses to kill, try to overcome them; then those impulses don't have any base for expressing themselves. The Trinity and the Sacraments are inaccessible to the ordinary mind. It is said that the shortest way to God lies through the heart. The "heart" we must understand as a kernel of the human being, the *psyche per se*, the center of human microcosm, identical to the Divine. Only identification with one's kernel can brighten the intellect to give power to the knowledge of the essence of things, to harmonize life. We are made in the image of God, St Augustine of Hippo says. C. G. Jung in that respect has noticed that destruction of the God-image is followed by the annulment of the human personality.

It can hardly be said that such an approach is the conscious position of every Christian. Our present condition impelled Jung to define the end-result as "a true *antimimon pneuma*, a false spirit of arrogance, woolly-mindedness, criminal amorality, and doctrinaire fanaticism, a purveyor of shoddy spiritual goods, spurious art, philosophical stuttering, and Utopian humbug, fit only to be fed wholesale to the mass man of today".¹ Sri Aurobindo wrote: "The West has acquired the religious mind rather than possessed it by nature..."² A man of any religion engaged in exterior ethical action finds himself in the same situation.

In human history there has always been a dialogue between the exterior forms of spiritual expression and its inner content. In my opinion it is, as never before, an urgent problem of today needing attention. The Chinese Confucian school, Hindu Brahmans, orthodox followers of Islam or Judaism attach great importance to the scholastic knowledge of sacred writings and rites. At the same time the existing doctrines of Zen

¹ Jung, C. G. *Aion*. Princeton university press, N. Y., 1969, p. 35.

² Aurobindo, Sri. *The Foundations of Indian Culture*. Pondicherry, 1995, p. 70.

Buddhism, Tantra, Vaishnava-Sahajiyā, Bāuls, Sufi and Kabbalah, alchemists and gnostics of the Middle Ages and contemplative Christian Orders emphasized the inner broadening of spiritual truths and the highest benefit it brings. In spite of the fact that there has been cast on them the shadow of heresy, all of them from time immemorial could catch the very core of something that is common and general to all religions. When a Bāul sings: "Hindu, Muslim – there is no difference, nor are there differences in caste" and "from one seed is the whole creation sprung"³, isn't that song worthy of being listened to? It would be good to give up pride and to try to understand *what that song is about*, to understand what exactly escapes from the eyes of *vaidhi-bhakta*. Maybe there is a way to reconcile the antithesis of Islamic and Hindu worlds. Dalai Lama XIV treats the practice of Buddhism as a whole complex of religious customs suitable for Tibetans which is also a primarily universal method to perfect oneself. So isn't it a stimulus to distinguish between the Eastern tradition and approach and having a universal spiritual origin, common to the West as well? Sri Aurobindo speaks about the many-field systems of consciousness; the concept surpasses every religious determination and points to the possibility of seeking methodically after the highest level of knowledge, irrespective of race, nationality and creed. Wouldn't that be the most real guarantee for expanding humanity's vision of God? If we can understand that the basic spiritual truth lies in the ineffable, infinite and universal Divine, that God, man and the universe are one inseparable reality *par excellence*, then why don't we try to find the power to realize it *here and now*? Our earth would symbolize a universal archetypal basis, a pedicle – an original inspiration, and a flower – with its various forms of spiritual and religious activity in humanity. The way we understand the beauty and divine aroma of a lotus – its indivisible and spontaneous beauty and perfection – in the same way we should conceive the various fields of spiritual activities. Only the integral (not leveling!) point of view can guarantee the progress and expansion of human spirituality. The deepening global processes make an almost inevitable alternative to it. The barriers of misunderstanding gradually break down. At the same time the universal or global integration determines the infinite development of spiritual expression. Nevertheless, the first condition must be the direction towards inner growth, of a unique

³ Dimock, Edward C. *The Place of the Hidden Moon*. The University of Chicago, 1966, p. 264.

action of man becoming the Divine Man. From that standpoint the way of occidental man can be equated with the path of Thomas Merton. It is not necessary to go to a contemplative monastery. The aim of modern theology must be to create suitable conditions for the secular man. He must have a possibility not only to meditate upon eternal truths, but to open as well to their inner suggestion and transcendental power. He needs help to find an intimate individual relationship with the Divine. Man must fulfill his destiny and its inherent spiritual possibilities. Only then will every act of his be a conscious act, of seeking the Divine; then expanding humanity's vision of God will become a manifested universal reality.

Straipsnis buvo išspausdintas mēnesiniame kultūros apžvalgos leidinyje *Mother India*.
Pondicherry, July 2000.

Redaktorės Audronė Daugnorienė ir Danguolė Kapočienė
Dailininkas Rokas Gelažius

Išleido *Naujosios Romuvos fondas*
p. d. 2867, LT-01008 Vilnius
nromuva@gmail.com

Spausdino UAB *Petro ofsetas*
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius
www.petrooffsetas.lt

